3 1761 07832009 0

1415

1915

Purchased for the

LIBRARY *of the*

UNIVERSITY OF TORONTO

from the

KATHLEEN MADILL BEQUEST

23 R 270
48

Digitized by the Internet Archive
in 2009 with funding from
University of Toronto

http://www.archive.org/details/mistrjanhusvivot00alud

ROCE JEHO
VYDÁNO V JUBILEJNÍM
UPÁLENÍ * MCDXV-MCMXV
JAN HUS

MISTR JAN HUS

V ŽIVOTĚ A PAMÁTKÁCH ČESKÉHO LIDU

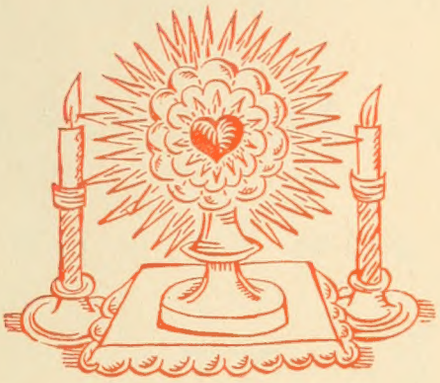

NAPSALI: DR. KAMIL KROFTA, DR. J. HANUŠ, DR. F. X. ŠALDA, DR. V. V. ŠTECH A JOS. HOLEČEK

VYDÁNO PÉČÍ ČESKÉHO ČTENÁŘE ZA REDAKCE AUG. ŽALUDA V PRAZE

1915

UNIVERSITY OF TORONTO
LIBRARY
FEB 12 1970

BX
4917
Z35

Vytiskla Pražská akciová tiskárna

M. JAN HUS

A JEHO VÝZNAM

V ČESKÝCH DĚJINÁCH

DO BÍLÉ HORY

NAPSAL DR. KAMIL KROFTA

Je málo příkladů v dějinách lidstva, aby jediný muž byl měl tak mocný vliv na osudy svého národa jako Mistr Jan Hus. Podnítiv národ svůj k velikolepému zápasu s nejvyšší mocí církevní i s předními světskými mocnostmi tehdejšího západního křesťanstva, způsobil hluboký převrat ve všem jeho životě, určil na dlouhou dobu směr jeho dějin. Po dvě století uctíval jej český národ jako svého světce, spatřuje v něm takřka zosobnění svých nejvyšších snah, v jeho odkaze svůj nejdražší poklad, a teprve násilný převrat bělohorský vypudil z jeho mysli úctu k památce Husově, odcizil jej Husovu odkazu. Hus a hnutí jím vzbuzené uvedli také národ český na jeviště dějin světových, učinili jej důležitým činitelem obecného pokroku, jímž přestal býti teprve, když mu bělohorský vítěz násilím vyrval duchovní dědictví po Husovi. K plnému objasnění Husova významu v českých dějinách do Bílé Hory bylo by tudíž potřebí předvésti valný kus těchto dějin. V tomto náčrtku možno toliko zhruba naznačiti, jakými směry Hus působil na vývoj českého národa v té době, jak odkaz jeho národem byl chován a vzděláván. Předem však třeba věnovati trochu pozornosti Husově osobě a jeho životním osudům.

* * *

Narodiv se okolo r. 1370 z nezámožných rodičů v jihočeském městečku Husinci, od něhož je odvozeno pozdější jeho jméno, Jan Hus záhy se odebral na studie do Prahy s úmyslem domoci se výhodného postavení životního ve stavu kněžském. Žil v Praze po způsobu chudých studentů, vydělávaje si na živobytí ministrováním po kostelích, ale účastnil se také veselých i bujných zábav svých soudruhů. R. 1393 dosáhl prvního stupně akademického na universitě, stal se bakalářem svobodných umění. Byv o tři léta později, r. 1396, povýšen na mistra těchto umění, oddal se studiu theologie. Domohl se po čase také v theologii stupně bakalářského, ale mistrem neb doktorem theologie se nestal nikdy. Na universitě požíval brzy veliké vážnosti; již r. 1401 byl děkanem fakulty svobodných umění, r. 1402 rektorem veškeré university.

Nedlouho před tím, buď r. 1400 nebo 1401, Hus dal se vysvětiti na kněžství. Spatřoval-li původně ve stavu kněžském toliko prostředek k svému zaopatření, když se stal knězem, zcela jinak pojímal význam svého nového úřadu. Vzdaluje se všech světských zábav a radostí, jimž do té doby nijak se nevyhýbal, oddal se plně povolání duchovnímu. Od počátku horlivě a s úspěchem kázával a záhy se domohl jako kazatel obliby i dobrého jména. Tak se stalo, že již r. 1402 byl ustanoven správcem kaple betlémské, jež byla r. 1391 založena s výslovným ustanovením, aby v ní hlásáno bylo slovo boží jazykem českým. Tím byl Hus ještě utvrzen ve své horlivosti kazatelské. Po příkladě a v duchu slavných kazatelů doby Karlovy, jmenovitě Konráda Waldhausera a Miliče z Kroměříže, Hus neustával slovem svým nabádati své posluchače k životu cnostnému a opravdové zbožnosti, potírati všeliké mravní nedostatky a zlořády. Jeho vroucí opravdovost a jemné porozumění pro duchovní potřeby lidu učinily jej záhy miláčkem a duchovním vůdcem jeho posluchačů. Svým zbožným působením zjednal si Hus také mezi předními měšťany, ve šlechtě a mezi dvořanstvem krále Václava mnoho oddaných přátel a ctitelů a sama královna Žofie tak si jej oblíbila, že jej jmenovala svým kaplanem a snad i svým zpovědníkem. Ačkoli Hus ostře káral zvláště mravní vady duchovenstva, požíval úcty a obliby mnohých kněží a sám pražský arcibiskup Zbyněk, který r. 1403 jako mladý muž nevalného vzdělání theologického, ale dobré vůle dosedl na stolec arcibiskupský, byl mu nakloněn.

Hned po svém nastoupení jej vybídl, kdekoli by shledal nějaký nedostatek v církevní správě, aby mu jej oznámil, a do r. 1407 několikráte jej ustanovil kazatelem na pravidelných synodách pražského duchovenstva, nijak se nepohoršuje tím, že tu Hus nemilosrdně tepal mnohé zlořády v tehdejší církvi a kněžstvu.

Toto Husovo horlení proti zlořádům v duchovenstvu jistě popuzovalo k hněvu proti němu mnohé kněží, jichž se dotýkalo, ale přece jeho činnost mravokárná sotva byla by způsobila jeho roztržku s církví, kdyby jiné podněty nebyly ho přivedly k odporu proti církevním vrchnostem. Jejich hlavním zdrojem bylo učení anglického theologa Jana Viklefa, zemřelého r. 1384, které ještě za života svého původce a znova po jeho smrti bylo odsouzeno synodami londýnského kněžstva a v krátkém čase působením duchovních úřadů v Anglii úplně vypleněno. Dostavši se záhy do Čech, vzbudilo tu učení Viklefovo mocný ohlas a našlo horlivé stoupence zvláště mezi českými mistry na universitě. Hus se s ním seznámil okolo r. 1400 a některé jeho stránky získaly asi brzy jeho souhlas, ale hlavními jeho šiřiteli a zastanci byli zprvu mužové jiní, zejména Husův učitel mistr Stanislav ze Znojma, vedle něho pak Husův přítel Štěpán z Pálče. To se zřejmě projevilo na památné schůzi pražské university z 28. května 1403, kde byla svedena u nás první veřejná potyčka o Viklefa. Podnět k této schůzi dala kapitula pražského kostela, jež byla tehdy, poněvadž stolec arcibiskupský právě byl uprázdněn, nejvyšším duchovním úřadem v zemi. Předložila totiž universitě 45 článků ze spisů Viklefových, z nichž 24 články byly odsouzeny synodou londýnskou, ostatních 21 však bylo nově vyňato ze spisů Viklefových jedním z mistrů universitních, a žádala, aby se universita o nich vyslovila. Ve schůzi universitní Hus s jinými českými mistry ujímal se článků Viklefových, nejrozhodněji však hájili jich mistři Stanislav ze Znojma a Štěpán z Pálče. Ale většina složená z mistrů ostatních národů vyslovila se proti předloženým článkům; odhlasovala, že nikdo nemá ani veřejně ani soukromě hájiti a vyznávati kterýkoli z nich.

Čeští mistři nedali se tím odvrátiti od studia spisů Viklefových a jeho učení, spíše se jim odtud ještě více zabývali. Nejhorlivějším stoupencem a hlasatelem nauk Viklefových byl i potom Stanislav ze Znojma. Brzy po dotčené schůzi universitní napsal traktát o svátosti oltářní, jímž se úplně přidal k Viklefovu učení, že podstata chleba trvá ve svátosti oltářní i po posvěcení (remanence). Byl však udán u arcibiskupa a donucen r. 1406 svá tvrzení odvolati. Arcibiskup dal pak na synodě konané téhož roku výslovně odsouditi Viklefovo učení o svátosti oltářní a za potomních měsíců úřad arcibiskupský rázně zakročil proti některým osobám obviněným z bludů Viklefových. Poněvadž přes to učení Viklefovo stále mělo stoupence mezi českými mistry universitními, byl český národ na universitě r. 1408 znova svolán k poradě o 45 článcích Viklefových. Šlo zjevně o to, aby čeští mistři byli donuceni vysloviti se proti Viklefovu učení. To se však podařilo jen z části. Ve shromáždění konaném 20. května 1408 v domě u černé růže na Příkopě někteří mistři, mezi nimi také Hus, vzpírali se prostému odsouzení článků Viklefových, tvrdíce, že mnohé z nich jsou pravdivé, dobře-li se jim rozumí. Konečně pak učiněno usnesení vyhýbavé, aby žádný člen českého národa článků Viklefových neuznával a nehájil „v jich smyslích kacířských nebo bludných nebo pohoršlivých".

Ujímal-li se Hus Viklefa, neznamená to, že souhlasil se všemi jeho názory, zvláště s těmi, jež se týkaly otázek věroučných. Naopak zdá se, že si zprvu obliboval Viklefa hlavně jen pro jeho horlení proti zlořádům v církvi a snahu o jich napravení. Patrně vlivem spisů Viklefových jeho vlastní činnost mravokárná stávala se ostřejší

a útočnější. Obracela se již přímo jak proti některým tehdejším řádům a zvyklostem, jež Hus po příkladu Viklefově prohlašoval za svatokupecké, tak proti kněžím, kteří se dopouštěli takového svatokupectví hromadíce církevní obročí, vymáhajíce peníze za udílení svátostí a pod. Žaloby kněží dotčených opravnými snahami Husovými i jeho odpor proti naprostému zavržení článků Viklefových popudily proti Husovi arcibiskupa, který mu byl dříve přízniv. Ještě v říjnu 1407 byl Hus kazatelem na synodě pražského duchovenstva, ale na červnové synodě r. 1408 již nekázal. Naopak byla tu učiněna usnesení namířená zjevně především proti jeho působení v Betlémě. Bylo tu výslovně zakázáno mluviti potupně o stavu kněžském na kázáních k obecnému lidu a také zapověděno zpívati nové písničky v kostelích, což se dělo právě v kapli betlémské působením Husovým. Zároveň obnoveno usnesení synody z r. 1406 proti Viklefovu učení o svátosti oltářní a nařízeno, aby každý, kdo by měl opis některého spisu Viklefova, odevzdal jej do sv. Prokopa úřadu arcibiskupskému. Jako jiní mistři odevzdal také Hus v udaný čas své opisy knih Viklefových úřadu arcibiskupskému, ale pět studentů universitních odepřelo je vydati a odvolalo se nepochybně se souhlasem Husovým i jeho přátel z usnesení učiněných na synodě proti Viklefovu učení a spisům k papeži. Hus sám vystoupil proti synodnímu nařízení o svátosti oltářní zvláštním spisem, kde se sice nepřiznával k učení Viklefovu o trvání podstaty chleba ve svátosti, ale ostře odsuzoval předpis arcibiskupův stanovící, co slušelo věřiti o věci té. Také proti zákazu kárati na kázáních k obecnému lidu zlořády v kněžstvu napsal zvláštní spis latinský a pokládaje zákaz ten za neoprávněný, kázal proti kněžím jako dříve.

Napětí, jež z toho ze všeho vznikalo mezi Husem a arcibiskupem Zbyňkem, ještě vzrostlo jejich rozdílným stanoviskem v otázce, jež tehdy nejvíce zaměstnávala mysli západního křesťanstva. Právě r. 1408 se stal vážný pokus o sjednocení západní církve rozdvojené od třiceti let. Jednoty mělo býti docíleno vypovědením poslušnosti oběma papežům, neutralitou. Podle přání krále Václava, získaného docela pro tento plán, Hus a ostatní čeští mistři prohlásili se pro neutralitu, kdežto arcibiskup Zbyněk se svými preláty zachoval věrnost římskému papeži Řehořovi XII. Spatřuje ve stanovisku Husově a jeho přátel porušení povinné poslušnosti papežské stolice, arcibiskup Zbyněk zakázal jim veřejnými listy všechno vykonávání úřadu kněžského a tedy také kázání slova božího. Ale zastancům neutrality dostalo se mocné podpory královy. Protože také většina university složená z cizích mistrů vzpírala se neutralitě, zastávané mistry českými a zvláště Husem, král Václav, chtěje v universitě zjednati vrch přívržencům neutrality, ustanovil dekretem kutnohorským vydaným 18. ledna 1409, aby budoucně čeští mistři ve všech jednáních universitních měli tři hlasy místo dosavadního hlasu jediného, mistrům tří národů cizích pak ponechal dohromady hlas jediný. Tím Čechové na universitě nabyli převahy nad mistry cizími, většinou Němci, zároveň však byl tu valně posílněn opravný směr Husův. Hned potom jiným nařízením královským zakázáno všem poddaným krále Václava a zvláště kněžím poslouchati papeže Řehoře XII., přijímati od něho jakékoli rozkazy a milosti a odváděti mu platy. Poněvadž králova nařízení poslechli sice Hus a jeho přátelé, nikoli však arcibiskup se svými preláty a většinou duchovenstva, dřívější napětí mezi oběma stranami přešlo v zjevnou roztržku. V postě 1409 arcibiskup vydal klatbu na Husa a jeho přátele jakožto stoupence bludů Viklefových a když klatbou stižení nepřestávali vykonávati úřad kněžský a zvláště kázati, zapověděl arcibiskup obecným interdiktem konati služby boží. Ale král, popuzený odporem arcibiskupovým, dal přísně stíhati všechny, kdo podle

zápovědi arcibiskupovy nechtěli konati služby boží, a když někteří preláti a farářové pražští s arcibiskupem odjeli z Prahy, dal zabaviti jejich statky a důchody.

Pokud se arcibiskup hlásil k papeži, jehož neuznávali ani Hus se svými přáteli ani král Václav, byl proti Husovi takřka bez moci. To se změnilo, když počátkem září r. 1409 arcibiskup s veškerým duchovenstvem, odřeknuv se papeže Řehoře XII., přistoupil ku poslušenství Alexandra V., jejž byl zvolil koncil v Pise, sesadiv oba papeže dřívější. Protože tohoto papeže uznávali také král a strana Husova, nemohli mu odtud upírati úřední moc a vážnost. Naopak arcibiskup mohl účinněji zakročiti proti Husovi. Hned na podzim 1409 vypravil poselství do Říma k papeži Alexandrovi a dosáhl toho, že ještě před koncem roku bylo mu od papeže nařízeno, aby jeho jménem zakázal hlásání bludů, zapověděl všeliké kázání mimo kostely kathedrální, kollegiátní, farní a klášterní a všechny, kdo by měli knihy Viklefovy, přinutil k jich vydání, aby mohly býti zničeny. Podle tohoto rozkazu papežského zakázal arcibiskup Zbyněk na červnové synodě r. 1410 hlásati a hájiti bludy Viklefovy, zvláště o svátosti oltářní, zapověděl kázati mimo kostely naznačeného způsobu a nařídil, aby všechny knihy Viklefovy jemu odevzdané byly spáleny.

Poněvadž kaple betlémská nepatřila ke kostelům vyňatým ze zápovědi kázání, byl by měl Hus ustati v činnosti kazatelské. Hus však se zápovědi té nepodrobil, nýbrž se s některými jinými členy odvolal k papeži Janu XXIII., jenž zatím byl dosazen na místo zemřelého Alexandra, jak ze zápovědi kázání, tak z nařízeného spálení knih Viklefových. Ale arcibiskup, nedbaje protestů university ani přímluvy královy, dal 16. července 1410 knihy Viklefovy odevzdané jeho úřadu spáliti ve dvoře domu arcibiskupského na Malé Straně a třetí den potom, odebrav se z Prahy do Roudnice, vydal odtud klatbu na Husa a všechny, kdo se spolu s ním odvolali k papeži. Hus ani toho nedbal; se svými přáteli veřejně obhajoval knihy Viklefovy a zápovědi kázání nezachovával. Proto arcibiskup koncem září vyhlásil stížení klatby na Husa (aggravaci). Zatím již také z Říma proti němu zakročeno. Bylo mu nařízeno, aby se do určité lhůty postavil před soud papežský. Marně Hus písemnou žádostí domáhal se u papeže osvobození od povinnosti dostaviti se osobně ke dvoru papežskému. Po projití ustanovené lhůty byla naň v únoru 1411 vydána z Říma klatba pro nestání, jež v březnu toho roku vyhlášena skoro ve všech kostelích pražských. Když pak král arcibiskupa a preláty, kteří se zdráhali dáti náhradu vlastníkům spálených knih Viklefových, stihal zabavováním jejich statků, vyhlásil arcibiskup znova interdikt na Prahu. Král však přísnými tresty nutil duchovenstvo, aby konalo služby boží proti zápovědi arcibiskupově, jíž Hus a jeho strana, prohlašujíce ji za nezákonnou, vůbec nezachovávali, a posléze samého arcibiskupa přiměl k ústupu. Podav se počátkem července ve svém sporu s Husem na výpověď královu a jeho rad, zrušil podle této výpovědi interdikt, ale, zdráhaje se splniti jiná její ustanovení, odešel z Prahy k bratru krále Václava Zikmundovi, králi uherskému a tehdy již také římskému, a zemřel cestou koncem září 1411.

Smrtí arcibiskupa Zbyňka byl sice ukončen jeho spor s Husem, nikoli však Husova pře u dvora papežského. I v ní však nastal brzy potom vážný obrat. Po všechnu dobu svého zápasu s arcibiskupem Hus nepřestával uznávati vrchní moc papežovu, nestavěl se zásadně proti jeho rozkazům. Ještě krátce před smrtí arcibiskupa Zbyňka žádal písemně papeže, aby byl zproštěn povinnosti postaviti se osobně před soud jeho dvora, poněvadž jeho pře s arcibiskupem výpovědí krále Václava a jeho rad úplně byla vyrovnána. Znenáhla však počal se, hlavně zajisté vlivem studia spisů

Viklefových, kloniti k názoru, že církvi není nezbytně třeba papeže a že není povinnosti křesťanovou ve všem ho poslouchati. A tento názor strhl jej ke skutku, jímž se zjevně postavil na odpor moci papežské.

V květnu 1412 byla do Čech přinesena bulla papeže Jana XXIII. hlásající kříž proti jeho nepříteli králi Ladislavu Neapolskému a udílející odpustky každému, kdo by se války proti králi Ladislavu účastnil nebo na ni přispěl. Když papežští vyslancové počali v Praze docela po kupecku prodávati odpustky, Hus veřejným kázáním na universitě 7. června 1412 vystoupil proti bulle papežské a také ve svých spisech a kázáních ostře se vyslovoval proti odpustkům. Tu povstala proti němu sama theologická fakulta pražské university vedená mistry Stanislavem ze Znojma a Štěpánem z Pálče, kteří zřeknuvše se názorů dříve tak horlivě zastávaných, z přátel Husových stali se jeho nejrozhodnějšími odpůrci. Z jejich podnětu dal král Václav v červenci 1412 na valném shromáždění university vyhlásiti zákaz 45 článků Viklefových a šesti dalšími články sestavenými od doktorů theologie odsouditi mimo jiné bludy též zavrhování odpustků. Tento zákaz neměl však valného účinku; Hus a jeho přátelé ani potom nepřestávali hájiti veřejně některé z článků Viklefových.

Leč také papežský dvůr nyní důrazně zakročil proti Husovi. Někdy v červenci vydána na Husa z Říma nová mnohem těžší klatba a brzy potom odtud nařízeno, aby Hus byl zajat, podle církevních zákonů odsouzen i upálen a kaple betlémská aby jako hnízdo kacířů byla pobořena. Husovo odvolání od papeže ke Kristu nezadrželo účinků klatby. Podle ustanovení klatební bully zastaveno někdy v září po celé Praze konání služeb božích, kněží odpírali křtíti dítky a pochovávati mrtvé, a 1. října někteří Němci pražští Husovi nepřízniví podnikli útok na kapli betlémskou, aby vyplnili rozkaz papežský. Nechtěje býti příčinou dalších zmatků, Hus někdy v říjnu odešel z Prahy, kam sice v potomní době ještě několikráte zavítal, ale vždy jen na krátko. Jeho pravidelným sídlem byla po odchodu z Prahy tvrz Kozí u Tábora, kde mu poskytl útulek jeho stoupenec pan Jan z Oustí. Zůstávaje tu s některými přestávkami do jara r. 1414, oddával se Hus s velikou horlivostí činnosti spisovatelské a kazatelské. V tu dobu vznikly jak největší Husovy spisy české, veliký Výklad víry, desatera a modlitby Páně, česká Postilla, t. j. sbírka výkladů na nedělní evangelia, i bojovný traktát O svatokupectví, tak jeho nejdůležitější spisy latinské, traktát O církvi a polemické traktáty proti Stanislavu ze Znojma a Štěpánovi z Pálče. Vedle toho Hus neúnavně kázal nejen na Kozím, kam za ním přicházely zástupy lidu z okolí, nýbrž i na vzdálenějších hradech, v městečkách i po vsích.

Zatím král Václav k naléhání některých pánů českých znova se pokusil o urovnání sporů v českém duchovenstvu. Z jeho rozkazu byla za tím účelem v únoru 1413 konána mimořádná synoda, tu však k dohodě nedošlo, naopak hluboké zásadní rozdíly mezi stranou Husovou a jeho odpůrci projevily se ještě zřetelněji. Zřídil tedy král koncem dubna zvláštní komisi k ujednání smíru, a když před komisí tou strana Husova jevila více povolnosti k přáním královým než její protivníci, vypověděl ve hněvu přední z nich, mezi nimi také Stanislava ze Znojma a Štěpána z Pálče, ze země, dav je vyloučiti z university a zbaviti hodností i důchodů církevních.

Kdežto v Čechách strana Husova počátkem r. 1413 dobyla takto velikého úspěchu, stalo se touž dobou v Římě nové rozhodnutí nepříznivé jejím snahám. Na obecném koncilu, svolaném do Říma papežem Janem XXIII., ale jen nepatrně obeslaném, odsouzeny byly přísně všechny knihy Viklefovy, zakázáno jich čtení a užívání a nařízeno, aby byly páleny. Hus a jeho přátelé se ovšem ani tímto výrokem papeže a koncilu

nedali odvrátiti ani od užívání knih Viklefových ani od zastávání některých článků jeho učení. Hus byl tou dobou již pevně odhodlán nepostaviti se dobrovolně před soud papežův a nepodříditi se jeho rozhodnutí, neboť se v něm ustálilo přesvědčení, že papeži nepřísluší nejvyšší rozhodčí moc ve věcech víry, že ho netřeba poslouchati, protiví-li se jeho rozkazy zákonu božímu, a že papež ani nemůže býti soudcem ve sporu, v němž sám je stranou.

V postavení Husově nastala vážná změna, když se podařilo uherskému a římskému králi Zikmundovi přiměti papeže Jana XXIII. k svolání nového obecného koncilu do říšského města Kostnice a bylo patrno, že tento koncil nebude závislý na papeži jako nedávný koncil římský, nýbrž bude samostatně řešiti životní otázky tehdejší církve, jmenovitě otázku jejího sjednocení a reformy, že bude státi i nad papežem. Protože král Zikmund, jemuž záleželo na tom, aby království české, jehož byl dědicem, očištěno bylo od pohany kacířství, pojal myšlenku pohnouti Husa, který odpíral jíti do Říma, aby se pokusil o své ospravedlnění před koncilem, a dal také s Husem o to jednati, octl se Hus před otázkou, má-li koncilu přiznati ve sporu svém rozhodčí moc, kterou upíral papeži. Důvěřuje slibu Zikmundovu, že mu zajistí nejen bezpečnou cestu do Kostnice a veřejné slyšení před koncilem, nýbrž také svobodný a bezpečný návrat do vlasti, kdyby se nechtěl podrobiti soudu koncilu, Hus rozhodl se jíti pod glejtem neb bezpečným listem Zikmundovým do Kostnice. Doufal zajisté, že se mu podaří přesvědčiti koncil o spravedlivosti své věci, ale byl také hotov podstoupiti třeba smrt za své přesvědčení.

V době, kdy v Husovi uzrávalo rozhodnutí odebrati se na koncil, nepřebýval již na hradě Kozím, který na jaře 1414 smrtí p. Jana z Oustí přešel ve správu pána jemu nepříznivého. Pobyv krátce v blízkém městečku Ústí, odebral se, užívaje pozvání p. Jindřicha Lefla z Lažan, na jeho hrad Krakovec u Rakovníka, kde působil podobně jako před tím na českém jihu. Na cestu do Kostnice vydal se Hus 11. října v průvodu pánů Václava z Dubé a Jana i Jindřicha z Chlumu, ustanovených k tomu od krále Václava, a cestou přes Norimberk dorazil 3. listopadu do Kostnice. První dny byl tu živ zcela svobodně, nejsa papežem ani koncilem nijak omezován. Teprve žaloby jeho českých protivníků na koncilu, mezi nimiž byl také Páleč, způsobily, že koncem listopadu uvržen byl do temného a nečistého vězení v dominikánském klášteře při jezeře bodamském. Tu se Hus po krátkém čase vážně roznemohl, tak že se pochybovalo o jeho uzdravení. Král Zikmund, který Husovi svým glejtem byl zaručil osobní bezpečnost, naléhal sice na jeho propuštění, ale upustil od toho, když mu bylo vyhrožováno, že by se koncil raději rozešel, než by se takto dal omezovati ve svém právu. Ani útěk papeže Jana XXIII., který, byv u koncilu obžalován z nejhorších zločinů, pokusil se tak 20. března 1415 ujíti jeho soudu, nepřinesl Husovi svobodu. Klíče Husova žaláře byly sice odevzdány králi Zikmundovi, ten však neužil této příležitosti k splnění slibu daného Husovi, nýbrž Husa vydal biskupovi kostnickému, který dal jej ještě koncem března odvézti lodí dolů po Rýně na svou tvrz Gottlieben. Tam byl Hus déle než dva měsíce vězněn ve věži, jsa spoután okovy a jen nedostatečně opatřován potravou a nápojem, tak že zase brzy byl stižen rozličnými chorobami. Počátkem června byl však zase převezen do Kostnice a vsazen do žaláře v klášteře Františkánském, v jehož refektáři koncil míval svá zasedání.

Byv již dříve ve vězení rozličně vyslýchán, Hus brzy po svém převezení do Kostnice dostal veřejné slyšení před koncilem, jež mu k naléhání českých pánů vymohl král Zikmund. Ve trojím zasedání koncilu, 5., 7. a 8. června, Hus odpovídal na žaloby

proti němu přednášené, jež byly založeny jak na svědeckých výpovědech jeho protivníků, tak na jeho vlastních spisech. Některé ze žalobných článků byly zjevně nesprávné neb aspoň nepřesné a Hus se proti nim rozhodně ohražoval, k jiným však sám se přiznával, snaže se přesvědčiti koncil o správnosti toho, co mu bylo jako blud vytýkáno. To se mu arci nepodařilo, naopak po skončeném slyšení byl koncilem vyzván, aby všechny bludy, z nichž byl viněn, prostě odpřisáhl, veřejně odvolal a slíbil, že jich nikdy již nebude tvrditi a šířiti. Tomuto vyzvání Hus nevyhověl. Žádal, aby mu nebylo ukládáno odvolávati články lživě proti němu vymyšlené, jichž nikdy netvrdil, ostatní pak byl ochoten odvolati jen tehdy, bude-li koncilem poučen o jich nesprávnosti. Koncil však trval na odvolání prostém a bezvýminečném a tak slyšení nemělo výsledku očekávaného Husem. A také všechny pozdější pokusy jak rozličných členů koncilu tak i Husových přátel pohnouti jej k odvolání byly marny. Na všechny domluvy Hus odpovídal, že jen tenkráte mohl by odvolati, kdyby byl přesvědčen lepšími a mocnějšími důvody z Písma.

Tak po delším marném vyjednávání s Husem koncil přikročil k vynesení rozsudku nad ním. Dříve však učinil rozhodnutí o věci těsně souvisící s jeho pří. Týden po Husově slyšení slavnostně odsoudil novotu, jež byla po odchodu Husově do Kostnice v Čechách zaváděna hlavně působením Jakoubka ze Stříbra s Husovým souhlasem a jež později v dějinách českých nabyla tak velikého významu, rozdávání svátosti oltářní pod obojí způsobou. O tři neděle později, v slavnostním zasedání koncilu ze 6. července 1415, vyhlášeno nejprve odsouzení 260 článků Viklefových a potom přečten rozsudek, jímž Husovy spisy odsouzeny ke spálení, on pak jako zatvrzelý kacíř k ztrátě úřadu kněžského a ku potrestání mocí světskou. Hned potom Hus obvyklým obřadem zbaven kněžského svěcení a jako kacíř vydán v moc římského krále Zikmunda. Na jeho rozkaz byl Hus ihned vyveden za město na popraviště a vsazen na připravenou hranici. V jejích plamenech za zpěvu zbožných písní podlehl smrti.

* * *

Chtějíce si uvědomiti dějinný význam Husův, vzpomeneme nejprve těch jeho činů, jimiž přímo zasáhl v rozličné obory českého vývoje kulturního. Z nich nejznámější je Husova *oprava českého pravopisu*. Již před Husem děly se pokusy o to, aby složitý, těžkopádný, nepřesný a nepraktický pravopis, jehož bylo užíváno v počátcích českého písemnictví, byl přizpůsoben praktické potřebě. Ale teprve Husovu důmyslu se podařilo stanoviti na základě důkladných studií jednoduché a jednotné zásady českého psaní, jimiž se v úpravě Bratří českých dosud řídí nejen novočeský pravopis, nýbrž i pravopis jiných Slovanů píšících latinkou.

S opravou pravopisu souvisí Husova zásluha o vytvoření jednotné *české řeči spisovné*. Před Husem nebylo jednotného českého jazyka spisovného. Každý psal takřka nářečím vlastním a nejlepší české spisy z doby před Husem byly psány řečí zastaralou, od živé mluvy lidové již valně rozdílnou, těžkou a tvrdou. Hus ve svých spisech upouští od většiny zastaralých tvarů, píše živou řečí svého pražského okolí a toto pokročilejší, lehčí a pružnější nářečí pražské povyšuje na společnou spisovnou řeč národní. Při tom však se rozhodně staví proti porušování čistoty jazykové zaváděním cizích slov, zejména německých, do obecné mluvy, což se dělo zvláště v Praze, kde styk s živlem německým byl nejživější. Jsou známa jeho slova proti Pražanům a jiným Čechům, mluvícím „odpoly česky a odpoly německy", o nichž Hus praví, že hodni by byli mrskání po příkladu proroka Neemiáše, který slyše, jak dítky židovské mluví odpolu

azotsky a neumějí židovsky, proto je mrskal a bil. Horle proti zavádění cizích slov do češtiny, Hus ve svých četných a objemných spisech českých byl nucen sám si tvořiti vhodná slova česká, aby mohl českou řečí čistě, prostě a srozumitelně vyjádřiti pojmy a myšlenky namnoze velmi nesnadné a složité. Tak Hus může býti nazván předním tvůrcem naší řeči spisovné. Hnutí Husem vzbuzené působilo však i na její další rozvoj a obohacování tím, že dalo podnět ke vzniku velikého počtu významných památek literárních psaných ryzí češtinou. Slohové umění našich nejlepších spisovatelů z doby před naším úpadkem, jako byli Blahoslav a Komenský, podivuhodné bohatství výrazové i tvarové, jímž oplývá český jazyk v jejich dílech, zakládaly se nejen na studiích humanistických, nýbrž i na vlastních vymoženostech domácího vývoje slovesného, oplodněného hnutím husitským.

Také věcně přispěl Hus k *obohacení českého písemnictví*. Kráčeje šlépějemi Tomáše ze Štítného, který v době, kdy se o těžkých otázkách náboženských a filosofických psalo jen latinsky, jal se přes odpor učených kruhův universitních psáti o nich po česku, Hus dal českému písemnictví značný počet rozsáhlých spisů pojednávajících česky o podobných otázkách. Jako většina středověké literatury, tyto spisy Husovy nevynikají původností myšlenkovou, ba ani formální. Naopak víme dnes, že tyto české spisy Husovy stejně jako jeho spisy latinské jsou z největší části pouhým zpracováním cizích předloh, zejména spisů Viklefových, přece však je v nich tolik duševního majetku Husova, tolik míst ryze husovských a proto také ryze českých, že mají velikou a samostatnou cenu slovesnou. Svým obsahem i duchem náležejí ovšem i latinské spisy Husovy české literatuře, jsouce její velmi význačnou součástí. Hus však nejen svými spisy obohatil české písemnictví, nýbrž také dal svou činností podnět ke vzniku rozsáhlé a věcně nadmíru významné náboženské literatury české, kterou zplodilo hnutí husitské. Ač nebyl první, kdo u nás psal o náboženských otázkách, přece můžeme jej právem nazvati vlastním zakladatelem této české literatury náboženské, v níž je uloženo tolik vážné duševní práce našich předků.

Významně zasáhl Hus v kulturní vývoj českého národa také tím, že první vědomě a programaticky uvedl do kostela *lidový zpěv*. V době předhusitské nebylo téměř českých písní kostelních, vyjímaje dvě tři, jež bývaly zpívány jen za příležitostí mimořádných. Zpravidla lid při bohoslužbách nezpíval, nýbrž byl jen trpným divákem. Proto ani nemohly vznikati nové lidové písně kostelní. V tom nastal obrat působením Husovým, jímž lidovému zpěvu zjednán přístup do chrámu. Lid přestal býti pouhým divákem při bohoslužbách a sám se jich účastnil zpěvem své písně. Tím teprve vznikla potřeba lidových písní kostelních a z této potřeby, jíž Hus sám snažil se vyhověti vytvořením některých písní a po jeho příkladu mnozí jiní, vzešly všechny zbožné zpěvy husitské, které patří k nejkrásnějším květům českého ducha. Odtud vývoj vede přímo k slavným bratrským kancionálům XVI. století a jimi také vrcholí.

Veliká zásluha náleží Husovi o *povznesení českého národního vědomí a zmohutnění českého živlu* v Čechách i na Moravě. Tu sluší vzpomenouti zvláště jeho zásluhy o *znárodnění pražské university*. Tato universita, založená císařem Karlem IV. nejen pro Čechy, nýbrž také pro celou říši římskoněmeckou, v prvé době po svém založení nebyla ústavem národním ani zemským, nýbrž ústavem mezinárodním, po případě říšským. Mezinárodní byla řeč, jíž se tu užívalo — byla to latina, mezinárodní byl duch, jenž tu vládl a mezinárodní bylo členstvo university, profesoři a studenti. Ohromnou většinou byli to příslušníci říše římskoněmecké, mezi nimiž profesoři i studenti české národnosti byli jen nepatrnou menšinou. S tím se shodovalo, že universita pražská

byla rozdělena na čtyři národy, z nichž tři skládaly se vesměs z cizinců, velikou většinou Němců, ke čtvrtému pak vedle Čechů náleželi ještě ti, kdo do Prahy přicházeli z Uher a Sedmihradska, a ovšem též Němci z království českého a z Moravy. Jestliže přes to aspoň v národě českém na universitě Čechové byli živlem skutečně vládnoucím a po čase téměř jedině rozhodujícím, v celku universitním byli zatlačováni docela do pozadí ostatními třemi národy, složenými většinou z Němců. Z této veliké číselné převahy Němců nad Čechy na universitě pražské plynula přirozeně i rozhodná jejich převaha ve správě university, v universitních úřadech. Jí bylo dáno vůdčí postavení Němců na universitě také ve vědách, jež bylo podporováno i tím, že byli mezi nimi mužové přišlí z krajů starší kultury.

Tyto poměry na universitě netrvaly však dlouho. Kdežto zakládáním nových universit v sousedství Čech ubývalo německých profesorův i studentů na pražské universitě, čeští mistři rozmnožili se tu po čase tak, že jich bylo poměrně mnohem více než mistrů německých, kteří universitu ovládali. A také svou vědeckou činností domáhali se na universitě stále většího významu. Ačkoli ještě počátkem století XV. mezi veškerým členstvem pražské university český národ byl jen nepatrnou menšinou, ačkoli rozdělením university na čtyři národy, z nichž tři národy německé požívaly při volbách universitních a při rozhodování společných záležitostí celé university tří hlasů proti jednomu hlasu českému, udržován byl v područí Němců, mezi těmi, kdo na universitě působili jako učitelé a na nichž závisel její vědecký význam, Čechové počtem i zdatností vynikali tak, že vtiskovali universitě, jazykem latinské a většinou svého studentstva německé, silně český ráz. Bylo tudíž přirozeno, že vznikla mezi českými mistry myšlenka, aby se obrátil dosavadní poměr mezi národy na universitě, aby rozhodující moc byla odňata národům cizím a přiznána národu českému. Není známo, kdo první byl původcem této myšlenky, ale jisto jest, že se Hus velmi horlivě přičiňoval o její uskutečnění, že pro ni působil jak mezi mistry universitními, tak mezi svými přáteli u dvora králova, tak že zásluha o její konečný úspěch náleží především jemu. Úspěchu toho bylo dosaženo slavným *dekretem kutnohorským* z 18. ledna r. 1409, jímž národu českému na universitě přiznány tři hlasy, ostatním národům dohromady ponechán hlas jediný. Národ český měl se státi na universitě pánem a tři národové němečtí měli mu býti poddáni. Vítězství českého živlu na universitě bylo dovršeno ještě tím, že mnoho německých studentů a profesorů odešlo po vydání dekretu kutnohorského z Prahy. Tak teprve stala se pražská universita národním ústavem českým a mohla stanouti v čele českého života duševního. Skutečně jeví se universita v potomních letech, zvláště první dobu po smrti Husově, kdy plně stojí ve službách myšlenek, za něž Hus byl obětoval život, pravým duchovním vůdcem svého národa a teprve bouřlivé události doby potomní ji zbavují tohoto vůdčího postavení.

Zlomení německé nadvlády na universitě a její dobytí pro český národ je však významné také tím, že přineslo mocnou posilu českému živlu v Praze i v celé zemi v jeho boji s němectvím a přispělo k *povznesení národního sebevědomí Čechů*. Svědčí o tom jasně nadšená Obrana dekretu kutnohorského, přičítaná někdy Husovi, spíše však od jeho přítele M. Jana z Jesenice sepsaná. Všechny důvody, jimiž se tu hájí správnost královského nařízení o třech hlasech, opírají se o názor, že v Čechách má vládnouti národ český, protože pouze on je pánem a dědicem této země. Hus, třeba nebyl původcem oné Obrany, jistě s tímto názorem souhlasil. Dokazuje to nejen jeho úsilí o vydání dekretu kutnohorského, nýbrž i vlastní jeho výrok učiněný o několik let dříve, jímž Hus vyslovil zásadu, že podle zákonů, ano podle Zákona božího a podle

přirozeného pudu v království českém měli by Cechové býti první v úřadech tak jako Francouzové ve Francii a Němci ve svých zemích. Zásadě té, jež dekretem kutnohorským dobyla vítězství na universitě, hnutí vzplanulé po smrti Husově v národě českém zjednalo platnost také jinde. Většina českých měst ovládaných do té doby Němci, již před tím namnoze jen stěží odolávajícími stálému přílivu domácího živlu českého, počeštila se za bouří husitských úplně a jejich správa přešla do rukou českých. Po válkách husitských, zvláště ve stol. XVI., novým stěhováním Němců do Čech vzmáhal se zase v některých českých městech německý živel měrou povážlivou, přece však v ohromné většině měst českých Čechové až do Bílé Hory zachovali si jak číselnou převahu tak skutečnou vládu.

Ke vzrůstu a posilnění národního vědomí Čechů přispěli Hus a hnutí jím vzbuzené ještě jiným způsobem. Z přesvědčení, že Husem národu českému byla zjevena pravda boží skrytá jiným národům, vyvinul se u jeho stoupenců záhy názor, že Čechové jsou národ od Boha vyvolený k tomu, aby jeho pravdě dopomohli k vítězství, že jsou „boží bojovníci." Tím český nacionalismus vyrostlý z odporu proti němectví tísnícímu Čechy v jejich rodné zemi nabyl nejen mystického zbarvení, nýbrž i úchvatné síly. Po čase dostavilo se přirozeně ochabnutí a když reformací Lutherovou vyrovnán byl hluboký rozpor náboženský mezi národem českým a německým, ochladl valně odpor Čechů proti němectví. Ale přesvědčení, že Čechové před jinými národy poznali pravdu boží, udržovalo se v národě českém až do převratu bělohorského, posilňujíc jeho národní sebevědomí.

Nejmocněji však zasáhl Hus ve vývoj českého národa svým *působením na poli náboženském a církevním.* Možno v něm rozlišovati několikerou stránku. Je to především jeho *úsilí o nápravu mravů,* jež Husa nejvíce spojuje s jeho „předchůdci," zvláště Waldhauserem, Milíčem, Matějem z Janova i Tomášem ze Štítného. Podle názoru téměř obecného byla činnost těchto mužů podnícena všeobecným úpadkem mravů a především mravní zkažeností duchovenstva, které nastaly u nás, a ovšem také jinde, ve stol. XIV. Skutečně jak předchůdcové Husovi tak Hus sám vyličují tehdejší mravní stav duchovenstva barvami nejčernějšími, a také úřední dokumenty dosvědčují, že v českém duchovenstvu, hlavně v Praze, byly rozšířeny neuvěřitelné zlořády mravní. Nicméně je sotva správné domnívati se, že by zkaženost duchovenstva byla v té době bývala tak hrozná a jmenovitě tak všeobecná, jak se tvrdívá, zvláště pak, že právě v době, jež předcházela hnutí husitské, nastalo v té věci nápadné a náhlé zhoršení. Nářky do mravních nedostatků duchovenstva a zkaženosti církve ozývají se po celý středověk, a to stejně ostře, ne-li ostřeji než ve století XIV. Není tudíž možno hledati příčinu těchto nářků toliko v dočasném úpadku mravní kázně v církvi. Jejich základ tkví jinde, hlouběji, v samé podstatě křesťanské mravouky a v jejím poměru ke skutečnému životu.

Prvotní křesťanství vytvořilo si totiž v duchu učení Kristova, ale zároveň pod silným vlivem pozdní filosofie antické vysoký mravní ideál. Pravý křesťan měl nejen milovati Boha a bližního, nýbrž také odříkati se světa a jeho rozkoší, pohrdati statky pozemskými, přemáhati světské náklonnosti, potlačovati všechny tělesné žádosti, snášeti trpělivě všeliké příkoří, býti chudý, zdrželivý, mírný, pokorný a prostý. Tento mravní ideál, jehož dokonalé uskutečnění spatřováno v osobě Kristově a nejplnější výraz v jeho Zákoně, t. j. v Písmě svatém, přirozeně zůstal toliko ideálem, jemuž nebylo možno zjednati obecnou platnost. Církev, duchovenstvo i lid, odcizovali se mu tím více, čím více se křesťanství šířilo, čím větší a mocnější stávala se církev. Církev

středověká nebyla chudá a pokorná, jak měla být podle zásad prvotního křesťanství, které nepřestávala hlásat; duchovenstvo a lid neodříkali se světa, nezhrdali pozemskými statky, nepotlačovali svých tělesných žádostí, nepřestali býti lidmi s lidskými vášněmi a slabostmi. Církev sama valně slevovala s přísných mravních zásad z doby prvního křesťanství, činíc povážlivé ústupky skutečnosti a životu, smiřujíc se příliš ochotně se světem, který měla potírati. Ale mravní ideál starokřesťanský, jejž aspoň v theorii církev sama nepřestávala uznávati, neupadl nikdy dokonale v zapomenutí a znova a znova vyskytovali se mužové, kteří ve jménu toho ideálu horlili proti skutečným poměrům církve a usilovali o jich napravení, o vyrovnání hlubokého rozporu mezi oním ideálem a skutečností. Ale všechny takové snahy, jež ostatně nesměřovaly vždy proti církvi a proti papežství, naopak někdy od papežů samých byly podporovány, nedomohly se nikdy trvalého úspěchu. Naopak církev, dostupujíc znenáhla vrcholu svého vnějšího rozkvětu, ideálu tomu vždy více se odcizuje. Moc a bohatství církve roste, duchovenstvo nabývá nezávislosti, moci i statků pozemských, ale tím patrnější se stává také rozpor mezi jeho skutečným životem a ideálem apoštolské chudoby a prostoty.

Je přirozeno, že zvláště v Praze bohaté, plné kostelů a duchovenstva, naplněné studenty, jež sem ze všech končin Evropy přiváděla universita založená Karlem IV., zavládla koncem XIV. století větší volnost mravů v duchovenstvu i lidu, že tu byla úrodná půda pro všeliké neřesti mravní, o jejichž existenci nedovolují pochybovati neklamná svědectví úřední. Je také přirozeno, že se právě zde živěji než jinde pociťuje naznačený rozpor, a že právě zde je tolik porozumění pro hlasy vytýkající církvi, že se odcizila svému prvotnímu ideálu, horlící proti obecné zkaženosti mravní, zvláště pak proti znemravnělosti duchovenstva, a doporučující návrat k přísným zásadám církve prvotní, apoštolské, k čistým předpisům Zákona Kristova. To je hlubší smysl mravokárné činnosti jmenovaných předchůdců Husových i Husa samého. Kdežto však činnost Husových předchůdců, zasáhnuvši jen malou část národa českého, byla by nepochybně zanikla bez trvalého účinku, Hus svým působením dosáhl toho, že úsilí o napravení mravů, o mravní obrodu lidí v duchu starokřesťanského ideálu a Kristova Zákona stalo se základním bodem programu, o nějž český národ dal se v zápas s celým téměř světem křesťanským. Známé artykule pražské, které jsou výrazem toho, oč všichni stoupenci Husovi svorně usilovali, hlásají, aby „všichni hříchové smrtelní a zvláště zjevní a jiní neřádové Zákonu božímu odporní“ v každém stavu byli staveni a kaženi, a dále, aby kněžím nad všelikým zbožím tělesným „nepřádné panování odjato a staveno bylo, a aby podle evangelia nám příkladně živi byli a navedeni byli k stavu Kristovu a apoštolskému“. Těmito články husité, následujíce příkladu Husova, přiblížili se k přísným zásadám prvotní mravouky křesťanské, k povrženému mravnímu ideálu církve apoštolské, k předpisům Zákona božího, jehož bojovníky se hrdě nazývali. A o zachování těchto zásad dbáno s neúprosnou horlivostí. Je známo, že husité, kdykoli dobyli některého města, ihned zrušili veřejná místa, sloužící volné lásce, ano, že zrušení jich ukládali nepřátelům za podmínku příměří. A nejen cizoložství, nýbrž i tanec patřil ke smrtelným hříchům, jež bez milosti měly býti trestány. Rovněž zásada, že kněží nemají světsky panovati, že mají býti chudí, od husitů přísně byla zachovávána. V pozdější době slevili ovšem husité mnoho z těchto přísných puritánských zásad, horlivost mravní mezi nimi ochabla a zlořády, proti nimž se tak neúprosně obracelo hnutí husitské ve svých počátcích, pronikly i do jejich řad. Ale vysoký mravní ideál, jejž

husitství přejalo od Husa, nezanikl ani mezi pozdějšími jeho stoupenci nikdy docela. Naopak v Jednotě bratrské ožil v plné síle a ryzosti. Jednota bratrská v prvém období je zajisté nejdokonalejším uskutečněním mravního ideálu starokřesťanského, ideálu křesťana chudého, pokorného a prostého, křesťana, jenž vytrvale potlačuje všechny náklonnosti tělesné, jemuž svět je jen místem utrpení a přípravou pro lepší život, křesťana, jenž se odříká světa a žije takřka mimo svět, jemuž nejvyšším vzorem a pravidlem života je Kristus a jeho Zákon jediným zákonem. V tom Jednota znamená dovršení mravně reformního úsilí Husova, ovšem dovršení, jemuž sice nelze odepříti uznání a úcty, o němž však dlužno vyznati, že v něm bylo skryto vážné nebezpečí pro kulturní i politický vývoj našeho národa, jemuž jistě nebylo by bývalo na prospěch, kdyby asketické zásady zakladatelů a prvních členů Jednoty byly trvale ovládly nejušlechtilejší jeho část. Na štěstí ani Jednota nedovedla trvale vzpírati se skutečnému životu. Dříve než dospělo ku konci slavné století, které zrodilo husitství i Jednotu bratrskou, Jednota se smířila se světem. Vzdala se vědomě příkrých zásad, jejichž zachovávání bránilo jí zasahovati činně do veřejných poměrů národa, a zjednala si tak možnost zúčastniti se jeho života kulturního i politického a státi se v něm činitelem nad jiné významným. Leč ani potom Jednota nepřestala se vyznačovati přísností a opravdovostí mravní, uchovávajíc po té stránce až do svého zaniknutí nejvěrněji dědictví Husovo. Ostatní náboženské strany české, vzešlé z hnutí husitského, nedovedly zachovati dědictví to stejně ryzí, přece však ani ony nezpronevěřily se mu docela. I mimo Jednotu bratrskou setkáváme se po všechnu dobu potomní mezi Čechy pod obojí se stopami mravní přísnosti a opravdovosti, jíž se nepřestávají vyznačovati ani tenkráte, kdy na ně nejvíce působí vliv cizích směrů náboženských. Není pochyby, že to bylo na prospěch celkové mravní úrovně národa ještě v době, kdy národ většinou byl již odcizen mravním ideálům starého husitství.

S úsilím o reformu církve v duchu původní mravouky křesťanské a Zákona Kristova pojí se u Husa jako poněkud také již u jeho předchůdců *snaha o reformu tehdejšího církevního zřízení* vytvořeného historickým vývojem předešlých století, ale nesrovnávajícího se s představou církve apoštolské a se Zákonem božím, snaha o změnu celého způsobu papežské vlády nad církví. Toto církevní zřízení, tato vládní soustava papežská nebyly dávného původu. Jejich počátky spadají do století XIII. a teprve v stol. XIV. plně se rozvinuly. V starší době jednotlivé části církve, zvláště vzdálenější Říma, požívaly téměř úplné samosprávy a moc papežské stolice nad nimi projevovala se jen zřídka ve věcech většího významu nebo zásadní důležitosti. Papežové nevměšovali se v jejich vnitřní správu obsazováním církevních úřadů a obročí, rozsuzováním drobných sporů mezi duchovenstvem neb o věci duchovní, vymáháním daní na duchovenstvu nebo vykonáváním jakýchkoli práv příslušejících biskupovi a jiným místním úřadům církevním. Vše to začalo se větší měrou teprve ve XIII. a zvláště XIV. stol. Tak bylo i u nás. Ve starší době biskupové čeští bývali dosazováni takřka pouhou vůlí knížete, od počátku XIII. st. pak bývali voleni kapitulami svých kostelů, ve století XIV. však se stává pravidlem dosazování českých biskupů od papeže. Ve starší době nebývalo zvykem, aby papež zasahoval do voleb opatů v českých klášteřích, ale za doby Husovy celá řada bohatých klášterů v Čechách dostávala zcela pravidelně opaty jmenováním papežským. Ale také nižším církevním úřadům a obročím v našich zemích věnovali papežové XIV. století podivuhodnou péči. Kdežto ještě v XIII. stol. papežové jen výjimečně a z mimořádných příčin svým vlivem zasahovali v obsazování církevních beneficií v Čechách, od polovice stol. XIV. až do doby

husitské na př. všechna skoro kanovnictví, prebendy a hodnosti pražského kostela arcibiskupského byly zadávány přímo papežem. Podobné poměry byly také při jiných kostelech kapitulních a kollegiátních, třeba vliv papežův nenabyl všude takových rozměrů. Dokonce také obyčejným kostelům farním, zvláště na statcích klášterních, dostávalo se někdy cti, že jejich duchovní správcové byli ustanoveni přímo papežem.

Všechno toto zasahování papežské stolice do voleb biskupských a opatských, jakož i obsazování nižších beneficií z moci papežské vyplynulo původně z pohnutek ideálních, jsouc určováno vyššími zájmy církevními a politickými. Ale ve stol. XIV. bylo již zcela běžným prostředkem k získání příjmů, jichž papežové potřebovali na vydržování svého skvělého dvora a svou světovou politiku. Každý biskup neb opat dosazený z moci papežské platil za své jmenování papežské komoře veliké poplatky a ti, kdo dosáhli některého nižšího beneficia milostí papežskou, byli povinni odvésti do papežské komory polovinu ročního jeho důchodu. Podobně platilo se za všeliké jiné milosti (odpustky, dispensy, tituly atd.) rozdávané tehdy velmi štědře papežskou stolicí. Takovými způsoby plynul koncem XIV. stol. z Čech velmi značný důchod do papežské komory. Ale papežové opatřovali si tu ještě jiné příjmy. Jmenovitě dávali tu jako také v jiných zemích vybírati desátek ze všech důchodů duchovenských, což v letech Husova mládí dělo se tak často, že skoro každý rok desetina všech důchodů českého duchovenstva měla býti odváděna do komory papežské.

Papežská správní soustava XIV. století vyznačovala se, jak viděti, jednak přílišnou centralisací, jednak nezřízeným fiskalismem. Obě tyto její vlastnosti nemohly působiti prospěšně na poměry v církvi. Podlamovala se jimi vážnost domácích úřadů církevních a pravidelná církevní správa uváděla se ve zmatek, zároveň pak se ukazovalo, jak daleko se papežství a s ním církev uchýlily od svého původního poslání. Protože také nižší úřady církevní příkladem papežské stolice byly sváděny k finančnímu těžení ze svých duchovních práv, ke kupčení věcmi, které měly býti svaté, všechna církevní správa nabývala rázu svatokupeckého.

Proti tomuto způsobu církevní správy vznikal časem odpor jak v kněžstvu, zvláště nižším, jemuž způsobovala újmu hmotnou, neposkytujíc mu naopak výhod, jakých se dostávalo vyvolencům papežské stolice, tak vůbec u lidí hlubšího cítění náboženského, kteří těžce nesli, že se církev odcizila ideálním zásadám křesťanské nauky, pečujíc hlavně jen o hmotné své zájmy. A tento odpor i plynoucí z něho snaha o reformu církevní správy splývaly namnoze s úsilím o nápravu mravů, o němž dříve byla řeč. To možno pozorovati také na Husových předchůdcích, z nichž zejména Matěj z Janova ve svém velikém díle obracel se ostře proti tehdejšímu způsobu papežské vlády nad církví. Mnohem zřetelněji a rozhodněji však odpor proti němu vystupuje u Husa. Jako v mnohých jiných věcech byl mu v tom učitelem Viklef. Ve shodě s odporem, který se tou dobou velmi ostře projevoval jak v anglickém parlamentě tak u tamní vlády proti nemírnému zasahování papežské stolice do vnitřních poměrů anglické církve a jejímu finančnímu vykořisťování ve prospěch papežské komory, Viklef hlásal, že církvi nepřísluší světské panství, že ve věcech světských stojí král nad papežem, že vymahání platů za udělená beneficia a odpustky je svatokupectví, že by církev neměla míti statky, nýbrž býti chudá jako za časů apoštolských a péči o výživu duchovních že by měl převzíti stát. Později zašel Viklef ještě dále, uče, že papež není hlavou církve, že ke spasení není třeba křesťanu poslouchati papeže.

Toto učení Viklefovo, směřující proti vládě papežově nad světem a proti svatokupecké soustavě církevní správy, nikde v celé církvi nenašlo tolik porozumění a

ohlasu jako v Čechách. Je to snadno pochopitelno. Kdežto jiné země, na př. Viklefova vlast Anglie, ve století XIV. vždy více se vymaňovaly z poručí papežské stolice a setřásaly se sebe břímě jejího centralismu a fiskalismu, břímě to stále více doléhalo na říši římskoněmeckou. Na konci XIV. století byly země náležející k této říši finanční soustavou papežské stolice nejvíce vykořisťovány a měly z ní nejméně užitku. Zvláště v Čechách, které byly tehdy politickým a kulturním střediskem této říše, které vynikaly bohatstvím svého duchovenstva a byly nuceny přinášeti zvláště veliké finanční oběti svému příslušenství k církvi římské, pociťovaly se velmi živě všechny její nepříjemné stránky. Jestliže již Matěj z Janova obracel se proti tomu, jak papežové tehdy užívali své moci nad církví, není divu, že protipapežské učení Viklefovo padlo v Čechách na půdu tak úrodnou.

Vedle jiných názorů Viklefových přijal Hus též jeho odpor proti přílišné moci papežově nad církví, proti svatokupecké soustavě církevní správy a posléze i proti samému papežství. Nejostřeji a nejsoustavněji odpor Husův proti tehdejší vládní soustavě papežské je vyjádřen v jeho spise O svatokupectví, zpracovaném podle stejnojmenného spisu Viklefova. Následuje Viklefa Hus přímo nazývá svatokupectvím, že papež vydává mnohá ustanovení pro zisk tělesný proti Zákonu božímu, že své služebníky dosazuje k církevním obročím a důstojenstvím v zemích, jejichž řeči neznají, že nikomu neudělí beneficia, pokud nezaplatil předepsaných poplatků, že biskupy a faráře ustanovuje pro peníze, a opět a opět obrací se proti papežským provisím na církevní beneficia, proti udílení rozličných milostí papežem za peníze. Jestliže tu Hus horlí toliko proti způsobu papežské vlády nad církví, jinde dospívá až k tvrzením, dotýkajícím se samé podstaty moci papežské. Věře s Viklefem, že církev je neviditelná společnost všech věřících předurčených k spasení (praedestinovaných), i zemřelých i žijících i budoucích, Hus učil, že hlavou této církve jest sám Kristus, že jí tudíž nemůže býti papež, o němž nikdo nemůže věděti, je-li předurčen k spasení. Příklady z dějin i z doby přítomné dokazoval, že papeže není třeba k zachování církve. Nezamítal docela papežství, ale věřil, že papež jen tenkráte je náměstkem Kristovým, jehož dlužno poslouchati, spravuje-li se Kristovými předpisy obsaženými v Písmě, Zákonem božím.

Husovo horlení proti svatokupecké soustavě církevní a zvláště toto jeho učení o církvi a papeži vedly na konec k roztržce českého národa s Římem. Po smrti Husově skoro celý národ postavil se proti Římu, vypověděl poslušnost papeži. Tak rázem skoro docela pominul dosavadní mnohostranný vliv papežské stolice na vnitřní poměry církevní v Čechách, rázem přestala tu působiti finanční soustava papežské vlády. V poslušenství stolice papežské zůstávala toliko nepatrná část národa a ani ta nemohla udržovati s Římem styky tak těsné a živé jako v době předchozí, kdy česká církev byla prostě článkem obecného ústrojí církevního. Ohromná většina národa, pobouřená Husovou smrtí, přerušila všechno spojení s církví římskou a stanula skutkem mimo její ústrojí. Ačkoli ani Hus sám ani jeho stoupenci nezamýšleli odtrhnouti se trvale od církve římské a založiti si církev vlastní, skutečným vývojem věcí byli k tomu takřka dohnáni. Protože požadavky směřující k reformě církve, jejichž splnění činili husité podmínkou svého návratu v jednotu s církví a v poslušenství papežovo, byly zavrženy, stoupencům Husovým nezbývalo, než setrvati v odporu proti Římu a zříditi si vlastní správu církevní bez ohledu na Řím. Tak došlo ke zřízení husitských správců církevních, administrátorů, a husitské konsistoře. Poněvadž tito husitští administrátoři a konsistoř nebyli uznáváni Římem, nemohli na něm

býti závisli, neřídili se jeho rozkazy, nýbrž vedli církevní správu strany husitské zcela samostatně. Husité vytvořili si tak skoro bezděky zvláštní církev, jejíž zřízení se celkem shodovalo se zřízením církve obecné, jež však nebyla závislá na Římu, nebyla poddána moci papežské; v tom církev husitská byla církví skutečně národní.

S tímto stavem nebyla spokojena většina národa, jmenovitě mírnější stoupenci směru Husova, jejichž smýšlení a cítění se příčila myšlenka, že by roztržka českého národa s Římem měla se státi trvalou. Jednotná všeobecná církev nepřestala těmto husitům býti ideálem, jehož se nehodlali zříci. Proto neustávali vyjednávati o návrat do církve, od níž se sami byli odloučili. Tím však se husitská církev octla v nerozhodném, polovičatém postavení, které nemohlo míti příznivý vliv na její vnitřní rozvoj. Snaha zachovati si možnost opětného sjednocení s církví římskou ochromovala samostatný vývoj husitské církve a jejích církevních řádů.

Byla však přece mezi stoupenci Husovými strana, která nevyhýbajíc se důsledkům svého vystoupení proti Římu, odhodlala se učiniti brzy po smrti Husově rozhodný krok, jehož se neodvážila většina husitů. Byla to radikální strana *Táborů*. Kdežto husité i ve své odloučenosti od církve obecné zachovávali celkem její církevní řády, Táboři uznávali z nich jen ty, jež bylo možno dokázati již za doby apoštolské, zavrhujíce vše, co vzniklo v církvi pozdějším vývojem. S podivuhodnou důsledností prováděli návrat k řádům prvotní církve. Pro vývoj jejich církevního zřízení bylo zvláště důležité, že, upustivše od zásady apoštolské posloupnosti, zvolili si r. 1420 prostě vlastního biskupa, aby světil a vykonával, co slušelo úřadu biskupskému v duchu prvotní církve. Moc táborského biskupa nebyla ovšem tak veliká jako biskupů katolických, měl však přece významné postavení jako nejvyšší církevní úřad své strany, nemaje nad sebou ani papeže ani jiného hodnostáře církevního. Jiných stupňů hierarchických, ani papeže nevyjímaje, Táboři vůbec neuznávali. Tím bylo ovšem nadobro přerváno spojení Táborů s církví obecnou, s papežstvím. Odboj proti Římu, proti vládě papežské nad českou církví, proti církevnímu zřízení, jak se vytvořilo za posledních století, odboj podnícený vystoupením Husovým a jeho smrtí a provedený vlastními husity jen nedokonale, došel v Táborech důsledného a rázného vyvrcholení. Strana táborská ovšem brzy zanikla. Její moc byla zlomena již bitvou u Lipan r. 1434 a o několik let později byli Táboři úplně potřeni od spojených stran českých pod jednou i pod obojí.

Tou dobou však se již počala tvořiti v národě českém nová strana náboženská, v mnohých podstatných věcech od Táborů rozdílná, ale svým poměrem k církvi římské jim se podobající. Byla to *Jednota bratří českých*. Bratří stejně jako Táboři přetrhli všechno spojení s církví římskou. Dospěvše přesvědčení, že nelze doufati ve spasení tomu, kdo trvá ve spolku s touto církví, odhodlali se po delším váhání založiti si vlastní řád kněžský, zvoliti si vlastního biskupa (1467). Tím se oddělili úplně od církve obecné i od strany pod obojí a stali se církví samostatnou. A tuto samostatnost si Jednota bratrská zachovala po všechnu dobu potomní beze všeho kolísání a nerozhodnosti. Jako Táboři měli také Bratří církev skutečně národní, nepodřízenou v ničem mocnostem cizím, požívající úplné samosprávy. Jestliže v Táborech vyvrcholil český, Husem podnícený odboj proti Římu, Jednota bratrská toto dědictví zachovala neztenčené, jsouc církví zbudovanou na základech učení křesťanského, dokonale zorganisovanou a při tom naprosto samostatnou, úplně odloučenou od společenství s církví římskou a s papežstvím.

Ale i v ostatní straně pod obojí, mezi vlastními husity, nekonečné a stále marné vyjednávání o úplný smír s církví římskou živilo touhu učiniti konec veškeré ne-

rozhodnosti a polovičatosti, odvrátiti se nadobro od Říma. Mocné posily dostalo se těmto snahám reformací Lutherovou, jejímž působením záhy také Čechy byly zasaženy. Vlivem a příkladem luterství vzmáhá se odtud ve straně pod obojí snaha vykročiti rázně z dosavadního nerozhodného stavu a zříditi si církevní organisaci zcela samostatnou, na Římu nezávislou. Pokusy o uskutečnění tohoto úmyslu se sice dlouho nedařily, jsouce mařeny energickým odporem českých králů z rodu habsburského, ale na konec přece domohly se plného úspěchu. Slavným majestátem cís. Rudolfa II. na svobodu náboženskou z r. 1609 zjednána byla možnost, aby všichni, kdo se v Čechách hlásili k památce Husově a přijímání pod obojí, počítaje v to i Bratří, tedy ohromná většina národa, volně a otevřeně sestoupili se v církevní společenství řádně zorganisované, zcela samostatné a na Římu nezávislé. Tak skoro dvě stě let po smrti Husově většina českého národa v jeho duchu dospěla k vytvoření jednotné a samostatné církve národní, jež se hlásila k hlavním zásadám jeho učení, namnoze ovšem přetvořeným rozličnými vlivy jinými. Tato samostatná církev česká neměla však dlouhého trvání; byla smetena převratem bělohorským, jímž násilně obnovena dřívější jednota českého národa s církví římskou.

Úsilím mravně opravným a odporem proti svatokupecké soustavě papežské vlády a proti papežství vůbec není vyčerpán obsah Husova působení na poli náboženském. Má ještě složku jinou, která se dotýká více *theoretické stránky života náboženského* a vůbec duchovního a která zjednává Husovi význam nikoli nepatrný v obecném myšlenkovém vývoji lidstva. Je známo, že všechno myšlenkové úsilí středověku směřovalo k tomu, aby církevní nauky, které byly pokládány za nedotknutelné a svaté, byly uvedeny v souhlas s poznatky filosofickými, přejatými z antiky. V tom vykonala středověká školská filosofie, scholastika, ohromný kus duševní práce, ale na konec bylo jí přiznati, že vytčeného cíle nelze dosíci, že pravdivost dogmat nelze dokázati, že církevní učení nelze smířit s poznáním rozumovým. Z toho však nebylo odvozováno, že by se nemělo věřiti těm článkům, jež se nedají srovnati s rozumovým poznáním. Naopak hlásáno, že věřiti církevním dogmatům, ať je lze rozumově dokázati či ne, je prostě povinností křesťanovou. Dospěvši k tomuto stanovisku, školská filosofie středověká vždy více upadala, přecházejíc v plané spekulování, v pouhé pohrávání s pojmy bez skutečného významu. Zároveň stávala se překážkou myšlenkového pokroku, protože svým stanoviskem k církevním dogmatům stavěla se proti vážnému úsilí o poznání pravdy a posilňovala neomezenou moc církve v oboru myšlenkovém. Proti této neplodné filosofii školské dostavuje se časem odpor na rozličných stranách. Jejími odpůrci byli také nejznamenitější předchůdcové Husovi Milíč z Kroměříže, Matěj z Janova i Tomáš ze Štítného. Povrhujíce prázdnými hříčkami tehdejší školské filosofie, tito mužové vroucím a hlubokým uvažováním snažili se dojíti pravdy o základních článcích učení křesťanského. Tím se již tito předchůdcové Husovi dostávali někdy v rozpor s církevními naukami tehdy obecně uznávanými, ale myšlenka, že by se proto měli vzepříti svrchované autoritě církevní, byla jich vzdálena. Sám myslitel v theorii tak odvážný jako byl Matěj z Janova ve svých spisech opět a opět prohlašoval, že jest ochoten podrobiti se rozhodnutí církevní vrchnosti, kdyby v jeho spisech bylo shledáno něco, co by odporovalo učení obecné církve. A tuto ochotu dokázal skutkem. Odvolal z nátlaku církevních úřadů veřejně některé části svého učení, ač jistě nenabyl přesvědčení o jejich nesprávnosti.

Teprve Hus se odhodlal podstoupiti za své odchylné názory zápas s nejvyšší mocí církevní a setrvati na nich přes všechen její nátlak. Tyto názory Husovy nebyly

původní, nejdůležitější z nich, které byly příčinou jeho roztržky s církví, byly přejaty od Viklefa, jehož učení obracelo se netoliko proti rozličným řádům církevním, nýbrž i proti theoretickým základům papežské vlády nad světem, ohrožujíc tak samu podstatu katolického názoru světového, vůbec pak v pochybnost uvádělo některá základní dogmata církevní. Hus ovšem učení Viklefova nepřijímal slepě, nýbrž je svědomitě zkoumal, upravoval, měnil a zvláště zmírňoval. K některým příliš radikálním názorům Viklefovým Hus vůbec se nepřidal. Jmenovitě nepřijal Viklefova učení o svátosti oltářní, nýbrž se celkem přidržel obecného názoru církevního, nepřijal také všech důsledků Viklefovy nauky o církvi jakožto veškerenstvu předurčených k spasení, ač se jinak k nauce té, jak víme, přidával docela, nepřijal posléze ani zamítavého stanoviska Viklefova k církevnímu umění, nýbrž naopak, maje jemný cit umělecký, věnoval zvláště církevnímu zpěvu mnoho péče. Vše to i jiné odchylky Husovy od učení Viklefova dokazují nejen samostatnost Husova úsudku, nýbrž i nemalou rozdílnost povahy a smýšlení mezi ním a Viklefem, jistě však nestačí, aby Hus mohl býti nazván velikým a původním myslitelem. Nových myšlenek filosofických a theologických v jeho spisech nenajdeme. K učení Viklefovu, z něhož tolik přijal, Hus nepřičinil nic, co by znamenalo pokrok po stránce ideové, ano vracel se namnoze od Viklefa zpět k názorům starším, snaže se jeho učení smířiti s učením obecné církve.

Ale Husovi a jeho stoupencům náleží zásluha, že se ujali smělého a pokrokového učení Viklefova, které by jinak bylo zaniklo takřka beze stopy, a zjednali mu skutečnou platnost v myšlenkovém vývoji lidstva. Nelze-li popírati, že hnutí husitské je skoro nemyslitelno bez Viklefa, je naopak jisto, že teprve toto hnutí pojistilo Viklefovi jeho význam v dějinách světových. Již to je významné, že se skoro všechny spisy Viklefovy, jmenovitě jeho spisy základní, zachovaly toliko v rukopisech českého původu, psaných v Čechách a od Čechů, takže bez nich dokonalá znalost učení Viklefova nebyla by ani možná. Důležitější však je to, že zájem o Viklefa a jeho spisy nebyl by snad vůbec vznikl, kdyby nebylo Husa a hnutí husitského. Spisy Viklefovy, pokud nebyly zničeny, byly by nepochybně odpočívaly klidně v prachu knihoven, kdyby na české půdě nebyly našly nadšené ctitele, kteří neváhali za ně podstoupiti boj, jehož Viklef mocnou ochranou svých příznivců i časnou svou smrtí byl ušetřen, a jeho smělé theorie, které by bez nich byly zůstaly jen theoriemi, uváděti v život. A jestliže Hus celkem myšlenkově nepokročil za Viklefa, nelze to tvrditi o všech jeho stoupencích a následovnících. Zvláště Chelčický a Táboři dospěli ve svých názorech namnoze dále než Viklef a v jejich šlépějích Bratří vybudovali vlastní soustavu theologickou, která sice nebyla naprosto původní, ale také nebyla pouhou snůškou cizích myšlenek, nýbrž jich uvědomělým a namnoze samostatným zpracováním a prohloubením.

Ostatně význam Husův pro duchovní dějiny lidstva není tak v obsahu jeho učení, jako v tom, že za toto učení, které, ač bylo mírnější Viklefova, přece mělo v sobě prvky silně revoluční, podnikl boj s nejvyšší mocí církevní. Nezáleží tolik na tom, co bylo předmětem Husova sporu s církví, jako na sporu samém, na faktu, že se Hus odhodlal proti zásadě neomezené autority církevní hájit právo samostatně myslit a soudit. Ačkoliv i on ještě byl dalek toho, aby odhodil všechna pouta, jež tehdy svírala lidského ducha, znemožňujíce jeho volný rozvoj, ačkoli idea naprosté svobody myšlení byla i jemu cizí, ačkoli, zamítaje autoritu církve, nahražoval ji hned zase autoritou jinou, autoritou Písma, přece jeho stanovisko bylo velikým pokrokem ve směru duchovní svobody. Plného významu historického však Husovo vystoupení proti

neomezené autoritě církevní nabylo teprve tím, že Hus silou svého přesvědčení, nezlomnou pevností svého karakteru a posléze svou mučenickou smrtí dovedl strhnouti celý takřka národ český, aby za to, čemu on byl obětoval život, podnikl hrdinský zápas s ostatním světem křesťanským.

Tento zápas neskončil sice úplným vítězstvím idei Husových, ale přece dosaženo jím velikého a významného úspěchu tím, že čeští husité, nedavše se pokořiti mocí, přinutili nejvyšší autoritu církevní, jež byla zvyklá žádati naprostou, bezvýminečnou poslušnost ve věcech víry, *k vyjednávání*. Ani smír Čechů s církví, jímž se skončilo toto vyjednávání a jehož formálním výrazem byla basilejská kompaktáta, nepřivedl celý národ český k dokonalému uznání církevní autority. Nejen Jednota bratrská, k níž hlásila se arci jen malá část národa, setrvala v rozhodném odporu proti této autoritě, ale také mezi ostatními Čechy pod obojí, nevyjímaje ani nejmírnějších, nepodařilo se zjednati plnou a neomezenou platnost této autoritě, nepodařilo se přivésti je zase k dřívější bezvýhradné poslušnosti. Zásada, že Boha více sluší poslouchati než lidí, z níž ovšem plyne, že autorita Zákona božího, Písma, je vyšší než autorita církve, papeže, přešla všem husitům českým, i nejmírněji smýšlejícím, takřka do krve a byla základní překážkou jejich úplného návratu do církve obecné. V tomto stanovisku byli ovšem ještě utvrzeni vystoupením Lutherovým. Spatřujíce v učení Lutherově jen dovršení toho, co o sto let dříve byl hlásal Hus, čeští pod obojí většinou ochotně poddávali se jeho vlivu. Neodolala mu ani Jednota bratrská, u níž některý čas silně vystupuje snaha přizpůsobiti své učení nauce Lutherově. Později se Jednota uzavírá vlivům luterským, snažíc se úzkostlivě zachovati si bývalou svéráznost, za to však od konce XVI. stol. vždy více podléhá mocnému vlivu reformace švýcarské, učení Kalvínova. Přes to Jednota nikdy docela neutonula v kalvínství, nikdy se nevzdala starých základů své vlastní církevní theorie i prakse.

Mnohem větší účinky měl vliv luterské reformace na ostatní stranu pod obojí. Jeho působením nastalo tu hluboké rozdvojení. Menší část někdejších husitů postavila se ne bez přičinění vlády, nepříznivé všem náboženským novotám, proti učení Lutherovu, a nejen odmítala vše, co se nesrovnávalo se starými řády husitskými, jen málo odlišnými od řádů katolických, nýbrž i těchto husitských zvláštností se znenáhla vzdávala, sbližujíc se vždy více s církví katolickou, až se jí posléze skoro docela poddala. Na rozdíl od těchto starověrných pod obojí, staroutrakvistů, většina strany pod obojí nejen z vystoupení Lutherova čerpala podnět k úsilí o vytvoření samostatné, na Římu nezavislé organisace církevní, nýbrž ochotně přijímala i ty články jeho nauky, jichž husitství neznalo. Tito vlivem luterství přetvoření pod obojí, jež označujeme názvem novoutrakvistů, ač byli velmi blízcí vlastním luteránům, přece se nestali luterány úplnými, nikdy nepřestali se značně lišiti od pravých luteránů, jakými byli na př. také čeští Němci, protože na jejich názory náboženské, na jejich učení i církevní řády nepřestávaly působiti staré tradice husitské.

Naznačená svéráznost obou hlavních náboženských stran českých, Bratří a novoutrakvistů, jeví se snad nejpatrněji v jejich vzájemném poměru, srovnáme-li jej s poměrem, jaký byl mezi stranami jim příbuznými jinde, zvláště v Německu. Kdežto tam stáli proti sobě luteráni a kalvinisté v krajním nepřátelství, vzájemně se pronásledujíce a potírajíce, mezi českými novoutrakvisty a Bratřími přes četná, namnoze vnějšími vlivy způsobená nedorozumění takového hlubokého zásadního nepřátelství nikdy nebylo. Vědomí společné husitské minulosti sbližovalo obě strany, vedlo je k vzájemné snášelivosti v dobách vášnivých zápasů náboženských tak vzácné. Tím se vysvětluje,

že právě v době, kdy v Německu napětí mezi luterány a kalvinisty dostupovalo nejvyššího vrcholu, mohlo v Čechách dojíti k dohodě novoutrakvistů a Bratří o společné vyznání víry, které r. 1575 jménem *české konfese* bylo předloženo cís. Maxmiliánu II. k schválení. A když se později společnému úsilí obou těchto stran podařilo dobýti si plné svobody náboženské slavným majestátem cís. Rudolfa II. z r. 1609, tato česká konfese, jež sice v podstatě je shodna s konfesí luterskou, přece však obsahuje některé význačné prvky bratrské i husitské, byla uznána za věroučnou normu české církve pod obojí, v níž byli zahrnuti také Bratří. Veliké vítězství, jehož majestátem Rudolfovým dobyly spojené české strany pod obojí, je tudíž významné nejen tím, že potomci starých husitů přinutili přísně katolickou vládu Rudolfovu k uznání svobody svého náboženství, nýbrž také z té příčiny, že jak v boji za tuto svobodu, tak později, když již užívali jejího ovoce, přese všechny neshody plynoucí nezbytně z theoretických a praktických rozdílů mezi hlavními jejich stranami, nepozbyli vědomí svého společného původu z domácí půdy. A národní ráz české církve, vytvořené na základě Rudolfova majestátu, jevil se nejen samostatným, na Římu a jakékoli cizí mocnosti nezávislým zřízením církevním, nýbrž i jistou svérázností jejího učení tkvějící v jeho prvcích husitských a bratrských, jejichž hlavním zdrojem byly myšlenky a zásady vštípené národu českému Husem. I po stránce ideové působil tedy vliv Husův mocně na většinu českého národa až do převratu bělohorského, jímž náboženský a vůbec duchovní jeho vývoj uveden byl na dráhy docela jiné.

S tím se srovnává, že *památka Husova* ohromnou většinou národa, všemi českými stranami pod obojí, svorně byla uctívána až do Bílé Hory a výroční den Husova upálení že našim předkům po všechnu tu dobu byl dnem svátečním. K Husovi se hlásili nejen ti, kdo pokročivše na dráze Husem nastoupené, přerušili všechno spojení s Římem, Táboři, Bratří a později novoutrakvisté, nýbrž i nejmírnější husité, kteří stále usilovali o smír s církví Husa zatrativší. Ano právě zbožná úcta k památce Husově zdržovala tyto nejmírnější starověrné Husity, kteří se v pozdější době od římské církve lišili skoro již jen přijímáním pod obojí, od církve ostatně připouštěným, od úplného splynutí s touto církví. Ještě koncem XVI. století všechny pokusy o sjednocení těchto staroutrakvistů s obecnou církví byly mařeny hlavně tím, že lid nechtěl se zříci památky muže, jenž církvi byl zlořečeným kacířem. Když na počátku vlády císaře Rudolfa II. byl z rozkazu královského svátek Husův vypuštěn z kalendáře, byl za to jeho povolný vydavatel stihán posměchem a opovržením, a kněží husitští, kteří o něco později (r. 1592) odpřisáhli bludy husitské, slibujíce spokojiti se pouhým kalichem, a prohlásili, že chtějí Husa pokládati za kacíře, za jakého jej má svatá církev římská, upadli podle svědectví jednoho z odpřisáhlých v takovou nenávist u lidu, jako by se byli dopustili nejhoršího zločinu. Teprve hrůzy pobělohorské protireformace vyrvaly na dlouho z myslí českého lidu úctu k památce Husově.

M. JAN HUS
A HUSITSTVÍ
ZA POBĚLOHORSKÉ
PROTIREFORMACE

NAPSAL DR. J. HANUŠ

ovou dobu v nazírání na Husa i na husitství zahajuje vítězství bělohorské, vítězství *katolického* absolutismu a *katolické* protireformace. Protireformace, od počátku vystupující jako reakce proti reformaci, již v druhé polovici XVI. století také u nás ohrožovala vývoj husitství, kulturně tak slibný, zvláště od té doby, kdy bratrství pojalo v sebe hlavní prvky renaisanční. Od vítězství bělohorského, jímž všechen náš život duchovní ocitl se v jejím poručenství, přervala jej téměř docela. Nejhlubší úpadek nejen řeči, literatury a kultury, české, nýbrž všeho, čím projevuje se život zdravého, silného národa, — toť žalostný výsledek panství protireformace v Čechách, jež Dobrovský právem nazval ‚dobou temnoty a mrákot mozku'.

Temnoty ty zastínily i zářivou památku Husovu a všeho, co s ním souviselo. Hus potud ctěný jako ‚svatý mučedník boží', jenž měl své místo mezi zasvěcenými svátky v kalendáři a k jehož poctě skládány nábožné písně, stavěny sochy a obrazy, i Jeroným Pražský prohlášeni za arcikacíře, obrazy i sochy jejich ničeny, zakázáno svátek Husův světiti; kaple Betlemská ‚vyšturmována a zloupena', kazatelna Husova zbořena; hroby Žižkův, Rokycanův a jiných kacířů rozmetány, kalich s týnské věže sňat, husitské a vůbec nekatolické knihy fanaticky pronásledovány a ničeny . . .

Ještě krutěji vítězná protireformace, vedená výbojným papežským legátem Caraffou a nesnášelivým Tovaryšstvem, zasáhla ‚kacíře' živé. Osud majestátu Rudolfova, posla-ného hned po vítězství do Vídně Ferdinandovi II., jenž vlastní rukou jej přetrhl, byl zlou předzvěstí všem nekatolíkům, ač vlastní cíl protireformace: *násilné a úplné vykořenění kacířství a kacířů*, z počátku byl zastírán. Od r. 1624 mizejí však poslední ohledy. Již ‚Obnovené zřízení zemské' z r. 1627 prohlásilo za zrušené vše, co svaté Římsko-katolické církvi odporuje, a téhož roku tvrdý mandát vyháněl ze zemí českých všecky svobodné obyvatele, kteří by se nechtěli s panovníkem srovnati ve víře. Kacíř stává se odtud v zemích českých psancem, zločincem. Hrdelní právo Josefa I. prohlašuje kacířství za jeden z největších zločinů, na něž určen trest smrti . . .

Ale nejen mandáty a zákony, dragonády, vězení a mučení, pronásledování a ničení knih, také literatura česká musila sloužiti protireformační snaze: vyhladiti všecko kacířství ze zemí českých. Význačným dokladem toho jest protireformační dějepisectví, s typickým svým představitelem jesuitou *Bohuslavem Balbínem* v čele.

Balbín byl jistě dobrý, upřímný vlastenec. Vlastenectví a souvislá s ním láska k české minulosti a k české řeči povznesla ho vysoko nad jeho spolubratry, zejména nad Koniáše. Ale v názorech o Husovi a husitství zůstal věrným synem svého Řádu. Dokladem toho jest celé jeho historické dílo a zejména *Čechy Učené*. S tohoto jesuitského hlediska celá literatura českého středověku rozpadá se Balbínovi na dvě skupiny: katolickou a kacířskou. Jediná ona budí jeho historický zájem a uznání; této namnoze pomíjí nebo ji zatracuje. Hlediskem tím Balbín se blíží pověstnému Koniášovi. Ale jest přece význačný rozdíl mezi Balbínovými ‚Učenými Čechami' a Koniášovým ‚Klíčem': Balbín nikdy neschvaluje, naopak rozhodně zamítá barbarské ničení spisů nekatolických. Theorie Balbínova jest však stejně nesnášelivá jako Koniášova, zejména k Husovi a k husitství, v němž spatřuje a zatracuje vzpouru proti církvi a papežství, bezbožnost, kacířství, pramen všech běd, jež počátkem XV. století se přivalily na Čechy, zničily kulturní i hospodářský rozkvět zlatého věku Karlova a dovršeny byly ve století XVII. katastrofou bělohorskou i jejími následky. V duchu těchto nazorů vyznívají všechny Balbínovy zmínky o husitských spisech i spisovatelích, jmenovitě

náboženských, nejen nepříznivě, nýbrž rozhorleně a zamítavě. Aby čtenář již prvým pohledem rozeznal zhoubné kacíře od katolíků, Balbín shrnul je ve zvláštní kapitole (IX.), význačné již svým nadpisem: ‚O kacířských spisovatelích jedovatých'. Přesto cítil ještě potřebu omluviti se tím, že nezasluhují chvály, že kacířstvím zničili všecky své zásluhy literární, ba že pouhé jich jmenování poskvrnilo by stránky katolického díla jeho.

Věrným této zásadě Balbín zůstal aspoň při Husovi a Jeronýmovi, jimž v ‚Učených Čechách' nevěnoval ani jediného samostatného řádku, poznamenav, že bylo mu stydno jen jmenovati bezbožníky, kteří zasluhují pouze prokletí. Zmínky o Husovi a Jeronýmovi jsou tudíž vesměs jen příležitostné, nahodilé a krajně nepříznivé, až krutě zatracující: ‚arcikacíř, bouřlivý a způrný duch, bezbožník'... tak Balbín píše o nich všude a plně schvaluje i jejich upálení na hranici. Osud Husův a Jeronýmův sdílí v ‚Učených Čechách' také Jakoubek ze Stříbra, ‚arcikacíř, zločinec nejjedovatější, svedený kacířstvím Viklefistů až do šílenství', a to proto, že byl původcem přijímání pod obojí, Petr z Mladenovic, jenž ‚provázeje Husa do Kostnice, vssál všechno jeho kacířství i jed', Jan Kardinál, Ctibor Tovačovský, Rokycana, ‚nepřítel nejsvětější Stolice římské', původ všeho zla v době Jiřího z Poděbrad, a zvláště Táboři, v nichž spatřuje jen barbarské vrahy a žháře, v jejich kněžích lidi nejzločinnější a nejničemnější atd.

Balbín jest typickým představitelem protireformačních dějepisců a vlastenců českých XVII. a prvé polovice XVIII. století, kteří byli po většině jeho přáteli a žáky. Byl jejich vzorem a pramenem i v názorech o Husovi a husitství. Význačným dokladem toho jest kanovník svatovítský *Tomáš Pešina z Čechorodu,* historiograf moravský.

Jako Balbín, tak i Pešina příkře zatracuje celou reformaci českou, spatřuje v ní jen ‚ohavný rozkol v náboženství, bezbožností nových dogmat i vzrůstem domácích bouří svrchovaně záhubný pro celou vlast'. Hus a Jeroným, vlastní původcové její, slovem i písmem zprotivili se kultu P. Marie i světců, autoritě papežské i obřadům a učení sv. církve a neostýchali se šířiti nejen kázáními, ale i spisy nejbezbožnější a nejzáhubnější i dávno odsouzené nauky . . . (Phosphorus Septiconuis str. 203). A stejně Pešina líčí i odsuzuje také husitství a zejména táborství s Žižkou v čele, ‚slepým vůdcem slepého lidu . . .' ‚potvorou ohyzdnou, kteréž poněvadž ruka lidská zahladiti nemohla, prst boží ji setřel' (Předchůdce Moravopisu).

Tímto tónem psáno o Husovi a husitství od všech historiků protireformačních až po křižovníka *Jana Beckovského* a děkana vyšehradské kapitoly *Tomáše Vojt. Berghauera,* jenž ve své ‚Bibliomachii' tolik horlí proti ‚pekelnému jedu' kacířství, všecky reformátory, od Husa, Jeronýma a Českých Bratří až po Luthera, Zwingliho a Calvina, jmenuje nástroji pekla, rebelly a rouhači proti Bohu, bezbožníky a modláři, přičítá jim nejhorší zločiny, jejich překlady bible zatracuje jako škarteky hodné ohně atd. A nejen od historiků. Také grammatikáři čeští nakaženi posléze touto protireformační nechutí k husitství. Aspoň pověstný *Jan Václav Pohl* historickou souvislost literární češtiny, již porušoval svými ignorantskými a bláhovými novotami, pomlouval jako ‚bezzákladný običeje ňedejších českomoravských bratru a krajinohubnych žižčanu'.

Když takovým způsobem psali o Husovi a husitství historikové, nejvlastenečtější, ale také nejvzdělanější spisovatelé v Čechách, k nimž nejspíše dolehly ohlasy nového západního myšlení, představíme si, jak teprve vyznívaly zmínky méně kulturních a tím nesnášelivějších spisovatelů náboženských postill, zpěvníků, modliteb, životopisů svatých a podobné ‚vzdělavací' literatury, v níž zatracování a proklínání kacířů jest z themat nejoblíbenějších. Místo mnohých dokladů stačí jediný, ale za to nad jiné

význačný, ‚píseň', již missionáři v prvé polovici XVIII. století dávali lidu zpívati při pálení kacířských knih:

Zapalte kacířské bludy, zkazte pekelné obludy,
spalte pohanskou nevěru i každou babskou pověru.
Hořiž, hořiž, Jene Huse, ať nehoří naše duše!
Hořiž, Martine Luthere, čert se o tvou duši dere!
Hořiž ty, Jene Kalvine, ať nás oheň věčný mine!
Hořiž Filip (Melanchthon), Jarolíme, ať se s tebou nekalíme!
Hořiž, Jiří Poděbradský, zasloužils dvě masné facky!
Hořiž, hořiž, Jene Žižka, jak v smůle smažená šiška . . .

Takovými prostředky — usilováno zohyzditi a tím vypleti památku Husovu i husitství z českého lidu po více než půldruha století. Ale podařilo se to jen z části, zejména tam, kde působil bezprostřední vliv a styk jesuitských kollejí, klášterů a far. Jak hluboko v těchto vrstvách zakořenily se protireformační tradice o Husovi a husitství, význačně dosvědčují ‚Paměti' milčického souseda a rychtáře *Františka Vaváka*, v nichž Husa vzpomínáno jen jako bezbožného kacíře a rozsévače bludů, husitství jako ‚ďábelské vichřice', ‚starých husitů a podobojistů' jako ‚zbujnilých předků, ukrutných mordeřů a paličů . . .' ‚žižkovských drábů' atd. Kam však nepronikaly ony vlivy, tam uchována a exulantskými knížkami opět a opět oživována nejen stará víra, nýbrž i pamět mučeníka kostnického, v němž tajní nekatolíci stále ctili svého ‚zástupce a patrona', a lidová píseň XVIII. století nezapomněla ani na národního svého reka Jana Žižku.

Obrození památky Husovy a husitství v době josefinské.

Nebyla to pouhá náhoda, že obrozování památky Husovy a husitství vůbec děje se zároveň s českým obrozováním kulturním a národním. Pobělohorská protireformace měla hlavní podíl na úpadku české národnosti, řeči, literatury a kultury vůbec. Tím každá snaha obrodná nutně, třeba bezděky, mířila posléze proti protireformaci a jejím osudným následkům. I na rehabilitaci Husa a husitství, jež protireformace snažila se vyhladiti z naší minulosti, musilo záhy dojíti. Vskutku již prvá reakce kulturně obrodná, vyvolaná cizím myšlením vědeckým a náboženským, prozrazuje více snášenlivosti ne-li k husitství, aspoň k nekatolíkům vůbec. Český jansenista hrabě *Fr. Ant. Sporck* má již styky s Zinzendorfem a kupuje knihovnu protestantského pastora, takže až podezříván byl z husitství. *Petraschova* ‚Společnost Neznámých' ve svém literárním orgánu ‚Monatliche Auszüge' často se hlásí k náboženské snášelivosti a své čtenáře beze všeho kaceřování seznamuje i se spisy protestantskými, zejména theologickými, ba *Bonaventura Piter*, předchůdce a přítel Dobnerův, přes svou příslušnost k řádu benediktinskému prozrazuje nejen nechut nadšeného učence a historika k protireformačnímu knihoborství, nýbrž pojal již významný plán: sebrati a vydati současné prameny, a to katolické i husitské, ba i táborské, ke ‚kacířství a válkám husitským, jejich původu a vývoji', jímž chtěl závoditi s Cochlaeem. Uprostřed protireformace Piter historik, ač byl členem řádu, tudíž neodolatelně jest poután k husitství a snaží se je historicky osvětliti, k témuž husitství, pro něž protireformace měla jen kletbu a jež chtěla na vždy zastříti zapomenutím.

Vzrůst obrodných snah, posílených teresiánským a josefinským osvícenstvím, sesílil i zájem pro Husa a husitství. Posilovalo jej především samo osvícenství jednak svým úsilím o náboženskou snášelivost a jednak svými snahami proticírkevními. Ve svém boji proti hlouposti a pověře protireformace, proti papežství, hierarchii i mnišství osvícenci spatřovali v Husovi takřka mučedníka za svobodu svědomí a přesvědčení, svého předchůdce nebo aspoň zjev příbuzný a tudíž sympatický (srv. průpovídku šířenou odpůrci o Josefu II.: *Joannes Has Imus, Josep Hus Ildus*). Méně sympatickými byli osvícenství, projevujícímu vždy tak okázale nechut k theologickým hádkám, k náboženskému násilí a k válkám, stoupenci Husovi a zejména ‚fanatičtí' Táboři.

Jak živý byl v době josefinského osvícenství zájem o Husa a husitství, napovídá celá řada spisů o Husovi a husitství, vyšlých po josefinském uvolnění tisku: ‚Vermischte Schriften des M. Joh. Hus von Hussinecz' (1782 v Lipsku a v Praze u Wolfg. Gerle), německý překlad některých spisů Husových; ‚Neun Sinodal-Reden des M. J. Hus' (t. 1784); ‚Vollständige Geschichte der Hussiten seit der Hinrichtung Johann Hussens bis auf die gänzliche Vertilgung aller Protestanten im Königreich Böhmen' (v Lipsku 1783), jež podle Dobnera pro svůj slibný titul byla dychtivě kupována; ‚Lebensbeschreibungen der drei ersten ausgezeichneten Vorläufer des M. Johannes Huss' od Aug. Zitte a j. Vědecky i historicky nejvýznamnější bylo dílo pražského professora církevních dějin *Kašpara Royka* o koncilu kostnickém, ‚Geschichte der groszen allgemeinen Kirchenversammlung zu Kostnitz' (ve Štýr. Hradci a v Praze 1781—5, IV díly, podruhé 1796; česky přeloženo V. Stachem 1785—86), jež vylíčivši Husa jako mučedníka, zjednalo spisovateli pochvalu osvícenců — Dobrovský významně poznamenal, že Royko ‚zachránil jím čest našeho rodáka' — ale také mnohé polemiky a hněv pražské kapituly, jež spisovatele prohlásila za kacíře a obklopila jej denuncianty.

Vedle osvícenství posilovalo a prohlubovalo zájem prvých našich buditelů pro Husa a husitství také rostoucí jejich vlastenectví. V Husovi spatřovali krajana a vlastence horlícího také pro svůj národ i jeho jazyk a literaturu, v husitství velikou dobu českých dějin, slavnou nepřemožitelnou silou národa i významem světodějným.

Významný pokrok nejen v obrození památky Husovy a husitství v nejširším slova smyslu, ale i ve vývoji názorů o nich představují zejména čtyři naši buditelé vlastenci: *Mikuláš Adaukt Voigt, Fr. Martin Pelcel, Josef Dobrovský* a *Jan Jeník z Bratřic*.

Voigt, příslušník řádu, jest ještě mocně zaujat předsudky protireformačními, zejména Balbínovými. Ale osvícenství se svým úsilím o náboženskou snášelivost a humanitu a zároveň také tendence vlastenecko-apologetické zřejmě mírní protireformační příkrost k Husovi a k reformaci české vůbec, k níž Voigt od počátku váben jest také neodolatelným zájmem historika, hledajícího a milujícího pravdu. Pestrá směs těchto různých vlivů charakterisuje všecky názory Voigtovy o reformaci české, především o Husovi a husitství. První dojem jest až nepříznivý: z kaple Betlemské vyšlo mnoho pohrom pro katolické náboženství a pro celou zemi českou — napsal v jednom článku (v Abhandlungen 1776). Husité, Táboři, Čeští Bratří atd. jsou ‚smutnými doklady' náboženských rozepří a kacířství — pověděl v Abbildungen (II., 67). Jindy jmenuje husity ‚úskočnými hlavami, ježto se opovážili novotami ve věcech víry rušiti ryzost křesťanské nauky a oslabovati její vážnost' (t. II., 17), nebo mluví o ‚neřádu husitském' (v Abhandl. 1776, 368), o ‚zuření husitském proti katolíkům' (Acta Litteraria I., 141) atd. Potud zdálo by se, že Voigt tlumočí, třeba mírněji a bez klateb, tvrdé názory Balbínovy. Ale podrobnějším ohledáním přesvědčíme se záhy, jaký pokrok názory Voigtovy značí proti Balbínovi, zejména stran samého Husa. Balbín nevěnoval Husovi

v ‚Bohemia Docta' ani jediné samostatné řádky, nechtě svou katolickou knihu poskvrniti památkou arcikacíře. Voigt v ‚Effigies' vypisuje jeho život podle pramenů katolických i nekatolických, zejména i jeho vlastních spisů, dosti obšírně (I., 61—67) a to způsobem po nejedné stránce významným. Již úvodní omluva ‚Effigies' jest charakteristická: ‚Uvádíme-li učence, jehož jméno každému vlastenci musí býti v nenávisti, jenž v Čechách svými bludy a odtud vzniklými nepokoji způsobil strašlivé spousty, neděje se to proto, že bychom jeho bludy chtěli schvalovati nebo jej docela vystavovati za vzor k následování; jeho životopis spíše má býti výstrahou ohnivým a nepoddajným duchům, jak snadno povaha příliš prudká, příliš tvrdošijná samoláska k svým míněním a nevčasná touha, hájiti svobodných názorů s nemírnou odvahou, mohou býti k záhubě nejen vlastní, nýbrž častěji i celým státům, když ducha nesvornosti vnuknou svým spoluobčanům'. Potud ‚Effigies' činí zřejmě ústupek době, pro niž ještě stále v plné platnosti byl Koniášův ‚Klíč' a hrdelné právo Josefa I., trestající kacířství jako nejpodlejší zločiny. Ze slov dalších hlásí se však již patrná reakce proti nesnášelivosti protireformace, zejména i Balbínově, ba přímo obrana Husova, třeba ještě nesmělá: ‚Konečně však, jaké právo měli bychom vylučovati z počtu našich domácích učenců muže, jenž vskutku vyznamenával se rozumem a učeností, protože svého nadání a učenosti zneužil, pravdu a nepravdu pomíchal a posléze docela na bludné cesty se dostal — pro chybu, již měl společně s mnohými učenci všech věků'. ‚Effigies' tudíž zřejmě zamítají hledisko protireformační a nahrazují je hlediskem osvícenským, s něhož lze Husa učence a racionalistu příznivěji posuzovati. S tohoto osvícenského hlediska psán také životopis Husův. Voigt opakuje sice starší výtky o Husově ctižádosti, pýše, způrnosti, schvaluje jeho odsouzení — ale na druhé straně vynáší také Husovu lásku k vědám, horlivost a výmluvnost kazatelskou, vzorný život, nezlomnou stálost a neohroženost, s níž podstoupil smrt, na podiv všech přítomných. Osvícenství a české vědomí Voigtovo překonává tu patrně katolictví a předsudky protireformační a aspoň tuší ne-li historický, tedy čistě lidský a národní význam velikého rodáka, jehož česká horlivost jistě i Voigtovi byla sympatická. Nejvýznačněji proniká toto vlastenecké a osvícenské pojímání Husa na konci stati v ‚Effigies': ‚Hus, jak známo — odporuje tu Voigt německým protestantům, kteří *‚našeho* Husa vyhlašují za mučedníka své víry' — jen v málo článcích odstoupil od katolické církve, skoro v ničem jiném, než že popíral moc duchovní hlavy církve, zřízení řádových klášterů a některé církevní řády; ani přijímání pod obojí způsobou není jeho vynález'. Myslím, že i v těchto slovech hlásí se snaha vzbuditi k Husovi sympatie u souvěkých osvícenců, jejichž smýšlení ‚bludům' Husovým bylo velmi blízké.

A stejným tónem Voigt v ‚Effigies' i v ‚Acta Litteraria' píše také o přátelích i stoupencích Husových a o husitství vůbec.

Stejné zásluhy o očištění památky Husovy a husitství i o prohloubení názorů o nich získal si také *Fr. M. Pelcel,* jenž tuším mocným vlivem po té stránce působil již na Voigta. Pelcel jest zvláště zajímavým dokladem, jak sympatie a pochopení pro Husa i husitství u našich buditelů vyvíjí se parallelně se vzrůstem vlastenectví a historickými studiemi, jím vzbuzenými. Prvý známý projev Pelclův o husitství neprozrazuje ještě mnoho zájmu. V ‚Prager Gelehrte Nachrichten' (I. 363 n.) vítaje překlad něm. frašky ‚Kníže Honzík' (1771), Pelcel přál si překladu bájek Gellertových a idyll Gesznerových a dodal: ‚Snad by mnohý zapomněl pak na své husitské knihy, jež po většině čítá z dlouhé chvíle a protože psány jsou jeho mateřštinou'. Se vzrůstem národního uvědomění Pelclova a tuším i jeho lásky k dějinám českým roste však i jeho zájem a sympatie

k Husovi a k husitství vůbec. Význačným dokladem toho jest již jeho ‚Kurzgefasste Geschichte der Böhmen' (1774)): ‚Snad enthusiasmus pro vlast — přiznal tu Pelcel v úvodě — svedl mne častěji k příliš velikému obdivu činů našich předků; avšak nesměl by Čech býti hrd na rekovství svého Žižky nebo Prokopa? Ovšem byli to neblazí husiti, ale věřili přece v Krista, ctili jeho svatou matku a sv. Václava, ba Žižka dával si denně v táboře čísti mši; mají tudíž v tom přednost před pohanskými hrdinami, jejichž činy bez ohledu na jejich pohanství vynášeny jsou až do nebes' (str. 6). Již z těchto slov jest zřejmo, jak také Pelcel, právě jako Voigt, ještě silně jest poután protireformačními předsudky proti husitství, ale jak zároveň jeho vlastenectví je význačně zmiňuje, ba probouzí v Pelclovi rostoucí zájem k husitství, vyznívající až apologeticky.

Ještě významnější po té stránce jest obšírná stať o Husovi a husitství ve ‚Kurzgefasste Geschichte'. Sice i zde Pelcel jest ovládán tradicemi protireformačními, zejména Balbínem, neproniká do ideových hlubin reformace české, netuší jejích dalekých a hlubokých kořenů, kotvících v kultuře a v náladě obecně evropské, nechápe jejího epochálního významu; přes to již tato stať znamená veliký pokrok v nazírání na Husa a husitství a její význačné změny v dalších vydáních ‚Kurzgefasste Geschichte' dobře znázorňují, jak Pelcel vlastenec a osvícenec poután jest silnějším a silnějším zájmem k Husovi a k husitství a jak opíraje se o studium pramenů a rostoucí svobodu tisku, odvažuje se více a více projevovati nejen sympatie, ale i obranu Husa i husitství.

Po té stránce význačný jest především Pelclův obraz Husa a jeho reformních snah. V prvním vydání ‚Kurzgefasste Geschichte' kreslen ještě střízlivě, chladně, místy až nesympaticky a nepříznivě, ježto ‚rozsel semeno ke strašným válkám, jež pak celé království uvedly ve zkázu'. I ve vydáních pozdějších Pelcel opakuje leckterou starou protireformační výtku, na př. o Husově národním fanatismu proti Němcům, o jeho pýše, samolibosti, bázlivosti, jež prý ho přiměla k útěku z Prahy atd. Ale vedle stínů jsou v obraze Pelclově také světlé rysy a to velmi význačné, množící se v nových vydáních KG, jež o Husovi píší vřeleji a vřeleji. Pelcel chválí Husovu bystrost, výmluvnost, kněžskou horlivost, přísnost mravů, učenost, nezávadný, asketický život, jímž u lidu nabyl pověsti světce. Kázáními proti neřestem duchovenstva Hus poštval na sebe nenávist jeho a ta i žaloby arcibiskupovy u krále teprve ho přiměly k horlení pro Wiklefa a proti papežům, kardinálům, biskupům. Jmenovitě v Kostnici jsou sympatie Pelclovy rozhodně na straně Husově. Zamítá pověst o Husově úmyslu na útěk, vytýká neslušnost jednání koncilu, s pochvalou, ba s tichým obdivem píše o Husově neohroženém, pevném, velikém charakteru a s patrným dojmem líčí jeho poslední okamžiky. Pelcel nastiňuje již také jádro učení Husova a to hlavně z jeho spisů, protože ‚Hus v celé Evropě vzbudil tolik pozornosti'. V nástinu tom proniká zřejmě tendence apologetická, jako v celém obraze Husově. Patrna zvláště na místě, kde Pelcel vyčítá hlavní příčiny Husova odsouzení: odpor proti křížové výpravě papeže Jana XXIII.; čtení mše, když byl v církevní klatbě; zamítnutí rozsudku papežova a odvolání ke Kristu; nepříznivé vylíčení otců shromážděných v Kostnici (v listě příteli); tvrzení, že moc světská smí si přisvojiti statky duchovenstva; snahu o odstranění svátků a bohatství kněží; kázání proti neřestnému životu duchovenstva; obranu Viklefa, jehož vychvaloval jako světce . . . Pelcel dobře tušil, že tato provinění vzbudí k Husovi spíše zájem a sympatie osvícenských čtenářů, kteří leccos z toho, proč Hus trpěl a zemřel, uznávali za vymoženosti a ideály své doby, za pokrok svého osvíceného věku proti temnému středověku.

O něco nepříznivěji vyznívá soud Pelclův o Jeronýmovi, jehož ohnivá, smělá, útočná povaha značně se lišila od přísného, vážného Husa. Ale i poslední chvíle Jeronýmovy zřejmě dojímají Pelcla vlastence, sympaticky líčí jeho vzepření na koncilu i jeho smrt a temně zobrazuje jeho české odpůrce v Kostnici. Slovem již prvý obraz Husův a Jeronýmův, kreslený s citovým pathosem a s patrnou tendencí apologetickou, nemohl se minouti účinu na české osvícené čtenářstvo.

Novou fási ve vývoji Pelclových názorů o Husovi představuje nám jeho dvojsvazková monografie o Václavu IV. (1788—1790). Vzrůst vlastenectví Pelclova, zvroucnělého josefinskou germanisací, uvolnění tisku a svědomí za Josefa II., vliv díla Roykova a hlavně pilné studium doby Karla IV. a Václava IV. na základě pramenů výpravných i listinných měly přední zásluhu o toto prohloubení a vzroucnění poměru Pelclova k Husovi a k husitství.

Ve zřejmé protivě k historikům protireformačním, kteří vznik husitství vysvětlovali z národnostních třenic mezi Čechy a Němci, zejména na universitě, a z povahy Husovy, již nejneslušnějším způsobem snižovali, Pelcel klade hlavní důraz na úpadek církve a na mravní pokleslost a panovačnost zbohatlého kněžstva s papežem v čele, jež líčí z pramenů v nejtemnějších barvách (str. 147 n., 218, 348). O Husovi vypravuje s netajenými sympatiemi, ukazuje podle van der Hardta, listin a jiných pramenů současných — z nových historiků Pelcel jest zejména pod vlivem Roykova díla o koncilu Kostnickém — na jeho svatý život, horlení pro čistotu mravů, jež bylo vlastní příčinou jeho útoků na kněžstvo mravně pokleslé (480 n., 558); se zájmem vlastence a osvícence referuje o sporu o tři hlasy, o konfliktech s arcibiskupem i papežem, o odporu proti odpustkům atd.

Zejména význačná jest Pelclova obrana Husa proti výtce kacířství. Z prohlášení arcibiskupova i papežského inkvisitora a hlavně z Husova vyznání víry, učiněného r. 1411 — otiskl je ve sbírce listin, přidané ke knize — Pelcel dovozuje, že Hus ‚věřil a veřejně tu vyznal vše, co římská církev věřiti poroučela, že tudíž křivě byl obžalován u papeže a hanebným způsobem viněn byl z bludů, jimž nikdy neučil a k nimž se nikdy nepřiznával. Král Václav a královna Žofie hájili tudíž v Husovi nikoli kacíře, nýbrž dobrého katolíka, avšak *osvíceného* (aufgeklärt) *a z většiny předsudků se vymanivšího*‘ (592). Hus — pověděl Pelcel ještě zřejměji v své rozpravě ‚Geschichte der Deutschen in Böhmen‘ — předsevzal si *osvěcovati* (aufkläreu) své krajany, očišťovati náboženství od pověr a odhalovati lidu svatouškování vysokého kleru (Abhandlungen 1788, str. 289). Co jsem pověděl o poměru osvícenství k Husovi, máme tu zřejmě doloženo.

Pelcel osvícenec dále svaluje vinu za první krvavé události spíše na papeže ‚mit seinem Ablaszkrame‘ (610); upálení Husovo odsuzuje jako ‚vraždu‘ (Mordthat, 636); hájí Husa proti obviňování koncilu v listě, poslaném do Čech, namítaje, že ‚Hus učil, že duchovní nemají se svatými věcmi provozovati lichvu‘, což ovšem prý mnichům, kteří tím vydělávali mnoho peněz, zdálo se velmi hrozným a bezbožným (636 n.); bouře husitské přičítá hlavně katolíkům, v prvé řadě biskupovi litomyšlskému, poštvanému asi Zikmundem a koncilem (637, 644 n.); jednání koncilu proti Čechům odsuzuje nejpříkřejšími slovy: ‚Nutno přiznati, že otcové kostničtí neukázali ani opatrnosti ani politického smyslu ve svém jednání. A jak by to bylo možno od společnosti mnichů? Aspoň bylo by lze nadáti se od učeného kancléře pařížské university Gersona více moudrosti. Ale zdá se, že neměl dosti počestnosti ani lásky k pravdě‘ (675 sl.).

Jaký pokrok názory tyto značí v pojímání Husa a husitství, jest zřejmo. Pelcel po Voigtovi a vedle Dobrovského ve století XVIII. nejvíce přispěl k odstranění předsudků protireformačních a k prohloubení sympatií i názorů na tento epochální zjev

dějin českých. Byl i po této stránce předchůdcem Palackého, jehož mnohý názor upomíná na Pelcla.

Tak zejména i národnostní pojetí Husa a husitství, pronikající z posledních Pelclových zmínek. Již v článku ‚Geschichte der Deutschen und ihrer Sprache in Böhmen' (Abhandlungen 1788) Pelcel položil důraz na národní stránku husitství, spatřuje v Husovi a jeho stoupencích *především vlastence* (Patrioten), kteří ujímali se svého národa cizotou svrchovaně ohroženého, a teprve v druhé řadě náboženského horlitele a reformátora. Podle toho lze usuzovati, že v ‚Nové Kronice České', kde stati o Husovi a husitství vypracovány z nových, dříve málo užitých pramenů a také pod vlivem Dobrovského ‚Geschichte', byl by ještě s větším důrazem vytkl národní živel ve snahách Husových i v husitství, tím spíše, že Kronika v obsahu i ve formě tolik byla prodchnuta vlastenectvím a tendencemi národně buditelskými. Ale tento díl Kroniky nedočkal se již tisku.

S téhož osvícenského a vlasteneckého hlediska Pelcel již ve ‚Kurzgefasste Geschichte' vypravuje také o husitství a husitských válkách velmi obšírně a celkem s politováním. Osvícenec zatracuje ‚šílený' náboženský fanatismus obou stran, jejich theologické hádky, nesnášelivost, mstivost, nelidskost, krveprolévání a pustošení vlasti. Ale vedle stínů Pelcel osvícenec a vlastenec nalézá také jasné rysy a líčí je s patrnou zálibou. Tak Pelcel v duchu své doby zastává se husitské bohoslužby v řeči národní, v níž, podobně jako v přijímání pod obojí, spatřuje tradici cyrillometodějskou (v I. vydání), později vliv slovanského kláštera emauzského, a s vlasteneckou zálibou vypravuje o slavných vítězstvích husitů, která nahnala hrůzy a rozšířila slávu jejich nepřemožené hrdinnosti po celé Evropě. Stejně význačné jsou Pelclovy sympatie k Žižkovi a Prokopovi Holému. Ač se svého osvícenského hlediska odsuzuje Tábory pro jejich fanatismus, krutost, krvežíznivost, zpustošení vlasti, pro odpor proti kompaktátům, o Žižkovi i Prokopovi Pelcel vlastenec píše již v úvodu s patrným obdivem a v textě počítá je k největším hrdinům, vytýkaje však jejich nelidské jednání a zuření proti vlasti. Ve vydáních pozdějších opakuje sice staré výtky o Žižkově krutosti, pomstychtivosti, nenávisti k mnichům, ale přesto s patrnou zálibou píše o nepřemoženém hrdinství ‚tohoto českého reka', o jeho ‚neobyčejném nadání vojenském', charakterisuje rázovitý sloh jeho listů — list Žižkův také v předmluvě ‚Příhod' Vratislavových podal jako vzor ryzí a neporušené češtiny — zaznamenává pověst o Žižkově dubu atd.

Jak veliká osobnost Žižkova zajímala Pelcla, zřejmo také z toho, že v druhém vydání KG přidal dvě listiny týkající se Žižky a později pomýšlel podle pramenů obšírně vypsati jeho život i činy a vydati zároveň celý ‚Vojenský řád Žižkův'. Ještě v letech 90tých Pelcel k tomu účelu sháněl se po pramenech a snesl tolik ‚nového, skoro celý životopis', takže se těšil, že čtvrtý díl Nové Kroniky České bude asi Čechy i Moravany zajímati. Ale do tisku tento díl již se nedostal.

S podobnými sympatiemi, ba s obdivem vylíčen Pelclem také Jiří z Poděbrad. Již Balbín, hlavní pramen Pelclův, nespořil pochvalou. Chválu Balbínovu Pelcel se svého osvícenského hlediska ještě stupňoval, zejména ve vypravování o Jiříkově konfliktu se stolicí papežskou, kde sympatie Pelclovy jsou zcela na straně Jiřího, ‚největšího panovníka své doby'.

Význačná jest nechut Pelcla osvícence k theologické literatuře husitské: ‚Málo jejich spisů dochovalo se na nás — píše ve ‚Kurzgefasste Geschichte' (str. 420) —; nečteme jich a ztracené rádi můžeme oželiti'. A jindy: ‚Jen svými hádkami theologové učinili se známými, spisy jejich se již nečtou'. Jest známo, že stejnou nechut choval k této literatuře také Palacký.

V pojímání Husa a husitství Pelcel jest z nejvýznamnějších předchůdců Palackého a mnoho působil na svou dobu, zejména i na Dobrovského, Cornovu, Jeníka z Bratřic, Jungmanna, Vocela, Havlíčka ba i na samého Palackého.

A stejný význam pro vývoj názorů o Husovi i husitství, zejména po stránce filologické a literárně historické, má také *Josef Dobrovský*. Zájem o Husa a husitství hlásí se u Dobrovského záhy. Z počátku jest to snad jen zájem filologa a bibliografa, na př. když v ‚Böhmische Litteratur auf das Jahr 1779' podává (na str. 132 n.) obšírnější zprávu o ‚zvláště důležitém a vzácném' rukopise z XV. století z knihovny u sv. Václava ve Staré Boleslavi, obsahujícím různé menší spisy a listy Husovy, potud nevydané. Ale tento filologický zájem záhy se prohlubuje a zabarvuje také sympatiemi osvícence a vlastence, na něž působil, tuším, i přítel Pelcel. Již v ‚Litterarisches Magazin' Dobrovský děkuje Kašparu Roykovi, že spisem o koncilu Kostnickém ‚zachránil čest *našeho rodáka*' (III. 140). Tamtéž nejen upozornil na spis ‚Vollständige Geschichte der Hussiten' (v Lipsku 1783), ale citoval z jeho předmluvy, že dějiny doby té, jakkoliv o sobě hrozné, vykazují zároveň ‚velké a vznešené stránky národa českého, mnoho velikých hrdin a státníků, kteří za všech dob zůstanou předmětem obdivu a následování'. Jindy otiskl nápis s hrobu Rokycanova a s desky nalezené v Betlemské kapli, ‚proslavené kázáními Husovými', zajímal se o české exulanty atd., v ‚Abhandlungen' (1788 str. 308) Husa i Jeronýma nazval významně ‚dvěma *českými mučeníky*'. Chápeme pak, proč Dobrovský 27. květ. 1792 z Gottink přes své prohlášení, že o bohemikách nebude psáti, přece jen vypravuje příteli Durychovi, jak v Erfurtu byl mu ukázán osmerkový svazek pergamenový, o němž prý jde pověst, že vyrván byl Husovi, když veden byl na hranici.

Stejný zájem a sympatie poutaly Dobrovského také k Husovým stoupencům v nejširším slova smyslu: ‚Však ti Husitové — psal *česky* v německém listě Zlobickému 15. dubna 1796 — naši dobří předkové, nebyli tak zlí lidé, jak se Jezuiti domeyšleli. Již na jejich kaceřování nic nedáme.' Že Dobrovský takto smýšlel již dříve, dosvědčuje tuším jeho živý zájem o Táborskou kroniku v Rajhradě, již si vyžádal k opsání (viz list Durychovi z 18. říj. 1789), a zvláště jeho kritická rozprava ‚Geschichte der Böhmischen Pikarden und Adamiten' (1788), vyznívající apologeticky pro české ‚kacíře' vůbec a Bratří zvláště.

Nejobšírněji a nejvýznačněji Dobrovský své názory o Husovi a husitství tlumočí ve své ‚Geschichte der böhmischen Sprache und Litteratur', díle, jehož epochální význam v dějinách naší literární historie tkví také v jeho pojetí husitství. Jako v celém tomto spise, tak také ve čtvrté periodě (1410—1526), zahrnující husitství, Dobrovský zajímá se hlavně o dějiny českého jazyka — odtud i nadpis: ‚die man die herrschende nennen kann' —; ale právě tento zájem pro jazyk český, jenž Husem a husitstvím nabyl vládnoucího postavení v literatuře, v bohoslužbě i v životě, spolu s osvícenstvím a vlastenectvím tím rozhodněji vyprostil Dobrovského z předsudků protireformačních, jimiž ještě byli poutáni jeho předchůdci, zejména Voigt a Fr. Faustin Procházka, a prohloubil jeho historické nazírání i hodnocení celé této doby tou měrou, že Dobrovský vedle Pelcla jest nejvýznamnějším předchůdcem Palackého v oceňování Husa a husitství.

V živém zájmu, vřelých sympatiích a hlubším pochopení Husa a husitství shodují se v podstatě všecka vydání ‚Geschichte', leda že charakteristika v knižním vydání prvém (a také v rozpravě) právě svou stručností vyznívá lapidárněji, ostřeji: ‚Českým reformátorem Husem počíná se nová epocha v dějinách národa českého a jeho vzdělanosti,

tudíž i jeho řeči. Všichni nalézají nyní veliký zájem ve zkoumání o starých naukách theologických, o poměrech duchovní moci, jejích hranicích a jejím zneužívání. Z počátku jen magistři a doktorové v Karolinu zanášeli se takovými otázkami, z nichž otázka, navržená Jakoubkem — o přijímání pod obojí způsobou — stala se pak svými následky nejdůležitější. Horleno pro Zákon boží, pro biblické nauky a zamítána vážnost nových ustanovení církevních. Magistři opírali svá tvrzení o výroky bible, tím vzbuzena touha čísti bibli' (Geschichte 1792, str. 130 n.).

Takovým klidným, místy až pochvalným tónem psáno o Husovi všude, ač Dobrovský obmezuje se hlavně jen na to, co se týká jazyka. Tak vytýká Husovu zásluhu o znárodnění university vydáním dekretu Kutnohorského, čímž získal si u části národu nemalou zásluhu a u mistrů velkou vážnost, i jeho účast na nové úpravě bible české; s pochvalou referuje, ovšem jen bibliograficky a filologicky, o českých spisech Husových určených ke vzdělání lidu: o Postille, Výkladu a j., a proti tendenčním nepravdám protireformačním konstatuje jeho zásluhu o českou píseň duchovní. Zvláště zajímala Dobrovského filologa nová Husova abeceda, objevená Durychem ve Vídni. ‚Tedy novým způsobem zásluh stkví se Hus, jímž zavázal si vlast svou', psal 17. června 1789 Durychovi. A v podobném smyslu Dobrovský psal 9. března 1790 Ribayovi: ‚Husovi máme tudíž děkovati také za určitější orthografii, která však jen v některých rukopisech byla zachovávána'. Ještě list Pelclův Cerronimu z 29. listopadu 1798 a list Dobrovského Zlobickému z 1. srpna 1799 a Durychovi z 8. srpna 1799 tlumočí zájem Dobrovského o tuto památku.

Již v ‚Abhandlungen' (1788 str. 308) Dobrovský nazval Husa i Jeronýma ‚dvěma českými mučedníky'. Názor ten nedovedly v něm umlčeti ani změněné poměry censurní r. 1818: ‚Potupné a ukrutné odsouzení Husa i jeho druha Jeronýma v Kostnici — píše jen v ‚Geschichte' z r. 1818 — pokládala většina Čechů za potupu celého národa, na niž si také trpce stěžovala . . .'

A stejným tónem a ovšem také hlavně se zřetelem k dějinám řeči české Dobrovský referuje i o dalším vývoji husitství. ‚Geschichte' z r. 1792 má tu slova zvláště význačná, jichž ve vydání z r. 1818 není: ‚Zákony, listiny a jiné spisy obsahu duchovního i světského skládány nyní častěji a častěji v české řeči. Němci vylučováni jsou ze všech úřadů a němečtí křižáci, táhnoucí do země, hned na hranicích nezdvořile odehnáni. Cizím kupcům zakázáno papežskými bullami dovážeti českým kacířům zboží. Tak Čechové, nejsouce řízeni cizí silou ani lákáni cizím příkladem, počali tužiti své vlastní síly . . .' (str. 134 n.). V husitství Dobrovský spatřuje tudíž počátek emancipace národa českého z vlivů ciziny, jeho kulturní osamostatnění.

Jak veliký jest rozdíl mezi názory Dobrovského a názory jeho předchůdců, zřejmo zvláště z charakteristiky Táborů. Nejen historikové protireformační, ale i Voigt a Procházka se svého katolického a osvícenského stanoviska zatracovali je pro jejich náboženské nauky a hádky a ovšem i pro jejich fanatismus a násilnost. Dobrovský, historik české řeči, v ‚Geschichte' — a to v obou vydáních skoro stejně — klade důraz na jejich a husitů vůbec zásluhy o český jazyk, na jejich péči o českou bibli, o české spisy a písně, o české bohoslužby. Jak zejména tyto byly sympatické Dobrovskému osvícenci, patrno z obou vydání ‚Geschichte': ‚Čechové zrovna nepohrdali bohoslužbou latinskou — píše v Geschichte 1792 — ale většina utrakvistů soudila, že bohoslužba, kde lid rozumí knězi, musí býti působivější (erbaulicher) než bohoslužba, kde kněz jen samému sobě jest srozumitelný'. A ve vydání z r. 1818 poznamenává stejně významně, že ‚krásné to zřízení podlehlo nepřízni latinského kleru' (str. 50).

Jako Pelcla poutá také Dobrovského charakteristická, rekovná osobnost Žižkova, ‚der siegreiche, eifrige', jak nazval ho již v Abhandlungen 1788. Tak 13. dubna 1797 psal z Týna Zlobickému o nálezu několika originálních listů králů a jiných velkých mužů, zejména také ‚našeho strašného Žižky' a Jiskry, a dodal: ‚Tyto dva reky chtěl bych Vám nyní poslati do Vídně asi se 60.000 Čechů, bojíte-li se vskutku Bonaparta'. Dopis prozrazuje sice stopy duševní choroby, ale v takových chvílích Dobrovský mluvíval z hloubi duše.

Stejně zajímala Dobrovského táborská píseň ‚Kdož ste boží bojovníci'. Posílaje 3. května 1789 opis její Zlobickému, Dobrovský poznamenal významně: ‚Jistě krásný pendant k Žižkovu Vojenskému řádu ... Melodie jest tu také a má slavnostní, strašlivý chod. Husitsko-táborský duch zračí se v každé strofě'. Ještě význačněji Dobrovský vyslovil se o písni — podle Tacita jmenuje ji ‚Taboritarum barditum' — 21. května 1789 příteli Durychovi: ‚bíte, zabíte, žádného neživte, spirat audaciam fanaticorum et furorem. *Placet tamen mihi aestrum poeticum, styli elegantia, animi fervor et alia, quae tibi certe quoque placebunt*'. Ą týž zájem prozrazuje, třeba střízlivěji, také ‚Geschichte' vzpomínajíc českých listů Žižkových — list Domažlickým Dobrovský otiskl na konci ‚Geschichte' z r. 1818 — i jeho vojenského řádu, ‚či spíše Žižkovy i jeho stoupenců výzvy k svaté válce pro Zákon boží', jak dokládá v ‚Geschichte' 1818, a posléze i táborské písně, jež ‚dýše docela jejich enthusiasticko-válečným, t. j. krutým duchem' (1792).

Nebyl to tudíž jen zájem historika, jenž Dobrovského nutil, aby opět a opět se pídil po hussitikách, jak o tom vypravuje jeho Magazin III., jenž v ‚Bibliothekarische Nachrichten' podává z vídeňské dvorní knihovny seznam latinských rukopisů obsahu hlavně husitského, dále jeho listy na př. Ribayovi o sborníku jennském a zvláště listy Zlobickému a Bandtkemu. Podle listu Zlobickému z 15. dubna 1796 Dobrovský chtěl se ucházeti o místo v Krakově ‚wegen der Bibliothek und propter hussitica ibidem'. Ještě v listě Bandtkemu z 20. září 1826 Dobrovský litoval, že pro horečku nemohl přijeti do Krakova, ježto chtěl si tam prohlédnouti hussitica a to pilněji, než mohl r. 1792.

Voigt, Pelcel, Dobrovský šířili a prohlubovali pochopení i sympatie k Husovi a k husitství hlavně svými spisy. Jinou cestou, ale neméně působivou, bral se k témuž cíli osvícenec a vlastenec *Jan Jeník z Bratřic:* zájem o Husa a husitství budil, šířil a prohluboval svými společenskými styky s vyššími kruhy pražskými a svými ‚Zápisky', sice netištěnými, ale mnoho čítanými a opisovanými.

V intelligenci josefinské sotva bychom našli vřelejšího ctitele Husa a husitství, než byl Jeník. Dostalo se mu za to až názvu ‚táborita'. Již první listy svých ‚Pamětí' věnoval památce M. Jana, ‚Čecha učeného, výmluvného, hluboce smejšlejícího, mravného a pobožného kněze ...' ‚prvního reformátora církve'. Jeník rozhodně hájí vlastenecké horlivosti Husovy: ‚A kdo se opováží — poznamenal o účasti Husově při exodu Němců z Prahy — milovníka své vlasti proto, že milovník své vlasti jest, odsouditi?' Proces Husův i jeho upálení obšírně a s vřelými sympatiemi vypsal, připojiv i glejt Zikmundův a psaní šlechty české ke sboru Kostnickému. S pietou Jeník sbíral zprávy o uctívání Husově doma i v cizině, shromažďoval a opisoval písně a modlitby na Husa i Jeronýma a Husovy spisy (zejména ‚Provázek třípramenný' z tisku z r. 1545) i všeliké jiné památky, jako pamětní peníze — jeden měl ve vlastní sbírce — nápisy na zvonech a kalíších, pečeti, obrazy Husovy, kostnické památnosti atd. Zvláště zajímala Jeníka ‚vznešená' kaple Betlemská: podal vyobrazení kaple i jejích náhrobních kamenů a nápisů, opsal

fundací na ni učiněnou a s rozhorlením vypravoval o jejím rozbořeni 15. srpna 1786, jež stalo se s velikým nářkem Pražanů a proti vůli Josefově.

Z husitů imponoval Jenikovi vlastenci nejvíce Žižka a Jiří z Poděbrad. Se zvláštním zájmem vypravuje vše, co s Žižkou souvisí: o hrobu ‚tohoto udatného, nikdy přemoženého vůdce' v Čáslavi; o bubnu ze Žižkovy kůže (podle listu Voltairova a Friedrichova); opisuje epitaf jeho, ba i ‚Vojenské neb váleční artikule udatným Táboritům předepsané'. A stejným oblíbencem Jenikovým jest i Jiří z Poděbrad, ‚nejvýbornější, nejlepší a nade všecko nejvzácnější z králů českých, šťastný vítězitel a bojovník nepřemožený'.

Voigt, Pelcel, Dobrovský a Jeník — toť vyvrcholení sympatií a historických názorů o Husovi i husitství v době osvícenské. Ostatní buditelé historikové, *Procházka, Pubička, Cornova,* přese všecko své osvícenství a vlastenectví nedosahují již té historické hloubky ani citové vřelosti, ba prozrazují reakci více méně zřejmou, návrat k tradicím protireformačním, místy i obranu těchto tradic namířenou proti své době.

Osvícenskými historiky byla oživena a očištěna památka Husova i husitství mezi intelligencí v Čechách. Z kruhů těchto šíří se zájem, sympatie i hlubší pochopení také do vrstev spodních, lidových.

Zejména památka národního hrdiny Žižky byla hodně živá a osvěžována zvláště za krvavých bouří selských. Také husitské i bratrské knihy, chované přese vše nebezpečí od tajných nekatolíků, i špalíčkové knížky, podloudně dovážené z exulantských tiskáren, živily tradice husitské a bratrské. ‚Každý Čech — pověděl z vlastní zkušenosti Pelcel v Pamětech — jenž čítá jen české knihy a zná dějiny své vlasti, jest trochu husitou; i některé faráře jsem znal, kteří Husa nezatracovali.' V těchto kruzích pamět Husovu a husitství nebylo potřebí křísit, leda uvolnit a prohloubit. Uvolnění vykonalo josefinství památným tolerančním patentem a josefinskou svobodou censury. Prohloubení dostavovalo se znenáhla obrozující se literaturou českou, jež navázala zase spojení mezi intelligencí a lidem a památku Husovu i husitství oživovala i ve vrstvách, kde byla zapomenuta.

Je zajímavo, že mezi touto intelligencí, šířící zájem a pochopení pro Husa i pro husitství, byli dlouho i vlastenečtí kněží: *Ant. Jar. Puchmajer* (óda na Žižku), *Vojt. Nejedlý, Ant. Marek, Jos. Kamarýt* a j. ‚Drahá, věčná památko a slávo, Huse! pro pravdu umučený! Shlédni dolů s nebes okem outrpnosti na soudy vlasti své! Hle, jak po tolika stoletích ještě žijí tyrannové! — psal Kamarýt 20. února 1820 Čelakovskému. Po takových slovech z úst katolického kněze nepřekvapují pak nadšené sympatie spisovatelů laiků: *V. Hanky,* jenž slaví Husa i Jeronýma epigramy a prvý v nové době vydává Husovu ‚Dcerku', a to nejen ‚pro výbornou jadrnost jazyka a obratnou upiatost slohu, ale i pro vznešenost utěšeného obsahu'; *Fr. Lad. Čelakovského,* jenž tajné čtení Husovy Postilly již na filosofii budějovické pykal vyloučením (1819), později napsal báseň o Prokopovi Holém a v listech přátelům vroucně vzpomínal ‚nevinného Husa'; *Jos. Kaj. Tyla,* jenž Husovi věnoval svou povídku ‚Dekret Kutnohorský' i drama ‚Jan Hus'; *Jana Eraz. Vocela,* jenž Husa i husitství opěval v ‚Meči a kalichu' i v ‚Labyrintu slávy' atd.

Vůči tomuto nadšení starší i mladší generace buditelské až překvapuje způsob, jakým o Husovi a husitství v ‚Historii literatury české' psal *Josef Jungmann.* Vysvětliti jest tím, že Jungmann, jako často v Historii, tak i ve statích o Husovi a husitství podal mechanický ohlas názorů svých hlavních pramenů: Fr. Faustina Procházky, Fr. M. Pelcla a Dobrovského, nesjednotiv jich organicky. Tím povstala pestrá směs názorů

dosti různých, místy až protichůdných, proniknutá zároveň nechutí osvícence k náboženským sporům, jež umlčujíc i národní vřelost, u Jungmanna jindy tak mocně a význačně prorážející, píše o Husovi i husitství téměř s odporem nebo aspoň s politováním a v tomto smyslu zabarvuje a mírní i to, co přejímá z Dobrovského, a to nejen ve vydání prvém (z r. 1825), nýbrž i v druhém (z r. 1848 n.), kam stati ty přejaty po většině mechanicky a beze změny.

Dojmem tím působí již Jungmannova stručná, prázdná slova, jimiž vysvětluje vznik Husova konfliktu s církví: ‚Zbyněk Zajíc, arcibiskup pražský, nakloněn byl papeži Řehořovi; vysoká škola (pražská) kardinálům. Rozmrzelý arcibiskup vyhlásil Husa rektora s universitou za odtržence a zapověděl jemu mši a kázání. Hus rozhněvaný kázal proti papeži i arcibiskupu, a některé Wiklefové propovědi zastával' ... A jinde: ‚Jedna z hlavních příčin, pro kterou se Čechové tak volně od římské církve odtrhovali, byla dle Pelclova domyslu řeč latinská v liturgii ...' Pro hluboké mravní a náboženské pohnutky a cíle husitství osvícenec Jungmann nemá tudíž nejmenšího pochopení, aspoň ani slovem jich nevzpomíná, ledaže v abecedním seznamu spisovatelů jaksi na omluvu připomíná, že ‚Hus sem toliko co literator náleží'.

A táž nechut osvícence čiší také z nástinu ‚osvícení', jenž až překvapuje svou stručností i odmítavým tónem, zvláště přirovnáme-li jej k vřelým slovům, jimiž charakterisována doba Karlova. Proti skvělé době této husitství značí Jungmannovi veliký úpadek kulturní, ba husitství připisuje vinu konečného pádu českého jazyka a národnosti: ‚Česká strana, zvláště po vystěhování německých studentů, panující učiněna, ale i spolu vypukl onen divoký boj o národnost českou, s kterým spojil se boj o náboženství ... Odtud pošlo, že od té doby český jazyk se zvůlí v náboženství takořka vznikal, klesal i konečně padl' (str. 39). Nepřekvapuje pak, když Jungmann době od roku 1409—1419, tak epochální v českých dějinách kulturních, věnoval všeho všudy 11 řádků. A jakých řádků: ‚S počátku XV. století takořka celý národ český oddal se umění bohoslovnímu. Jen bibli a o bibli čteno a psáno ... Ale přepiatost toho učení pomátla Čechům rozumy, takže vejdouce v roztržky o náboženství sebe vespolek a vlast dlouhým časem hubili. Na universitě učeno obyčejnému tehdáž hloubání v logice a metafysice, svářeno se o malichernosti ... Málo která hlava probrala se z kalu školního bez potracení přirozeného rozumu'. A stejně Jungmann soudí také o období z let 1419—1471: ‚Národ český byv za Karla tak znamenitý a slavný, pod Václavem vážnost tratiti počal; po smrti pak jeho v šálenství upadl, jakého historie málo příkladů udává. Nejprvé jako hlavničkou pojati viděli na nebi znamení, krvavé a ohnivé kříže a krvavé deště. Jako hladoví vlci na sebe vespolek udeřivše plenili a hubili se ohněm a mečem. Vůdcové jejich byli nazvíce bohomluvci, kteří celý lid potřeštili. Tím toliko vojenské umění vznikalo. Cepy, pokojný nástroj, v náčiní ukrutné vojny obráceny. Cepem sedlák český v jedné minutě osmmecítma i třidceti ran vznesl, pokaždé nepřítele buď zabiv buď omráčiv ... Čechové toho věku byli k hrůze všem národům, ale pro své novoty v náboženství spolu v ošklivosti takové, že je vůbec za nejhorší národ na celém světě dlouhý čas jmíno ...' Příkrý tento tón vysvětlíme si snadno tím, že Jungmann celou tuto charakteristiku přejal z Procházkova ‚Commentaria', tolik ještě ovládaného předsudky protireformačními.

Vřelejším a také spravedlivějším k Husovi a k husitství Jungmann se stává teprve v nástinu stavu jazyka českého, kde přidržuje se Dobrovského. Teprve tu dostává se chvály Husovi, jenž ‚reformatorem v jazyku a literatuře tak dobře jako v náboženství slouti může' a spolu s Rokycanou označen tu již jako ‚největší mistr toho věku'

(str. 73 a 80). A stejně vynášeni i stoupenci jeho, že lidu obecnému všecko v známost schválně uvodíce, netoliko Wiklefovy spisy, ale zvláště biblí do češtiny pilně překládali a rozšiřovali (str. 73), že šířili češtinu ve spisech, obřadech atd., takže českému jazyku toho věku přednost dána (str. 74) atd. Také Jednotu, pro niž ve stati o osvícení Jungmann nemá vlídnějšího slova (str. 67), charakterisuje nyní příznivěji.

Na štěstí temný, až protireformační obraz Husa i husitství v Jungmannově ‚Historii' zůstal bez ohlasu. Přičinili se o to zejména Jungmannovi přátelé, básník *Jan Kollár*, literární historik *Pavel Jos. Šafařík*, žurnalista *Karel Havlíček* a zvláště historik *Fr. Palacký*, kteří očistivše památku Husovu i husitství ode všeho, čím porušila ji protireformace, vrátili nám Husa i husitství v plné jeho ryzosti a významu.

Šafaříka evangelíka, jenž znal rodinnou tradici o exulantském původu svého rodu, husitism poutal od mládí, vyplněného četbou bible Kralické. Již v Jeně zajímal se o tamní husitský kodex, jejž si excerpoval (viz list Palackému z 22. dubna 1817); ze stoupenců Husových čím dále tím více zaměstnávala jej Jednota a zvláště poslední její biskup Komenský. Zájem ten obráží se zejména v jeho ‚Geschichte der slavischen Sprache und Literatur' (1826). Šafařík ovšem jen stručně tu charakterisuje Husa i husitství, ale kolik vřelosti a porozumění dýše z těchto slov, zvláště přirovnáváme-li je k Jungmannově Historii, jež téže doby vydána: ‚Husitismem začalo v Čechách svítati, když ještě v celé Evropě a zvláště v Německu bylo tma... Jím počíná se nová éra českého národního života a národní literatury. Hus byl prvým bojovníkem za náboženskou svobodu svědomí, s Jeronýmem jsou předními duševními repraesentanty národa. A nemenší jsou jejich zásluhy o jazyk, k němuž všickni husité i Táboři lnuli vřelou láskou'. Takové názory byly téměř epochální v dějinách naší literární historie. A se stejnou vřelostí Šafařík vzpomíná také pozdního výkvětu husitství, Jednoty bratrské. Bratří jsou mu vlastními tvůrci a představiteli zlatého věku české řeči, Kralická bible a Komenský výkvětem tisícletého vývoje české řeči i literatury. Chápeme pak, co Šafaříka do posledních let vábilo k Jednotě i k jejímu duchovnímu otci Chelčickému, jemuž věnoval zajímavou studii (v ČČM 1874); chápeme také, proč maloruský básník Taras Ševčenko připsal svou báseň ‚Jan Hus' Šafaříkovi.

Šafaříkova vřelá slova o Husovi a husitství zůstala obmezena na nečetné čtenáře jeho německé ‚Geschichte'. Tím hlouběji, zejména ve vrstvách lidových, působil po té stránce *Havlíček*.

K Husovi a husitství vedle literárních vlivů domácích — pilně čítal Pelcla a důvěrně se sblížil s Palackým — i cizích — v listech z Ruska vzpomíná s pochvalou smělých přednášek Bodjanského — vedla Havlíčka celá řada okolností. Bylo to především jeho hluboce založené náboženské cítění a smýšlení, jež v mládí pudilo ho do semináře. Voltaire zvítězil v něm sice nad vírou, ale ne nad náboženstvím; otázka náboženská zůstala Havlíčkovi navždy z hlavních otázek životních. K Husovi a k husitství vedlo dále Havlíčka, ctitele Voltairova, Rousseauova, Lessingova, Herderova a Kantova, jako naše osvícence XVIII. století, jeho smýšlení osvícenské a souvislé s ním přesvědčení o nutnosti náboženské snášelivosti: náboženství jest ‚nejvznešenější dědictví člověka, jež nedá se vnutit ani vynutit'. K Husovi vedla Havlíčka posléze i krajní reakce současného absolutismu světského i církevního. Jsa přesvědčen, že ‚pravda, svoboda a právo v politickém a národním životě neobstojí bez pravdy, svobody a práva v životě náboženském', že, absolutismus církevní jest poduškou absolutismu světského', ale jistě také z hlubokého svého přesvědčení náboženského a osvícenského Havlíček zvedl boj i proti církevnímu absolutismu a klerikalismu a v boji tom nutně se setkal

s Husem, v němž přirozeně spatřoval svého předchůdce, ba svůj vzor. Vždyť i Hus bojoval za svobodu svědomí a přesvědčení, za práva českého národa i jazyka, za čistou pravdu Kristovu, usiloval hlavně o reformu života, mravů a zřízení církevních, o uvedení národního jazyka do kostela atd., právě jako osvícenec Havlíček. A ještě snad více imponovala Havlíčkovi charakterní stránka Husa reformátora. Havlíček často ukazuje, že ‚není moudré, není muže důstojné, ba ani opravdově prospěšné, upouštěti v dobách nepříznivých, v dobách pronásledování od části svého přesvědčení'. Jindy píše o lidech, ‚o nichžto praví písmo, že nejsou živi pouhým chlebem, jimž přesvědčení dodává zmužilosti, aby opření o zásady pravé a spravedlivé vzdorovali mocnějším nepřátelům, nedbajíce mnoho na jejich libovolnou pomstu, starajíce se více o své učení než o své osoby'. A takovým ideálem charakteru jevil se mu Hus, jenž pro přesvědčení dovedl trpět, ba podstoupil i smrt. Přidejme k tomu hluboké národní vědomí Havlíčkovo a dobu, o níž pověděl Šafařík: ‚Hus ne nominetur quidem aut uratur denno!' a pochopíme vřelý, takřka pokrevní poměr Havlíčkův k ‚našemu osvícenému a svobodomyslnému krajanu' Husovi, jehož i Jeronýmův obraz zdobil vždy Havlíčkovo obydlí.

Krásným projevem této vážnosti jest článek ‚Mistr Jan Hus' ve Slovanu 1850 a obrana Husova v Epištolách Kutnohorských proti tradicím jesuitské protireformace, jež prý až posud všelikým způsobem hleděla pokaliti u našeho lidu jméno a památku Husovu, až se jí podařilo, že muž ten, jenž umřel pro svůj národ a svobodu a kterého ctí vzdělanci všech národů, právě u svého vlastního lidu, pro který tak mnoho učinil a přetrpěl, v nevážnosti byl, že se jméno jeho od nevědomé sprostoty jen s jakousi ošklivostí co jméno nějakého zlosyna, kacíře a nepřítele božího vyslovovalo. A z téže vážnosti vyplynula vřelá slova, jimiž Husa doporučil českému lidu: ‚Nám, kteří se snažíme o spravedlivost a svobodu jak duchovní tak i světskou, kteří chceme pravé a čisté, člověka ušlechťující náboženství a poctivou dle vůle lidu a k blahu lidu zařízenou vládu, nám velice na tom záležeti musí, aby se lidu strany tohoto velikého muže, kterého nám všichni vzdělaní a již svobodní národové závidí, oči otevřely, aby náš celý národ v mistru Janu Husovi poznal zase svého nejvěrnějšího přítele a otce, jenž lásku svou k národu českému a k pravdě s největší lidskou cenou, se svým životem, zaplatil. Jako takového ctili jej naši předkové přes 200 let, a jen zase dvoustoletá duchovní a světská despotie mohla tuto zakořeněnou a zaslouženou úctu zničiti. S časem svobody navrátiž se zase stará úcta. Obraz mistra Jana neměl by v žádném obydlí pravého Čecha chyběti, a každý představiž jej mládeži co příklad hodnější k následování, co pravého ctitele Boha a přítele lidu. Nehleďte mnoho na zlostné řeči zaslepených a zaslepenců, kteří vám snad budou Husa dle obyčeje z absolutních časů malovati co kacíře: Bůh jest svědek, že by to jinak stálo s katolickou vírou, kdyby byl každý tak hodný katolík, jako byl Jan Hus! On sice učil, že má kněžstvo odříci se zbytečných statků, kázal proti jejich hrdosti, ctižádosti, lakomství, urputnosti, obžerství atd., prohlásil vybírání platů za udělování svátostí za kacířství, učil, že máme poslouchati více Boha než lidí, a zaplatil to své nebezpečné učení smrtí. Kdo jej proto tupiti chce, budiž tak, tuším ale, že nás bude více, kteří jej budeme za to ctíti.'

A stejně Havlíček soudil také o Husových stoupencích, zejména o ‚bratru Žižkovi.' ‚Proto se nestydím — píše jednou — že mne odpůrcové nazývají husitou, an naši husitští předkové v mnohých věcech velmi rozumně a poctivě smýšleli, a budeme-li se jen jejich chyb vystříhati, zasluhují zajisté dobré jejich stránky našeho následování.' Chybami mínil Havlíček v duchu osvícenství asi nesvornost a fanatismus husitství.

Ale vlastenec dobře vystihl i národní význam husitských válek: ‚Smažte husitskou válku z listův naší historie, i shasneť sláva českého národa. Ta jediná vyváží vše.‘

Co žurnalista Havlíček spíše vycítil a stručně, populárně vyslovil pro český lid, skoro v téže době pro celý národ český, ba pro vzdělaný svět vůbec, vědecky a s obrovským aparátem historickým i filosofickým široce dovodil a přesně formuloval ve třetím díle svých ‚Dějin‘ historik *Palacký*.

Pocházeje z rodu, jenž i za nejtužší persekuce století XVIII. uchoval si živé tradice bratrské, a vychován byv četbou Kralické bible, Palacký takřka od dětství poután byl k husitství. Neuvědomělý zájem ten se ujasnil a prohloubil uvědoměním národním, probuzeným r. 1818, a souvislým s ním zanícením pro dějiny české. Husitství, v němž vlastenec, zanícený Klopstockem, Schillerem, Kantem a Herderem, musil spatřovati takřka ideální dobu dějin českých, vtělení svých ideálů vlasti, cnosti a svobody, již tehdy nadchlo Palackého k plánu veliké tragedie o Husovi, jež však nebyla nikdy napsána.

A tento zájem vlastence a idealisty ještě prohloubilo studium dějin českých, jež Palackého záhy vedlo k četbě L'Enfantovy historie husitství a historických spisů Ludenových, jež o husitství psaly s živou účastí a s obdivem. ‚Aspoň Husitstvo — psal Palacký 1822 příteli Kollárovi — budu-li živ, jistě popíši. Jest se čemu hněvati, jak málo se té slavné krajanov našich zdoby doma i venku šetří.‘

Nadšení toto, ale zároveň také hlubší pojetí a vřelou apologii Husa i husitství, ovšem v duchu rozpravy hlavně po stránce národní a literární, tlumočila již rozprava ‚An- und Aussichten der böhmischen Sprache und Literatur‘, napsaná téhož roku: ‚Za Husa posavadní strany národní — česká a německá — staly se také stranami náboženskými a vypukly veliké boje, když Kostnický sněm uznal za dobré, smělost obou vůdců české strany potrestati hranicí; husitské války pod nepřemoženým Žižkou nebyly jen náboženské, nýbrž i národní.‘ Osud ostatních Slovanů v Německu, jež německá ozbrojená moc, provázená osadníky a missionáři, buď vyhubila neb poněmčila, jest Palackému dokladem, že tato národní horlivost nesmí býti považována za přehnanou a fanatickou. ‚A byla-li žárlivost na vlastní národnost zločinem v oněch temných dobách, kdo směl by se opovážiti v našem osvíceném věku zvednouti první kámen na ony provinilce?‘ Taková slova o husitství a pro husitství nepromluvil u nás dotud nikdo. A neméně zajímavé jest také pojetí husitství jako hnutí v podstatě *národního*. Palacký tomuto pojetí zůstal věren až do let šedesátých, do konfliktu s Höflerem.

S téhož hlediska Palacký tehdy vřele ocenil také literární a jazykový význam Husův. Přejímaje většinu zpráv z Dobrovského ‚Geschichte‘, Palacký rozvádí je a vkládá do svých slov tolik ohně a nadšení, jako snad nikde jinde v celé rozpravě: ‚Jan Hus tvoří v dějinách české řeči ještě více epochu, než Luther v dějinách řeči německé. Byť i vlastenec sebe více litoval rozmanitých nehod, které jeho opravné dílo uvalilo na Čechy: pro řeč mateřskou mělo následky velmi utěšené. Hus ve svých kázáních mocně rozplamenil horlivost i . . . pro svoji národnost.‘ Byla to ‚snad pouze Husova zásluha, že se ve věcech náboženství užívalo výlučně jazyka mateřského. Hus založil pravopis český, s malými výminkami až dosud platný; doporučoval svým přívržencům pilné čtení bible; napsal a rozšířil mnohá theologická díla mezi lid‘.

A týmž tónem Palacký vynáší také zásluhy stoupenců Husových o vzrůst českého sebevědomí i jazyka: ‚Nikdy horlivost českých stavů pro jejich jazyk nepovznesla se výše, než ve válkách husitských a po nich. Nedosti na tom, že množství Němců opustilo zemi; chtěli také, aby nikdo v jich zemi neměl koruny, kdo by nebyl oddán jich řeči a národnosti.‘ Zikmund snažil se posléze mysli proti sobě rozhořčené ukrotiti

prohlášením, ‚že si klade za čest, že sám jest Čech a že mezi Čechy se narodil' . . . ‚Jiřímu Poděbradskému kromě jeho skvělých schopností velitelských a panovničích opatřila korunu hlavně jeho národní horlivost.'

O literárních památkách husitství Palacký zmiňuje se co nejstručněji, přesto již zde proniká jeho nechut ke spisům theologickým a polemickým, o nichž mlčí naprosto. I tuto nechut Palacký uchoval si navždy.

Nová epocha ve vývoji Palackého studií husitských počíná se příchodem do Prahy (1823), kam Palacký podle vlastního přiznání přišel, aby tu po dvě léta studoval prameny k dějinám husitství. Vskutku při svém badání archivním, počínajícím již r. 1824, hleděl především k době husitské, ač se jí neobmezoval. Zejména Třeboň, kde tehdy poprvé pracoval, přiváděla jej bohatstvím husitik až v úžas. Výmluvným dokladem toho jsou hojné větší i menší články, zejména v českém i německém Musejníku (od r. 1827) a ve spisech Král. Čes. Společnosti Nauk, v nichž Palacký podával veřejnosti ovoce svých studií: ‚Václav, Havel a Tábor čili rozmlouvání o Čechách r. 1424' (1831), ‚Böhmische Sprache und Literatur' a ‚Böhmische Literatur' (obé z r. 1831), ‚Skizze einer allgemeinen Kulturgeschichte Böhmens' (1831) a zvláště ‚Staří letopisové čeští' (1829) i dva krásné články o Komenském: ‚Život J. A. Komenského' (1829) a německá rozprava ‚O J. A. Komenském a jeho spisech' (1829), v nichž Palacký se zaníceným enthusiasmem jednak očistil památku Komenského od pomluv ‚nerozumné závisti i nenávisti, nevědomosti i zlomyslnosti,' jednak, a to po prvé v naší literatuře, se vzácným porozuměním nastínil, hlavně na základě vlastních jeho spisů, věrný obraz Komenského člověka, spisovatele i učence v celém jeho historickém významu a vrátil nám tak Komenského i jeho veliké myšlenky, zejména didaktické.

Vzpomínáme-li, že Palacký byl vlastně prvním historikem, jenž odborný zřetel obracel k době husitské, nepřekvapí nás, když přes toto pilné studium v archivech a v knihovnách i jeho známost pramenů husitských až do let 40tých zůstávala hodně kusá. V zajímavém článku ‚Skizze einer allgemeinen Kulturgeschichte Böhmens' (1831) neznal ještě ani Chelčického a slavná ‚Würdigung' jest neúplná právě v pramenech husitských, kde Palacký neví ještě ani o Kronice Táborské. Nedostatků těch nebyl si nikdo lépe vědom než Palacký. Proto od let čtyřicátých, kdy pomalu blížil se k husitství i ve zpracování své ‚Geschichte', Palacký zabral se s novým úsilím do studia pramenů husitství nejen doma, nýbrž po celé Evropě, a to do studia tak podrobného a rozsáhlého, že se o něm potud české historiografii ani nezdálo. O hloubce těchto studií svědčí četné literární práce doby té: české pojednání ‚Předchůdcové husitství v Čechách' (z r. 1842), ‚Archiv Český' (od r. 1840—6 IV díly), přední náš pramen pro dějiny XV. století a hlavně husitství, a zejména třetí díl ‚Geschichte' (1845), v němž Palacký poprvé v takové obšírnosti historicky zpracoval výsledky svých mnohaletých studií o Husovi i husitství. Censura, jež potlačila článek o předchůdcích husitství, zanechala ovšem i v ‚Geschichte' své osudné stopy. Proto Palacký tím více usiloval užíti nenadálé svobody tisku (od r. 1848) v novém zpracování III. dílu ‚Dějin', tehdy již česky vycházejících, a podařilo se mu vskutku vydati na podzim 1850 svazek první, po roce svazek druhý (do r. 1439).

Ale ani toto zpracování nebylo definitivní. Politicko-národní i náboženská reakce a persekuce let padesátých, trpké zkušenosti osobní, útoky německé žurnalistiky — vše to mocně působilo na ducha Palackého. I jeho názory o Husovi a husitství vyzrály plně teprve v této době těžkých zkoušek a utrpení, zejména slavnou polemikou s Höflerem.

Konstantin Höfler, professor historie na pražské universitě, ve spisech ‚Geschichtschreiber der husitischen Bewegung in Böhmen' (ve Vídni 1856—66) a ‚Magister Johannes Hus und der Abzug der deutschen Professoren und Studenten aus Prag 1409' (v Praze 1864) postavil se nejrozhodnějším způsobem proti Palackého historickému líčení a hodnocení husitství; s hlediska německého chauvinisty a klerikála odsoudil je naprosto, zejména po stránce ethické a národní. Palacký, jenž tolik si zakládal na historické objektivnosti a nestrannosti svých Dějin, hluboce rozrušen tímto útokem nejen proti sobě, ale více ještě proti národu českému a jeho dějinám, odpověděl krásným spiskem *Die Geschichte des Hussitenthums und Professor Constantin Höfler* (1868). Tón i obsah spisu dokázal plně pravdu přiznání Palackého, že tento boj svedl v zájmu historické pravdy, spravedlnosti k nebožtíkům, očištění dějin českých a obrany národnosti české. Jest to zejména mužná obrana Husa a husitství — byl' Höfler Palackému takřka hlavním představitelem antihusitismu v historické literatuře.

Boj s Höflerem měl však i jiné významné následky. Již r. 1869 Palacký vydal ‚krásnou' knihu *Documenta Mag. Joannis Hus vitam, doctrinam, causam in Constantiensi concilio actam et controversias de religione in Bohemica annis 1403—1418 motus illustrantia,* dosud nepředstiženou sbírku nejdůležitějších pramenů života a pře Husovy, shledanou s obdivuhodnou pílí a pietou téměř za půlstoletí v celé Evropě a vydanou se vzácnou důkladností v roce pětistoleté památky narození Husova. V letech pak 1870—72 Palacký podal, a to jen česky, nové, dávno slibované zpracování husitství v III. díle svých ‚Dějin' (o třech svazcích), v němž vyložil svůj poslední a definitivní soud o Husovi a husitství v patrné protivě k názorům Höflerovým.

Palackého historický obraz Husa a husitství jest z nejkrásnějších partií „Dějin". Široký základ původních pramenů, jež Palacký po většině sám sebral po celé Evropě, duch kritický a filosofický, umělecká forma, známé přednosti celého díla, zvýšeny tu ještě enthusiasmem k veliké postavě Husově, jejíž obraz jest hluboce procítěn a umělecky, takřka kongeniálně nakreslen. Prešpurský sen mladého Palackého, dychtícího dáti národu historii jeho, napsanou ‚podle ideálu historického umění', nesplněn nikde krásněji.

Ve své filosofii dějin Palacký, jak známo, vychází od ‚věčného zákona přírodního', zákona polarity neboli dvojitých sil, v jejichž vzájemném zápolení, pronikání a smiřování záleží všechen vývoj přírodní i dějinný. Hlavní takovou polaritu v českých dějinách Palacký viděl v ‚ustavičném stýkání a potýkání se slovanství s římanstvím a němectvím', jejichž vzájemný poměr představuje mu hlavní obsah a základní rys dějinstva česko-moravského. V duchu této filosofie Palacký vykládal i husitství; ale v různých dobách výklad svůj různě formuloval. Až do polemiky s Höflerem kladl hlavní důraz na *národní zápas s němectvím.* Tak ještě ve ‚Stručném přehledu dějin českých doby starší' (z r. 1861) Palacký mluví o husitství jako o době, ‚povstalé původně odporem proti němčení, a lišící se ode všech ostatních přiměšováním do života národního a panováním v něm živlu jiného, náboženského totiž'. A jinde v témž článku píše: ‚Nejpamátnějším úkazem (pověkého zápasu mezi slovanstvím a němectvím) byly nepokoje husitské, v nichžto staroslovanská demokratie jala se i brannou rukou dobývati zase ztraceného pole svého. To, co v prvověkých zásadách křesťanských bylo srodného s duchem původně slovanským (bratrství všech pravověrných a rovnost před bohem i před zákonem), napomáhalo znamenitě i počátku i vzrůstu a moci sekt husitských, zejména Táborův a Sirotkův, bojovavších, jak sami pravili, netoliko pro víru, ale i pro národnost slovanskou. Byl to v jistém

smyslu vrch působení českého v dějinstvu, když oni opřevše se ve jménu čistého evangelium a národnosti své proti dvěma hlavním ústavům společnosti středověké, hierarchii totiž a řádům feudálním, uvedli první zásadu *reformy* do života evropského: ale byvše utkáni netoliko veškerým západem sjednoceným, nýbrž i domácími již živly feudálními, a nepodporováni od rodákův svých na východě, po zápasu dlouhém a podivuhodném podlehli konečně v bitvě u Lipan. Od té doby vítězství živlův a řádův západoevropských, ač výtečným Jiřího Poděbrada působením ještě na čas pozadržené, stalo se konečně neodvratným a neodolatelným. Šlechta feudální, dostavši se na vrch, ochromila nad sebou moc královskou, pod sebou pak uvedla lid obecný do poroby; a nezadlouho národ, kterýž dříve zplodil byl válečníků a hrdin množství světu na odiv, nepostačil již ani uhájiti sebe sám' (Drobné spisy II, 379).

Po polemice s Höflerem, jenž své odsouzení husitství založil tak jednostranným důrazem na nacionální motivy a cíle jeho, Palacký formuloval svůj výklad jinak, položil hlavní důraz na spor s římanstvím: *husitství vzniklo z české idey křesťanského života, jeho ráz národnostní je původu pozdějšího, hnutí náboženské probudilo teprve princip národní.*

K oběma zmíněným dvojicím, slovanství contra němectví a slovanství contra římanství, přibyla tak dvojice třetí, s prvými ovšem organicky souvislá: spor autority a svobodného rozumu. Historický vývoj i význam tohoto sporu Palacký vyložil pěkně již ve své polemice s Höflerem:

‚Křesťanská církev utvořila se na základě náboženské nauky Kristovy. Tato nauka jest sama o sobě nejčistší, nejvyšší a nejdokonalejší, jaká jen může býti, a náboženské potřebě lidstva na každém stupni jeho vzdělání úplně stačí a na věky bude postačovati. Ale i nejčistší, nejsvětější a nejdokonalejší věc, jíž se nám může dostati s nebes, jakmile chování její svěřeno jest lidstvu, ztrácí na své nebeské čistotě; nemůžeme jí přijmouti a chovati, abychom jí časem takřka neposkvrnili svým dechem a svýma rukama. Nauka Kristova měla dvojí stránku, spekulativní a praktickou; ona jest základem křesťanské theologie, tato křesťanské morálky. V obou stránkách byla svrchovaně prostá, zároveň vznešená i populární a nejvýše prägnantní; nejen že nebylo v ní protivy k rozumu, nýbrž naopak byla zároveň nejvyšší manifestací jeho.

Ale každá nauka potřebuje k svému uchovávání zvláštních orgánů. Je-li počet těch, kdož mají býti poučováni, veliký, vytváří se brzo zvláštní stav, jenž činí si úkolem zachovávati, zvěstovati a šířiti nauku; další vývoj její dostavuje se pak podle okolností nutně a byl by div, kdyby nedál se směrem anthropomorfickým (v nejširším smyslu). Tak vytvořila se časem v Římě, jakožto v centru křesťanství, hierarchie, jež záhy začala opírati autoritu, již čerpala původně z převážné moci slova, také o vnější moc, odsuzovati a pronásledovati jinak smýšlející a usilovati podle starořímského zvyku o panství, a to nejen duchovní. Tím nauka Kristova dostala se do nebezpečí, že v podstatných věcech bude pozměněna. Kdežto nejvyšší příkaz Kristův: ‚Miluj Boha nade vše a svého bližního jako sebe samého' v myslích takřka ustupoval do pozadí, byla spekulativní stránka nauky vždy více vyzdvihována, rozšiřována a rozmnožována, podstata křesťanství překládána více a více do dogmat povětšině transcendentálních, jichž chovatelem čím dále tím výlučněji stával se stav kněžský, a brzo za nejlepšího křesťana pokládán ten, kdo ve věrouce osvědčil se nejkorrektněji, byť i v lásce k Bohu a k bližnímu sebe více byl pozadu. Láska k Bohu, jak učil jí Kristus, byla zároveň touha po ‚království božím' a ta byla opět identická s tím, co naše filosofie označuje slovem ‚touha po nekonečnu'; kanon dogmatiky tím jistě nemíněn. Hierarchie

nerozpakovala se identifikovati se s pojmem katolické církve a z toho pojmu vyvozovati novou moc. Formy křesťanského života se zmnohonásobily a nabyly určitějších tvarů, které nyní dostávaly svou sankci od autority církve. Brzo církev stala se nejen nositelkou, nýbrž i tvořitelkou křesťanství; její autorita kladena na roveň autoritě apoštolů. Při obecné skoro nedospělosti duchů v celém křesťanstvu nemohlo se ani jinak státi a bylo to v té podobě požehnáním pro lidstvo. Církev takto posílená a upevněná stačila si sama, a nepotřebovala podpory ani se strany rozumu, ani se strany sv. Písma, ježto představovala se sama jakožto jakési stělesnění Ducha sv. Tato závratná výše stala se jí však záhy nebezpečnou. Ježto hierarchie nemohla se sebe setříti své lidské slabosti a křehkosti, dávala se někdy na cesty, jež s vnuknutím Ducha sv. nedaly se dobře uvésti v souhlas . . . Prvotní apoštolský duch projevoval se v ní řídčeji a řídčeji, korrupce ve všech stupních hierarchie povážlivou měrou rostla, věrouka vyvíjela se čím dále tím nezávisleji jak na rozumu, tak na sv. Písmu ... Tím církev ocitla se na srázné cestě, na níž — máme-li na zřeteli zjevy, jako Augustinus Triumphus, Alvarus Pelagius a pod. — papežové byli by se stali konečně jakýmisi křesťanskými Dalai-Lamy, kdyby na štěstí v základech křesťanství nebyl proti tomu prostředek: uplatnění principu svobodného rozumu, ovšem ve spojení se sv. Písmem. Sebe horlivější opposice uvnitř pouhé autority církve, jakou zdvihli na př. Nicolaus de Clemangis, Gerson a j., nestačila již, jak ukázaly také doby po koncilu Basilejském: k opětnému zjednání možnosti ztracené rovnováhy bylo nutno vrátiti se k jmenovaným principům . . .'

A právě tohoto návratu, historicky tak nutného, odvážilo se husitství. Světodějné pohnutky a veliký historický význam i dosah husitství v dějinách nejen českých, ale vůbec světových, vnitřní souvislost jeho s pozdějším protestantismem, jejž poprvé zahájilo, napověděny tím zřejmě. S takové historické výše nepojal u nás potud Husa a husitství nikdo. A rovněž nikdo neobhájil ho způsobem tak přesvědčivým: s této historické výše husitství nebylo a nemohlo býti neštěstím ani pro národ ani pro lidstvo, ba ani pro církev, nýbrž naopak ‚skutkem Prozřetelnosti, nutným a nevyhnutelným výsledkem pokračujícího vzdělání lidstva'.

S tohoto povýšeného hlediska historického a filosofického Palacký pojímá a líčí Husa i husitství také v ‚Dějinách'.

Již v úvodní stati, parafrasující zmíněné názory o sporu autority a rozumu, katolictví a protestantství, Palacký v souhlase s těmito názory, ale také v patrné protivě k svému staršímu pojetí národnímu, s důrazem vytkl, že husitství ‚od počátku mělo výhradně církevní a náboženský ráz'. V obsahu specifikuje toto nové pojetí ještě určitěji: ‚Bylať to *idea života křesťanského* ve sporu a zápasu s protivou života skutečného, která nedajíc ukojení hluboce nábožnému srdci starých Čechů, vedla je vždy ku pokusům novým o uskutečnění její ve společnosti lidské' (III, I, 18 n.). Již narážka na ‚hluboce nábožné srdce starých Čechů' napovídá, tuším, že Palacký ani nyní nezřekl se docela svého názoru o vlivu staré slovanské povahy na husitství; níže, zejména při jeho líčení a hodnocení husitských válek a stran, poznáme takových dokladů více. A stejně významný jest také důraz, jenž tu položen na ideu *života* křesťanského: Palackému mravní stránka husitství imponovala vždy více než stránka dogmatická, pro niž ani v Dějinách neměl sympatií.

Obojí toto hledisko význačně charakterisuje již Palackého líčení reformních snah českých před Husem, zejména Milíče a Matěje z Janova. V *Milíčovi* Palacký vidí takořka, vtělení oné jaroty citu i obraznosti, oné hluboké nábožnosti, poněkud bole-

myslné, oné čilé jemnosti i urputné odhodlanosti, jimiž národ český od jakživa se vyznamenával; a protož on to byl, jenž podporován jsa přízní nejvyšších ouřadův světských i duchovních, hnul tímto duchem národním až ve samé hloubi jeho . . .' (III, I, 33 n.).

A stejně význačné jest Palackého pojetí *Matěje z Janova*. Idea křesťanství, týkající se více skutků než učení, jak obráží se v jeho slavném díle ‚De regulis veteris et novi testamenti' — Palacký raději by je nazval ‚skoumání o křesťanství pravém a lichém' — pojata sice cele a výhradně z Písma sv., ale některými rysy — učením o svátosti oltářní a přijímání pod obojí — prozrazuje také vlivy ‚samé povahy slovanských Čechů, jíž posud se nevštípily germánsko-římské zásady rozdílů stavovských a ducha kastovního, a proto nepronikla v Čechách snaha kněžstva různiti se od nekněží tak jako jinde' (III, I, 36 n.).

Idea křesťanství, jak formuloval ji Matěj z Janova, toť prvý a nejvýznamnější stupeň k husitství, ba k protestantismu vůbec, ve smyslu pojatém Palackým: Matěj z Janova byl ‚první a nejpřednější myslitel a učitel, jenž *biblickou idei křesťanství*, pojatou ze hlubokého skoumání písem svatých, blahomyslně srovnati a smířiti hleděl s útvary a tradicemi církve positivními, tak aby nábožné řády a obyčeje středověké zase pronikány a vedeny byly více duchem evangelia i apoštolským, nežli důmysly někdy až příliš anthropomorfickými pozdějších věkův; chtěl tedy vštípiti do církve *zásadu reformy* tak, aby na pouti života křesťanského za hvězdu vodící a rozhodující uznáno bylo písmo sv. čili slovo boží a příklad Krista pána i apoštolův jeho, k nimž, jako ke středu svému, vše, co křesťanského bylo, zření své míti a dle nich říditi i opravovati se mělo. Kdyby církev byla šla za touto myšlenkou, která nikoliv nebyla na odpor zásadám jejím, byloby uvarovalo se rozdvojení její na západu, a dějiny křesťanstva bylyby od pěti století vzaly cele jinou tvárnost na sebe; o Husovi ani Lutherovi nebyloby snad ani řeči. Když ale hierarchie neosvojila sobě myšlenky takové a nejen oné biblické idei nepodrobila útvarův a řádův svých, anobrž postavila tyto co rovnoprávné, ba i rozhodující, vedle ní a nad ni: nebylo možné uvarovati, by neshoda ve věcech podstatných tak vážná nerozmohla se časem ještě více a nevypukla ve spor a odpor zřejmý i trvalý. Pokrok časový napotom bral se cestou od M. Matěje naznačenou, a katolictví, hájíc traditionální charakter svůj, muselo zastaviti a tak říkaje zamraziti se na tom stupni positivního vývinu, kterého dokročilo bylo počátkem XV. století, zvláště když později často i hlučně žádaná i slibovaná reforma církve (ve hlavě i v oudech) konečně vždy předce zmařena bývala. Byloť jen potřebí, aby mužové méně podajní a smělejší, nežli byl M. Matěj, přivlastnili sobě myšlenky jeho' (I, 1, 44 n.).

A takový muž, nepodajný a smělý, přišel záhy v osobě *M. Jana Husa*. Světové dějiny upravily mu půdu, především mravním i náboženským porušením církve, zejména papežství, jak Palacký konkretně ukazuje na Bonifaciovi IX. a jeho době, porušením tak pohoršlivým, že ‚touha po reformací církve ve hlavě i v oudech stala se známkou i heslem všech poctivých a rozumných lidí onoho věku, a každé horlení proti nemravnosti takové i příčinám jejím u všech pobožných mužů i žen, jichžto poměr tehdáž v Čechách snad větší byl, než jinde kdekoliv, za právě křesťanské jmíno, chváleno a podporováno bylo' (III, 1, 67—69).

Méně zájmu Palacký věnuje — a vidíme v tom jeho známou nechut ke stránce věroučné — reformačním proudům cizím, jež byly další oporou a podnětem Husovým: jednak konservativnímu proudu, představovanému v době té kardinály i králem fran-

couzským (také českým), jenž směřoval především k opravě hlavy církve, za to maje, že potom všeliké neduhy v těle přestanou jako samy sebou; jednak radikálnímu proudu, vznícenému theologickými spisy Viklefovými, jež počátkem XV. století pronikly i do Čech a hluboce tu působily, tím hlouběji, že připravily jim půdu domácí starší snahy reformátorské z doby Karlovy i rostoucí vzdělanost, šířící se z kvetoucí university a škol, zejména v národě českém, jenž znenáhla nabýval převahy v literatuře (Štítný!) a učil se jí přemýšleti, a posléze i třenice národní na universitě (III, 1, 50). Jaký odpor Palacký choval k theologické stránce, patrno zvláště z jeho poměru k Viklefovi: ‚Pokud učení, které Hus hlásal, nebylo jeho vlastní, nýbrž Viklefovo — napsal v své polemice s Höflerem (str. 113) — nebudu zde vyšetřovati, nýbrž přenechám odborným theologům. Přiznávám se, že jsem spisů Viklefových nikdy nečetl, a jest mi těžko přemoci nechut ke každému theologickému sporu'. Vedle této nechuti rozhodovalo však stejně i Palackého pojetí Husa, v němž spatřoval především mravokárce, nikoliv reformátora věrouky: ‚Křesťanská morálka byla mu věcí hlavní, dogmatika jen něčím vedlejším, subsidiárním. Jen za tím účelem, aby své názory o praxi křesťanství uvedl v platnost, vybíral si Hus své důvody někdy z nauky Viklefovy a jen autoritu hierarchického řádu své doby potíral právě tak jako Viklef, kde zdála se mu odporovati sv. Písmu a rozumu' (t. 120). A v témž smyslu i v Dějinách hájí Husa proti stotožňování s Viklefem na koncilu: Viklefa vážil si Hus co horlivého zastavatele těchže ideí; ve výkladu nauky křesťanské však dovolával se starých otců a doktorů církevních, a to častěji než sám Matěj z Janova.

Vlastní význam Husův v dějinách nejen českých, ale vůbec světových Palacký datuje od r. 1408. Tehdy spojily se zmíněné cizí i domácí proudy reformační, když Václav IV. žádal od university odřeknutí se Řehoře XII. Hus, přichýliv se ke králi i kardinálům proti oběma papežům, stal se předním hlasatelem reformace, jak ji rozuměli a chtěli netoliko učitelé čeští, ale v ten čas — ovšem jen na krátko, do konce r. 1409 — i kardinálové a král Václav, a tím zároveň stal se také nositelem pokroku proti nehybnosti v životě křesťanstva.

Kreslil-li Palacký potud Husa člověka, kazatele, kněze, učence, reformátora života s patrnými sympatiemi, vytýkaje mu leda neobyčejnou smělost, neústupnost a nešetrnost proti odpůrcům, bažení po lásce lidu, po cti, slávě a po mučenictví, od této chvíle, kdy Hus vstoupil v popředí dějin českých, ba světových, sympatie Palackého stávají se vřelejšími a vřelejšími, ba stupňují se v tichý obdiv a rozhodnou apologii především Husa vlastence.

Na význam národního živlu v reformačním hnutí českém Palacký, jak zmíněno již, ukazoval od počátku, vytýkaje, jak již za dob Karla IV. ‚pokrok reformátorského ducha jevil se, ne-li výhradně, aspoň popředně a s patrnou živostí, ve slovanské části obyvatelstva, jak na universitě Pražské, tak i v národu vůbec' (Dějiny III, I, 54). Jindy v témž smyslu ukazoval na rostoucí vzdělanost, šířící se z kvetoucí university a škol zejména v národě českém, a na národní třenice na universitě, ‚jež později nabyly působnosti veliké a téměř rozhodné' (t. 50). Reformační snahy Husovy, jenž od počátku stál při straně národní, nabývaly tím záhy zabarvení národního. Tak již reakce náboženská, vzniklá proti Husovi viklefistovi nastoupením jiných národů v čelo správy universitní, brala na sebe také barvu národnostní (t. 62). Svým rozhodnutím pro dávné touhy a snahy reformátorů českých v r. 1408 Hus vstoupil zároveň v popředí řešení národních třenic mezi Čechy a Němci na universitě' (t. 100 n.). Ale národním fanatikem Hus nikdy nebyl, ani potom se nestal. Jako v polemice s Höflerem, tak i v ‚Dějinách' Palacký

rozhodně ujímá se Husa proti pomluvě některých německých spisovatelů, že by byl nenáviděl Němce, a hájí jeho účasti na dekretu Kutnohorském, vykládaje stěhování Němců z Prahy ‚jako pouhou náruživostí počaté a vykonané' (III, I, 167 a 109). Vlastenectví své Hus ukazoval ne nenávistí k Němcům, nýbrž péčí o vzdělání a ušlechtění národu a o zachování čistoty řeči české, jak Palacký obšírněji dokládá jeho zásluhami o pravopis, bibli českou, písně duchovní atd. (III, I, 166).

Přes tento zájem k Husovi vlastenci od počátku a stále v popředí zůstává a nyní čím dále tím více vyniká Hus reformátor. Souvisí to s vývojem reformační činnosti jeho, dospívající zejména konfliktem odpustkovým svého vyvrcholení na půdě české: odporem proti ‚potvornému' prodávání odpustků a Janovi XXIII. ‚Hus a jeho přátelé, horlíce o církevní opravu, jali se již stavěti na základu, který je vymykal z oboru církve Římsko-katolické. Snažíce se zajisté obmeziti celé oustrojí církve této měřídkem pouhého písma svatého, a odpírajíce platnosti všem pozdějším vývinům i ústavům nehodícím se k míře této, octli se již skutkem samým v oboru protestantismu' (III, 1, 152).

V témž duchu vylíčen i poslední, vrcholný akt veliké tragedie Husovy, jeho soud, odsouzení a upálení v Kostnici. Palacký za doby prešpurské pomýšlel na drama o Husovi, ale nenapsal ho. Vylíčení Husova procesu a smrti v ‚Dějinách' uměleckou formou a dramatickou silou nahrazuje aspoň z části nesplněný ten plán. Ať Palacký vypravuje o podloudném zajetí a uvěznění Husově, či o porušení gleitu Zikmundova, ať líčí výslechy Husovy před komisí a v koncilu či charakterisuje jeho žalobce a soudce — všude sympatie jeho jsou na straně Husově a rostou posléze v hluboký soucit a tichý obdiv, kde líčí duševní i tělesné utrpení a mučenickou smrt jeho. Nejsou to ovšem jen sympatie a soucit Čecha k Čechu, člověka k člověku, jenž jediný stál proti celému sboru, ‚zbaven vší pomoci a silný jen svým přesvědčením,' nýbrž především sympatie historika k reformátoru, jehož pře ‚týkala se nejsvětějších záležitostí lidských, náboženství a svědomí, pravdy a práva, svobody a zákona, anobrž i cti národní,' k reformátoru, jehož rozhodnost a odvaha rostla s nebezpečím: ‚Přijav a stanoviv písmo svaté za jediné jisté a pevné pravidlo víry, Hus musel důsledně část po části zamítati vše to v církvi, co nebylo založeno na základě tomto; neučinil-li toho pojednou a hned, stalo se jen proto, že maje pozor obrácený výhradně ku praktické stránce křesťanství, nenalézal dosti příčiny a příležitosti, nikoli pak proto, že by neměl byl k tomu náklonnosti a odvahy' (III, 1, 199). Souhlas s Jakoubkovým přijímáním pod obojí je Palackému svědectvím, že Hus nehrozil se konečně ani oprav věroučných a že by byl na této cestě postoupil časem mnohem dále, kdyby jako Luther v úplné svobodě a v bezpečí dočkal se byl přirozené plnověkosti (III, 1, 202).

Za takových poměrů konflikt Husův s koncilem, konflikt rozumu a svobodné kritiky s autoritou, konflikt dvou náboženských systemů, stával se tragičtějším a tragičtějším (srov. pěkné vylíčení v Dějinách III. 1, 176 n). Nenašel-li koncil u vědomí své moci a odvěké autority a zároveň v duchu své doby jiné cesty než bezpodmínečné odvolání, ani Husovi nezbývalo, než vytrvati a zemříti, aby se stal jedním ‚z nejšlechetnějších průkopníků' protestantismu i nového věku v dějinách lidstva: ‚Avšak ani Hus nemohl se zachovati jinak, nechtěl-li zraditi sebe sám i svědomí svého. Co původce a zakladatel protestantismu, co zástupce svobody duchovní, co křisitel zásady o právu osobního přesvědčení ve věcech víry, byl by odvoláním zmařil sebe v duchovním ohledu naprosto. Nemaje voliti nežli mezi smrtí tělesnou a duchovní, volil si záhubu těla. Jím pak počal se *nový věk v dějinách křesťanských,* kdežto náboženství a víra, přestavše zakládati se na pouhé autoritě hierarchické, staly se pokladem duší a myslí svobodných,

a kde přesvědčení lidské i svědomí mělo ne tak vnějším návodem, jako raději vnitřní potřebou a snahou, dle písma svatého i rozumu vzdělávati se' (III, 1, 226 n.).

A stejně Hus — Jeronýma jako pouhého hlasatele učení Viklefova a Husova Palacký líčí stručněji a chladněji — musel zemříti i pro české husitství: ‚Není téměř ani pochyby, že kdyby Hus a Jeroným byli odsouzeni ne k upálení, ale třebas jen k vazbě doživotné, husitství v Čechách nikdy bylo by nenabylo tak veliké převahy; byloť by tuším obmezilo se na částku obecenstva vzdělanějšího, jako Viklefismus v Anglii, obecného ale lidu bylo by málo se dotýkalo. Jest ovšem jistá věc, že národ český později netoliko pro tyto dva upálené mistry své, ale z jiných příčin více, sáhnul ke zbroji: ale neméně jisté jest, že by bylo nepřišlo k boji vůbec, kdyby byl zachoval dávnou svou úctu ke sboru a k mocnostem církevním vůbec. Této pak úcty zbavil se byl obecný lid, nemoha ve prostotě své srovnati to s citem pravdy a spravedlivosti, že mužové, kteří sami pobožně živi byvše, tak horlivě se byli snažili o mravní jeho ušlechtění, odsouzeni jsou k nejukrutnější smrti, a že viděti bylo vítězoslaviti nad nimi ouhlavní a zuřivé jich protivníky, jichžto život jevil tolikeré křehkosti na sobě . . .' (III, 1, 256).

* * *

S téhož povýšeného hlediska filosoficko-historického Palacký líčí i *vývoj husitství po Husovi a zejména husitské války.*

Husitské války bývaly předmětem nejrozhorlenějšího zatracování všech historiků nejen protireformačních, ale i osvícenských. Ani Palacký vzdělanec a vlastenec nikterak nepřehlíží ani nezastírá jejich temných stínů a osudných následků (srov. Dějiny III, 1, 299 n. a IV, článek 7 o literatuře a mravích českých v době od r. 1420—71). Ale vedle stínů shledává a poprvé s důrazem vytýká také jejich stránky jasné, jež před soudem dějin plně je omlouvají, takže jich ‚co článku podstatného v řetězu pokroku a vzdělanosti světové nesluší ani zatracovati ani podceňovati'.

Takovou omluvou jest Palackému především úplný nezdar reformních stran v církvi samé. Rozešed se, aniž provedl jakoukoli reformu, koncil Kostnický podal světu důkaz, že ‚buďto neuměl nebo nechtěl obvyknouti skutkem zásadě reformy i pokroku mírnému v církvi', že ‚církev cestou řádnou neuměla již pomoci sobě sama' (III, 1, 273).

Tak národu Husovu a Jeronýmovu byl takřka vnucen veliký úkol, diktovaný zároveň národní ctí i celou jeho minulostí: ‚dokonati dílo, kteréž počato bylo hranicemi v Konstancii zapalovanými, a dokázati přede tváří světa, že nebyl to pouhý blud a klam, proč utrpěli byli učitelé jeho; měl zasaditi se o to, že pravda křesťanská neprýští a neuspůsobuje se z ustanovení ani sebe vzácnější moci světské, ani sebe skvělejšího shromáždění církevního, ale z rozumného pojímání písma svatého, co slova božího, an člověk má přirozené právo, dáti se vésti rozumem a svědomím svým i ve věcech náboženství a víry. Bylo mu tedy probořiti středověké ouzké ohrady jistoty a přesvědčení, jakkoli spasitelné byly aneb býti se zdály; pomáhalť otevříti duchu lidskému nekonečnou dráhu pokroku, a osobiti jemu s větší svobodou také vyšší důstojenství' (I, 1, 301 n.).

Nejen motivy obecně křesťanské, jak Palacký s důrazem vytýká, i národní, ale také světodějný význam válek husitských vyznačen tak zřejmě. V tom smyslu Palacký hájil válek husitských již ve své polemice s Höflerem (str. 158 n.). V ‚Dějinách' opakuje to opět a opět: ‚Válka husitská vedena byla pro svobodu vyznání náboženského mezi křesťany, čili, jak husité sami pravili, pro svobodu slova božího . . . Odpor

proti Římu bral původ svůj nyní poprvé z motivů pouze křesťanských: z pojímání totiž a posuzování jak slova božího, tak i podání církevního rozumem lidským. Husitům hájiti bylo první valný pokus reformace křesťanské na základě rozumného výkladu písem svatých. Netřeba přiti se, byla-li oprava ona dostatečná neb dokonalá: vždy to byl první valný krok na dráze pokroku, po kteréž člověčenstvu dáno jest aspoň blížiti se k dokonalosti. Vedle toho byla válka husitská první veliký mezinárodní boj o interessy nehmotné, o statky duchovní, o věroučné přesvědčení aneb pravdu, tedy o pouhé myšlenky a idey; a spolu první vítězný boj svobody a svéřádu proti všenivellující autoritě a ústřednosti středověké' (III, 2, 45 n.) . . . ‚Papež i císař sebrali byli v ouplné jednomyslnosti všecky sobě oddané síly ve světě myslném i hmotném, mezi učenci a válečníky své doby, a po marném potýkání se slovy volali se k moci mečové, co poslednímu a nejvyššímu rozsudímu sporův lidských: a aj! poprvé v dějinách světa rozsudí tento dal jim zjevně za křivdu; již aspoň v jedné zemi zrušeno bylo poručnictví jejich nad duchem lidským, odjato Římu panování odvěké a zavítala ke křesťanům svoboda jak duchovní, tak i světská.'

Ale vedle stránky nábožensko-mravní Palacký s důrazem vytýká také národní ráz válek husitských.

Již v polemice s Höflerem ukazoval na to, že husitství vzbudilo reakci starého národního, staroslovanského ducha proti cizím novotám zavedeným Přemyslovci a Lucemburky, zejména proti zásadě (politického a kastovního) rozdílu stavů a nerovnosti před zákonem, reakci, jež zřejmě proniká ze Žižkova Řádu vojenského, a zvláště z nauk táborských, jež po většině jsou skoro identické s naukami různých liberálních sekt ve Francii z r. 1789 (str. 88 n.). V ‚Dějinách' Palacký tento názor nejen opakuje, zejména v charakteristice demokratických Táborů, ale ještě sesiluje (Dějiny III. 1. 310 a 2, 114 n.). Tím války husitské od počátku nabyly povahy a rázu boje plemenného, co souboj na život a na smrt mezi Němci a Čechy, ale zároveň vzbuzena ve všech vrstvách národa vřelá láska k vlasti a národní hrdost i sebevědomí, jež vyvrcholilo až ve vědomí slovanské: ‚Co pode jménem ‚panslavismu' za našeho věku tolikera myslí všelijak dojímá, jevilo se silou znamenitou již v husitských dobách' (III, 3, 311 n.). Jednání s polským Vladislavem a pak s litevským Vitoldem, prohlášení Žižkova Řádu, že husité bojují nejen ‚pro vysvobození pravdy zákona božího', ale také ‚ku pomoci věrným církve svaté, a zvláště jazyka českého i slovanského', a na druhé straně polské i rusínské sympatie k husitství jsou toho Palackému zřejmými doklady.

Tak nad hrůzami husitských válek plane Palackému jakási záře, ježto rozhodovalo se tu o ušlechtilé potřeby ducha, o statky ideální, o svobodu, která všude jest právem přirozeným, o svatou věc svědomí a národnosti. Rozhodoval-li o nejdražších a nejsvětějších zájmech člověčenstva soudce nejnekompetentnější, hrubé násilí a meč, Čechové nedali k tomu iniciativu, nýbrž hierarchie římská, jež burcovala celý svět, aby vyhubil husity. Husité chovali se z pravidla humanněji a mírumilovněji než jejich odpůrci.

A stejně imponuje Palackému vlastenci také to, že ‚národ počtem neveliký dokázal byl tolik hrdinné odvahy a síly, tolik nadšenosti a věhlasu, tolik obětavosti a vytrvalosti', že zvítězil nad celým západním křesťanstvem.

Ale svoboda, náboženská, sociální i národní, jež tak ideálně charakterisuje husitské války, měla také své osudné stíny: nejednotu, nesvornost, nekonečné spory a strany náboženské, sociální, politické. Husitismus, jenž nedal se přemoci veškerou silou všech svých nepřátel zevnějších, podlehl konečně tomuto vnitřnímu neduhu. Proto Palacký

želi předčasné smrti Husovy ‚jako velikého neštěstí, anby sic osobní autoritou svou byl udržel větší jednotu v národu' (I, 1, 309, 262).

Z těchto stran historikové protireformační i osvícenští nejsympatičtěji líčívali mírné kališníky, kdežto ‚fanatické' Tábory zatracovali naprosto. Palacký i tu rozchází se se svými předchůdci. Zamítá pouze krajní výstřelky táborství: blouznění komunistické a chiliastické, v němž hledá vlivy evropského chiliasmu, prvověké církve a snad i staroslovanského ducha demokratického (III, 2, 10), a zejména pantheistické Adamníky, ‚nejhnusnější sektu', původu asi cizího (t. 25). Jinak však sympatie Palackého nejsou na straně mírných kališníků, kteří již r. 1418 zastavili se na cestě k protestantismu a uchovali si možnost vrátiti se do římského katolicismu na sboru Basilejském (I, 1, 277 n.) — Hus podle Palackého sotva by se byl cele k tomu přidal — nýbrž na straně kaceřovaných radikálních Táborů. Tyto sympatie Palacký zdůvodnil především náboženskou naukou táborskou. ‚Durch die Taboriten zuerst — napsal již v polemice s Höflerem (str. 160) — und dann durch die böhmische Brüderunität war der protestantische Lehrbegriff im Großen und Ganzen schon lange vor Luther und Calvin entwickelt und festgestellt.' Podobně v ‚Dějinách' opět a opět prohlašuje, že Táboři, odpírajíce platnost všemu mimobiblickému podání a při výkladu Písma sv. uznávajíce rozum i jedinců za oprávněný a dostatečný, postavili se cele na stupeň biblického protestantismu (I, 1, 321 n., 279), byli ‚skutečnými předchůdci církví protestantských nového věku' (t. 310).

A stejně poutá Palackého také demokratický ráz Táborů, směřujících patrně, ač nejasně, k republice a ke zrušení všech rozdílů stavovských (t. 321 n.), a to tím více, že Palacký v tomto demokratismu spatřuje dědictví vlastní povahy slovanské.

Nejvýznačněji ozývají se Palackého sympatie k Táborům z jeho apologetických a enthusiastických zmínek a statí o *Žižkovi*, jímž ‚hnutí ono náboženské, jehožto duch v osobě Husově zvláště se byl vtělil, nabylo hlavně oné síly také ve světě hmotném, že zatřásti mohlo celou Evropou na drahný čas' (III, 2, 210). Palacký lituje, že historie až posavad nesplnila k Žižkovi svaté povinnosti ouřadu svého, jenž požaduje obrazy věrné a soudy spravedlivé. Vlastní charakteristikou Žižky, prodchnutou obdivem, jejž veliký národní hrdina budil již v Balbínovi, Pelclovi a j., Palacký připravil aspoň k takovému ‚věrnému' obrazu půdu. V Žižkovi Palacký vidí a líčí fanatika pro zákon boží, odpůrce stavovských rozdílů, nepřítele cizinců šířících kastovnictví, uvědomělého Čecha a Slovana a zejména geniálního, nepřemoženého válečníka, jenž učinil krajany své na dlouhý čas národem, neli nejbojovnějším, aspoň nejvítěznějším v Evropě. Žižkovi husitství vděčí za slavné své úspěchy hmotné. S ním padla nejsilnější hráze, která překážela všemu blížení a míření se husitů ke staré církvi římské, nejsilnější opora táborské demokracie.

Se stejným obdivem Palacký vylíčil také druhého velikého vojevůdce táborského, *Prokopa Holého* — srov. Dějiny III, 3, 10 n. — za něhož táborství slavilo své poslední triumfy, ba dovršilo světodějný význam českého husitismu vítězstvím u Domažlic, jímž Čechy octly se ‚na vrcholu světodějné moci a působnosti své'. Vítězstvím u Domažlic nejpatrněji dokázána nepřemožitelnost národa probuzeného pro ducha pokroku a oprav církevních; jím dodáno koncilu Basilejskému důrazu a horlivosti ve snahách reformních, síly k boji proti papežství a posléze i ochoty ke smíru s českými kacíři, při němž sám sbor musel konečně uznati mimo sebe a nad sebou soudce svrchovaného, sv. Písmo.

Tím osudnější byly následky vítězství u Domažlic pro táborskou demokracii a pro národ český vůbec. Přese vše úsilí posledních Přemyslovců a Lucemburků, šlechty

i církve nepodařilo se germánským řádům feudálním ovládnouti v Čechách. Starý duch slovanský, duch svobody a rovnosti, udržoval se stále a válkami husitskými posílen tolik, že demokracie ‚zejména Žižkou a Tábory vzmáhala' se více a více, kdežto šlechta ‚mizela cele z dějin aneb tratila se v národu' (III, 3, 8 n.).

Tento vzrůst ducha demokratického měl přirozeně za následek probuzení ráznějšího odporu šlechty. K bojům náboženským přidružily se tak boje politické, jež budily nemenší pozornost feudální Evropy. Vítězství domažlické, pojistivši bezpečí vlasti od nepřátel a vynutivši konečně náboženský smír s koncilem Basilejským, způsobilo v tomto politickém boji obrat, jenž vyvrcholil v bitvě u Lipan. U Lipan poražen živel demokratický docela, na hrobě jeho vzrůstal napotom feudalismus čím dále tím neodolatelněji.

Husitství od té doby klesá jak po stránce náboženské, tak i národní a politické. Ale i za tohoto úpadku rodí zjevy významu světového: *Jiřího z Poděbrad* a *Jednotu bratrskou.*

S jakým podivem Palacký vzhlížel k Jiřímu, za něhož Čechy co zvláštní stát a celek vystoupily opět, a to posledníkráte, na široké jeviště světa i staly se mocností evropejskou, aby jako jediná živá protestace proti vševládě Římské, jediní vědomí zástupci a hajitelé práva svobodného zkoumání ve věcech křesťanských rozhodly starou otázku, zda ‚středověké či novověké idey byly oprávněny ke vládě světa (IV, 2, 1 n.), vypravují nejen obšírné, krásné, nadšené stati ve IV: díle ‚Dějin' ale i ‚přání od dávna chované, napsati také apologii krále Jiřího proti moderním háncům' (v polemice s Höflerem str. 154).

Význam Palackého ve vývoji našich názorů o Husovi a husitství jest samozřejmý. Palackého ‚Documenta' a ‚Dějiny' jsou podnes z hlavních pramenů našich i cizích historiků, politických, literárních i kulturních. A jak hluboko Palacký promluvil do duše národa, napovídá již nový, vroucí kult Kostnického mučeníka, jak projevil se r. 1868 českou poutí do Kostnice — první od upálení Husova — již účastnilo se na 300 účastníků, velikými slavnostmi na památku pětistoletého výročí narození Husova v Praze a v Husinci, vydáním českých spisů Husových atd., kult, jenž vzrůstá rok co rok a jistě nevymizí z našeho národa nikdy.

HUSŮV KRAJ

A

LID

NAPSAL JOS. HOLEČEK

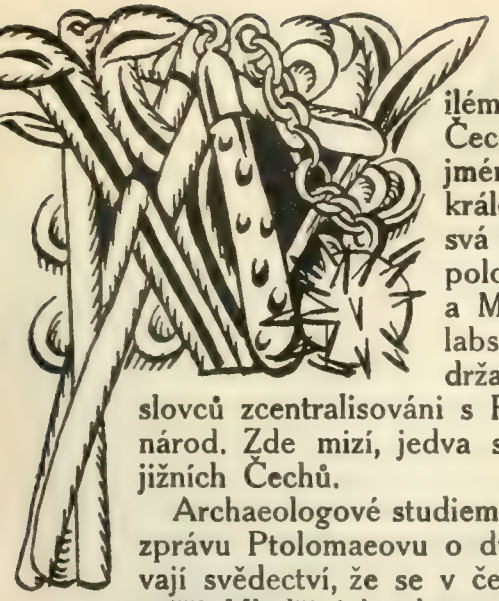

ilém Bogusławski našel u Ptolomaea, že původně v nynějších Čechách bydlely dva české národy, jež se ovšem tehdy ještě tím jménem nenazývaly. Z nich severní přesahoval hranici nynějšího království Českého do Saska a Durynska, jižní pak rozprostíral svá sídla do obojích Rakous a dole splýval s Moravany a dále položenými Slovany, tehdy ještě nerozraženými Karlem Velikým a Maďary. Právě tak severní český národ splýval se Slovany polabskými. Jižní kmeny, Doudleby a Netolice, připojili ku své državě Slavníkovci, potom pak i se Slavníkovci byli od Přemyslovců zcentralisováni s Prahou, k níž odtud vždycky věrně lnuli jako všechen český národ. Zde mizí, jedva se objevila historická stopa, ukazující na zvláštní osobitost jižních Čechů.

Archaeologové studiem starožitných pohřebišť v oblasti království Českého potvrdili zprávu Ptolomaeovu o dvou českých národech, severním a jižním. O severním vydávají svědectví, že se v české vlasti mnohem dříve osadil, je tedy starší a kultura jeho vyšší. Mladší jeho bratr měl se k cizí kultuře nechápavě, z čehož možno právem usouditi, že tím spíše lpěl na své prakultuře, nedbaje, že jeho stará samobytná prakultura jiným se vidí stavem nekulturným.

Severní Čechové zajisté byli kulturnými učiteli, politickými sjednotiteli a vojenskými vůdci Čechů jižních, kteří nikdy ani v nejmenším neměli snah separatistických. Nemnoho věkův uplynulo a jižní Čechové dali do společné pokladnice národního ducha a dějin ohromné vklady, cena kterých nikdy se nezmenší: Jana Husa, Jana Žižku a Petra Chelčického. I přes to severní Čechové dosud pohlížejí na jižní jako na mladší, jež musejí učit a vést i napomínat, aby se zhostili své „zanedbanosti". Zanedbanými se jim zdají jižní Čechy hlavně po stránce hospodářské, ale i po stránce duševné se pokládají za lepší. Jižní Čechové jsou jim příliš naivní, prostoduší, váhaví; nemají čilosti, pružnosti a podnikavosti Čechů severních; pomalu se chápou novot i nejprospěšnějších, pomalu se odhodlávají vstoupiti na cesty všeobecného lidského pokroku, všecko moderné může pro ně nebýt. Severní Čechové jsou — aspoň za našich časů — lid průmyslný a obchodní a chvála, cizinou Čechům vzdávaná, že jsou nejvzdělanější slovanský národ, jimi je dobyta a zasloužena. Promýšlení vede severní Čechy k tomu, aby se zrak jejich spíše zabýval světem vnějším, než vnitřním, a co v něm nacházejí nového, zajímavého, užitečného, aby si osvojovali a z toho těžili i dále rozšiřovali. Naproti tomu zrak jižních Čechů stále se od světa vnějšího obrací do vlastního nitra a do něho se rádi zabořují, je-li jim zůstavena vůle. Odtud jsou rozjímavější, dumavější a málomluvnější. U severních Čechů převládá um, u jižních srdce.

Kdo se oddá nazírání v sebe, najde boha. Bůh je v nás, v srdci našem. Nazíráním v sebe cítíme se i ve vřavě jak o samotě, a samoty vždycky vyhledávali, kdo chtěli býti bohu blíž. Sám Ježíš Kristus odebral se za tím účelem na poušť. Kláštery původně sloužily k tomu, aby zbožným lidem, v ně se uchýlivším, svou samotou usnadnily společné nazírání v sebe. U některých buddhistů vzdělání se doplňuje dvouletým pobytem v klášterní samotě, aby se v ní mladý muž, obeznámivší se ve školách s věděním světským, octl takořka tváří v tvář bohu, naučil se ho znáti a byl s to, aby si vytvořil vnitřní náboženský život a zvýšil tím svůj náboženský život vnější, jenž se projevuje a spokojuje konáním obřadů a rozmanitých, věrou předepsaných úkonů. Komu jest od narození, po otcích dáno, že se může na trhu života duchovně osamotiti, nepotřebuje hledati prostředků, kterými by se k tomu donutil. Takovými

samotáři ducha, takovými poustevníky srdce bývají jižní Čechové. I není možno, nesnáší se s vniternou přírodou jižních Čechů, aby nebyli religiosní. Všecko vážné myšlení dovede je, byť oklikou a třeba proti jejich vůli, ku hledání boha a ku snaze boha poznati. Ani ti synové jižních Čech, kterým současnosť nevěru a bezbožství vštěpuje jako bezvýjimečnou podmínku moderného vzdělání a pokročilosti, nemohou se odtrhnouti od náboženské půdy. Na Vodňansku před několika lety kandidoval do říšské rady na socialistický program jakýsi domkář z Klatovska. Chodě ode vsi ke vsi, každou řeč k voličům začínal slovy: „Občané, velikou vám zvěstuju věc: není boha!" Občané se útrpně usmívali vidouce, jak těžký ubožák podstupuje ve svém nitru boj s naukami svých cvičitelů, aniž může zabrániti svým myšlenkám, aby se přese všecko zabývaly úvahami o bohu, a litovali kandidáta poslanectví, že, domnívaje se býti pokročilým, nepokročil ani tak daleko, aby jsoucnost boží měl za úplnou jistotu.

Tichá samota, která připravuje náladu, potřebnou v nazírání v sebe, rozkládá se po všech krajích jižních Čech a jest jejich charakternou známkou, jež neuchází ani těm, kdo se jinde narodili a jinak jsou založeni. Ticho je to chrámové, posvátné a velebné, ale teskné. Jsem-li kdekoli v Čechách mimo jih, všude se mi zdá, že vzduch je pln jedva pozorovatelného ruchu, vycházejícího z neviditelných příčin, jakoby z toho vzduchu samého. Jsem-li na českém severu, zpívá-li tam člověk, hvízdá-li pták, rachotí-li tam vůz, lomozí-li továrna, mně se zdá, že tyto zvuky jsou výlevy a výbuchy vzduchu, který je obklopuje, jeho oddechy, jeho jásotem i pláčem, výraz jeho skrytého života, jenž se vyděluje z neviditelného a nehmatatelného živlu, aby nabyl podoby všeho toho živého i mrtvého, co je zhuštěním, zosobněním a zmocněním ruchu, který je Přírodou již do vzduchu vložen, ale v něm se rozplývá a mizí. U nás na jihu jest jinak. Ovzduší našeho kraje naplněno je tichomírem nerušeným, vážným, v některých dobách a chvílích slavnostným. Řekl bych, že u nás každý zvuk zní určitěji než jinde, barva květů na stromech i lukách výrazněji se liboce, jejich vůně je silnější; řekl bych, že ten čistý vzduch očisťuje a že proto lesy jsou tam zelenější, tráva brčálovější, sníh bělejší. Louky nikde nádherněji a pestřeji nekvetou, než v jižních Čechách.

Tyto zvláštní půvaby nebijou v oči a proto si jich nepovšime ten, kdo krajem proletí a jen zběžně a povrchně pozoruje. Romanticky krásný je Zvikov a Orlík, mohutně krásná je Čertova stěna; i oči, které mnoho světa viděly, pokochají se jimi a chválu jim vzdají. Ale to jsou jednotlivé partie, které kraj okrašlují, charakteru však mu nedávají. Ráz jižněčeského kraje tvoří vlnivá šířka. I Šumavské hory všecky se do šířky rozkládají. Dlouho trvá, nežli na západním pomezí dorostou své výše, ale i tu se hlavy jejich téměř ztrácejí nad širokými boky a rameny. Celé jižní Čechy vlastně jsou Podšumavím. Šumavské podhůrky ve snaze po šířce čím dál tím jsou nižší, a které mohly, jsouce nejkrajnější, rozběhly se od Šumavy po kraji jako se kuřata rozbíhají od kvočny, děti od klína mateřského.

V jižních Čechách není překvapujících krajinných útvarů, není příkrostí a ostrostí, není, co by živilo a povzbuzovalo fantasii. Vrchy znenáhla přecházejí v údolí, údolí se šíří v pole a roviny, jež se znenáhla opět vlnami zdvíhají v pahrbky. Není tu divu ani obdivu. Srdce nemá náhlých dojmů, ničím není rváno, dojmy jeho jsou klidné, intimné a hluboké. Ale kdo tu déle pobývá, nalézá tu stále nové krajinné půvaby, vznikající ze světelných effektů, které mají původ v hladinách rybníků, z nichž některé jsou velmi široké. V jejich zrcadelných hladinách odráží se jaré slunce, třpytný měsíc, jasné hvězdy, modrá obloha, a pokud se odrážejí, jest, jakoby dvojí slunce svítilo, dvojí měsíc se třpytil, dvojí obloha se modrala a rozkládala; při dvojím slunci

všecko jest jasnější, světlejší, krásnější, slavnostnější; při dvojím měsíci všecko je čarovnější a tajemnější; při dvojí obloze i mělká voda činí se propastně hluboká; ale také se všechno zdá dvojnásob šeré a černé, když se nad rybníky přivalí mračné chmury, z nich dvojnásobné blesky šlehají, a i hrom jakoby nehřměl jen nahoře v oblacích, nýbrž i dole v zdánlivých bezdnách. To není vše. Nad rybníkem se zdvíhají opary a rozptylují se do vzduchu, v němž za letního dne, svítí-li slunce, všecky předměty zdají se mnohem vyššími, nežli jsou ve skutečnosti. Obyčejná olše podobá se vysokánské palmě, obyčejný topol mohutnému platánu, obyčejný rákos bambusu. A voda při tom hraje nejrozmanitějšími barvami: tu je stříbrná, tu cínová, tu olověná, tu zlatá, tu bronzová, tu ocelová, tu blankytná, tu ebenová. Známý český básník, jenž svou rodnou zemi miloval i nenáviděl proto, že se jí nedostává vlastností, kterým se obdivoval u ciziny, zvolal pln uznání, když se po mnohaletém pobytu ve Vodňanech zadíval v krajobraz, který tam dlouho vídal a v něm se kochal nerozuměje, nyní pak náhle jakoby porozuměl: „Jaká to krásná žaponerie!" Básník, který těmito slovy dal výraz velikému obdivu svému, v Japonsku nikdy nebyl, ale měl o něm jistou představu, kterou si utvořil z knih o něm a zamilovanou představu zajisté si vykrášlil illusí, kteréž neměl při ničem českém, neboť ono vše bylo mu všední a nicotné; leta u něho trvalo, nežli prozřel a pochopil, že i český kraj má okotěšné půvaby, a jestliže při náhlém a mocném dojmu vzpomněl si na dálnou cizinu, to nikterak neznamená, žeby krása, která mu oči otevřela k vidění, nebyla samobytně česká a k takovému srovnání vybízela. Já pro něco jiného zmíněný výrok cituji, než abych jím dokazoval, že jižněčeská krajina zasluhuje povšimnuti a může vzbuditi zálibu i člověka, který mnoho světa viděl; proto já ten výrok uvádím, abych ukázal, že jižním Čechám neporozumí, kdo a dokud k nim srdce nepřiložil.

Také povahou půdy liší se Čechy severní a jižní. Na severu je půda čedičová, původu sopečného, výhřevná, vhodná i ku pěstování výborných druhů révy; naproti tomu půda jižních Čech jest jílová a od toho chladná i na svých nejúrodnějších plasech, kde se rodí pšenice o nic horší než na Podřipsku, ale nedaří se rostlinám, vyžadujícím většího tepla.

Každá země vrozuje své vlastnosti lidu, který v ní obývá. Doplňme si nyní charakternými črtami jižněčeského kraje obraz duše jeho lidu, jejž už na počátku jsme rozkreslili.

Vlastnostmi půdy i podnebí jižní Čechy jsou krajem rolnickým. Rolník v každé zemi je živlem konservativným a dobře je tak, neboť v rolnickém stavu kryje se těžník společnosti. Ale jižněčeský konservatism je dalek zpátečnictví. Nedychtí po novotách, nechce je míti stůj co stůj, nevidí v každé novotě pokrok vzdělanosti, ale neuzavírá se jí, když se o její prospěšnosti přesvědčil, a potom si ji, hodí-li se mu, snad i zavede, ale ne hned, nýbrž teprve, až tak učiní ten a ten a až se ukáže, jak se osvědčí. Vidíme tu vrozený kriticism, jenž bystře vystihuje slabé stránky všeho a každého, ale počítá se zkušeností, že nic a nikdo bez nich není. Jižní Čech, slyší-li o novotách, třeba se jim na oko podivuje, ale pochybovačným stažením rtů prozrazuje, že již mu něco napadlo, co chválu novoty zmenšuje. To ukazuje na realné pojímání věcí i života, ale i na nedostatek iniciativy. Z prvého vychází střízlivost úsudku, jež často bývá chladná, ano mrazná. S duchem takovým nesnáší se, co je výstřední a fantastické; zachovává míru, nenadsazuje, nečiní si illusí. A již jsme došli k základné vlastnosti duše jižního Čecha! Tou jest pravda a pravdivost, hledání a hájení pravdy, rytěřování za pravdu. V nížinách života jsou tací lidé třebas obyčejní sudiči, na výšinách rostou v bohatýry ducha a sebeobětavé bojovníky za ideu.

Skoumejme nyní, kterak se tato vlastnosť má k povědomé a již konstatované religiosnosti jižního Čecha. Duše jeho bez náboženství nemůže být. Náboženství zajisté ještě v dobách pohanských bylo jeho duševným fondem, z kterého se rozněcovalo jeho srdce a rozvíjelo myšlení. Pohanská kultura Slovanů vůbec byla rolnická a při odvěkém rolnickém charakteru jižních Čechů nemůže býti pochyby, že na přechodu z pohanství do křesťanství změnili víru, ale podrželi svůj zvláštní způsob věření, jímž se samobytně vyznačují a liší nejen od národů cizích, nýbrž i nejbližších pokrevenců slovanských. Víra jižní Čechy nyní spojuje se vším katolickým světem, ale věření jejich jest jiné než národů romanských i germanských, ano i od věření Poláků a Moravanů se různí. Věření jejich je prosté, upřímné, čisté a zbožné; nemá v sobě pověrečnosti ani mystičnosti; není bigotné ani revolučně fanatické; nelibuje si ani v nádherných okázalostech církevních obřadů, ani v strohé a suchoparné bezobřadnosti; málo jím otřásá jezovitské malování hrůz pekelných, ale pevně doufá v lepší a blaženější život posmrtný; majíc v sobě samém pevnou kotvu, nalézá bezpečnosť v bohu a nemůže být ani sklamáno, ani vyvráceno; bezpečnosť v bohu pak povznáší toho, kdo takové věření má, bezprostředně k Nejvyššímu, při čemž pomoc knězova není nevyhnutelná, ale dobrá jest, je-li kněz člověk dobrý. Na českém jihu nenajdete „blouznivců našich hor", nenajdete náboženských fantastů a lživých proroků, ani lidí, kteří se zavrtávají do nepochopitelných tajemství víry, ani takových, kteří by se snažili býti „stulti pro deo". Kdybychom s touto snahou katolického světce, který se jí proslavil, obeznámili jižního Čecha, pokrčil by rameny a řekl: Proti boží všemoudrosti i nejskvělejší rozum lidský je bláhový; člověk si má rozumu od boha daného vážit a pěstovat, neboť tím dárce jeho oslavuje a jemu se přibližuje; kdo pak dar ten v sobě naschvál snižuje, ničeho bohulibého nečiní, nýbrž dopouští jednoho z nejtěžších hříchů, jímž jest rouhání proti Duchu Svatému, jenž rozum náš osvěcuje.

Z této charakteristiky jižněčeského věření vyplývá, že mysl jižního Čecha je naskrze normalná a rovnovážná. Na žádné straně ničeho podobného nenacházím, leč u ruských slavjanofilů, jejichž filosofie učinila si idealem vypěstění normalného člověka, a to pomocí křesťanství. Ale ruské národní věření není normalné, pročež slavjanofilské učení jako náboženská filosofie našlo si mezi Rusy poměrně málo přívržencú a vyznavačů skutečně rozumějících. Neporozumění učení slavjanofilskému bylo tak úplné a jemu osudné, že i v Rusku skoro naskrze bylo považováno za politický program. Nedivu cizině, že v něm nespatřovala nic jiného. Od ciziny tento názor přijali i Slované. Co jest učení slavjanofilskému idealem, to samorodě leží v podstatě duše lidu Husova, a dle mého mínění nikde za českými hranicemi tak správně nepochopili, v čem jest jádro učení Husova, jako ruští slavjanofilové.

Způsob věření u jižních Čechů jest, jak už řečeno, samobytný a proto prastarý. Z toho, že historicky nic není známo o jich pokřestění, možno souditi, že se z pohanství přenesli do křesťanství snadno a bez krise, jinými slovy, že již pohanství jejich neuvědoměle v sobě drželo prvky křesťanské, tak že se nestalo s nimi nic jiného, než-li že dosavadní jejich nejasné tušení božské pravdy zčistilo se v jasné její poznání a poznání se utvrdilo v přesvědčení. Tento bezpřevratný přechod nebyl by se udál tak rychle a nepozorovaně, kdyby k charakterným črtám jižněčeského věření nenáleželo, že slabě reaguje na dogmata. Za mé paměti církev katolická prohlásila dvě nová dogmata: o neposkvrněném početí Panny Marie a papežské neomylnosti. Náboženský život mých krajanů ani jedním, ani druhým nikterak se nevzrušil, ačkoli jsou tak upřímně religiosní. Dogmata pokládají za odbornou věc kněží. Hodnému

knězi na slovo věří proto, že je hodný, a nehodnému nevěří, ani kdyby se krájel, třeba že trpká škola pobělohorská naučila je kněžím přisvědčovati a do sporů o víru s nimi nevcházeti. Vyhlas katolická církev ještě deset nových dogmat, jižní Čechové přijmou je zrovna tak. Již víme, kde je toho příčina; dogmatická stránka víry je zůstavuje lhostejnými neméně, než její tajemství. Pro ně svatosť učení Kristova tkví v jeho morálce a socialném významu, v jeho, možno říci, všelidství.

Za mého dětství a jinošství náboženský život mých krajanů byl ještě velmi čilý, ačkoli se nedá zamlčeti, že dvojaký: jiný ve přítomnosti knězově a jiný v jeho nepřítomnosti. Tehdy ještě jako v dobách protireformačních každou neděli od podzimu do jara kněží objížděli vsi a konali tam v příbytku představeného „křesťanská cvičení", k nimž ze staré povinnosti se dostavovali i sousedé, i hospodyně, i synkové, i dcery, i čeládka, i školní mládež. Pro velebníčka jezdili do Vodňan jako pro vzácnou osobnosť. Jen ten hospodář, který měl nejlepší vozík a nejlepší koně, mohl se nabídnouti, že přiveze velebníčka na křesťanské cvičení. Když velebníčka přiváželi, zvoněním na kapličce dávali obci znamení, že se má zhromáždit a křesťansky pocvičit. Velebníčkové obyčejně přestávali na opakování katechismu a na výkladech k němu, a moudřejší z nich i tu se omezovali na praktickou křesťanskou morálku. Na tomto poli sotva mohlo dojíti k rozporu mezi knězem a sedláky, spatřujícími právě v morálce podstatu náboženství. Všecko chodilo jako po másle, a kněz musíval míti dojem, že dílo protireformace překrásně se zdařilo a již je dokončeno, že tento lid je docela různý od onoho, který se účinem učení Husova vzbouřil proti katolické církvi. Ale knězi se duše lidu neukázala celá. On nevěděl, protože se mu žádným vnějším znamením neukazovalo, že katolická církev protireformací jen vnější stránky náboženského života lidu někdy Husova se zmocnila a vnitřní jeho náboženský život že je málem týž, jako před stalety za velikých konfliktů s katolickou církví a papežstvím.

Základem vnitřního náboženského života jižních Čechů jest jako dávno bylo Písmo, zvláště evangelium. Ve škole a kostele, jakož i čtením nábožných knih opatřili si více méně širokou známost obojího Zákona. Avšak hlavní je, že jim tato známosť byla vštípena již rodiči, a rodičům opět rodiči, a tak po nekonečnou řadu pokolení. Známost Písma tedy jest u jižních Čechů tradicionalná, a zaznamenal-li Eneáš Sylvius o ženách táboritů, že znaly Písmo a uměly je vykládati, já mám jistotu, že to již jejich mateře a pramateře znaly a uměly, že to znala a uměla také matka Husova, jež byla prvou jeho učitelkou. Náboženský život našich husitských předků nechoval se tak v soukromí, jako se tomu nuceně naučili jejich potomci naší paměti.

Za mých časů lid končiny Husovy pro všechny případnosti života bral si pravidla z Písma. Nabádavé příběhy Zákona Starého, krásná podobenství Nového, přemoudré výroky Kristovy, to vše naši lidé měli, jak se říká v malíku a, byla-li k tomu příležitost, dovedli se jimi hbitě ohánět a šermovat. Takového nepřemožitelného šermíře biblickými důvody vytvořil Jan Voborník z Jeronyma Pražského ve svém Janu Husovi. Moje jižněčeské srdce při tom šermu rozkoší plesalo, ale bohužel víc uznalého obecenstva se Voborníkovu šermíři Jeronymovi nedostalo. Naši lidé všecko dovozovali a vyvozovali z Písma, vždycky se Písmem dokládali. O tom se nepru, že by bohoslov, slyše to, přemnoho musel opravovat, na pravou míru uvádět a vyvracet; avšak každý nekněz, který má smysl pro zdravou kulturu národní duše, byl by potěšením naplněn a přál by si, aby právě kněží podporovali a udržovali takový stav, kde jej naleznou. Snaha vypleti z mysli věřícího lidu všechno bludné a kacířské vedla katolické duchovenstvo k tomu, že lid Písmu odnaučilo a právo Písmo vykládati

vyhradilo sobě. Podařilo se mu to všude úplně a u nás aspoň na oko. Ale od té doby jsou katolické kostely zející pustota bez ducha a myšlenky, kde mechanické odříkávání litanií a růženců jednotvárně zní jako klepotání modlicího mlýnku Číňanů. Lid Husův až do poslední doby vzdoroval takovémuto zmechanisování, jakož i tomu, aby nekněžím vzata byla svoboda i právo nábožensky myslit a o věcech víry samostatně přemítat. Kde bylo vykořeněno náboženské myšlení, tam brzy bude veta i po náboženském cítění, a potom bude již po náboženství, neboť jestliže ještě lid, k církvi katolické připsaný, bude v ní spatřovati pouze úřad, výpomocný úřadu politickému, naposled uspořádá svůj poměr k ní podle toho a fara mu bude jakousi filiálkou policie, kde se nevydávají pasy do ciziny, nýbrž do tohoto i onoho světa a krom toho dvěma osobám různého pohlaví na spolužití. Záleží-li ještě komu na nápravě v katolické církvi, zde by měl začíti: otevříti do ní bránu nekněžím a pozvati je nazpět k plnému církevnímu obcování. Nynějšími pořádky získává sice zdánlivě autorita katolických kněží, z nichž nejposlednější jakoby byl miniaturou papežské neomylnosti, ale církevní obec je roztržena, a když je tělo rozčtvrceno, ani hlavě není z toho zdrávo.

Je-li mi dovoleno, abych svůj rodný dům vzal za příklad, jak za mé paměti bývalo v krajině, nejbližší Husovu rodišti, musím vysvědčiti, že neminul den bez rozprávek o náboženství a náboženského hádaní, jež bývalo duševně posilující zábavou při práci. Čeleď mužská nečasto se do něho pouštěla, ale ženská za to ráda se dávala do živého sporu s matkou mojí, jež i mne tomu učívala. Sešli-li se sousedé na hrátky, nerozešli se bez náboženského pobesedování, jež pěkně spojovali s hovorem o počasí a práci v hospodářství a z jednoho přecházeli do druhého, neboť obé se u nich doplňovalo a tvořilo týž život, v němž práce jako modlitba bývala povznesením myslí k bohu a tím krásněla i sládla. Velké hádaní na themata náboženská sváděli hospodáři o posvícení po obědě. Tu hostitelka s tetami odešla, aby jim ukázala své poklady v komoře i na sýpce, a strýcové a kmotři zůstali sami. Hostitel besedu zahájil opakováním dnešního kázaní, z něhož si vybral, s čím zvláště souhlasil nebo nesouhlasil, a to po svém rozumu rozvedl. Debata se rozpředla, řečníci, z počátku jakoby nesmělí, znenáhla se rozpalovali, až se dostali do plného ohně. Tu jim oči i tváře planuly a ústa oplývala dobrými nápady, samorostlým vtipem a biblickými citáty. Přesvědčovali se navzájem velmi výmluvně, ale nepřesvědčili se. Hádali se až do únavy, načež nechávali náboženské otázky nedořešeny a přenesli se na jiné pole. Rádi hovořívali o vojnách a tradičné jejich vědomosti sahaly až do sedmileté války. Co záze, o tom je poučovali studenti. Ovšem dostaly se na řadu i záležitosti hospodářské i příhody, které během roku potkaly všecko příbuzenstvo i všecky známé po širokém dalekém okolí. Bylo by nepřirozeno, kdyby bylo jinak. Avšak tento přechod ku věcem všedním znamenal i konec besedy.

Tyto besedy opakovaly se každý podzim několikrát podle toho, do kolika vsí strýcové jezdili na posvícení. Mně bývaly za studentských let pravou duševnou pochoutkou, na kterou jsem se těšíval celý boží rok. Dosud si na ně vzpomínám rád a s rozkoší, ano neváhám se přiznati, že jsem nezažil, co by podobně ducha mého povznášelo a zbodřovalo. Dosud mi zní v uších krásný a jadrný jazyk těch prostých mužů, dosud slyším životně obraznou jejich řeč, jež se tvůrčí síle národní mysli podávala za výraz a zároveň svou vlastní tvůrčí sílu projevovala. Co chvíli překvapovali novými metaforami, novými frázemi, novými slovy. Od nich já se učil znáti a milovati český jazyk, jehož největší přednosť vidím v tom, že dovede býti stále novým a věčně se omlazuje.

Proč právě posvícení bývalo výroční příležitostí k těmto náboženským besedám? Nebyla-liž to profanace? Zdaž by se spíše neslušelo, když strýci už chtěli o náboženství se hádat, aby se k tomu připravili postem a rozjímáním a zhromáždili se v nějaké uzavřené místnosti? Nebyl-liž to vlastně úpadek jejich religiosnosti, když se oddávali náboženským disputům po tučném posvícenském obědě a za znění taneční muziky z hospody?

Nikterak. Mějme na paměti, že posvícení původně bylo výroční oslavou památky posvěcení prvého chrámu křesťanského v osadě, či snad ještě spíše pokřestění (posvěcení) té osady, a že tedy tento polocírkevní obyčej podobá se „slávě" či „krsnému imenu" Srbů, a tu nam vysvitne, že náboženské rozprávky o našich posvíceních nebyly voděny nahodile z podnětu, daného v ten den velebníčkem v kostele, nýbrž z dávné tradice, která setrvačně dožívala v lidu, jenž si jejího původu a významu již vědom nebyl. U Charvatů dosud jest obyčejem scházeti se jednou do roka na sajam (sněm) kolem kostela a tam přetřásati a vyřizovati všecky své záležitosti, a obyčej tento u Slovanů panoval už v dobách pohanských. Při religiosné povaze našeho lidu nemohly se takové schůzky, jež v nejstarší době konaly se kolem chrámu společně a teprve později se rozdělily po domech, obejíti bez přetřesu otázek náboženských. Pokládám tedy obyčej našich náboženských hádek za víc, než za pozůstatek z dob husitských, nýbrž za slabý ohlas minulosti mnohem dávnější a za jednu z původních črt, vyznačujících fysiognomii lidu, z kterého vyšel Jan Hus.

S uměním debatovati souviselo jejich umění vypravovatelské. Každý strýc uměl vypravovati plynně, plasticky, jasně, souvisle, logicky vyvozovati jedno z druhého, a někteří uměli kořeniti vtipem a humorem. Jazyková stránka vypravování vynikala týmiž přednostmi, jako hádaní. Vypravování vždycky bylo důstojné a nikdy sprosté, jako vůbec jižní Čechové se varují sprostého myšlení i mluvení, třebaže sprosté věci bez přetvářky vyjadřují slovy, která pro ně jejich materský jazyk má. Látku k vyprávění brali ze života i zkušenosti, někdy z biblické dějepravy, zřídka svými slovy opakovali, co čtli v knize. I toto umění bylo na vyšším stupni při starcích, z čehož možno usouditi, že otcové a dědové nám současných starců ještě lépe jím vládli. Živě se pamatuji, jak vypravovatel prve, než se mu jazyk rozvázal, zladil si hlas, jenž pak zvučel plně a lahodně, a při tom přirozeně a zřetelně. To zajisté je důkazem, že zde právem mluvím o umění, jež za mých mladých let bylo vlastní ještě asi dvěma starým kazatelům, které jsem slýchal. Z našich řečníků politických žádný nemluvíval hlasem uměle zladěným. F. L. Rieger měl zladěný hlas od přírody, a v tomto prostředku často bývala větší působivosť, než v obsahu řečí Riegrových; ano o Riegrovi možno říci, že hudebně zladěným hlasem působil na mysli posluchačů i tenkráte, když je nepřesvědčoval a když s jeho názory nesouhlasili. Že u Riegra krásný, zvučný a jímavý hlas byl darem přírody a nikoli uměním, o tom svědčí, že stejným hlasem mluvil na tribuně i ve všedním životě. U našich starců netak. Oni jiným hlasem hovořili, a jiným vypravovali. Ale aby se mi rozumělo: i vypravovatelský hlas jejich byl přirozený, ale lepší, hladší, libozvučnější, svátečnější; nikdy nebyl přetvářený a affektovaný. V hlase starců bylo mnoho lyrického kouzla jako v hudebním nástroji. I není pochybnosti, že starci lyričností působili, aby epičnost jejich vypravování činila hlubší dojem. Protože pak to uměli sami ze sebe, bez školy a vzorů, jsme v právu nazvati toto umění národním, a tím jsme dospěli k poznání, co jest, či spíše bývalo, národním básnickým uměním jižních Čechů. Julius Zeyer vyslovil domněnku, že staré české pověsti Kronyky Hájkovy jsou prosaické ohlasy národních epických zpěvů, jež dle té

domněnky byly u dávných Čechů právě tak, jako u Rusů a Srbů. Mně o tom uvažujícímu se zdá, že pověsti Hájkovy Kronyky jsou trosky, jím bezpochyby libovolně změněné, národních skladeb prosaických. Zdání mé zajisté podporuje záliba, kterou staří Čechové mívali v prose rozmanitých kronyk a letopisů.

Vypravováním „povídaček" byl ve vsi vyplněn každý zimní večer, počítaje zimu od sv. Václava do konce března. Ženské předly a peří draly, muži vypravovali. Za dobrým vypravovatelem posluchači přicházeli až ze sousední vesnice. Nebylo v té době večera, aby selský dvůr nehostil nějakého potulného človíčka, jenž dostal večeři a nocleh, ale musel vypravovati. Mezi nimi bývali vypravovatelé tak znamenití, že posluchači do půlnoci vydrželi a nenaposlouchali se. Pěkné povídky vypravovali dráteníci, Češi raději historie, jež byly proto oblíbenější, že byly pokládány za pravdu, kdežto na pohádkách naši lidé nalézali mnoho vymyšleného (fantastického), což ne zcela odpovídalo jejich smyslu. Někdy vypravovatel byl zároveň muzikantem: na housle, na dudy, na klarinet (kládynet). Ti lidé vesměs byli „kaléki perechožija", jimž na Staré Rusi otevřeny byly i „palaty" velkoknížecí: mrzáci, žebráci, trosečníci měst i prostě trosečníci života, kteří se nikde nedovedli zachytit a ničím se udělat, odkázáni jsouce osudem na pomoc dobrých lidí, a naši sedláci byli tací dobří lidé. Za večeři a nocleh bylo jim nejen „zaplať Pánbůh", nýbrž i pěkná povídačka, kterou duch okřával. Avšak tu se již ocitáme u jiného bodu: u socialného života a sociálných názorů jižněčeského lidu.

Idealem dobře zřízené společnosti naší je socialná harmonie, ustrojená na selském základě. Skutečně selský život býval u nás tak silný, že zachvacoval všecky vrstvy a prvky společnosti. Magnát, největší velmož země, soused náš, říkával bratru mého děda na potkání: „My sedláci". A když děd skromě odmítal: „Kam pak by se se jasný pán s námi sprostnými do jednoho pytle míchal!", velmožný soused dotvrzoval: „Co bych byl jiného? Dary matky země klidím jako vy, grunt mám jako vy, co na tom, že trochu větší." „Což, mrzí-li to jasného pána, dost je takových, kteří rádi vezmou, rozdělí-li se s nimi". Selský život přivlékal i měšťáka. Naše městečka i okresní města živila se zpola rolnictvím. Půl dne měšťák pracoval své řemeslo, půl dne sedlačil. Některým rolnictví bylo výhradným zaměstnáním jako sedlákům. Menší řemeslníčkové neostýchali se v pantoflích na bosou nohu capat za kravkami, kterými si vezl hnůj na políčko. Chov hovězího dobytka v městech provozovali jako sedláci. Město mělo svá dráha jako ves a pastýř letního času každé ráno na náměstí i po ulicích vytruboval, aby vyháněli krávy na pastvu. Hovězího dobytka i mléčných výrobků bylo nadbytek, proto byly tak laciné, že ceny ty se nyní zdají pohádkovými. Libra masa bývala za 20 kr., máz nezbíraného mléka za 4 kr. a pod. Pekaři zadělávali nezředěným mlékem a dvoukrejcarový rohlík býval veliký jako předmět, od kterého dostal jméno. Za 10 kr. jsi dostal 7—9 vajec. Nešlo také o ždibec másla, v něm každé jídlo tonulo. Ani kněžím nezbývalo nic jiného, leč aby zesedlačeli, když se na faře trvale mezi jižněčeským lidem usadili. Ano ani Židy tento osud neminul, i oni byli strženi rolnictvím a v něm poněkud pozbývali svých typických vlastností.

Ruka sedlákova jako ruka boží stále byla otevřena. To jej naplňovalo vědomím důležitosti a dodávalo mu důstojnosti. Byl o sobě přesvědčen, že jest od boha ustanoven, aby ve velkém i malém, ve státě, i národě, i obci byl středem společnosti. Svým jazykem to vyjadřoval prostě: bez sedláka nic. Naším jazykem bychom mohli říci, že se pokládal za středobod společenského útvaru, jenž se kolem něho skupil jako krystal. U krystalu nejprve na zevnějšek se hledí, na mnohost a lesk jeho ploch,

a tvrdosť i obsažnosť minerálu tají se uvnitř jako i tajemná síla, která jej tvoří. Právě tak se věc má s krystalem společenským. Selský stav dává mu tvrdosť i obsažnosť, nikdy však hladký a třpytný vnějšek, pročež oceněn bývá teprve při bližším ohledání znalce. Kdo se spokojuje vnějškem, sedláku nikdy neporozumí, nepochopí a neocení jeho důležitosti pro společnost. On sám je si své důležitosti vědom, ale vědomí to chová pro sebe, nevnucuje se a šetrnosť si nevynucuje. Odtud se vyvinuje sedlák „bastant", odtud se vyvinuje sedlák, tvrdý jako suk, jde-li o obranu jeho stavovské cti, ale pravé tak zv. „selské pýchy" u nás nebývalo a myslím, že ani v Čechách nikde. Selská pýcha — jako vůbec pýcha — podle mého mínění patří Němcům, jako jim také patří přiblblý a volatý selský synek, jenž dlouho byl v českém umění považován za typickou figuru české vsi. Rovněž není typicky českým — aspoň ne jižněčeským — F. L. Celakovského „sedláček vychytralý ptáček", jenž se před „pány" poníženě krouti a za ušima drbá a si na zlé časy stěžuje, nakonec pak „strčil urozenosť s rozumem do kapsy". I tato figura se opakuje v české literatuře, ale aspoň pro jižní Čechy typická není nikterak.

Ne pýcha, ani ne poníženosť charakterisuje našeho sedláka v poměru k „pánům", ale jistá blahosklonnosť, jíž přimíšeno bývá trochu potměšilého humoru, když má před sebou hrdinu z města, který se nad něj vyvyšuje a cítiti mu to dává. Ale já i takových případů znám pořídku. Měšťanům sedlák byl vážen, protože byl odběratelem jejich zboží a řemeslných výrobků a platil hotovými. Žil-li měšťák v dobrém poměru k sedlákovi, mohl do jeho dvora přijíti s paničkou kdykoli a vždycky se mu dostalo pohoštění. Hospodyně prostřela bílý ubrus a přinesla, čeho si host přál: smetany, másla, rozhudy, medu. K svačině si host ukrajoval bílého výražkového chleba, jenž byl největší chloubou našich hospodyň. Přišel kněz, úřadník, učitel a každý byl vítán. Chudí řemeslníci z města posílávali si děti s velkými džbány pro „trochu mléka", a mléka dostali jako vody. Šla-li hospodyně do města k „pánům", nikdy nepřišla s prázdnýma rukama, vždycky přinesla na dar něco ze svého hospodářství. Ale takové návštěvy hospodyně zřídka konávala sama; obyčejně doprovázela svého muže a rozdělili se teprve na chodbě: muž vešel do kanceláře a žena do kuchyně. Že to byly úplatky? Nemyslím. Bylo to jednáno podle pořekadla, že malé dárky udržují přátelství. Úřadník v malé věci pomohl neb oko zamhouřil. Ostatně naši sedláci nemívali záležitostí velkých, aby s nimi chodili k úřadům. Největší jejich záležitosti byly: svatební smlouva a projednání pozůstalosti. Vyšší soudní úřadník, jenž v letech osmdesátých m. v. býval ve Vodňanech adjunktem, říká, že tam soud mnohdy celý týden neměl jediného případu k rozhodnutí.

Zde jest na místě, abychom se zvláště dotkli poměru našeho sedláka k úřadům. Snahou jeho bylo, aby s každým úřadem a úřadníkem měl dobrou vůli. Jako se varoval konfliktů s kněžími, tak činil i s úřady státními. Nebylo to ze strachu. Podlého strachu měl tak málo, jako rabské úcty k tomu, kdo má moc a může mu i prospět i uškodit. Byla to vzájemná dohoda mlčky, která se vyvinula a ustálila za dobu dvou věků, a smysl její byl: nedělej ty zbytečných nepříjemností mně, ani já tobě nebudu. Dodržuje svědomitě tento němý kompromis a chovaje se k úřadníkům bezvadně, sedlák nebyl přesvědčen, žeby úřady lidu prospívaly a měl je za nutné zlo i tehdy, když dobře naplnily svůj úkol, chráníce na př. veřejnou bezpečnosť anebo spravedlivě podle zákona rozsuzujíce spor.

Nazve-li někdo našeho sedláka pro vypsaný právě poměr chytrým, nemám ničeho proti tomu; ale chytrosť jest i na druhé straně. Avšak vychytralosti, falše, liceměrství a pokrytectví tu není.

Za to poměr k čeledi a chudině býval málem idealně krásný. Čeleď byla jakoby patřila k rodině hospodářově. Pacholek byl jeho náměstkem. Kde hospodář nebyl přítomen, pacholek ho zastupoval s nemenší autoritou. Stejně starší děvečka byla náměstkyní hospodyně. Stůl hospodářův byl čeledi společný. Nikdo se nesměl opovážit uraziti čeledína proto, že je námezdným služebníkem. A také čeleď bývala svědomitá, věrná, spořádaná, dbalá své cti a dobré pověsti, a není divu, neboť v těchto vlastnostech byl fond, z kterého měla vyžiti svůj věk. Když jsem o těchto věcech před lety po prvé psal, socialistický kritik namítl: „Aj, jaký je chytrák, takový sedlák na jihu! On posazuje čeledína k svému stolu, lstivě ho vyznamenává, aby se hrdě cítil jeho pravou rukou, a zatím má v úmyslu za malou mzdu co nejvíc vytěžiti z jeho síly a dovednosti a připoutati ho k sobě poutem oddanosti!" Tehdy se má duše zarmoutila. Pravda, mzdy bývaly mnohem menší, než jsou nyní, ale nesmíme zapomínati, že poměr mezi mzdami a jinými platy celkem se nemění. A poměr mezi lidmi byl lepší než nyní, o čemž nemůže býti sporu, neboť to samo sebou vysvítá ze společenské snahy někdejší a nynější: dříve se ta snaha nesla k dosažení společenské harmonie a stálému jejímu obnovování, nyní pak jí jde o přivedení úplné společenské disharmonie. Všeobecné uznávání nutnosti společenské harmonie mělo nejen děti k tomu, aby poslouchaly rodičů a mladší, aby v úctě chovaly starší, nýbrž také čeledína, aby konal svou povinnost, ku které se dobrovolně zavázal.

Ukážu ještě na poměr jižněčeského sedláka k žebrákům a řeknu hned, že každou vzpomínkou naň dosud se má duše povznáší a že jsem v životě nenašel nic tak krásně lidského, tak prostě křesťanského. Dejme tomu, že sedlák jednal zchytrale a zištně, i když u sebe dával hospodu potulným vypravěčům a hudcům: kdyby šel za uměleckým požitkem do města, stálo by ho to peníze, a on raději vezme za vděk uměním nejprimitivnějším, jen když za ně nemusí dát na hotovosti ani krejcaru. Dobrá, ale při žebrácích už nemůže býti nižádné řeči o tom, žeby jim sedlák poskytoval ze zištnosti. Zvláště dopoledne ani se dvéře nezavřely, jak často si žebráci kliku podávali. Hospodyně stále musela odbíhat od plotny, aby jim udělila almužnu, o kterou prosili: skývu chleba, lžici másla, prahoušel mouky, lívanec nebo vdolek; před posvícením a obžinkami dostávali po koláči. Žádný žebrák na selském prahu nebyl odmrštěn tvrdým slovem „naděl Pánbůh", jestliže se něčím neprovinil, zač byl společensky trestán. Mezi žebráky bývalo pořídku obtížných mladých zahalečů a tuláků, tak zv. syčáků či rošťáků; po většině to byli poctiví lidé práce, kteří na stará kolena pozbyli tělesných sil a tím schopnosti výdělečné. Žebrácká hůl byla jim jediným zaopatřením v starobě. Osud jejich zajisté byl krušný a nikterak hodný závidění; ale sedlák jim hlady zahynouti nedal a poslední doby života jim oslazoval šetrným uznáváním jejich vykonaného životního úkolu. Kdo trochu vážně o tomto předmětě bude přemýšleti, přizná bohdá, že uvedené řešení chudinské otázky je vysoce socialné, ale ovšem není mechanické, jak se nyní žádá. Řešení se tu přivádí přirozeným socialným pudem, jenž nesnese, aby člověk, po všechen svůj věk se lopotivší na nivách cizích, vlastní nemaje, byl v stáří prostě hozen mezi staré haraburdí jako věc dosloužívší a již nepotřebná. Tento socialný pud nová pokolení vypěstila v jasné vědomí socialné povinnosti, jež za dní našich chovají všechny stavy, všichni jednotlivci, i zákonodárci. Vydávají se chvalitebné zákony, předpisující socialnou péči o nemocné, staré, při práci zmrzačené. Ale všecka tato opatření mají společný velký nedostatek: jsou mechanismem, pořízeným rozumovými úvahami a proto chladným, odměřeným, vyměřeným, přímočarým. V mechanismu není srdce, a bez srdce jaká humanita? Citlivosť pak srdce lidského

nestačí ani pro všechny homines sapientes, co jich zeměkoule nosí, nýbrž musí jí vykázán být užší okrsek, aby se v něm prakticky osvědčila; užší okrsek takový, kde jsou lidé k sobě poutáni společným zájmem hospodářským i mravným, neboť to jim dává vzájemnou sebe znalosť, jež jest důležitým, ano nevyhnutelným činitelem policejně socialným. Protože pak ve vsi a na osadě všichni lidé dobře znají a vědí, co který má a může, čeho druhý nemá a potřebuje, jest, myslím, jasno, že takové zaopatření chudých, jako jsem doma vídal, bylo zcela účelné. „Žebrácká hůl" a „žebrácká mošna" byly symboly krajní chudoby, ale nebyly na hanbu tomu, kdo je v poctivosti nosil; právě tak mu na hanbu nebyly, jako komukoli nástroj jeho živnosti — rolníku pluh, krejčímu žehlička.

Tak vlídný, ryze lidský poměr k nejchudším bližním najdete v Evropě jen u Slovanů, dlužno tedy považovati jej za jeden z význačných rysů slovanského charakteru. Že Slovanů pak jej v nejplnější míře nalézáme u Rusů, Srbů a jižních Čechů. Rozdíl je ten, že u jižních Čechů jej zachovali pouze sedláci, kdežto u Rusů a Srbů se udržel u všeho národa. Za dob nevolnictví v Rusku kruté bylo položení mužíkovo, avšak žebrák se těšil šetrnosti jak bojara, tak nevolného sedláčka, jakoby měl v sobě něco posvátného. To samo je známkou, že poměr ten je původu dávného, prastarého, možno říci praslovanského a že pochází ještě z dob, kdy v Rusku nevolnictví nebylo a pán a sedlák nelišili se společenským názorem. U jižních Čechů věren mu zůstal pouze sedlák; ale že mu na pídi své země věren zůstal uprostřed tisíciletého vlnobití cizích mravů a kultury, je fakt znamenitý, vysvětlující jižněčeský konservatism a podávající klíč k duši jižních Čechů.

Vím, že kuře nemůže nazpět do vejce a co tuto praveno, dokonce nemá za účel přivolati nazpět staré socialné pořádky; ale chtěl bych, aby všichni Čechové si uvědomili, že mají svůj vlastní socialný smysl a řešetem svého individualného smyslu aby podsívali cizí socialné nauky a propagované reformy, a nač hlavní důraz kladu: že nelze užitečných socialných reforem provésti pouze umem, třeba „sborovým umem", nýbrž že důležitější umu jest účastenství srdce, dobrého křesťanského srdce, vypěstěného citlivým křesťanským svědomím.

Srdce i ruka našeho sedláka stejně byla otevřena i němé tváři. Kůň, kráva, ovce, pes, drůbež, holub, všecko bylo milováno i mazleno, krmeno i ošetřováno. Pravda, bylo tu hleděno i k užitku, ale mnohem spíše z vděčnosti zaň, než ze sobectví. Co není užitečno, je škodlivo a nemá práva na lidské šetření. Ale i tu srdce bylo široké. Ruský sedlák dosud při žních nechá nějakou část obilí nepožatou, aby mělo i ptactvo nebeské, „ptički božija". Tak i u nás mlatci nezanechají práce, aby nenasypali před stodolu zadiny vrabcům, strnadům a chocholoušům.

Za vsí se táhli i podomní řemeslníci a obchodníci. Podomní řemeslníci byli především krejčí, po nich sedláři a řemenáři, časem i truhláři. Podomní řemeslníci pracovali z materialu, který jim hospodář ze svých domácích zásob předložil anebo za tím účelem zakoupil. Po vsech rozváželi hotové výrobky: kolomazníci z Domažlicka, kalounkáři z Klatovska, síťaři z Volyně, dřevěnkáři z Prachatic. Slovinci („kránové") roznášeli v almárkách na zádech tak zv. norimberské zboží, z jižní Moravy přicházeli semínkáři, kořínkáři a olejkáři. Z uherského Slovenska stálými návštěvníky jižněčeské vsi bývali dráteníci, a přede žněmi bagounáři. Arci nesmí býti zapomenuto Židů z nejbližšího města, kteří v rancích roznášeli loketní zboží a drobné šicí potřeby. Jako jedni prodávali, druzí kupovali. Tímto lidem se ves neustále oživovala.

O zábavu pečovali potulní šumaři ze Strunkovic a zpěváci i zpěvačky. Vždycky zpívali ve dvou. Písně byly obsahu nábožného a epického. Epické jsou tištěny ve

sbírkách. Znamenati bylo, že starší jsou básnicky i hudebně cennější, novější pak zřídka se povznášely nad úroveň jarmarku. Z faktu tohoto klesání dlužno souditi, že ve vzdálenější minulosti písně ty byly ještě cennější, avšak nedochovaly se proto, že lid sám jich nezpíval, nýbrž býval pouze jejich posluchačem, když potulní zpěváci s nimi přišli. A oni jich v paměti nezachovali proto, že pociťovali potřebu nového repertoaru. Živnosť potulných pěvců a hudců je prastará, tisíciletá. Naše pokolení bylo svědkem jejího nejhlubšího úpadku a rychlého mizení. (Písně, které lid zpíval a skládal, byly krátké písničky a popěvky lyrické, jakož i písně příležitostné, jako svatební, koledy a j.)

Nová doba revolučně vyvrací všecko staré a zvláště všecky ostatky samobytných národních kultur. Nikdy v minulosti tak překotných převratů nebývalo. Samobytná národní kultura mizí i na konservativném českém jihu, ač ne tak náhle jako jinde. Zmíněný úpadek epické písně a hudectví byl počátkem tohoto mizení. Podobně přestalo obřadné řečňování a umění improvisovati rýmovačky, čemuž moje matka říkala „mluviti písničkama". Každé lidové umění je skromné a plaché. Kdyby se pustilo do závodění, mohlo by to býti zas jen s lidovým uměním. Proto se dlouho nedávalo poznati sběratelům, zvláště takovým, kteří na to přišli s úřadní tváří. Jen svému člověku povyleze z úkrytu. Bylo zapotřebí, aby se v intelligenci vytvořili mužové národní, a teprve jim národní umění dalo se sbírati. A zkušenost učí, že národní umění nejdříve podávalo brak, a co mělo lepšího, ještě si ponechávalo za lubem. Na to pak, co jsem nazval národním umotvorem výhradně jižněčeským, na hádky náboženské a rozumování, nikdo si nevzpomněl, protože nikde jinde nebylo cos podobného. Náboženskému hádaní a rozumování v několika málo letech konec učinila moderná škola. Vzrůstající pokolení mluvilo o jiných předmětech, o jiných otázkách se přelo, a důvody pro svá tvrzení bralo odjinud, než z Písma a z národního mudrosloví. Staří se před mládeží nejprve odmlčeli, a potom jí jeden po druhém navždy ustoupili do hrobu.

Město zvítězilo nade vsí, peněžní hospodárství nad přírodním. Dotud malé město mělo v sobě mnoho vesnického, odtud jest naopak. Drobní řemeslníci a podělkáři už nechodí pracovat do vsi, neboť vyhynuli, učinili místo větším, kteří nechodí za zákazníkem, nýbrž čekají, až on sám přijde za nimi; a větší zase mizejí před většími. Proklatá zlatá žízeň je neuhasitelná; čím více ji hasíš, tím je palčivější. Každý touží po blahobytu a dočiniti se ho nemůže, protože ničím a nikdy není spokojen. Ti drobní řemeslníčkové a podělkáři neměli blahobytu, ale měli skrovné živobytíčko a jím se spokojovali. Titam jsou již, titam jsou i potulní a podomní obchodníčkové, jež si moderný obchod vyžádal od zákona za oběť. Vesničan musí do města za potřebami i zábavou, městu se přizpůsobuje, své zvláštnosti odkládá. Jižněčeský sedlák dlouho byl věren národnímu kroji, dlouho se mu nechtělo z krátkého i dlouhého ovčího kožichu cihlové barvy, zdobeného rudými, modrými, zelenými a žlutými tulipány ze safianu, v němž táhl za Žižkou a v němž jej charakteristicky zachycoval Mikoláš Aleš. Doplním-li si v mysli našeho sedláka, takovým kožichem oděného, beranicí s mašličkami po straně, stane přede mnou bohatýrská postava, vysoká, vážná a silná, jakoby přišla z jiného, lepšího světa. A přidám-li k strejci do páru tetu nevysokou, širobokou v devaterých sukních, v červených punčochách, v střapatých šátcích a pleně buď turecké, nebo ve vsi vyšívané, bílé a vyžehlené, dostanu muže a ženu, jakými by se každý národ mohl pochlubiti.

Ale vychvaluje pokolení zašlé, nikterak nechci haněti současné, jež je sic méně tuhé starého, ale za to pružnější a povšechně vzdělanější. Co se u jižních Čechů nezměnilo

ani v době nejnovější, jest jejich religiosnosť, jež proto musí považována býti za nevykořenitelnou jejich vlastnosť. Vada jest, že tato vrozená vlastnosť není pěstěna ani kněžími, kteříž ji příliš kazí římanstvím, k němuž jsou přidržováni svými představenými důsledněji, než bývalo od časů josefinských až asi do r. 1860, ani vzdělanými nekněžími, kteří se této základné črtě duše a povahy svého lidu odcizili.

I po stránce socialné nadešly změny, způsobené prouděním západoevropským. Mezi hospodářem a čeledínem není už patriarchalného poměru jako v rodině. Zavinil to duch času, jenž čeledína navedl, aby na zaměstnavatele, buď on jaký buď, pohlížel jako na svého vykořisťovatele a křivditele. Čeledín nelne k hospodáři, ani hospodář k čeledínovi, pojítkem mezi nimi je pouze poptávka a nabídka práce i mzdy. Ale celkem tento poměr nenabyl forem ostřejších a nezřídka bývá pozorovati němý stesk po srdečném poměru někdejším. Socialné napětí se šíří mezi sedláky a domkáři, domáhajícími se stejného s nimi podílu na obcinách a drahách. Snaha to čistě komunistická. Rozřešení otázky, jak rozděliti draha, když se již na nich stádem nepase všechen vesnický dobytek, musí odpovídati poměru, v jakém drah členové obce užívali v době předchozí. Sedlákova dobytka páslo se na nich deset kusů, domkářova dva. Tím je dán klíč k rozhodnutí sporu o draha a obciny.

Minulosti také nenávratně patří ušlechtilý a srdečný poměr, jaký býval mezi sedlákem a žebrákem. Stav žebrácký, chceme-li jej tak nazvati, se pokazil tím, že se do něho čím dál tím četněji vtíraly smetky společnosti, nemající obstání v městech. Jako dřívější poctiví veteráni práce vždycky byli na selském dvoře vítáni, tak nevítanými hostmi byli na něm zahálčiví tuláci a drzí pobudové, které tam odvrhalo město v době novější. Tomu konec učinil zákon o zřízení okresních stravoven, jímž ves osvobozena od tohoto nekalého živlu; ale odtud začíná i konec sympatického, starodávného žebrácství. Ne náhodou nazval jsem výše bývalé zemědělské žebráky stavem. Domnívám se, že byli zůstatkem starožitnosti české, kdy nejnižší vrstvu společnosti tvořil lid bezdomý, bezzemný, bezprávný a osobně nesvobodný, jenž mohl svým držitelem býti darován i veřejně prodán a v literatuře má jmeno otroků. U Srbů tito otroci sluli sebrové = žebrové, žebráci. Žebrové společensky nejblíže stáli robotným sedlákům, kteří viděli, že jim páni chtějí připraviti týž osud, a proto žebry u sebe přijímali, chránili a vůbec k nim chovali přízeň. Na to ukazuje i fráze „choditi žebrem", jejíž smysl vysvitne vedle fráze „choditi žebrotou".

Zbývá nám zodpověděti otázku, kterak do nakresleného rámce jižněčeské lidové středy zapadá Jan Hus, jak se z ní vytvořil, jak se syn krotkého a passivného lidu státi mohl původem velikého národního a reformatorského hnutí a jak se nebojovní sedláci z Prachaticka, Písecka a Táborska obratem ruky proměniti mohli v Žižkovy tábority.

Husa a hnutí husitské nevysvětlují dostatečně, kdo je objasňují pouze v souvislosti s životem západním, všeobecnou zkaženosti mravů a hnilobou katolické církve, jakož i snahami po nápravě, jimž výraz dávali domácí horlitelé, Husovi předchůdci, zvláště pak anglický mistr Jan Viklef, jehož reformatorské učení nejvíc na Husa působilo. Vše to je pravda, ale ne celá, ano ani z polovice. Hus může býti správně vysvětlen, jen vezme-li se náležité zření k příčinám z českého života národního, církevního a socialného, a bude-li dostatečně přihlédnuto i ku zvláštnostem lidové středy, která jej ze sebe vydala.

V době pohanské všichni Slované žili v demokratické svobodě, jež se u nich často zvrhala v nepořádek, a nepořádek zacházel v rozbroj. Tuto vlastnosť měli i kmenové československí, tedy také jižní Čechové. Čechoslované před jinými pochopili časovou

nutnosť přijmouti křesťanství a pevněji se zorganisovati společensky i státně. K tomu je s jedné strany tvrdou skutečností nabádaly děje, které se kolem nich odehrávaly v době Karla Velikého, s druhé pak strany bylo jim to usnadněno přirozeností národní duše, v níž i v době pohanské byly prvky křesťanské mravnosti. Mimo to společenské zásady, hlásané evangeliem, odpovídaly jejich názorům, i museli doufati, že na základě Kristovy nauky a křesťanské kultury si osvojí vyšší a lepší řády a dosáhnou větší dokonalosti. Slované polabští byli utkáni zoufalými boji, ve kterých posléze zahynuli, že se jim křesťanství vnucovalo jazyky cizími: německým apoštolským a latinským obřadným. I o Čechy se to pokoušelo a osud Čechoslovanů zajisté by nebyl jiný, než Polabanů, kdyby k nim v pravý čas nebyli přišli Kyril a Metoděj. Kyrilometodějství mělo krátké trvání, ale účin jeho na duši národní zůstal na věčné časy. Čechoslované po zániku kyrilometodějství byli příslušníky katolické církve, ale co od křesťanství očekávali, nesplnilo se.

Křesťanství je sklamalo. Místo mírného a bohulibého života evangelického přinášelo jim nové boje; mateřský jejich jazyk byl z církve vytlačován latinou, a když se naplnila dvě století, přišla němčina a vypuzovala jej i ze dvorů knížat a velmožů, načež si otevřela brány měst a směle do nich vtrhla. Tedy duševního uspokojení, které by bylo zásluhou církve, nebylo. Stejně byl deptán cit národní. Ale i hrozné rozčarování sociální nadešlo, když se do českých vlastí ze západu dral feudalism a usiloval zotročiti lid, narozený k demokratické svobodě.

To trojí hrozné sklamání pociťoval všechen československý národ, ale nejtrpčeji zajisté hloubavý a dumavý lid jižněčeský. Co se dálo v duši toho lidu zbožného, jenž s plnou důvěrou a láskou přilnul ke křesťanství, když viděl, že kněží vyznání římského jsou prví, kdo Krista potupují a proti jeho učení hřeší? — když viděl, že jim nejde o štípení evangelického života a následování Krista podle příkladu apoštolů, nýbrž o uchvácení světské moci a statků, o pýchu a marnost? V jazyku českém jest určitá stopa vnitřních bojů sociálních, které hned v prvých dobách po přijmutí víry Kristovy zmítaly národem československým. Tou stopou je přenesení názvu „kněz“ t. j. kníže na dosavadní „duchovní otce“ anebo prostě „otce“ kyrilometodějské, a epitheton „velebný“. Tento název si přisobilo a toto epitheton si vynutilo katolické duchovenstvo na národě československém. To však se nemohlo zdařiti hned a po dobrém. Novému duchovenstvu bylo podstupovati boje o moc a pozemské statky i se vznikající šlechtou. Když se feudální velmožové počali nazývati „pány“, kněží hned vyskočili nad ně a lidu na sebe ukazovali: My jsme velební páni! A to vše podle vzoru, který spatřovali u sousedních Němců. Ale ani u Němců katoličtí kněží neurvali pro sebe světský titul knížat a přívlastek, dávaný toliko majestátu. Toho dosáhli jen u Čechů a Poláků.

Avšak farní duchovenstvo venkovské nezcela bylo takové. Ono zajisté jako žilo s lidem, tak s ním myslilo a cítilo, a to tím úplněji, čím záze doba. Má-li život vesnický i za našich dní tolik síly, že kněze „zesedlacuje“, oč byl neodolatelnější, dokud ještě síla jeho byla elementárná, dokud ves byla světem pro sebe uzavřeným, do něhož kromě kněze nikdo cizí nevnikal a prvků cizího způsobu života, cizích mravů a názorů do ní nevnášel! Sedlák nebyl počítán do národa, národem byla jen šlechta a klér vyšší a klášterní. Vesnický kněz byl učitelem a vzdělavatelem lidu, pokud sám měl k tomu způsobilosť a vzdělání, on s ním mudroval o věcech i událostech, on s ním žehral na novoty i úpadek mravů a vychvaloval stařinu, on mu vykládal Kristovo učení a učil hledati v něm spásu nejen po smrti, nýbrž

i v pozemském putování. Tím způsobem se u jižních Čechů zachovávala jedna z jejich základných vlastností, jež v druhé polovině 14. stol., když už na venkově působili bakaláři pražské university, velmi rychle se vyvinovala. Když u táboritů i ženy byly gramotné, z toho faktu následuje, že mezi muži málo bylo negramotných. Dodati náleží, že selské duchovenstvo také slovanský obřad zachovávalo, dokud mohlo, majíc jako stádce přesvědčení, že jen modlitba svým jazykem pronášená může býti bohem vyslyšena, protože jen ona vychází ze srdce, jen ona může být upřímná, a bez upřímnosti nelze s bohem rozmlouvati. Poslední stopy slovanského obřadného jazyka u Čechů zmizely v druhé polovině 12. stol. Ale latina církevních obřadů duše lidu se nedotkla a vzbudila v ní leda nelibosť, jež se dochovala až do husitského hnutí, jež by nebylo tím, čím jest, kdyby nebylo hned ve svých počátcích uvedlo národní jazyk v obřady církevní a tím obnovilo staré jeho právo. Já jinde na příkladě ukázal, že selští kněží na jihu, jací byli ještě v šedesátých letech 19. věku, velmi se podobali kněžím podobojí ne z 15., nýbrž ze 16. století. Z toho živého příkladu vidno, jak tuhé trvání má něco, co vyšlo z duše národa a jak z ní nemůže býti vybito a docela vyhlazeno ani tehdy, když se již vytratilo z národního povědomí. Analogicky může být usouzeno, že selští kněží aspoň ve své lepší části zachovali na dně duše něco z počátku československého křesťanství, žár té lásky, plamen té horlivosti, kvas těch myšlenek a tužeb, které kyrilometodějci měli, přijímajíce křest. Ano možno předpoložiti, že to bylo víc, než slabé stopy: že to bylo vření za ideálem, který nad národem vzešel jako jasná hvězda, ale ta hvězda zašla, jedva zasvítila. Konservující schopnosť jižních Čechů byla tehdy v plné síle jako u všech národů nadaných a duševně soustředěných, vlivy vnějšími nerozptýlených a kulturně nezvetšelých.

Konservující schopnosť ukázala se i ve věcech hospodárských. Hospodaření naturalné udrželo se v Čechách z časů pohanských až do poloviny 13. století, kdy začalo ustupovati peněžnému. Již na přechodu z patriarchalismu do feudalismu sedláci viděli, že jde o jejich starou svobodu; ale dokud se hospodařilo přírodně, mezera mezi sedlákem a statkářem byla neveliká. Sedlák odvedl statkáři desátek a na jeho pozemcích si odpracoval ustanovenou či ujednanou robotu, načež se vrátil do obce a žil zase obvyklým životem, jehož mu statkář nerušil. Na selské živnosti žilo se a hospodařilo v malém tak, jako na dvoře statkářově ve velkém. U šlechtice jako u sedláka všecko, co se na vlastním hospodárství urodilo a přirodilo, co samo vyrostlo i bylo vypěstováno, bylo doma k vlastní potřebě řemeslně přerobeno. Hospodárství oplývalo „mlékem a strdí", nadbytek bylo všeho, co je člověku potřebou prvé nutnosti. U statkářů to vypadalo jako u ruských poměščíků z prvé poloviny 19. století, jak je vylíčili ruští romanopisci té doby. U našich sedláků na jihu zachovaly se ostatky přírodního hospodaření ještě déle, než u ruských poměščíků. Zásadou bylo: odchovat i vypěstovati doma co možno, potom doma spotřebovati co nutno, obrobiti co se dá, zužitkovat i zbytky, kupovat pouze nevyhnutelné a hledět, aby všecko, zač vydány peníze, bylo solidně a bytelně, a odprodávat jen přebytek, za žádnou pak cenu nevzdati se toho, co patří ku kmenu dobře zařízeného hospodárství. Hospodyně uměla nejen tence příst, nýbrž i přadena trvale na červeno a modro barviti, dělati škrob pšeničný i bramborový, lojové svíčky lít a mýdlo vařit, kvašením velmi chutný nápoj připravovati z odpadků medových. Hospodář zas uměl řemení barvit, všeliké nářadí hotovit i spravovat, dobytek, zvláště konský, lékovat a v době zimní dvakrát i třikrát býval řezníkem: zabíjel krmníka, sekal, míchal a kořenil prejt, jitrnice a jelita nabíjel, potom šunky nakládal a udil. I záliba v kořeněných jídlech, jež se v našich vsech udržela

po dnes, sahá svým počátkem do dávných časů hospodaření naturalného, kdy si zámorská koření našla cestu do kuchyně statkářů, a sedlák aspoň o několika výročních příležitostech si chtěl pochutnávati na tom, co pán a zeman.

Tou měrou, jakou nad hospodařením přírodním vítězilo peněžné, zhoršoval se poměr mezi sedlákem a statkářem. Dvory statkářů ustupovaly hradům a tvrzím, prostý život statkářů pyšnému, nádhernému a toulavému životu rytířů. Na to vše bylo třeba peněz, pořád víc peněz, a k těm si statkáři pomahali přitužováním roboty, zvětšováním desátku a zvyšováním zákupu. Nároky statkářovy na sedláka rostly každým pokolením a sedláci už nemohli neviděti, že je v budoucnosti očekává úplná poroba a že zaujmou ve společnosti místo nejnižší vrstvy, kteréž bylo uprázdněno od té doby, co přestalo otroctví. Za panování Přemysla II. statkáři v Čechách naučili se od svého krále nádheře, Jan Lucemburský je vyssával, aby měl na své dluhy a dobrodružství. Králům jen statkáři daně platili, sedláci nikoli; ale statkáři vydírali ze sedláků několikrát víc pro sebe, než potřebovali pro krále.

Zvýšená potřeba až do jisté míry bývá matkou hospodárského pokroku. Sedláci tehdy nedosahovali větší výnosnosti půdy intensivnějším hospodařením, nýbrž tím, že stále větší prostranství vzdělávali na pole. Z většího výnosu něco zbývalo i jim. A tak týmž poměrem jako břemen, přibývalo i jejich zámožnosti. Zámožnosť pak dodala jim sebevědomí, a z něho znenáhla vyrůstala touha po svobodě a zlomení panského jha.

Drobní zemané a svobodníci ještě tíže nesli změnu v hospodaření. Jedni, aby se zachránili, dávali se do služeb mocných pánů, druzí prostě vstupovali do středy selské. Z prvých vyšel Jan Žižka, z druhých Petr Chelčický. Těmito druhými dostávalo se sedlákům vůdčích hlav, které to, co vřelo v lidu, zbíraly v sobě v souhrn, aby, až nadejde čas, daly sborové myšlence selského lidu českého výraz činy, které jsou zaznamenány v dějinách husitského hnutí.

Vedle toho připravoval husitskému hnutí půdu selský duchovní, jenž se ve vsi nebo v městečku narodil a po vysvěcení tam se vracel na působiště ve svém povolání. On šířil mezi lidem znalosť bible a tím ku přesvědčení přiváděl, žeby se všemu lidstvu žilo na světě jako v ráji, kdyby se věrně spravovalo pravidly, která dal Spasitel, a kdyby horlivěji milovalo Stvořitele nežli stvořené. A hlavními vinníky před Hospodinem viděli se jim mocní tohoto světa a přede všemi jinými papež, jenž chtěl býti prvou osobou na zemi a měl tedy na sobě největší zodpovědnosť za všecky hříchy a nepravosti, kterých se dopouštěly vršky lidské společnosti, jemu nejblíže stojící.

Počátkem 14. století obrozují se české národní síly a během celého věku zrají, načež se vyvrcholují hnutím husitským. V této době přípravné vyznačují se dva fakty, charakterné pro všečeskou národní psychologii. Prvým je Dalimilova rýmovaná kronika česká, druhým pak založení slovanského kláštera v Praze. Dalimil patří mezi nejzasloužilejší buditele českého národního vědomí a nejohnivější milovníky českého jazyka. Tak veliký byl účinek jeho díla, jehož cena vlastně je publicistická, že sláva jeho se záhy dostala k Němcům, kteříž si je přeložili. Z účinu Dalimilovy kroniky vidíme, že láska k rodnému jazyku, k rodné zemi a její minulosti dává Čechům základ ku všelikému rozvoji Není tu pěstění jazyka při lhostejnosti k vlasti a k dějinám národa anebo láska k vlasti bez lásky k jazyku a historii, nebo konečně láska k historii národa bez lásky k jeho jazyku a zemi. Na tom základě budovali i čeští buditelé z počátku 19. století. Teprve později dály se pokusy o vyvrácení českého národního rozvoje, pokusy, zdaž by zdánlivým zesilováním jednoho z jeho pilířů nedaly se oslabiti druhé dva, aby pak i třetí se zřítil. Ale láska k rodnému jazyku českému je prvým článkem v této trojici.

Vření národního srdce za jazyk projevuje se snahou zjednati mu oprávněnou platnosť v každém oboru veřejného života. Tehdy v popředí obecného zájmu stál život církevní. I nemůže býti pochyby, že probouzející se české vědomí v stol. 14. postrádalo národní jazyk v církvi neméně živě, než současně gallikáni ve Francii, ozývalo se a reptalo, proč ho není, proč jej vypuzují. V národě, jehož duše ještě byla nerozdělena a jenž v sobě cítil sílu, rostoucí ne po dních, nýbrž po hodinách, nebylo možno, aby rozeznával mezi oběma cizími jazyky, které si u něho osobovaly domácí právo, mezi němčinou a latinou. Reakce proti němčině společenského života nemohla býti nedoplněna reakcí proti latině v církvi. To vida a uvažuje Karel IV., veliký milovník české země a národa a zajisté i českého jazyka, založil v Praze klášter, v kterém znova zahlaholil slovanský bohoslužebný jazyk. Skutek tento nynější Čechové málo oceňují a slabě mu rozumějí. On, podle mého mínění, jest jeden z nejgenialnějších politických činů Karlových. Karel prohlédaje v budoucnosť, předvídal, jak poroste a mohutněti bude národní hnutí, a proto jako politik uznal za nutno vyjíti mu vstříc, aby je mohl opanovat a řídit. Ovšem by se to nebylo zdařilo zcela, ačkoli Karel byl mistrem ve vyrovnávání protiv a sporů, neboť církev by ani Karlu IV. nebyla povolila slovanskou bohoslužbu pro všechen český národ; ale zřejmo jest, že Karel našel prostředek, jak by se české hnutí rozdělilo a jak by se oslabila socialná jeho složka.

Také opravná snaha Viklefova byla provázena socialným hnutím v Anglii, jež r. 1381 vybuchlo povstáním robotného lidu, ale brzy bylo udušeno. Jako Viklef, jsa starší, byl předchůdcem Husovým, tak i socialná revoluce z r. 1381 byla předchůdkyní revoluce husitské; ale jako nemožno tvrditi, že česká revoluce byla napodobením anglické, rovněž nemá rozumu tvrzení, že Viklef byl duševním otcem snah Husových, třeba mu dal svými spisy nejeden podnět. Stejné příčiny mívají stejné následky, a Hus a husitské hnutí jsou právě tak následky příčin, vězících v českých poměrech, jako Viklef a lollardské hnutí jsou následky poměrů anglických. Možná, že byla i duševná podoba mezi starými Čechy do konce 15. století a Angličany. Cromwella někteří přirovnávají Žižkovi, a tak Viklef může býti k Husovi pouze přirovnáván, ale stavěti Husa v duševnou odvislosť od Viklefa není spravedlivo.

Jako jest podobnosť, jest i různosť mezi Husem a Viklefem i druhými reformátory, o čemž se vyjadřuje Hilferding: „Hus se liší od Viklefa, Lutera, Cvinglia, Kalvína i jiných zakladatelů protestantských sekt tím, že neměl v úmyslu založiti nové učení. Viklef sepsal znamenitých 45 článků, kterými se vyvracelo všechno věkové zřízení z učení římské církve. Hus odmítl ty z článků Viklefových, které obsahovaly dogmatické formule, nesouhlasné s podáním římské církve, ale osvojil si a hájil ty články, kterými odsuzovány neplechy latinského duchovenstva a obnovována pošlapaná práva křesťanské mravnosti. Ctitelům Husovým vadí jeho poměr k Viklefovi. Teorie všecka přináleží Viklefovi, Hus vzal z té teorie nemnohé a to ve smyslu vyznání víry nejméně podstatné body, sám ničeho nového k nim nepřidal — a přece jak nezměrně vysoko stojí nad Viklefem! Věc je v tom, že Viklef byl dogmatik, Husem pak vládla jediná myšlenka: věrně vyplniti mravní zákon křesťanstva. Těžko najíti v dějinách člověka, který s takovou bezpodmínečnou pravdivostí uskutečňoval svým životem příkazy Evangelia. On následoval tvůrce křesťanství i v tom, že jeho učení nemělo charakteru dogmatických formulí, ale živého mravního nabádaní. On nevynikal ani neobyčejnou učeností, ani geniem. Ta překvapná kouzelná síla, kterou Hus působil na všechen český národ, vytékala jen a pouze z mravní velikosti jeho osobnosti a mravního významu jeho kázaní."

Nám šlo o to, abychom ukázali jak z dějinného, tak i psychologického vývoje, že Hus a husitské hnutí jsou výslednicí všeho dotavadního života českého národa, a nikoli následkem agitace několika fanatických kněží, jež za sebou strhla temné massy lidu, jimž se v čelo postavili dobrodruzi stavovští. Hus a husitské hnutí jsou jevy samobytně české. V dějinách jsou jevy podobné, ani není takových. Hus, byť učený, je prostý, čistý a upřímný jako apoštol. Jako brojil proti pýše a nádheře, neměl pýchy duchovné, jaká vyznačovala na př. Lutera. Nebažil po slávě, tím méně po koruně mučenické, jak mu odpůrci vytýkali. Neprovozoval spekulace, nejednal podle pojatého plánu, nechtěl přivoditi rozbroje, ani na církevní reformu zpředu nepomýšlel, nýbrž toliko na očistu od hříchů a povznesení mravnosti jak ve společnosti vůbec, tak zvláště v duchovenstvě. Hledaje příklad vysoké mravnosti, na kterou by mohl ukázati jako na vzor a cíl, nacházel ji v prvotní církvi. Ideal jeho tedy byl v minulosti a nikoli v budoucnosti; novatorem nebyl. Výbojně nepostupoval, ale zlobě neustupoval. Učil jen tomu, co bylo jeho ryzím přesvědčením, a za své učení stál hlavou. Mučenické smrti nehledal, ale ani se jí nestrachoval. Neodvolal, protože nemohl. Nemohl pak ne z umíněné tvrdošíjnosti, nýbrž proto, že nebylo co, a on výše cenil pravdu boží, třeba byla trnovým věncem, než lež, která byla kardinálským kloboukem.

Porovnáme-li črty charakteru Husova s črtami charakteru jižněčeského lidu, jak jsme je narýsovali, přesvědčíme se, že Hus, tak jak byl, mohl býti jen synem toho lidu tichého, skromného, poctivého, mravného a ušlechtilého, jenž jest Husem před tváří všech věků oslaven.

Ale jak se s těmito vlastnostmi jižněčeské povahy srovnává revoluce táboritů?

Dobře se srovnává. Charakter je týž, duch týž. U Husa jako v jeho lidu snadno postřehneme pět dob psychologické přípravy. Po sklamání, kterého se dožil lid po přijetí křesťanství, nastala doba tesknění po takovém stavu v zemi, který by odpovídal zákonu Kristovu. Za tesknění se člověk noří sám v sebe. Znenáhla se jednotliví lidé dorozumívají a z toho vzniká společné přání lepšího, jež se stupňuje v toužení. Za tesknění duše byla malá, toužením roste a ulevuje si horlením pro spravedlnost i proti křivdě. Oheň horlení mohutní v požár dychtění, aby zlo již bylo vykořeněno, a ruka dychtivého nedočkavě se vztahuje, aby vykonala nápravu. Tato doba je nejvíce činorodá. Člověk se za přesvědčení neleká obětí, rád snáší utrpení, smrť ho neodstrašuje. Poslední je doba prahnutí po smrti jako po ukončení všech pozemských zápasů a splynutí s bohem, u něhož jediného je ta spravedlnost čistá a svrchovaná, jaké nemůže býti v pozemském životě pro lidskou nedostatečnosť.

Hus dospěl nejvyššího stupně této vývojové linie, lid pak jeho projevil se stupněm předposledním, činorodým dychtěním. Sedláci z Prácheńska a Bechyńska, kteří se prví zebrali kolem Žižky s okovanými cepy na ramenou, velmi se různí od selských povstalců ze 17. a 18. století. Nebyli ještě útiskem a nouzí dohnáni do zoufalství, ve kterém jim bylo jedno, život neživot. Oni nešli bojovat jen za sebe, nýbrž také za své bezdomé mladší bratry, a nebili se za kořisť, nýbrž za to, aby jazyk svatováclavský v Čechách nebyl znevažován, aby církev Kristova i všechna společnosť očištěna byla od neřádů a opravila se podle Evangelia. Snaha jejich byla především idealná, a že si dali jméno „božích bojovníků", vydává o nich svědectví výmluvné a nade vše závažné. Avšak boží bojovníci vykrváceli na Lipanech tak, jako Hus pustil duši v Kostnici. Cíle svého nedosáhli, i je stihl osud tragický. Příčina byla v osamocenosti Čechů vůbec a bratří táborských zvlášť, jakož i v dlouhém trvání boje, jímž samým musela porušena býti původní čistota a jednota úmyslů.

Husův lid se vrátil ku své selské práci a uspořádal si život spůsobem zpředu vylíčeným, němým kompromisem se stranami, proti kterým se dral. Díky tomu kompromisu zachoval všecky své původní vlastnosti, ale již s nimi bojovně nevystupoval. Ani v 17., ani v 18. století nebyl žádným hnutím zachvácen. Všecko trpně a pokorně snášel, nespoléhaje již na pomoc vlastní, nýbrž pouze na boha, jenž dá lidem lepší pořádky, až si jich zaslouží.

Souvisí-li s táborským hnutím Petr Chelčický? Hilferding Chelčického řadí mezi reformátory dle programu, jakožto zakladatele sekty českobratrské. V tom se Hilferding zmýlil. Chelčický není zakladatelem českého bratrství, ale ovšem zavdal k tomu podnět jiným. Sám je myslitelem táboritství, ale jiná jest jeho metoda, než „božích bojovníků". Učil neodporovati zlu, a „boží bojovníci" snažili se zlo vyhlazovati každou mocí, bezohledně a nelítostně až do kořene.

Blaničtí rytíři! Kdy vyjdou ze svého začarování? Tehdy, až na české mysli působiti bude zase trojí stará, historická vzpružina: česká národnosť, křesťanské náboženství a snaha o nápravu socialnou.

JAN HUS

VE VÝTVARNÉM

UMĚNÍ

NAPSAL DR. V. V. ŠTECH

I.

tává se, že přirovnáváme takřka mimoděk bohatství a rozložitost umění cizího se skrovností našeho domácího, a vzpomínáme potom téměř lítostivě slavných dějů, které bránily v Čechách uměnám rozvinouti se jednotně a v souvislé plnosti, a nedaly vyrůsti z naší půdy geniálním tvůrcům. Měříce sobecky minulost dneškem pochybovačným a nezaujatým, želíváme osudu, který jednostranně, na staletí, tak upoutal všeho národního ducha, že nalézal jenom v náboženství svého pravého uplatnění a projevu. Vidíme počátky velikého slohu, jež zanikají nevyžity ve válečné tísni, sledujeme, jak veliká formální kultura doby Karlovy se hroutí v náboženském usilování nejlepších duchů naší vlasti. Ale ihned také musíme obdivovati obrovitou jednotu citu a vůle, živelné vzepnutí celého národa za ideálem, jakým bylo hnutí husitské, a potom teprve chápeme celý význam symbolu, na který vyrůstá postava mistra Jana Husi, spolu věkovitý mezník i klíč celých našich dějin. Uvědomujeme si jeho osudovou nutnost a podzemní souvislost s podstatou české země i lidu.

Karel IV. přenáší do Čech rozkvetlá umění a soustřeďuje zde na chvíli duševní proudy evropské, zakládá vysokou formální kulturu vědeckou i výtvarnou. Praze a celé zemi dostává se veliké zevnější skvělosti, která záhy, takřka hned po smrti Karlově mění celý svůj ráz. Veliké stavební podniky císařovy, sv. Vít, Karlštejn, Karlov zůstávají do dneška osamocenými příklady vůle vladařovy a stavitelství záhy ztrácí svou čistotu slohovou. Malířství tabulové i freskové, které slibovalo z počátku řešiti veliké a nové otázky prostoru, mění se už na začátku patnáctého století v složitý barevný, ale plošný ornament. Sochařství opouští záhy těžkou monumentalitu prací z dómu a mostecké věže, tak převyšujících svým plastickým smyslem vše, co vzešlo u nás po té z dílny sochařovy, ba na dlouho téměř zaniká. Čistá forma, pěstovaná o sobě, jako umělecký problém, neudrží se v zemi hluboce odporující vší hotové a dané konvenci. Proto tak záhy projevuje se z hloubi národa nesouhlas a odpor proti karolinské skvělosti a nádheře, proti neupřímnosti a vnějšnosti veliké kultury. Rostou příznaky velikého hnutí mravního, hromadné touhy po očistě od církevnictví a světskosti, a nazývá-li jednou Milíč sama Karla Antikristem, protestuje tak za mnohé proti původci vší hmotné světskosti, všeho uměleckého formalismu, příliš krášlícího pozemské bytí člověka. Waldhauser, Štítný, Milíč, Janov jsou netoliko moralisty a mysliteli, ale spolu příznaky rostoucího národního proudu očistného.

Obřadnou franko-italskou kulturu mezinárodní doby Karlovy přemáhá národní hnutí duchovní, kde silný život náboženský živí také všechny city sociální a vlastenecké.

Celý ten pohyb neděje se z kladné nové myšlenky, ale jako soustavné popírání formy, čili daného vztahu mezi obsahem a jevem, jako revise zvyků, schemat, ritu a kultu; zprvu myšlený, potom prakticky prováděný návrat k jediné čisté pravdě víry — písmu. Primitiva ecclesia — obnovení prvotní církve je stálý sen prvého opravdového husitství. Ideály náboženské jsou počátkem a živnou půdou rozvoje celého národa jako duchovní síly, spojeného toutéž vůlí a proto plně a životně se vyjadřujícího.

Jan Hus je výrazem a dovršením starých myšlenek, živým představitelem celkové vůle, spojujícím vrstvy učené s živelným proudem lidovým. Jeho osoba a život stělesní národní odpor k nevěřenému formalismu, jeho mučedlnická smrt tragicky rozdělí, jako obrovský plamenný hiát, naše dějiny na dvě epochy. Sám příslušník a dovršitel staré doby, položí svůj život jako posvěcení a pečeť na práh velikého období nových,

neformálních ideálů kulturních, nové životní prakse, důsledného domýšlení a uskutečňování obrody křesťanské víry jako základu všeho života. Jeho smrt stává se mohutnější silou vývoje, než jakou mohlo býti jeho životní dílo, protože jí zasáhnut byl celý národ, který představoval, a jeho umučení bylo vnějším znamením úplného popření minulosti a tradice. Války husitské odstraní na desítiletí výtvarná umění z řady přímých životních potřeb národa, vezmou jim nutnou půdu potřeby, zájmu a úloh. Jenom písemnictví a hudba slouží prohloubení náboženství, činnému zúčastnění širokých vrstev na bohoslužbě, kdežto sochařství, malířství a architektura byly by zatemňovaly čistotu božího slova umělou formou. Vystupují výrazněji teprve při zchladnutí původní náboženské vroucnosti, v dobách povlovných kompromissů, když již myšlenky, za které umřel Hus a bojovali Husité, stávaly se všeobecně přijatou konvencí. Tehdy nastupují opět vládu staré formy slohové, aby sloužily potřebám nového kultu. Staré proto, že veliký světový zápas husitský nevytvořil nových kladných myšlenek, jež by byly mohly živiti umění. Velikému oproštění nenásledoval důsledný radikalismus úplné rozluky se starou církví a stvoření církve nové, jednotně vybudované ve všech otázkách ritu i věrouky, k jaké dospěli o sto let později Němci. Proto i postava nového světce Jana Husa bude vytvořena dobovými prostředky a výtvarnou mluvou staré církve. Bohužel nemá výtvarné pojetí Husovo tolik času, aby se mohlo ustáliti v monumentální pevný typ, jaký si vytvořilo české umění pro národní i náboženskou představu svatého Václava.

Německá reformace přeruší vývoj typu z české představy ve chvíli, kdy tato již se blížila svému myšlenkovému a výtvarnému dovršení; rozvoj typu německého zarazí Bílá Hora. Na dvě stě let mizí potom Jan Hus z látkového okruhu domácího výtvarnictví, a proto když v devatenáctém století chce opět české umění podati národu postavu, která rozhodovala a utvářela jeho dějinný osud, musí nejprve přejmouti hotový typ vzešlý z umění německého.

* * *

Známe dobře celou při Husovu v Kostnici, a víme ze zprávy Petra z Mladenovic, jaké byly jeho poslední chvíle. Líčí zevrubně jeho smrt a popisuje, co se dálo s tělesnými ostatky: „Tehdy oheň opad a samo tělo obhořalo a na tom prknu ostalo bieše. I příkaza her zu Klein tři vozy drv přinésti bieše, na oheň vložíchu, srdce jeho na obostřeném kóle upečiechu, všecko i s kostmi v prach obrátíchu, hluboko zemi vyryvše, vysypáchu na káry, kdež najbliže Rýn bieše, v vodu roztrusíchu, řkúce, ploviž Husi k bohu svému, jakožs obikla. Zavolavše bičickým hlasem, přikázáchu přísně: Kdož by toho kacieře litoval anebo následoval aneb učenie jeho držal, staň se jemu též nebo horšie! I odešli jsú.“ V obšírnější latinské zprávě udává mistr Mladenovic také důvody tohoto úzkostlivého zahlazování všech stop. Praví: „a šat z rozkazu Clemova a maršálkova hodili biřicové spolu s botami do ohně, pravících, aby Čechové nemohli to míti za ostatky a my dáme tobě odměnu tvou za to; což i učinili. A tak spolu s jmenovanými jednotlivostmi popel hranice na jakousi káru naloživše, do blízké řeky Rýna uvrhli.“[1]) Zdá se, jakoby koncil byl tušil už živelný výbuch hněvu, jejž vyvolává upálením mistrovým a předvídal úctu, které bude požívati památka muže zemřevšího za životní přesvědčení a dějinné určení celého národa. Už v září r. 1415 píše Jeronym ze žaláře v Kostnici: „. . . A slyším, že by drahná búře byla v Čechách i v Moravě pro smrt mistra Husova, jakoby byl křivě odsúzen a kvaltem upálen“.[2])

S počátky ctění Husova potkáváme se hned po jeho smrti; jméno Husovo bylo spolu heslem sjednocení i odboje proti církvi. V kathedrálním kostele Husitském, jak posměšně nazývána Betlémská kaple, konány za něho smuteční bohoslužby jako za svatého mučenníka[3]) a po upálení Jeronymově r. 1416 ctěni oba zpěvy, zádušními mšemi, a podle slov kapitoly Olomoucké porovnáváni k sv. Vavřinci mučedlníku a vynášeni nad sv. Petra a jiné svaté[4]). Dokonce téhož roku stěžuje si koncil Sigmundovi, že Čechové Husa a Jeronyma *„malují v chrámech jako blahoslavené"*.[5]) Tyto počátky stálého kultu Husova a Jeronymova mají ráz úplně katolický a nový duch tvořícího se náboženství projevuje se ještě starou formou. Další vývoj husitství vede k domyšlení myšlenek Husových a ostatních reformátorů, a oproštění víry od vnějšnosti znamená nutně popření umění jako prostředku náboženského. Husův umělecký názor byl ještě nejasný[6]); připouštěl obrazy v chrámu jako poučný prostředek, obracel se proti malířství světskému a zavrhoval zájem na čisté formě[7]) — nedostihuje celkem zásadního odporu Matěje z Janova.

Husovi pokračovatelé považovali už mistrovskou učenost za překážku vlády čistého zákona božího, každému na srdci napsaného, a tím spíše zavrhovali nepřímou mluvu symboly, jakou je středověké umění. Pravé husitství, představované Táborstvím, popřelo veškeru formálnost obřadů, zjednodušilo bohoslužby, vymýtilo z chrámu obrazy a sochy svatých, jež považovalo za modly hluché a trpaslíky. Až do kompaktát — tedy v době nejčistšího a opravdově žitého vnitřního očisťování — nebyla tedy jistě smrt Husova a Jeronymova nijak vnějšně připomínána, leda zpěvem, který byl výrazem a pomůckou přímé účasti věřících na pobožnosti. Zpráva o postavách mučenníků malovaných v chrámě ve stížnosti kapituly Olomoucké pochází z doby prvého vznětu, kdy rozchod s církevní minulostí nebyl ještě dokonán. Všechna výtvarná zpodobení postavy Husovy (i Jeronymovy) jsou pozdější, teprve z času, kdy už počal povlovný postup smiřování s církví, a kdy opětně přejímány její tradiční formy a symboly. Proto nevíme, jak vskutku vypadal Mistr Jan, a všechny otázky po jeho podobě musí přestati na stanovení přibližného povšechného typu postavy, která nemůže míti zjedinečňujících známek skutečné podobizny.

V ikonografii Husově hledal moderní dějezpyt odpověď na otázku, měl-li Hus vskutku vousy, se kterými se objevuje jeho postava od šestnáctého století. Věc rozřešil definitivně Zikmund Winter[8]). Poukázal přesvědčivě, že Hus byl knězem v době, kdy kněžstvo v Čechách už vesměs se povinně holilo (svědčí o tom všechny miniatury i obrazy XIV. stol.), a že se od jiných kněží církevních jistě lišiti nechtěl a nelišil. „Doufám, že jsem zúplna křesťanem od víry se neuchylujícím," psal Štěpánu Pálčovi. Také v procesu nebyla mu vytčena žádná odchylka od mravů a způsobů ostatního kněžstva, kdežto laikovi Jeronymovi připomínána brada, kterou prý nosil proto, aby se zalíbil pravoslavným, s nimiž jednal proti Římu. Ani na smrt nešel mistr Jan s plnovousem, jenž mu snad narostl v dlouhém vězení. Mladenovic, který popisuje ve své české zprávě jeho vzezření, nepraví ničeho o vousech[9]). Byl jistě oholen před obřadným odsvěcením v den odsouzení, pro něž bylo předem přichystáno v münstru lešení s mešním rouchem. Při tomto formálním aktu zrušena také tonsura, která jistě ve vězení zarostla; při exkomunikaci byla tedy kněžská důstojnost mistrova, jak se jevila zevně nejvíce holou bradou, nejprve zdůrazněna. Konečně o posledních okamžicích mistrových vypravuje přímý pramen, obrazy v rukopisech Richenthalovy Kroniky.

Kostnický písař a očitý účastník Husovy smrti, Ulrich von Richenthal, sepsal svoji kroniku několik let po událostech, jichž byl svědkem — as mezi lety 1423—1433 —

a dal ji vyzdobiti obrázky. Této kroniky zachovalo se šest rukopisů s obrazy pořizovanými dle téže předlohy. Nejstarší asi je Aulendorfský v majetku hraběte Königsegga, pak následují — podle Menšíka — Kostnický s nejlepšími obrazy, Pražský (Universitní knihovny), Vídeňský (dvorní knihovny), Petrohradský a Wolfenbüttelský[10]). Stručná a lhostejná zpráva Richenthalova o odsouzení a smrti je ve všech rukopisech věrně ilustrována sledem obrázků, kde vesměs zpodoben Hus bezvousý. Nejstarší rukopis, Aulendorfský, je vyzdoben malířem velice dovedným, který dbal netoliko kroje, nářadí a zachycení malebné rozmanitosti událostí koncilu, ale dovedl i vystihnouti typické znaky podoby. Papež a císař mají zřetelně ráz portrétní (obr. 61.) a i vypravování smrti Husovy, líčené jistými a zběžnými tahy pera a kolorované barvou vzbuzuje dojem důvěryhodné správnosti. Je to pět obrázků (fol. 135—139): Hus v černé sukni, s kacířskou korunou[11]) kráčí s rukama v předu svázanýma mezi zbrojnoši (obr. 29.), je odsvěcován, oblečen do mešního roucha, dvěma biskupy (obr. 27.), jde provázen zbrojnoši a davem na popraviště, oblečen v kutnu, s čepicí a přivázán kolem pasu provazem, jehož konce drží biřicové (obr. 28.). Konečně vyobrazen v plamenech, s bolestným výrazem; dva lidé přikládají polena na hranici, na levo tlačí se lid držený stráží, na pravo část jednoho koně a jezdec s druhým (obr. 31.). Závěrkem je obraz nakládání zbytků hranice dvěma muži na káru (obr. 30.). Podoba Husova je na obrázcích stejná, je to starší již muž, as čtyřicátník, vyholený, s dlouhými vlasy a tonsurou, postavy spíše zavalité. Jediný obrázek (fol. 142) provází zprávu o Jeronymovi: mistr vousatý a s dlouhými vlasy pod papírovou čepicí (bez ďáblů), oblečený v dlouhou černou sukni s rukama v předu svázanýma mezi oděnci (obr. 54.). Obrázky ostatních rukopisů nepřidávají postavě Husově nových rysů, dodržujíce celkem kompoziční schema[12]): Přibývá jenom lidí nebo některý detail, tak v Pražském rukopisu má Hus u pasu nůž a váček, o kterých mluví Richenthalův text. Nad hlavou vznášejí se mistrovi dva čerti. Obrázky jsou provedeny zběžněji a prudčeji. Barvy jsou pouhé skvrny, kresba je povšechnější, ale i živější; Hus v plamenech křičí, okolní postavy podány v pohybu a přimknuty k ději (obr. 32.). Rukopis Petrohradský je plošnější, více dekorativní (obr. 26.). Totéž schema kompoziční i tentýž typ postavy Husovy zachován je i v dřevorytech tištěného vydání kroniky z r. 1483[13]), kde odsouzení vylíčeno čtyřmi obrazy na dvou listech: odsvěcení, vyvedení z města, upálení a shození popela do Rýna. Jeronymovi věnován jeden celostránkový dřevoryt. Obrazy převedeny do širšího a ploššího slohu dřevorytů, rozváženy plošně, postava ustálena v pevné ikonografické schema. Pro naši představu Mistra Jana Husi je důležité, že pramen tak bezprostřední, jako je Kronika, podává ve všech svých variantech tentýž ikonografický typ s větší přesností, než jak jej možno stanoviti z památek domácích. Neboť nejstarší zachované české vyobrazení Husovo láme vývojovou řadu typu a podává mistra vousatého. Je to poměrně pozdní obraz, až z druhé poloviny patnáctého století, tvořící část výzdoby rukopisu Jenského.

Rukopis Jenský[14]) je jedna z nejdůležitějších kulturně-historických, výtvarných a náboženských památek českého husitství. Je to sbírka náboženských traktátů pod úhrnným jménem: Odpornost Kristova s Antikristem, illustrovaná někdy koncem patnáctého století asi několika malíři, z nichž jedním byl Bohuslav z Čechtic. Miniatury doprovázejí texty latinské i české — jsou zajímavou výtvarnou parafrasí náboženských názorů husitských. Husitství, původně výtvarnictví nepříznivé a považující „podobenství nebeských nebo pozemských věcí za modloslužbu", smiřovalo se od r. 1441 vnitřně s katolicismem i jeho prostředky[15]), a rukopis Jenský se starším rukopisem Gottingským[16])

jsou doklady, jak snažilo se později vyjadřovati a prostředkovati obrazem svoje myšlenky. Oba rukopisy, vzájemně souvislé, jsou významné pokusy o vytvoření nových themat, ba cyklů z katolictví nepřejatých. Pokročilejší a pozdější rukopis Jenský má výjevy, kterých není v Gottingském a postupuje ze zběžné ilustrační kresby tohoto k stanovení pevných obřadných výjevů, které úzce přimknuty k textu, znamenají satyrickou výtvarnou polemiku s papežstvím. Slovem i obrazem představen rozdíl staré církve a života současného kněžstva[17]). Genrové líčení přechází v některých dogmatických listech do monumentální formy — byť i v jednotlivostech miniaturně vypravené. Tak v kontrastech Babylona a Jerusalema, papeže s kardinály a trpícího Krista. Padesátý devátý a šedesátý obraz (fol. 37[b] a 38[a]) tvoří důležitý sled dvou výjevů: kázání bezvousého plešatého kněze s prosté kazatelny světsky oblečenému lidu (obr. 2.) a upálení bradatého kacíře, se splývajícím černým vlasem a kacířskou čepicí na hranici obklopené na pravo biskupy a mnichy, na levo diváky a dvěma jezdci (obr. 1.). Následující obraz (fol. 38[b]) představuje touž scénu, ale hranice menší a zástupy po stranách více sevřeny a přemístěny na opačné strany a pozadí nemá blanek pro nápisy, které jsou na obraze prvním. Není jistě pochyby, že jeden obraz představuje Husa, druhý, až na maličkosti nezměněný, Jeronyma. Spojení obrazu kazatele se znázorněním smrti bylo asi stálé ikonografické schema, ježto nalézáme je ještě v Kancionálu Litoměřickém (kol r. 1517) (obr. 8., 9. a 10.) a v rukopisné knize Officii Tadeáše Aquilina z kostela Opatovického v Praze z r. 1578 (obr. 12.).[18]) Je jistě vyobrazením Husa, snad v Betlémské kapli, ačkoliv text rukopisu nevysvětluje těchto vložených obrazů, a o to důležitějším, že představuje Husa bezvousého. Konečně snad možno na Husa vykládati ještě jednu postavu obrazu Žižky v nebi, kde na pravici Boha, před anděly, stojí Jan Žižka s klíčem a korouhví, Jan Křtitel s beránkem a knihou a mladý plavovlasý muž s kalichem (obr. 3.), jenž mohl by býti mistrem z Husince[19]).

Jest těžko hledati vysvětlení pro neobvyklé vzezření mistrovo na obrázku hlavním (obr. 1.), odporující všem ostatním zachovaným památkám českého typu. Snad měl býti vyobrazen tak, jak vyšel ze žaláře[20]), snad nutno považovati obraz za příklad, jak pomalu ustaloval se typ a pevné pojetí Husova významu a místa v české církvi.

Pradávná úcta k Husovi měnila se zvolna v kult světce. Byl-li z počátku jmenován *mučedníkem,* později obvykle *mužem svaté paměti,* obráží se v tom, že nebyl zakladatelem pevně vybudované církve, ale že jeho smrt byla pohnutkou veliké mravní reformy. Teprve tehdy, když toto očistné hnutí zvnějšnělo, mohl zaujmouti v ritu a kultu domácí církve pevné místo. Nelze předpokládati, že dálo se tak dlouho před polovicí století. Aeneas Sylvius, který poznal Čechy r. 1451, píše: „Jan a Jeronym jsou uctíváni u Čechů *jako mučedníci* nemenší, než jsou Petr a Pavel u Římanů", a vypravuje o tom, že hned po smrti zasvěcena jejich památka a ustanoveno, aby byla každoročně slavena. Svátek Husův a Jeronymův oslavován v chrámech šestého července, ale uctívána jenom jejich památka a zpíváno jenom „officium commune de martyribus", ve kterém se nevyskytovalo jméno Husovo nebo Jeronymovo[21]). Teprve koncem XV. století přibývalo svátku Husovu okázalosti a on ctěn jako prvomučedník a světec[22]). Bylo svěcení svátku Husova (a podávání svátosti dítkám) jednou z hlavních známek odlišnosti církve katolické a utrakvistické, jež přejala jinak již celou starou liturgii, ctění obrazů a soch. Svátek byl také zhusta příčinou rozporů obou stran, výtržností a bouří.

Změněné stanovisko husitismu k sochám a obrazům dávalo výtvarným uměnám podnět k hojnějšímu zabývání se postavou Husovou, takže mohla konečně vzniknouti

souvislá tradice. Vývoj typu bral se jistě od malby knižné k malbě tabulové, z ilustrace — jakou je ještě poněkud i kresba rukopisu Jenského — k pojetí monumentálnějšímu. Vidíme z památek, že čeští umělci zpodobovali především smrt mistrovu, okamžik jeho upálení, jakožto nejvýznamnější událost jeho života i počátek nové doby. Konečně bylo tu jistě i národní vědomí potupy a křivdy koncilem na Češích spáchané. Proto přirovnáván také k prvomučedníkům nebo staven vedle dřevních národních světců.

V kancionálu Smíškovském z r. 1491, díle Matouše iluminátora,[23]) vyobrazen v iniciále S, před officiem o mučednících, mistr Jan v mešním rouchu a kacířské čepici se dvěma ďábly, jak žehná pravicí kalichu na knize. Stojí uprostřed prvomučedníků sv. Štěpána s kamením v klínu a sv. Víta s palmou. Všichni tři mají u hlav aureoly (obr. 5.). Liturgický text je takto výtvarně glossován a sesílen krajovou ozdobou, kde vymalováno metání Husitů do Kutnohorských šachet — tedy událostí místní. V druhé části kancionálu podáno ještě Upálení, zde již rozvedené do scény zevrubně vyprávěné (obr. 6.). Obrázek je z těchže prvků jako v rukopisu Jenském (biřici, biskupové na koni a mniši), ale umístěn volněji v krajině a vypraven podrobnostmi dříví přikládajících biřiců; také obličeje diváků vyjadřují zlobu a větší účast na ději. Mistr vyobrazen na hranici, v bílém rubáši a kacířské čepici, přivázán ke kůlu řetězy v pasu a v nohách. Ačkoliv Upálení je malováno hůře a zběžněji — snad pomocníkem Matoušovým — než obřadnější list s iniciálou prvomučedníků, přece je typ postavy a podoby Husovy na obou obrazech týž. Silné, spíše zavalité tělo nese okrouhlý a plný obličej, s vlasem na čele rovně postřiženým. Toto pojetí Husovy postavy bylo v českém umění do šestnáctého století stálé, jsouc odvozeno patrně ze starších předloh, pochodících ještě z přímých vzpomínek na mistrovo vzezření. Jenom vedlejší části výjevu Upálení byly rozmnožovány a stávaly se členitější. Tak už na nejstarším datovaném obraze, dřevorytech tištěného českého Passionálu z r. 1486,[24]) stal se z diváků odlišený, do typů charakterisovaný dav. Scéna podána velice živě, plasticky a výrazně: střed tvoří Hus, jemuž plameny hranice sahají po pás, na čepici má tři čerty a je do kola obklíčen davem; v popředí dva biřicové, přikládající a dmýchající, tvoří dobrý kontrast i přechod k hlavní postavě. Komposice tohoto krásného dřevorytu upomíná svou soustředěností a vážností na ztrnulejší Upálení Jenské — kdežto liší se od genrovitě malebných obrázků kancionálových. Jako v rukopisu Jenském není ani zde zvláště vytvořen Jeronym (obr. 4.); k vyobrazení jeho smrti použito bylo asi téhož štočku jako na Husa, jenom v zadu vyříznuty postavy diváků, takže střední postava je osamocena proti pozadí, a na čepici ponechán jenom jeden čert. Oba dřevoryty jsou ilustracemi jedné verse českého sepsání Mladenovicova, jež čítáno bylo ve chrámech ve výroční den upálení[25]).

Obrazu Passionálu blíží se, a formálně od něho závisí, dřevoryt (obr. 7.) zdobící první české vydání kroniky Aeneáše Sylvia z r. 1510[26]). Prostotou své formy výmluvná scéna, plošší a prostší Passionálu, má Husovu postavu nezměněnu, diváci opěšali a přiblížili se více hranici, takže list je plnější. Arcibiskup na pravo a dva světští pánové na levo posunkují, také oba biřicové v předu jsou pohyblivější. Dřevorytec chtěl jistě tímto naivním prostředkem zvýšiti dramatičnost celého výjevu.

Námět je již myšlenkově vypracován a určen v základních postavách, proto může býti dramatický výraz celé scény rozhojňován a stupňován. Vrcholkem tohoto výtvarného přetvoření postavy Husovy — která stává se už tradičním motivem — jsou obrazy obrovského Kancionálu Litoměřického provedené neznámým umělcem někdy

v letech 1510 až 1514.[17]) Kromě své veliké ceny umělecké, je Kancionál krásným dokladem úplného rozvoje ctění památky Husovy na začátku šestnáctého století. Neboť jenom z živého citu mohlo veliké nadání neznámého mistra vytvořiti tak monumentální pojetí tragické chvíle Husovy smrti — kde dějinný význam námětu dosud nejsilněji a nejčistěji převeden do výtvarnictví.

Husovi věnovány v Kancionálu tři obrazy. Na foliu 43 — ještě v první části, na niž nakládal asi Jakub Ronovský — je Upálení Husovo krajovou ozdobou, spolu ještě s obrazem krále Davida, kdežto střed listu tvoří Mše sv. Řehoře (obr. 9.). V malém výjevu je řada drobných dobře rozlišených postav a hustý zástup seskupen kol hranice, na které přivázán ke kůlu Hus v bílém rouchu a kacířské čepici se třemi ďábly. Výraz tváře je klidný i postoj, který odráží se od pohybů přikládajících pacholků, arcibiskupů a pánů na koních a zbrojnošů, vyrůstajících z listů dekoračního listoví. Celek neliší se v základu od starších vyobrazení, jenom bohatší vypravení osob, lepší sevření jednotlivostí v celek ukazují pokrok slohový i zralejšího mistra.

Úplné proniknutí látky novým duchem ukazují teprve dva vrcholné listy (fol. 246 a, b): Před koncilem Kostnickým a Upálení, malované asi z popudu litoměřického purkmistra, rytíře Václava z Řepnice. (Obr. 8, 10.) Mistr iluminátor proměnil nejspíše tradiční Husovo kázání, zachované v rukopisu Jenském a v Officiích Aquilinových na významnou scénu slyšení Husova před koncilem. Výjev je rámován a organicky spojen s bohatým renaisančním ornamentem, ve kterém dva putti drží štít s napsanou thesí disputace „Caro mea vere est cibus", ale vyrůstá z tohoto dekorativního celku na samostatný obraz. Ve fantastické sloupové architektuře chrámu stojí na vyvýšeném řečništi pod bohatým baldachinem bezvousý Hus v zlatě tkaném červeném taláru a baretu, ozářený nimbem, a opíraje se levým ramenem o pult, mluví ke kolem rozsazeným kardinálům a členům koncilu. V plné výrazné tváři, vroubené hustým vlasem, zračí se klid duševního soustředění projevujícího se v jemné hře rukou, v níž proměněno staré kazatelské gesto. S vážností a prostotou mistrovou kontrastují karikaturální tváře i gesta jeho odpůrců, z nichž jeden povstav, protestuje se vztýčenou rukou. Pozadí scény vyplňují roztroušené postavy — doplňujíce tak celek výmluvného obrazu.

Je-li již ve scéně koncilu vystižen dramatický nerv Husova sporu s církevní autoritou, je Upálení přímou oslavou jeho mučenické smrti, vroucím a monumentálním zformováním národního i duchovního významu veliké chvíle. V romantické krajině, z karikovaného a genrovitého zástupu — ve kterém přikládající pacholci tvoří už pevné typy — zvedá se těžký svislý sloup kouře s hranicí. Na pravo klečí bolestně dojatý donátor rytíř Václav z Řepnice pod stromem se svým štítem. V hořící hranici stojí, přivázán v pasu ke kůlu, klesající Hus v bílém rouchu, kacířskou čepici u nohou. Je to tatáž tvář, kterou vidíme na obraze předcházející stránky, ale bolest, která pohnula tělo, pronikla i rysy obličeje, zavřela oči, zkřivila pootevřená ústa. Od tohoto obrazu lidské bolesti odráží se hořejší část listu: zde rozšiřuje se černohnědý dým, hranice mění se v modravý oblak, ve kterém andělé nesou oslaveného Husa kněžským rouchem oděného a s mučenickou korunou a nimbem nad hlavou k Bohu Otci trůnícímu v nebesích.

V obrazech Litoměřických dospělo naše umění k vrcholu výtvarného zpodobení Jana Husa, nikdy potom nedosaženého. Z ilustrační scény nejstarších vyobrazení stal se dramaticky přecitěný pathetický hymnus duchovnímu vůdci národa.

Úplného propracování došla postava Husova jenom v malbě knižní, volnější monumentální malby oltářní. V knihách a kancionálech byl Hus propracován jistě i v ná-

mětech odchylujících se od tradičních postojů. Tak titulní dřevoryt Husovy knížky „Sepsání o šesti bludích", vytištěné v Litomyšli r. 1510 ukazuje mistra oholeného a s tonsurou, sedícího a píšícího v kathedře.[28])

Jedinou plastickou památku kultu Husova máme zachovánu v kamenném znaku města Tábora (obr. 100, 19—21) na radnici Táborské s letopočty 1515—1516.[29]) V čistě dekorativně řešeném, pozdně gotickém znaku umístěny ve výžlabcích profilovaného rámu drobné figurky Jana Husa na hranici, Jeronyma na hranici, Adama a Evy, Prokopa Holého a Žižky. Zběžnou a řemeslnou prací vytesán zde Hus na hranici v říze a čepici přivázaný zpříma ke kůlu. Figurky zajímavé jako kulturně historický dokument jsou pojaty úplně genrově, tak jako ostatní práce téhož mistra (portál důchodu a svorníky mazhausu) a nejeví stopy po vnitřnějším pojetí thematu.[30])

Tyto ukázky jsou jistě jenom zlomkem všeho, čím oslavovalo naše umění na rozhraní patnáctého a šestnáctého století památku Husovu. Jmenovitě chybí téměř všechny malby oltářní, jistě v této době již hojné. Z muže svaté památky stával se světec, či dle kroniky Bartošovy dokonce „dědic a mučedlník český". Na arše z Vlněvsi chované na zámku Roudnickém a malované někdy kol r. 1500[31]) vystupuje Hus vedle sv. Bartoloměje, Jana Křtitele, sv. Václava a sv. Vojtěcha, ještě jako osoba podřízená, jak s knihou v ruce a odznakem svého mučednictví bez nimbu posluhuje sv. Vojtěchu sloužícímu mši. (Obr. 22.) Na pozdější predelle z kostela sv. Kříže v Chrudimi je už souřaděn s českými patrony sv. Václavem, Ludmilou a Prokopem. (Obr. 23.) Poloviční postava, v typu obličeje podobná ostatním obrazům, ale propracovaná značně realisticky, v bílé rochetě, s tonsurou a nimbem žehná pravicí kalich[32]).

Umění vytvořilo konečně české církvi celistvou postavu světce, přiřaďující se k starším domácím náboženským typům a schopnou vývoje i dramatického stupňování. Ale výtvarný život typu Husa světce podlomilo samo husitství, nesamostatné a podléhající samovolnému rozplynutí v pevnější soustavě a organismu nově vznikajícího a rostoucího protestantismu.

II.

Po celé patnácté století jevilo se husitství Němcům jako český jed a Jan Hus jako podněcovatel a kacíř, se kterým smířilo je teprve vystoupení Lutherovo. Když dospěli sami k reformě duchovní, viděli Němci v učení a osudu Husovu příklad a pomoc na cestě k vlastní církvi. Vidíme, jak postupně mění Luther svůj poměr k Husovi, jak roste jeho zájem o jeho spisy, které dostávají tak novou vývojovou hodnotu. Veliká účast na životě mistra, který stává se trvalým činitelem německé reformace, projevuje se netoliko překlady jeho dopisů vycházejících s předmluvou Lutherovou, ale i snahami o výtvarné představení jeho osoby. Tak již r. 1525 vychází z okruhu Huttenova spisek „Processus consistorialis martyrii Jo. Huss.," vyzdobený řadou dřevorytů zobrazujících život Husův[33]). Prosté, ale význačné obrázky tvoří výtvarnou pointu textu, vyčítajícího rozdíly církevní nauky a praxe. Třináct obrazů líčí souvisle a zajímavě Husa kázajícího, přisluhujícího tělem a krví páně, obžalovaného, odsouzeného a odsvěceného i vydaného ohni. (Obr. 13 a 14). Husova postava podána v povšechných rysech, ilustračně a v typu celkem shodně s pojetím českým. Některé obrázky zajímají námětem: V upálení opakuje se myšlenka z Kancionálu Litoměřického, vstup duše umírajícího na nebesa, kázání je motiv rukopisu Jenského, a přijímání podobojí je obměňováno v pozdějších luterských obrazech.

Processus je první ukázkou nového, ne pouze historického a národnostně zaujatého stanoviska německého k Husovi, jemuž věnován cyklus ilustrací blízký českému pojetí mistra.

Ovšem na vytvoření běžného typu Husa bradatého s baretem neměli anonymní dřevoryty Processu vlivu, ba i dokumentární obrazy Richenthalova koncilu zůstaly nepovšimnuty a německé výtvarnictví protestantské čerpalo — jak se zdá — z úplně fantastického pramenu Schedelovy Kroniky.

Mistrovské dílo německého ilustračního umění, r. 1493 v Norimberce vyšlá „Weltchronik" Hartmanna Schedela, dokumentární jenom v některých pohledech měst (Praha), vyzdobena je řadou krásných dřevorytů používaných čistě dekorativně při vypravování o nejrůznějších událostech. Stručné vypravování o koncilu kostnickém, pořízené dle Enea Sylvia, provázeno je poprsími vousatého J. Husa, bezvousého Jeronyma a Rokycany (obr. 33, 34, 57), sloužícími také jako podoby Micheáše, Sophoniáše, Barutha, Cicerona, Anaxagory, Lucia Papiria, atd. Proto nezdá se, že by byly bývaly zaměněny nápisy u bezvousého Husa a vousatého Jeronyma, ale že tiskař vůbec nechtěl podati skutečné podoby, ale používal štočků jenom jako knižní výzdoby. A přece určily nejspíše právě tyto fantastické obrázky na staletí představu tělesného zjevu Husova. Aspoň dřevoryt označený jeho jménem má několik význačných známek pozdějšího typu. Je to poprsí, jak obyčejně býval Hus představován: s kazatelským posunem ruky, vousatá hlava je pokryta čepicí, ze které snadno mohl vzniknouti mistrovský baret a je podána v profilu, jako téměř všechny podobizny německého typu. I zdůrazněnou linii velikého nosu, jako prostředku charakterisačního, najdeme u Schedela.

Vytvoření tohoto typu Husa kazatele, jenom v poprsí, v profilu, s knírem a vousem do špičky zastřiženým, a mistrovským baretem přičítá tradice Holbeinovi. Odpovídá německé představě Husa učitele a spisovatele, předchůdce Lutherova, kdežto Čechové představovali si jej v celé postavě, bezvousého (v šestnáctém století vyholovali si kališníci vrchní ret, takže i obrazy sv. Václava nemívají knírů), s kacířskou čepicí jako náznakem mučenictví — vrcholu jeho života a činnosti.

Není zachována žádná podobizna Husova provedená Holbeinem mladším, ale K. B. Mádl uvedl na stopu potvrzující autorství slavného mistra. Upozornil na dřevoryt (obr. 38.) Tobiáše Stimmera z r. 1587, kterému sloužila asi za předlohu kresba Holbeinova, někdy v třicátých letech šestnáctého století vytvořená.[34]) Tato podobizna vykazuje také nejvíce shodných znaků s obrazem Schedlovy kroniky, ale je zušlechtěna a nový duch mění výzdobnou ilustraci na ideální obraz bojovníka za myšlenku. Tento typus byl potom po celé šestnácté i sedmnácté století opakován, druhdy schematičtěji a s nestejnou výrazností, na náboženských letácích, ve sbírkách životopisů slavných mužů i kronikách a historické literatuře. Už r. 1537 ozdobuje taková hlava Husova titulní list Agricolovy „Tragedia Johannis Huss" (obr. 40), vyšlé ve Vittenberku, později stává se v Německu a Nizozemí i volným listem grafickým, jako na rytinách Baltazara Jaeniche (obr. 35), Hondiusových (obr. 42), Picartových (obr. 45), nebo na krásném listu Angličana Houstona (obr. 44.), kde vidíme, že typus přechází v základu nezměněn až do osmnáctého století. V šestnáctém století je Hus pevnou historickou představou protestantismu, ovšem bez národního a citového významu, jaký měl vždy v Čechách, kolem které tvoří se záhy výzdobná legenda, o jeho tušení a proroctví vystoupení Lutherova. Je souřaděn s Lutherem, jako na Cranachovi blízkém listu „Luthera a Husa podávajícího večeři páně vévodské rodině Saské" (obr. 37)[35]), jehož parafrasi potkáváme později v českém vydání postily. Také první souborné

vydání Husových spisů vychází v Německu ozdobeno dřevorytovými obrazy Husa a Jeronyma od mistra M. S.[36]) Zde však podán Hus shodně se starou tradicí českou, v celé postavě, bezvousý a na hranici, spoután tak, jak vypravuje Mladenovic, Jeroným pak vousatý. Obraz Husův přechází do českého vydání Postily, tištěného rovněž v Norimberce, r. 1563, tedy v době, kdy již v Čechách ovládl úplně německý typ vousatého Husa-kazatele. (Obr. 15.)

Podlehnutí domácí představy cizímu obrazu označuje výmluvně stav české církve, mizení živořícího kališnictví v rostoucím protestantismu. Svěcení svátku Husova bylo jedním z posledních znaků odlišnosti kalicha a už v třicátých letech šestnáctého století je luteránské hnutí v Čechách tak silné, že může nahraditi svým pojetím generacemi vytvořený domácí obraz národního světce. Luther je považován za mstitele a pokračovatele Husova, čímž ztrácí povlovně zmalátnělé kališnictví svoji samostatnost a Hus svoje jedinečné úhelné místo v národní kultuře. Jinak doznává kult Husův právě v šestnáctém století největšího vnějšího rozšíření. Je už vysloveným světcem, kterému zasvěcovány chrámy, jako v Hradci Králové na kopečku, z r. 1535 (obr. 152.), v Menším Městě Pražském se zvony z r. 1560, v Radošovicích, v Kladrubech (kostel dřevěný od sedláků sroubený), nebo oltáře (v betlémské kapli, v chrámu sv. Mikuláše, Filipa a Jakuba na Smíchově, v Čáslavi, v Černém Kostelci, v Hoře Kutné, v Litoměřicích, v Českém Dubu), kde obraz Husův spojován buď s obrazem Žižky, Jeronyma, nebo některých starých světců. Tyto všechny památky byly, kromě několika zvonů, vesměs zničeny, ale soudíme-li z jiných zachovaných klesla výtvarná jakost Husových obrazů nemálo proti době staré. Již první česká podoba protestantského typu, dřevorytový medailon v kronice Kuthenově, vyšlé r. 1539 (obr. 16.) je prázdnější dřevorytů Passionálu, Kroniky Sylviovy a titulního listu O šesti bludích, nemá jejich zhušťující výraznosti ani vřelosti. Později ovládne v české grafice úplně typ profilového poprsí, zvláště když české knihy tisknuty zhusta v Norimberce nebo aspoň s cizí obrazovou výpravou. Obrázky tisknuté rozšíří německou podobu Husovu po celých Čechách a do všech řemesel. Vidíme ji na medailonech zvonů v Okrouhlici z r. 1554 (obr. 25., 102.), ve Veclově z r. 1609 (obr. 24.), v Ústí n. Labem z r. 1544[37]), nalézáme kachle (obr. 90., 91.) nepochybně českého původu jako je onen v Počátkách, kde grafický námět převeden se zdarem do hlíny.[38]) Obraz Husův býval v šestnáctém století používán s oblibou také jako ozdoba knižních vazeb, kterých dosud hojně zachováno: na kancionálu v Sedlčanech, práci knihaře Jiříka z r. 1559, na graduálu v Pelhřimově, na Strahově, v Universitní knihovně (obr. 88., 89.). Pravidelně střídá se Hus s Lutherem, Melanchthonem i Karlem V., takže nevíme, jsou-li razítka práce české; německé vzory měly jistě. [39])

Bylo řečeno, že typ bradatého Husa byl šířen mincemi (obr. 74.—87.) nebo i snad na nich vznikl. Tyto mince byly však vždy rázu soukromého a nemohly proniknouti do všech vrstev, kde obrazy Husovy byly žádány. Největším a nejvlivnějším rozšiřovatelem nové podoby v Čechách byl postupující protestantismus, který zatlačoval vnitřně slabé husitství a podsunoval také svoje historicko-náboženské, nenárodní pojetí významu Husova. Mince přejímaly jenom hotovou podobiznu z grafiky a sledovaly úplně vývoj všeobecný. Na nejstarších, stříbrných portrétních medailích ražených prý r. 1515 v Jáchymově za hrabat Šliků je Hus na reversu v celé postavě, obnažený na hranici a ještě bezvousý a s kacířskou čepicí. Pozdější medaile mají druhdy na reversu obraz starší, jenom doplněný o vous, kdežto avers ozdobuje hlava v podání novějším: tak stříbrný dvojtolar Christopha Jakuba Lehera z Augšpurku (1683 až 1707) nebo medaile s nápisem „Credo unam esse ecclesiam catolicam". Všechny

tyto mince jsou soukromé a žádná nepřesahuje šestnácté století; původ i tendence nápisů jsou zřejmě protestantské, narážející na domnělé Husovo proroctví vystoupení Lutherova.[40]) Lutherem dostává Hus v Čechách nového světla i smyslu, stává se spíše článkem vývojového řetězu, nežli počátkem duševního obrození národního, za nějž byl dříve pokládán. Obráží se to jasně v předmluvě impressora postily z r. 1563: „. . . . Tak jest jakž on položil řka; Mistr Jan Hus zakřesal tak, že jiskra traudu chopila, a v troudu se ukázala. Erasimus Roterdamus přičiniv k ni syrnou svíčku rozžal. Martin Luther vzav svíčku rozžatou, a rozsvícenou do rukou, tou téměř již všemu světu svítí . . . . Nemohla ta zběř zlého kněžstva Husýho kýhání na ten čas snésti, musela ubohou Hus k upečení dáti. Nyní pak lahodného Labutího zpívání těžce zažívá. Tak jim muž Boží, duchem prorockým předpověděl. Mne (řka) jakožto Hus upečete, ale po mně Labuti upécy mocy nebudete . . . .". Tato slova osvětlující názorně názory našich protestantů jsou zároveň výkladem malby na listu Malostranského Graduálu malovaného r. 1572 na památku Jana Lašťovičky (obr. 11.). Velký výjev Upálení, malovaný dosti zběžně a genrovitě, je komentován a zaostřen dekorativní ozdobou postranní, kde Viklef, Hus a Luther rozžehují, udržují a nesou světlo víry. Hus ozdoby krajové je vypraven šatem i výrazem úplně protestantsky, na obraze hlavním zachována, kromě vousu, tradice starších obrazů, bez jejich vřelosti. (V Univ. knihovně v Praze, sign. XVII A 3).

Vroucněji podána je smrt Husova na malovaném listu neznámého původu v Museu král. Českého někdy z druhé pol. 16. stol. V ideální krajině, uprostřed pestrého a živého zástupu vrcholícího rozložitými figurami přikládajících pacholků umírá na hranici s bolestí v tváři i prohnutém těle bledovlasý Hus, nad nímž vznáší se anděl s věncem mučenickým; z oblak přihlíží Kristus. List spojen je se dvěma vyobrazeními popravy kutnohorských havířů v Poděbradech za Wladislava roku 1496, kteří bývali považováni za mučenníky víry[41]). Ale i zde ohlašuje se důraz na malebné a téměř humorné propracování davu, které ohlašuje už jistou formalističnost malířova názoru na látku. Stejným dojmem působí také — celkem zběžné obrazy Upálení a Kázání v Officiích Tadeáše Aquilina, seniora literátského chóru kostela Opatovického z roku 1578. (obr. 12). Jenom mniši stojící u hranice liší se od dřívějších karikaturálních figur kněží jakousi realistickou určitostí kroje i fysiognomií — obraz stává se polemikou s představiteli rostoucí protireformace.

Vnitřní síla husitství se vyžila a náboženský zájem splynul v pevnější soustavě protestantismu nebo přecházel do sborů českých bratří. Hojný a rozšířený kult Husův stává se vnějším a vlažnějším, jak ukazují zprávy o kompromisech utrakvistů s katolíky a jezovity, o výtržnostech při svěcení svátku Husova, o pokusech odstraniti jméno Husovo z kalendáře, nebo konečně slouží jméno mistrovo myšlenkám protestantským.

V roce defenestrace, v předvečer nového násilného roztržení souvislosti národního vývoje, vychází knížka „Hussus et Lutherus, id est: Collatio Historica duorum fortissimorum Jesu Christi militum"; na titulním dřevorytu zapaluje si Luther svoji pochodeň od pochodně vedle stojícího Husa. Obrázek — snad poslední vytištěný v Čechách před katastrofou — je téměř symbolem stavu duchovních věcí ve chvíli převratu: Oheň zapálený před dvěma sty lety nemá již vlastního žáru, je udržován cizinci a svítí novým lidem. Mistr Jan není už živým činitelem a náboženským vůdcem, jenom spíše drahou vzpomínkou jedněm, druhým vnějším znamením souvislosti s přítomností, kterou určuje dílo Lutherovo. Ale i tato vzpomínka měla býti zahlazena všemi prostředky vítězné protireformace.

* * *

III.

Jakmile bylo rozhodnuto po Bílé Hoře, že vítězství církve je úplné a vytčeny i politické cíle protireformace, byly spolu se soustavným potíráním jinověrců zahlazovány i všechny památky utrakvismu i protestantismu. Roku 1623 odevzdává Lichtenštejn národu francouzskému kostel slovoucí Mistra Jana Husy v Menším Městě Pražském na Újezdě; rušení venkovských chrámů a kaplí následuje. Mešní nádoby přelévány, které zvony nezkaženy, těm vysekávány ještě i v 19. stol. medailony nebo nápisy připomínající Husa (Okrouhlice, Hradec Králové), archy a obrazy páleny (Čáslav, Litoměřice, Kutná Hora), z knih vyřezávána aspoň oslavná officia a obrazy (Sv. Mikuláš na St. Městě). Z množství zpráv a zachovaných stop po takových čistěních představujeme si teprve rozsah úcty mistrovy v Čechách a vidíme, jak dlouho trvalo, než potlačeny všechny památky staré víry. Ještě z r. 1738 vypravuje Graduál literátů Chrudimských o návštěvě velebných pánů Patres Jesuitů misionářů (byl s nimi P. Antonin Konias), kteří „knihy přehlíželi a i na tuto přišli, pro některé chybné a bludné věci že jsou z předu vytrhnouti museli, ktery se nedostávají". Celkem 39 listů.[42]) Jak hluboce tkvěla v lidu úcta k Husovi ukazují takové drobnosti, jako je zpráva vlašimského děkana z r. 1677 o Lukáši Nuskovi ve vsi Dubu, který „má na hostie, jež lidem prodává, formu, zobrazující na jedné straně kalich, na druhé Jana Husa v Ohni, jakoby mučednickou smrt podstupujícího, dosti pohoršlivou."[43])

Pozorujeme-li, jak pomalu šlo přeformovati cítění lidového jádra, chápeme význam soustavného šíření kultu sv. Jana Nepomuckého, nové osy i ohniska nového náboženského nadšení, které dalo výtvarnictví osmnáctého století tolik popudů a námětů. Není jediného dokladu přímé záměny Jana Nepomuckého za Jana Husa, o jakých se časem mluvívá, ale je jistě zajímavé, že nejstarší obraz Jana Nep. — ze sedmnáctého století — blíží se značně typu tváře i výrazu Jana Husa[44]). Měl-li nový světec, kněz, tvář plně zarostlou, bylo to jistě z potřeby jakési souvislosti představy s postavou starší, na kterou navázán potom další samostatný vývoj výtvarného znázorňování.

Hus sám vyobrazován v sedmnáctém a osmnáctém století ovšem jenom v cizině, zvláště v zemích protestantských. Je to stěží přehledná řada knih a letáků, rytin a leptů, lišících se většinou jenom ve všeobecných známkách slohu. V základu táž postava provedena jednou lépe, jindy hůře, přesněji nebo povšechněji, jednou s posunem kazatele podruhé s pósou rokokového světce; je ostrá a přísná v sedmnáctém století, měkčí se a stárne v osmnáctém, stává se téměř sentimentální v romantickém ztlumočení věku devatenáctého.

Odchylné pojetí ukazuje jenom lept Balzerův (obr. 49.) v českém překladu Roykovy Historie sněmu Kostnického z r. 1785, po více než sto osmdesáti letech první veřejná známka obnovené úcty k Husovi. V rokokové formě knižní ilustrace je přece kus souvislosti s nejstaršími obrazy husovskými a také tvář mistrova podána bez vousů. Potomní české obrazy — rozmnožované hlavně litografií — přidržují se vesměs německého typu, v té době už ovšem změněného téměř na ideální obraz moderního protestantského kněze.[45])

Tato lidová postava tvořená většinou z tendencí náboženských přechází do romantické historické ilustrace, kde z Husa náboženského horlitele stane se ideální postava bojovníka za myšlenku. Romantické historické malířství používá v Německu námětů husovských jako protestu proti katolickému nazarénství. Martersteig (Odsvěcení před koncilem), Pixis (Hus loučí se s přáteli), Vilém Kaulbach, Menzel (Otčenáš) a zvláště

düsseldorfský Karel Lessing (Husitské kázání z r. 1832, Hus před svými soudci z r. 1842, Hus na hranici 1844—1850) malují Husa jako ušlechtilého trpitele, jedince čelícího rozvířenému zástupu, podstupujícího se vznešeným klidem smrt za přesvědčení. Týž vnitřní názor i umělecké přesvědčení vyjadřují také nástěnné malby ze života Husova, kterými vyzdobili na sklonku šedesátých let profesor Pecht a Fr. Schwörer stěny kostnického Kaufhausu.[45]) Je to vždy rozhodný okamžik děje, představený gesty a tvářemi okolních lidí, typicky rozlišených, dramatické kupení barevného zástupu, vypraveného v jednotlivostech popisně realisticky.

V takovém pojetí přechází postava Husova i do historického malířství českého. Ale péče o malebnost se snahou o dokumentární věrnost je podložena mnohem vřelejším poměrem k námětu, než jaký mohlo míti umění cizí. Hus není nám jenom historickou osobností symbolisující boj za myšlenku, ale představitelem národa i jeho přítomných tužeb. Změnu cítění a stupňovanou vroucnost ukazuje již Manesova kresba (obr. 154.), kde z neosobné a formalistní plastické skizzy Schwanthalerovy stal se výrazný zjev, plný vnitřního života, vřelé zanícenosti, s rysy již výmluvně českými. I poprsí (medaillony) z pamětních desek Husových, které v době té vytvořili pro Prahu a Husinec B. Schnirch (1867) a pro Kostnici r. 1878 Mauder (obr. 157) svědčí o stejném. Zvláště však jeví se takto Hus i na velkém obrazu Brožíkově z r. 1883. Vnitřní obsah obrazu je tu ještě tlumen snahou rekonstruovati a zevrubně popsati chvíli dávno minulou, takže umělec zdržoval se u nedosti spojených jednotlivostí, látek, rouch, genrového vypracování jednotlivých figur a skupin, a celý děj ztuhl na scénu příliš upravovanou a klidnou. Proti pestrému koncilu stojí černý Hus, propracovaný ze staré ideální povšechnosti do modelového portrétu, a spoj těchto kontrastů tvoří gesto odsuzujícího kardinála, provozené realistickou mimikou a psychologickou hrou tváří.

Hus Brožíkův byl předlohou i typem všech potomních obrazů a ilustrací, v myšlenkovém ladění i ve zřetelech formálních. Tak přešel i do sochařství v první soutěži na pomník 1893, kde vesměs obměňovali sochaři jenom malířsky cítěná gesta, draperie a vysvětlující symboly. Citově vroucnějším a formálně dokonalejším stal se mistr Jan Hus v menších a beznáročných ilustracích Jeneweinových (obr. 159.) a Alšových.

Aleš zbavil ve svých Husech motiv každé historisující genrovitosti, zpřítomnil postavu Husovu prudší a bezprostřednější linií, prohloubil její pathos, učiniv ji opětně čistým typem a výrazem současného cítění (obr. 160.) Jinak pojalo Husa moderní sochařství. Byli to v druhé soutěži na pomník, r. 1902, nejprve St. Sucharda, (obr. 162.), J. Kotěra a Kvasnička, potom Bílek (163.), Šaloun, (obr. 164.), Beneš (obr. 165.) a jiní, kteří vytvořili Husa jako symbol mravní obrody a duchovního převratu, dajíce mu vyrůsti ze země jako fantómu soustředěnému v jediném gestu. Vyjadřuje-li Hus Brožíkův a Alšův historicko-politické ideály národní, mluví z posledních pomníků v Praze, Kolíně, Hořicích, současná potřeba obrody náboženského života, provázená literárními pokusy o prohloubení kultu Husova i o nový výklad jeho dějinného i mravního významu[47]). Vývoj výtvarného podání mistra Jana není ukončen. Každá nová generace umělecká vykládá znova a po svém tuto látku drahou našim srdcím a bohatou dramatickým obsahem, proto schopnou stálého rozvoje. Jan Hus, působí dosud přímo na naši kulturu a duchovní život, dává také českému umění dosud živý formální problém, vzešlý z domácí země a národního cítění, tedy vzácný podklad souvislé a organické tradice, ze které jedině vyrůstají veliká díla.

* * *

Poznámky ke článku Jan Hus ve výtvarném umění.

Přítomný pokus o nastínění významu postavy Husovy jako motivu výtvarného umění není než neúplnou skizzou, které definitivních rysů dodá spíše historik čistý nebo kulturní, nežli historik umění, jemuž neúplnost a roztříštěnost zachovaného a známého materiálu brání v sestavení souvislé řady vývoje formy. Nad to není možno bezpečně tvrditi ani o tom, co zachováno, že jedná se určitě o výtvarné zpodobení Jana Husa, a několik přiřknutých památek v této knize není než podmíněnou domněnkou. Jejich soubor je v podstatě prací redaktora díla pana Aug. Žaluda, jehož přispění a laskavé ochoty autor vděčně vzpomíná, za jiná přátelská upozornění vděčí dru. Václavu Chaloupeckému, prof. dr. Arnoštu Krausovi, prof. dr. Václavu Novotnému, dru. V. Vojtíškovi a panu řediteli kůru V. Zelinkovi.

[1]) Palacký, Documenta M. J. Hus, str. 323.

[2]) Palacký, Documenta M. J. Hus, str. 598.

[3]) Štěpán z Dolan, Epistolae ad Hussitas I. Pez. Thesaur. Anecd. IV. P. II. col. 521 citováno Nejedlým: Počátky husitského zpěvu. 447.

[4]) Psaní kapituly Olomoucké koncilu Kostnickému 1416. Cit. Nejedlý: Počátky hus. zpěvu. 447.

[5]) „in templis dei pro beatis depingunt; in praedicationibus eos sanctos fore astruunt, in officiis divinis suffragiis honorant, mistas ut pro martiribus canunt", Palacký, Documenta M. J. Hus 649.

[6]) Husův názor na umění výtvarná a hudební sestavil poprvé Zdeněk Nejedlý v Počátcích hus. zpěvu, Praha 1907, str. 158—162 a zjistil doklady poměr husitství a umění v Dějinách husitského zpěvu, Praha 1913, str. 5—52. V obou knihách snesl také zprávy o kultu Husově.

[7]) „Když bude krásný obraz neb malovanie, tedy všichnu mysl obratie k té pěknosti a v té sě obierajíce myslí a kochánim, chválé malíře, že krásně maloval neb vyřezal, a zapomenú, že Kristus ohavně potupen a ukrutně umučen..." Výklad desatera, cit. Nejedlý Počátky 161.

[8]) Dr. Zikmund Winter: Dějiny kroje v zemích českých od poč. stol. XV. až po dobu bělohorské bitvy. Praha 1892. Str. 193. Před Wintrem zabýval se otázkou Husovy brady F. Menšík v Národních Listech: O Husových podobiznách r. 1893 v č. 53. a 59., kde míní — nikoliv rozhodně — že Hus vousy měl. Bez znalosti pramenů a české literatury psána je kniha Wilhelma Fabera a dra. Juliusa Kurtha: Wie sah Huss aus? Berlin 1907, dokazující známé věci miniaturami kancionálu Litoměřického. Její kritiku podal K. B. Mádl v stejně nadepsaném článku Čechische Revue II. r. 1908 č. I.

[9]) „Když mistra Jana Husy vyvedechu z žaláře, usvadlého, že ledvi kosti s koží se na něm klátiechu po časté nemoci, kteréž v žaláři trpieše, tehdy mistr Jan Hus..." Chaloupecký-Mladenovic.

[10]) Aulendorfský rukopis, jejž úvod vydání petrohradského rukopisu klade do r. 1419, byl vydán ve faksimile r. 1881 H. Sevinem v Karlsruhe (odtud jsou reprodukce č. 27—31, 54 a 61—64), Kostnický J. Mamosem, Konstanz 1858, Petrohradský 1874, Im. Russkoje archeol. občestvo (z něho reprodukce č. 26). Rukopis pražský, z něhož je reprodukce č. 32, uložen v universitní knihovně v Praze, sign. XVI A 17.

[11]) Richenthal mluví v textu o dvou ďáblech malovaných na čepici, Mladenovic o třech: tres horrendi diaboli in corona rotunda. Obrázky mají dva.

[12]) Ovšem souzeno podle reprodukcí, nezcela přesných.

[13]) Das Concilium, so zu Constantz gehalten ist worden. Augsburg bei Anton Sorg 1483. Druhé vydání u Heinricha Steinera, Augsburg 1536, dodržuje v obrazech celkem dělení starých obrázků, jež předělány v renesančním duchu jsou měkčí, uvolněnější a ornamentálnější proti určité přísnosti starého tisku. Typy zůstaly nezměněny.

[14]) Opis rukopisu je v knihovně Musea král. Českého (sig. IV A 29) spolu s výběrem fotografií jeho výzdoby, jež by zasloužila úplného, ovšem barevného, vydání. (Dle snímků těch opatřeny reprodukce našeho díla č. 1—3, 58 a 108.) O rukopisu pojednal dr. Zdeněk Nejedlý: Oldřicha z Kalenic satyrický list Luciferův ke Lvovi z Rožmitála z r. 1478 ve Věst. král. Čes. spol. nauk 1903. — První poukázal naň Dobrovský, pak Mikovec, Čas. Čes. Mus. 1854. Zmiňuje se o něm Menšík l. c. a Toman v Květech 1892 v článku: O podobiznách a pravé podobě Jana Žižky z Trocnova. Také Winter v Děj. kroje, který však rukopisu neviděl a považuje Jenského Husa za bezvousého.

[15]) Přechod husitského radikalismu ke konservatismu líčí Nejedlý v „Pramenech k synodám strany pražské a táborské". Praha 1900.

[16]) Popis rukopisu v článku Gollově v Čas. Čes. Musea. 1873, str. 207.

[17]) Rukopis má celkem 88 akvarelových obrazů: jsou to ornamentální figury, genrové a satyrické výjevy ze života kněží a důležitá kulturně historická líčení doby a věcí: Přijímání dítek pod obojí, bitva Křižáků a Husitů (ovšem v krojích z konce XV. stol.), nebo vyobrazení klády a pranýře a pod. Kromě obrázků Husovských nejdůležitější jsou obrazy „Žižka náss bratr wierny", kde podepsán i iluminátor „Hec deo solemnisa de Čechtic" (Bohuslav z Čechtic) a obraz Žižka v nebi. Celá výzdoba není asi prací jediného umělce: jednotlivé obrázky provedeny nestejně. Celkem ukazuje zběžnější malba figur, patrné rozlišování prostoru a terénu, sklon k ilustrativnímu vypracování scén (nikoliv pouhé ornamentální řešení), stejně jako kroje na sklonek XV. stol. jako na dobu vzniku. K rukopisu přidána složka tisku prvního českého Passionálu z r. 1486 (fol. 39a—54), kde otištěny 4 listy Husovy, kratší české sepsání Mladenovicovo o smrti mistrově, ozdobené dřevoryty. (Odtud je — dle snímku v museu království Českého — obr. 4., chybu tisku v jehož datování na tabuli III. je opravit na r. 1486.) Zevrubný popis obrazů je v opisu musejním i v článku Nejedlého. Ikonografické ocenění obrazů Žižkových a srovnání s obrazem Gottingským podává Toman v Květech 1892.

[18]) Univ. knihovna sig. XIB 1a, odkudž i naše reprodukce č. 12.

[19]) Tak je vysvětlena tato postava v musejním opisu, Toman má ji za Jana Evangelistu, jiní za Jakoubka ze Stříbra, Nejedlý (podle věku a podle smýšlení traktátů) za Rokycanu. Není-li to Hus, je to jistě Jan Ev., který býval u nás vždy malován s kalichem.

[20]) Mínění, že Hus upálen byl vousatý, pronáší Lützow: The Life and Time of M. J. H. na str. 319, soudě tak z mlčení Mladenovicova. Výslovná zpráva o obřadném zahlazení lysiny, jistě ve vězení zarostlé, vyvrací také tento náhled.

[21]) Nejedlý: Dějiny str. 428.

[22]) R. 1496 píše M. Koranda: „Za mučedlníka jej držíce, jim se nestydíme, doufajíce, že před Bohem se přimlouvá za ty, kteří milují víru z zákona božího." Winter: Život církevní v Čechách I. 26.

[23]) Ve dvorním museu Vídeňském. Popis a rozbor kancionálu s výběrem obrazů u Chytila: Vývoj miniaturního malířství českého za doby králů rodu Jagellonského. Praha 1896, str. 11 a násl. Z něho jsou reprodukce č. 5. a 6., pořízené dle originálu.

[34]) Tyto listy Passionálu zachovaly se v rukopisu Jenském, kde tvoří vložku.

[35]) Veleslavín, Kalendář hystorický 1590, str. 369: ... Historii odsauzení a upálení jeho, která se každého roku v kostelích čítá, sepsal Mistr Petr z Mladěnovic, očitý svědek, kterýž toho času v Konstancý byl, jsa písařem u Pana Václava z Leštna.

[36]) Překlad Sylviovy Kroniky vydal Mikuláš Konáč z Hodištkova, který upravil v jednotlivostech protičeský a protihusitský originál. Kniha, ozdobená dřevoryty také kulturně historicky zajímavými, je jednou z nejzajímavějších ukázek českého ilustračního umění! Zachovala se v neúplném výtisku Musejní knihovny (sign. 59 H 13), kde některá chybící vyobrazení byla nejspíše Hankou podle druhého, dnes neznámého výtisku doplněna. Odtud je reprodukce č. 7. Dvě ukázky (jedno kopírované) má Flajšhans v Písemnictví Českém. Str. 270 a 271.

[37]) Zevrubný popis kancionálu i všechna data historická obsahuje Chytilův: Vývoj miniaturního malířství, na str. 50 a násl., kde uvedena i další literatura a oceněn vývojový význam památky. Chytil přičítá všechny obrazy knihy témuž mistrovi nebo aspoň téže dílně. Cele kancionálu věnována výše zmíněná kniha Faber-Kurthova. Tito připisují obrazy velké a malé různým mistrům. Reprodukce v knize naší pořízeny dle fotografií, uložených v museu Umělecko Průmyslovém v Praze.

[38]) Jediný výtisk v Museu král. Českého (sig. 25 E 15). Viz V. Hanka, České prvotisky. Č. Č. M. XXVI. Sv. 4. (1852) str. 97.

[39]) Podle pověsti jsou v sakristii kaple zámku Černokosteleckého za oltářem řezané sochy J. Husa a Jeronyma. Jedná se určitě o barokní figury z 18 stol. Viz Podlaha: Posvátná místa království Českého. I. str. 95. Husa spíše mohla by představovati vyřezávaná socha z konce XVI. nebo počátku XVII. stol. ve Veclově. Viz Soupis XXXIX. str. 304.

[40]) Táborský znak popsal Mart. Kolář v Pam. Arch. roč. VIII. str. 58. Tehdy chyběly hlavičky Prokopa Holého a Žižky i Adama a Evy (dle jiných „Adamitů"), dnes opět doplněné. Kolář domníval se, že části znaku je mnohem větší hlavička Žižkova z Pachlovy sbírky (obr. 59, reprodukován dle originálu) v Zemském Museu, jejíž pravost není ostatně nepochybná. Znak sám je dnes natřen olejovou barvou, která brání bližšímu prozkoumání, nutnému zvláště u figurky Žižkovy, tak zvláštní svým námětem. (Reprodukce 19—21 a 100 dle dnešního stavu).

[41]) Vyobrazení ve XXVII. sv. Soupisu díl II., odkud je i reprodukce v tomto díle, „Zámek Roudnický", Dr. M. Dvořák a Dr. Boh. Matějka str. 77., kde Hus není poznán a obraz datován do 15. stol. První zmínka je v Pam. Arch. VII. str. 578 od Mor. Lüssnera a Pam. Arch VIII. str. 237 od Ant. Bauma, který popírá, jistě neprávem, že vyobrazen Hus podle pozdějšího červeného doktorského taláru, ve který však je oblečen také už na obraze litoměřickém.

[42]) Soupis XI. Okres chrudimský od Dra K. Chytila str. 121. Památky Východočeské, II., str. 60, tab. LXXII. Reprodukce dle fotografie, zapůjčené Průmyslovým Museem pro východní Čechy v Chrudimi. Obraz č. 18 představuje křídlo renesanční archy v obrazárně Strahovské, překvapující vypravením i typem reliefní postavy sv. Víta, (na druhém křídle je sv. Václav, ve středu Madona, sv. Petr a Pavel), který v Čechách nebýval zobrazován s kohoutem a knihou. Nyní, po shlédnutí originálu, jsem však přesvědčen, že jedná se přece o sv. Víta, ježto kohout stojí na kotli, v reprodukci nezřetelném. Archu uveřejnil Dr. Podlaha a Dr. Zahradník v Pam. Arch. XIX. str. 579. tab. XLIX.

[43]) Processus consistorialis Martyrii Jo. Huss, cum correspondentia legis gratiae, ad ius papisticum in Simoniacos et fornicatores Papistas, et de victoria Christi, deque Antichristi degradatione, ac depositione. (Univ. knih. 21 H 593) z kteréhož výtisku pořízeny reprodukce č. 13, 14.

[44]) K. B. Mádl: Podobizna mistra Jana Husi z r. 1587, v Zl. Praze XXX. — 1913 — str. 511, odkud i naše reprodukce (obr. 38.). Dřevoryt Stimmerův je v knize: Icones sive imagines virorum litteris illustrium, vydané Nik. Reusnerem u Bernharda Jobina ve Strassburgu. Hus stejné předlohy (obr. 39.) je z díla M. Zacharias Theobald, Hussitenkrieg. Vydání Vitembergské 1609 v knihovně Musea království Českého (41 D 11). Odtud i reprodukce podoby Jeronýmovy č. 55.

[45]) Bartch: Le peintre graveur VII. str. 300.—152. přičítá list Cranachovi, kdežto zdá se býti jenom dílem jeho školy. (Reprodukce č. 37 dle snímku v museu městském v Táboře). Podobného rázu a stejného stáří byl také dřevoryt ve sbírce Lannově (Singer, II. str. 139), kde představen byl Hus s husou a labutí. Cranach uváděn je také jako autor obrazu na zámku v Hořině (Soupis VI. 30) s falešným datem 1528. — Dílo Agricolovo je v Museu království Českého (obr. 40.), listy s rytinou Jaenicheho (obr. 35), s rytinou čís. 43. s Picardtovou (obr. 45) a Houstonovou (obr. 44), a list s dřevorytem č. 41. i rytinou Hondiusovou (č. 42) a č. 56, Loederovo dílo „Protestatio Bohemorum" (obr. 46) jsou v majetku řed. Fr. Táborského (odtud pořízeny reprodukce našeho díla). Vyobr. č. 47. je z díla Adaucta Voigta, Effigies virorum eruditorum ... Bohemiae ... 1773, práce Kleinhardt-Baltzerova (Univ. knihovna v Praze, sig. XLV B 18), z níž jsou i reprodukce č. 72 a 73. Kolorovaný dřevoryt německého asi původu (č. 36) je v městském museu v Praze. — Z četných knih, kde vyskytá se obraz Husův uvádím: L. Rabus Historien der heyligen Ausserwölten Gotteszeugen, Bekennern und Martyrern. Strassburg 1557. Díl II. fol. 45; Th. Beza, Verae imagines virorum doctrina simul et pietate illustrium. Ženeva 1580, jehož do dřeva ryté poprsí v kartuši je jedno z nejlepších, dále J. J. Boissard, Icones quinquaginta virorum illustrium s rytinami Theodora de Bry 1597. XXI. pag 196. atd. Někdy ze sedmnáctého století je fantastická olejová podobizna v Ochranově, uveřejněná u Flajšhanse a Lützowa.

[46]) Joannis Hus et Hieronymi Pragensis Confessorum Christi Historia et monumenta. Norimberg Joannes Montanus 1558. Podle Naglera (Die Monogrammisten 4.684) je mistr M. S. neznámý řezák činný v Norimberce kolem 1545—1580, — který pracoval výzdobu Lutherových Postil, a od něhož jsou také ilustrace českého vydání postily z r. 1563. (Reprodukce č. 15 dle výtisku v knihovně musea království Českého, sign. 35 B 3.)

[47]) V VI. svazku Pam. Arch. snesl Fr. Zoubek mnoho zpráv v článku: Památky strany podobojí v Čechách str. 179 a násl. Tam popsán také zvon v Bnečicích na Zbirovsku z r. 1541, kde je Hus v celé postavě. - Reprodukce č. 24, 25 a 102, ze zvonů v Okrouhlici a ve Veclově jsou dle soupisu Památek XXXV a XXXIX.

[48]) Kachel počátecký, objevený p. Boh. Kučerou, je nepolévaná až na formát úplně shodná replika barevného kachlíku ze sbírky Lannovy v Museu král. hl. města Prahy, považovaného dosud za práci norimberskou. (Obr. 91, reprodukce dle originálu.) Museum kr. hl. města Prahy má ještě zlomek nepolévaného renesančního kachle, který představuje snad Husa bezvousého. (Obr. 90, reprodukce dle originálu.) Jiný kachlík v museu příbramském (viz Soupis XIII. str. 134) je nyní nezvěstný.

[49]) Soupis III. str. 101. — O vazbě Pelhřimovské pozdější graduálu z r. 1493 psal J. Fried v čas. Tábor XLIX čís. 10. Ornamentální výzdoba proložena drobnými medailony s podobami M. J. Husa a M. Jeronyma. Reprodukce (č. 88, 89) je ze zpěvníku Václava Mířinského as z pol. XVI st. (v univ. knihovně v Praze XVII C 6).

[50]) Husovským medailím věnovány jsou příslušné oddíly v „Beschreibung böhmischen Privatmünzen und Medaillen.

Prag 1852. Tabulky i zevrubné popisy textu na str. 202—207. (Odtud jsou i reprodukce v tomto díle č. 74—87) Dále u Ed. Fialy Beschreibung der Sammlung der böhmischer Münzen und Medaillen des Max Donebauer Prag 1889. Tab. LI, LVIII. text str. 341—345, 372. Zdá se, že většina medailí, kromě nejstarších Šlikovských byla dělána v Německu v 17. i 18. století.

[41]) „Co sau žádali před smrtí těla a krve boží, nechtěl jim toho dopustiti protivník kalicha Kristova ten hejtman." Staří letop. čeští, vyd. Palackého 253. — Obrazy jsou dva veliké pergamenové listy vytržené z knihy, nejspíše východočeského původu, protože jednotliví havíři označeni jsou jmény i dokonce kat Socher.

[42]) Dr. Karel Chytil: Český Graduál literátů Chrudimských z doby kol r. 1570. Chrudim 1898. (Reprodukce č. 109 dle snímku v městském museu v Táboře.)

[43]) Citováno Zoubkem Pam. Arch VI. str. 184.

[44]) Šittler Ed. a Podlaha Dr. Ant.: Album Svatojanské. Praha 1896 str. 11. List 4. Obraz z prvé pol. XVII. stol.: Mrtvé tělo sv. Jana Nep. z majetku p. Alf. Ledvinky z Adlerfelsu.

[45]) Z nich reprodukovány č. 48 ze Summy Hystorye o protiwenstvých Cyrkwe České, vydání Hiřbergské z prvé polovice XIX. st. - v Národopisném Museu, sign. 3 G 2397 - a č. 53 lithografie Pálkova z majetku řed. F. Táborského. Z německých letáků reprodukováno č. 50 a 52 z majetku p. Ant. Neumana v Praze a č. 51 z měst. musea pražského.

[46]) Mnoho údajů o staré i moderní úctě Husově sneseno v knížce Karla Adámka: Památky českých reformátorů. Praha 1873.

[47]) S větší pozorností než postava Husa samého setkávaly se v novodobém českém umění — zcela pochopitelně — motivy husitské. Hnutí husitské, které vneslo v národní život český XV. st. tolik vzruchu a síly, jež postavilo malý národ, bojující za pravdu, vítězně proti celé kulturní tehdy Evropě, nezbytně lákalo všechny, kdož pracovali na národním našem probuzení. Karel Javůrek, který prvý z našich umělců XIX. st. se obrací k námětům z hnutí husitského, maluje nejen svého Husa, Jeronýma a Žižku a Husovo loučení s krajany, ale i „Pány z Dubé a Chlumu na spáleništi kostnickém" (obr. 155; reprodukováno dle druhého originálu, nacházejícího se v majetku rodiny) a „Po bitvě u Sudoměřic" — všechno obrazy z let 40tých a počátku 50tých minulého století. Jar. Čermák oblibuje si ještě více rušné scény, zvláště bitevní; z doby celkem ne mladší jsou jeho „Táborité bránící úvoz" a „Žižka a Prokop na voze válečném", k nimž se později pojí obecně známý jeho obraz „Husitů před Naumburkem" a j. Ze stejné doby a ze stejné asi nálady vznikají obrazy Trenkwaldovy („Vozová hradba husitů", „Bitva u Lipan"). Sám Manes, který nám postavy Husovy nevytvořil bezprostředně, nýbrž jen reprodukcí plastického díla cizího, dává se upoutati národním rekem českým, stělesňujícím hmotnou sílu husitství, Žižkou — zachycuje výtvarně jeho narození a smrt. Jinak po letech šedesátých jsou husitské motivy časty zejména v illustračních pracích našich umělců, jako doprovod výkladů slovných nebo výtvarná noticka současných událostí (oslav a dnů pamětních). I v nich jde vždy více o scénu, o děj, jejž provázejí, než o samu postavu Husa, někdy ústřední v celém obrazu, jindy zatlačovanou i jen na pouhou výplň v ozdobném orámování listu. Sem patří práce Scheiwlovy, Svobodovy a umělecky z nich nejcennější K. Maixnerovy (obr. 156; reprodukováno dle vydání Zapovy Kroniky Č. M. z r. 1882) a jiných. I Brožík dospívá větší vřelosti a citové hloubky ve svých malbách, evokujících některé scény z hnutí husitského, než v samém, nejznámějším díle „Odsouzení M. Jana Husa". Stačí tu připomenouti jeho „Přijímání pod obojí" a vzrušenou a rozechvělou „Zprávu o smrti M. Jana Husi v Praze" (obr. 158; — oba obrazy podala „Zlatá Praha", z níž je i naše reprodukce). Později zabývají se dobou husitskou zjm. Ad. Liebscher (na př. obrazy „M. Jan Hus u hranice", „Bitva na Vítkově", „Bitva u Sudoměře" a j.), K. L. Klusáček, který vytváří Husovu postavu, v celku věren tradičnímu pojetí, ve scéně podepsání dekretu kutnohorského (freska ve Vlašském Dvoře) a maluje řadu jiných výjevů z náboženských bouří XV. st. v Čechách („Bouře na staroměstském náměstí 1422", „Po bitvě u Tachova" a j.). Sem je přiřaditi i E. Holárka s jeho symbolickou předzvěstí bojů husitských, s patheticky myšlenou scénou „Spálení knih Viclifových na dvoře arcibiskupově v Praze" (obr. 161; — reprodukce dle originálu). K postavě Husově opět se soustřeďují Jan Dědina a Alfons Mucha, u nichž obou je však v podání Husa příliš podškrtnuto jeho tělesné utrpení a asketism.

MISTR JAN HUS

A DOBA JEHO

V MODERNÍ POESII

ČESKÉ

NAPSAL DR. FR. X. ŠALDA

Účelem této stati jest, vypsati a esteticky oceniti tvůrčí podněty, které daly moderní poesii české osobnost Husova a otázky i problemy, vížící se k ní a jeho době; tedy odpověď na otázku, jak byly osobnost i osud Husův prožívány v básnické tvůrčí duši české v devatenáctém věku a jak odtud byly vytvářeny jako organismy básnické myšlenky české. Jde mně zde, podotýkám výslovně, o moderní českou *tvorbu básnickou*, ať veršem, ať prósou, tedy předem o tvorbu epickou, dramatickou, románovou, povídkovou nebo novellovou; jde mně o tvorbu básnickou jako o nejušlechtilejší a nejvzácnější životný projev a výraz duše národní a mějím tedy přirozeně i díla vědecky nauková na př. díla skladby historické i literární práci propagační a popularisační na př. ve formě statí novinových, feuilletonů a pod.; a ani v oblasti básnické nejde mně o úplný soupis všech děl, jichž námětem byla kdy osobnost Husova nebo jeho vrstevníci a stoupenci, nýbrž jen o tvorbu pojetím i výrazem významnou a karakteristickou.

Otázek, které zde kladu, není možno řešiti, pokud jsi si nezodpověděl zásadnou otázku po kriteriu historické tvorby básnické: čím a jak hodnotiti historickou belletrii? Sluší se, hledati cenu historické belletrie ve věrnosti a spolehlivosti jejího poučení historického, v pravdivosti, s níž vypisuje podle stavu současného badání historicky vědného a naukového hmotný, mravní a společenský byt určitého údobí minulostného, jež si obralo svou látkou? Zajisté nikoliv: neboť pak stačil by pokrok některých vědeckých disciplin, aby historické epos nebo historický román, napsané před několika desitiletími, ztratily své básnické hodnoty a ceny; neboť pak, kdyby hodnota dějepisné belletrie byla v přesnosti a spolehlivosti dokumentace, doporučovalo by se, psáti a čísti pouze odborná díla historicky nauková a vědná, poněvadž jen ona mohou úplně a dokonale vyhověti těmto požadavkům. Odpověď po kriteriu básnického hodnocení jest zcela prostá a neliší se ničím od otázky po způsobu, jak hodnotiti *kteroukoli* tvorbu básnickou, tedy i tvorbu, berouci si podněty z plnosti životné přítomnosti a empirie; a nikdo necítil by tu nesnází, nebýt estetických a uměleckých nevzdělanců, řádících hlavně v literárních rubrikách novinových, kteří namlouvají znova a znova svému čtenářstvu základní a první lež uměleckou, jakoby o hodnotě díla básnického rozhodovala ne jeho cena vnitřní, organická, melodická, nýbrž stupeň jeho vnějškové pravděpodobnosti t. j. jeho nauková spolehlivost a věrnost v podání předmětů, událostí a dějů vnějších a skutečnostných.

V *celé* šíré oblasti tvorby básnické, ať jest historická, ať přítomnostná, vládne jediný zákon: zákon vnitřní organičnosti. Ať podnětem mého díla básnického byla setkaná s osobou živou, s významnou ženou, s nevšedním mužem, kteří se mne dotkli určitým způsobem, zasáhli osudně v mé nitro, zvlnili a vystupňovali můj duševní život, nebo s osobou historickou, tedy v našem případě s Husem, Žižkou, Prokopem Holým, Roháčem z Dubé — vše jedno: o hodnotě díla, které podnítili a vyvolali, rozhoduje jen síla, výraznost, ryzost, krása vnitřní melodie tvárně slovné, která vytryskla z mé duše takto pohnuté a vzrušené, a nic jiného — zejména ne to, pokud děje, události, skutečnosti mé básně, mého románu, mé povídky shodují se s ději, událostmi, skutečnostmi historickými. Jest možný historický román, který by odpovídal úplně, do posledního detailu daným a známým kladným skutečnostem historickým, a byl při tom umělecky a básnicky nepravdivý, to jest neorganický, nevýrazný, nemelodický; a naproti tomu znatelé starožitností foinických mohou dokazovati znova a znova velmi

pochybnou věcnou pravdivost a spolehlivost Flaubertova románu „Salammbo", románem tím neotřesou: stále tyčí se před tebou ve své čisté, ryzí, melodické celosti. Slovem: logičnost, souvislost, jednotnost, síla a krása básnického organismu jest cosi *úplně svéprávného a zcela samostatného*, co musí býti posuzováno ze sebe, z nitra, a co nemá nic společného s vnějškovou průkazností daných historických dějů a událostí, jichž se dotýká a jimiž se zajímá.

S úmyslným hrotem proti Boiořanům své doby, kteří se nezměnili v ničem podnes, vyslovil to Goethe s paradoksní urputností a rozhodností: „Básníkovi není žádné osoby historické; zlíbí se mu, podati svůj mravní svět a za tím účelem prokáže určitým osobám z dějin čest a propůjčí jejich jméno svým tvorům." Právo tvůrčí básnické obraznosti, spravující se jediné svým zákonem vnitřním a zcela lhostejné ke světu skutečností věcných a daných, zdůrazňoval stejně vášnivě Goethe i při jiných příležitostech, jež vyvolaly úvahy nebo rozhovory o tvorbě dějepisně belletristické. Roku 1805 v posudku Collinova „Regula" prohlašuje přímo „historické látky s pravdou jejich detailu" za největší překážku básníkovu. Básník nevzdaluj se nikdy „ryzího lidství", „poesie nebuď ničím sužována", nebuď zejména obětována žádným t. zv. skutečnostem a pravdám vnějším — takové jest stanovisko Goethovo a s ním i vší moderní kritiky a vědy literární. Neboť, dodávám za sebe, poesie jest také skutečnost a tvrdím a věřím klidně, *skutečnější*, to jest hodnotnější skutečnost než nějaká historická nohavice a škorně nebo pergamenová škartka udělující pravovárečnou výsadu nějakým Kozochlupům nebo Kozodojům.

Měřím tedy stejnou měrou poesii historickou jako přítomnostnou: měrou vnitřní organičnosti. Kde nalézám silný, bohatý, jemný, melodický organism básnický beze zřetele k osobnostem a faktům historickým, které jsou jeho podnětem nebo východiskem látkovým, usuzuji na zvýšený a zmocněný život duševní, na život právě tvůrčí; a podnět historický cítím a ctím v tomto případě jako stupňovaný podnět životní, jako velikou duševní skutečnost a přítomnost pro básnického tvůrce i jeho čtenáře.

Jak významná a poučná jest v tomto smyslu hned „Píseň na Jana Žižku z Trocnova" (1802) od *Ant. Jar. Puchmajera*. Katolický kněz Puchmajer jest první větší básnický zjev obrozenský, zakladatel první básnické školy české: anakreontik, bajkář, pseudoklassicista. Jeho Žižka z Trocnova jest nejmohutnější, nejvýraznější, nejvýmluvnější z jeho prací; má svůj vzlet i spád, cizí jeho krátkodeché anakreontice nebo povídavé rozšafné fabulistice. Více poesie i více umění — *nejvíce* poesie a nejvíce umění, jichž byl schopen tento básník — sehnalo se právě sem: jeho Jan Žižka jest psán slokou poměrně složitou a umělou a sloka ta jest umělecky stavěna a harmonicky členěna — vnitřní vzruch ji nese a odstavcuje. „Ó Žižko, slavný (k tomu slepý!) reku! Vždy jako věrná družina Se na tě smálo v krutém války jeku, Ač zrádná, Štěstí, ženina. Kde roveň tobě hrdina? To štěstí svrhlo Hanibala, Ač slavně potřel u Kany Ty lidohromce Římany: Tys vždy a všude, kde se bitva stala, Zbil škodné Čechům Germany."

Kolik říká tomu, kdo umí čísti, skutečnost, že první větší veršovaná skladba česká, kterou lze nazvati básní — nota bene bezmála jediná původní samostatná báseň svého původce, neboť skoro všecky ostatní verše jeho jsou parafrase a překlady z překladů polských — vyvolává přízrak veliké mrtvé minulosti národní! S mrtvým Cidem v čele vjíždí k nám voj naší moderní poesie. A jistě tytéž prosby, táž přání jako ve španělské romanci chovali ti, kdož vsadili mrtvého bohatýra na válečného oře, kterého připiali ne bez úzkosti ke svým klusákům.

Neboť případ Puchmýrův není jediný. Byl-li kdo básníř mírumilovný a quietistický, byl to *Jan Nejedlý*. Pán společensky uhlazený, čiperný kariérník, obratný tanečník na šlechtických parketách, salonní idyllik v překrásně zlacených vazbách, hladce vykroužený Veleslavínovec — a přece i jemu bije rychleji srdce, jinak tak spolehlivě a dobře vychované, že až máš je v podezření z *furoru poeticu*, když náhodou vstoupí mu na mysl Žižka. Stalo se mu to v oslavném poematě na „Bitvu Černopolskou dne 23. měsíce srpna 1796", věnovanou Jeho Osvícenosti hraběti Kašparovi ze Šternberka. Zde rozohňuje český pluk k vítěznému boji proti bezbožným revolucionářským Frankům jakýsi „Rozboj, Čech horlivý" včasnou připomínkou hrdinných dědů, „Jenž jste za dnů svých se skvěli, Z nichž strach národové měli, Třesouce se tam i zde; Jichž se jako bouřky báli, Ana láme lesy, skály, Slyšíc: Žižka s Čechy jde."

Čím byla těmto prvním moderním veršovcům českým olbřímí postava táborského vojevůdce? Jistě něčím víc než antikvářským fantomem. Posedá je proti vůli jejich; trpí jí, jako se trpí nezcelenou ranou; soudí ji jako se soudí jen vlastní zrada; prou se s ním a o něj jako se pře nemocný se smrtí o život. Není pochyby: *zde* byla jejich básnická skutečnost, třebas nepřiznaná, třebas zapíraná, skutečnost nekonečně skutečnější než jejich i přátel jejich Evinky a Mariny, Jely a Lily a jak již sluly všecky ty povolné nebo zdráhavé krasavice, odliky modní kdysi poesie Gleimovy, Hagedornovy, Bürgerovy, Wielandovy, Karpińského a Kniaźnina, které opěvali po přejatých monotonních šablonách francouzsko-polsko-německých. Zde byla bolest, hrdost i stud, první dramatický konflikt v moderní poesii české mezi západoevropskou disciplinou rozumovou a tradičním srdcem českým a jako zděděnou krví. Neboť jest třeba zpřítomniti si všeobecnou kulturní konstellaci, pod níž tito první veršovci žijí, myslí, píší: jest to osvětářský racionalism, jehož nejvyšším cílem jest zcivilisování soudobé společnosti, osvobození její ze všech historicko národnostních konvencí a forem a jemuž největší neřestí, hříchem všech hříchů jest fanatism náboženský. Jest třeba přečísti si třebas ve Phelpsových „Počátcích anglického hnutí romantického" jednu z úvodních stránek (8), malující společensky mravní položení Anglie v první polovici osmnáctého století, abys pochopil, jak bylo na pevnině, když *tak* bylo na ostrově přece od kořenů náboženském! Nenávist všeho tajemství v náboženství i ve filosofii, nepřítomnost všeho entusiasmu a vší obraznosti ve věcech náboženských, největší možná povolnost a přizpůsobivost lhostejnické většině, která měla jediný program: *quieta non movere*, nehýbati minulostí tak bolestnou a náboženskými boji tak rozrytou a ulévati za čerstva každý plamen náboženské vášně a horlivosti, který by snad prošlehl ještě z minulých popelů. Osvícenská filosofie západoevropská, která znala jen zápornou cnost snášelivosti a přizpůsobivosti, jež valila se na těžkých kornatých podešvích prašnou silnicí bezprostředné užitkovosti a které dějinnou spravedlností bylo, sestřihovati stejnoměrně všecko na pravo i na levo od této prostřednosti, stála v hlavách našich básnických veršovců jako přísná soudkyně zjevů tak nábožensky vášnivých, jako byli Žižka a Hus. A naši pseudoklassicisté i praeromantikové sklonili se před ní a obětovali jí postavy, které jim jako Čechům národnostně byly jistě drahé a na něž byli instinktivně hrdi jako na projevy národní síly. Tak Puchmajer láme náhle před posledníma dvěma slokami hymnus na Žižku a obrací jej div ne v odsudek. „Nač zemanům a mnichům's páchal škodu? A pustě vzteku otěže Hnal na tvrze a na věže? Čis mněl, že jest to ještěrčího rodu Zde pověr skrejš, tam loupeže?" Dodnes prý v kvílení větru nočního mísí se stony obětí Žižkovým fanatismem utracených. A stejně soudí *Vojtěch Nejedlý*, epik jednou tassovské mašinerie a jinde klopstockovské mlžnosti. V „Přemyslu Ottokarovi

v Prusích" (první dva zpěvy z r. 1795 a 1797) věští a kritisuje zároveň tento bohatýrský král příští vývoj dějin českých. Ne zle vede se při tom Kališníkům, pokud byli nenásilní, a Jiří Poděbradský vyjde dokonce s chválou jako panovník spravedlivý k poddaným každé observance; ale soud o Žižkovi jest rozdvojený, neboť „ve svém rozvzteklení hůř než zlý duch kazil svět — sice byl by v věčném ctění jako Miltiades kvet". Ukrutnost protireformační odsuzuje se zde stejně jako vášnivost husitská; pravdu má jen Candide ze všech illusí vystřízlivělý, obdělávající svou zahrádku; Candide pokojný, nebojovný, pilný a lhostejný. Ale daří-li se takto výborně zelné hlávky a kapusta, s poesií jest to rozhodně již mnohem spornější.

Tento osvětářský fanatism t. zv. zdravého chladného rozumu, „têtes froides" sáhá u nás hluboko do století devatenáctého, v dobu, kdy ve Francii dávno již působily podněty Rousseauovy filosofie dějinné, která proti „shnilému míru" filosofů a jejich sobecky pohodlnému indiferentismu postavila životodárnou a živototvornou sílu náboženské vášně a otevřené války jejího nadšení; kdy v Německu romantism domyslil již dávno Lessingovu žízeň dějinné spravedlnosti i Herderův kult každé výrazné jedinečnosti.

V této osvětářské pověře hluboko vězí ještě *Jungmann*, který jest romantikem jen v neděli, kdy obléká sváteční kabát a namáčí péro k básnickému překladu nebo k původní tvorbě veršové; ve všední den jest voltairián, který se hrozí všeho, co čpí byť z daleka „středověkem" a „hádkami náboženskými" a jenž proto ve své „Historii literatury české" hrne růžové světlo na staré vzdálené doby pohansky prvotné a stín na dobu husitskou; jest mu úpadkem po zlaté době Karlově, kdy národ byl ve vážnosti evropské a účastnil se, jak míní Jungmann, kladně a činně v obecné civilisaci západoevropské; že tehdy v Čechách vznikaly zárodky nové kultury, které byly zde ovšem udupány, že však z obdobné situace vytvořily se v Anglii a v Cromwellově puritánském Skotsku a vyzrály tam ve významný moderní útvar stylově ryzí a že tak mohlo tomu býti i u nás, mu uniká.

A vězí v ní velmi hluboko také, což překvapuje, evangelík *Jan Kollár*. Jeho hlavní dílo básnické, „Slávy dcera", propaguje snášelivost náboženskou zcela po receptu osvícenském. „Nechte svár, co hrob už vlasti vyryl, slyšte národ, ne křik Feaků, váš je Hus i Nepomuk i Cyrill" (II. 99). V slávském nebi na prvém místě, kde „kvetou svatí v světle blyskavém", jest také společnost poněkud smíšená: „Stanislav se těší v Nepomuku, Boleslav si s Husem třímají, Uroš spolu s Vladimírem ruku." (IV. 8.); ve čtvrtém kraji slovanského Elysia, v místě „vítězů a reků", umístěn jest Žižka, ale stručně pouze jménem, bez každé karakteristiky, vedle jiných reků srbských, polských a ruských, kteří jsou modernímu čtenáři většinou prázdný zvuk (IV. 15). Jak význačné jest však, že svůj soud o Husovi pověděl a ze své lásky k němu vyznal se Kollár v díle, řekl bych, ryze odborném, úředním skoro, v „Nedělních, svátečních a příležitostných Kázních a Řečech" (Díl druhý v Budíně 1844). Tam ve stati 45. podán „Obraz výtečného předchůdce reformacie Mistra Jana Husa". Ale i zde pointuje ne v apologii náboženské horoucnosti a vášně, nýbrž v napomenutí k — tolerantnosti. „Od památného tohoto sněmu církevního (kostnického) učme se, jak hrozná a nebezpečná jest nesnášelivost a ztřeštěnost v náboženství, a všeliké nerozumné horlení a zatracování pro víru. Ona jest pekelná ohava a dračice, horší než mor, zemětřesení, nemoce a jakékoli neřesti na zemi". (Strana 642.) A na stránce před tím: „Hadové ztřeštěnosti, závisti, pomsty, vraždy vracují se od hrobu usmrcených k živým potomkům a *za Husem přicházejí Žižkové*". Kdo čteš, rozuměj: nepřímý odsudek i husitského fanatismu, a z úst kazatele evangelického!

Vím, že těžiště „Slávy dcery" není v perspektivě dějinně filosofické ani v doléhavé síle jejích visí, nýbrž v pathosu opravdového mravního přesvědčení čestného a rozumného ducha, jak projevil se v několika jejích nezapomenutelných znělkách; zde jde mně jen o to, upozorniti, jak a proč tam, kde chtěl býti Kollár soudcem a věštcem, musila selhati jeho básnická síla: není v ní poslední nutné jednoty vnitřní, žhavého básnického jádra, jistoty bezesporné a intuitivné o rozhodujících kladech a silách vývoje světového; řekl bych, že specifická váha Kollára jako básníka není veliká a že rétorické rozpětí nemůže ani jí nahraditi, ani oklamati o ní.

Mnohem, mnohem patrnější a vražednější jest ještě tento zásadně nebásnický duch v druhé epické skladbě *Jana Erazima Vocela*, v „Meči a Kalichu" (vydán r. 1843), v historickém cyklu romancí rytířských, oslavujících dobu předhusitskou a husitskou od Jana Lucemburského do bitvy lipanské a snažících se vzbuditi různými quasi filosofickými reflexemi domněnku, jakoby šlo původci o básnickou skladbu dějinně filosofickou, usilující o vyšší syntetický smír vývojné logiky. Všude, kde není suchopárným kronikářem nebo starožitníkem, zabřídá Vocel na ráz do nejmlžnějších všeobecností a nejpohodlnějšího allegorisování: jediná quasi-idea, kterou dovedl vyvrcholiti svou visi těchto děsivě rozhodných a důsledných bojů minulých, těchto reků, kteří neznali-li čeho, byl to právě ústup, smlouvání, konformism, jest zcela vnějškové volání po smíru, jednotě, zapomenutí svárů minulých. „Jednota a mír! toť heslo spásy, Táboritů heslo poslední!" a tuto ryze vnějškovou a zápornou trivialitu vkládá básník do úst stínu — Prokopa Velkého, sektáře a stranníka, byl-li jím kdo, a aby nebylo pochyby, zde že jest myšlenkový vrchol a ideová pointa díla, dává slova ta sázeti proloženým tiskem! Poslední, ryze záporné slovo tolerantnosti, která charakterisuje české obrození, bylo zde řečeno.

To, čemu říkáme české hnutí romantické, nemohlo básnicky zmoci problem Husův a jeho doby. Náš romantism nebyl nic tak důsledného, silného, vnitřně nutného a organického jako romantism německý, který zrevolucionoval celý životní, mravní a náboženský názor, řád a soud své doby; daleko bylo od něho i k romantismu francouzskému, který začal bořit a tvořit s radikální důsledností nejprvé umělecky, aby se stal posléze v díle Viktora Huga nástrojem revolty společenské, propagatorem všeobecné republiky sociální; a nic neměl ve své krotkosti a šedi společného také s polským romantismem Mickiewiczovým, Krasińského a Słowackého, jež strašné utrpení národní nutilo pohleděti tváří v tvář nejzavilejším záhadám metafysickým a náboženským a roztínati ohněm bleskovým útok tmy a hrůzy na národní duši. Český romantism jest veskrze skoro jen filologický, antikvářský, folkloristický, prostouplý hojně živly klassicistickými; u Kollára drží si rovnováhu s živly romantickými; Čelakovský spojuje v rozkošné vykvašené, graciesní, ale odvozené a quietistické umění formalism klassicistický, zvláště goethovsky epigonský, s romantismem národopisného původu; a první české období kulturně-literární vyznívá v letech šedesátých mdlými slabošskými epigony, u nichž nerozhodneš si ani, rozřeďují-li ve svých pobledlých mátožinách konvenční klassicism nebo konvenční romantism.

Nemohla zejména takto ani přibližně umělecky a básnicky vyrovnati se s Husem a jeho dobou druhá, mladší generace romantická, kroužek Hankův, ani sám *Hanka* ve svých slabých epigramech, slavících Husa a Jeronyma, ani přítel jeho, zajímavější alespoň svými plány a koncepcemi literárními, *Josef Linda*. Z menších epických básní Lindových nejvýše cení se, a ne neprávem, ballada „Jiří Poděbrad" (1818); ale přes všecko, co jest možno uvésti na její prospěch, jest přece pravda, že jest

pouhý experiment veršovnický a experiment vnějškový, eklektický nebo lépe synkretistický. Různé kompoziční a výrazové zvláštnosti Schillerovy, Bürgerovy, Goethovy, bylin ruských jsou zde vočkovány na kmen vlastní koncepce opravdu velmi chudé: jest to mnohem více pestrá mosaika, než jednotná báseň, pojatá jednotným, umělecky uvědomělým a orientovaným duchem. Co dovedl říci o Jiřím Poděbradském Linda? Nic více než vypravovati episodu z jeho *soukromého* života, čin jeho obětavosti, s níž zachránil z rozzuřených vod několik chudých dětí, jimž otec přispěchal příliš pozdě na pomoc. A tato episoda vypravuje se, vlastně zpívá se se zbytečnou kompoziční oklikou po letech otcem zachráněných dětí, když Jiří jest nastolen králem českým. Jak charakteristické pro básníka i pro dobu, že si vybral k oslavě svého bohatýra právě tuto *soukromou* událost všeobecně lidumilnou, nota bene přenesenou na něho ze vzorů oblíbených německých básníků nedávné minulosti. Oč smělejší jest již po dvou letech (1820) Turinský, který velebí přímo *politický* věhlas a politickou i státnickou sílu a neohroženost Jiřího! Ovšem báseň Turinského zaležela se v rukopise — censura tehdejší nikdy by jí byla nepropustila.

I *Čelakovský*, největší náš po Máchovi *umělec* slovesný v první polovině devatenáctého věku, zůstal době husitské, kde se jí dotknul, lecos dlužen. Jeho Prokop Holý z „Ohlasu písní českých" (napsaný r. 1839) jest opravdové dokonalé dílo umění slovesného, reliefní, plastické, ekonomické ve výraze, zhuštěné, jasné a pádné jako málo co z jeho doby. A přece tato krvavá ballada o pomstě Prokopově za svého sestřence na Kamenickém hradním pánovi nechává tě chladným; jest to konec konců přece jen bezvýznamná episoda, běžná v rytířských romancích soudobých, pro niž nebylo třeba znepokojovati historické rekvisity, tehdy ještě dosti vzácné, jako písně husitské a husitskou výzbroj; básník mohl ji dáti sehráti i jinými kterýmikoli herci rytířské romantiky, neboť specificky husitský duch touto básní jistě nevěje. A podobné byly by asi námitky naše dnes proti dvěma básním historickým, spadajícím v naši látkovou oblasť, proti „Husinci" a „Poděbradovi" jediného našeho opravdového dramatického básníka obrozenského *Fr. Turinského*, psaným kolem r. 1820 a otištěným z rukopisu až v jeho „Básnických spisech" r. 1880 na str. 572 a n.: jsou to spíše umělé kusy klassicistického formalisty než básně jako výraz nitra cele uchváceného a předmětem naplněného. Dramatik zvyklý na přiostřené situace a dojmy kontrastové mluví z první básně, „Husinec", v níž básníka, hledajícího rodný domek reformatorův v jeho rodišti, dovedou před vinopalnu: „Hanba nevýslovná! Krajané! zastyďte se! hanba!"; i v druhé básni však — opravdu mohutným dechem nesené ode antické — poznáváš dramatika, jak vykrojuje před tebou a týčí velikorysou silouetu krále Jiřího. „Stálť Jiří osudem s zocelenou král duší I zedmutým vlnám vatikánským dechem (Sirocco zplameněn je dohánělI) Díval se klidně na příval." To neztratilo velkosti ani skoro po stu let.

Jediného zcela velikého a dodnes ne zcela doceněného a chápaného básníka má první období moderní poesie naší, který byl by stačil možná svou hrudí na hrdinské zápolení s *takovými* stíny: *K. H. Máchu*. Máchova duše byla opravdu intuitivně celá, nerozdělená a neseslabená, kladně náboženská i v popírání a vzpouře. Ale Máchův zor tvůrčí propaloval se, alespoň ve většině básní veršem psaných, ve svých meditacích a visích, v zoufalém často boji s tmou a mrazem do budoucnosti; jako duch nábožensky i básnicky tvůrčí pronikl Mácha v jedné z nejvýsostnějších svých básní v budoucnost co nejzazší: až v dobu po posledním soudě, v dobu země odlidněné od svého tvorstva, v den položený za prah všeho času, den, „v němž čas pomine, smrti bratr,

hříchu syn hnusného", v den splynutí duše své s jejím Bohem — v národní minulost náboženskou v básních svých nikdy se nezahleděl. —

Jan Erazim Vocel byl poslední slovo antikvářské filologické romantiky české, tak málo aktuálné, tak lhostejnické, tak bez vnímavosti a polarity k soudobým životním otázkám a záhadám. Dále jíti touto cestou nebylo možná: *zde* bylo možno nalézti jen vyšeptalou sterilnost a mrtvolný prach museálný. Evropské idee, které byly kvasem naší doby obrozenské, z nichž žila naše romantika, v těchto letech a dávno již před tím zvětraly a vyšuměly; bylo třeba přítoku nových ideových sil kulturních z venčí, z evropské dílny myšlenkové a duchové, aby česká poesie znova se zazelenala a rozkvetla. Staré uschlé listí loňské lpělo ovšem dlouho ještě a houževnatě na větvích, a jest karakteristické, že mezi útvarem obrozenským a moderním útvarem české poesie, který označuje se obyčejně podle almanachu „Máje" (1858) generací májistickou, jest prorva jednoho pokolení kulturně mrtvého a ztraceného.

Zvláště však pro nové, hlubší básnické pojetí a podání doby Husovy a jejích karakteristických zjevů a problémů bylo na výsost třeba nového zorného úhlu kulturního, neboť staré pojetí a starý výraz opravdu vyžily se úplně. Bylo jmenovitě třeba, aby tyto otázky ze svého osamocení historického byly vysvobozeny a byly vtěleny a včleněny v živý tok národní přítomnosti; bylo třeba, aby ze soukromí učeneckého a antikvárního byly vyneseny v plný den a ve světelný proud života; aby národ i politicky obrozený, hlásící se o svou účast v státních dějích přítomnosti, viděl v nich nejen zkazky minulosti, ale i záruku a slib budoucnosti. Bylo třeba, aby nová ideologie historicko-politická učila pojímati minulost husitskou s opravdovostí, jaká platí se *živé* národní minulosti, a bylo třeba, aby novou ideologií filosofickou, novou frazeologií básnickou byly přiblíženy náboženské záhady a otázky minulosti přítomnosti, spřízněny s jejím úsilím a jejími snahami, přeloženy v nový jazyk kulturního dneška. První část tohoto postulatu naplnil způsobem jedinečně velikým historik František Palacký; druhou část opatřila si moderní generace básnická vlastním úsilím myšlenkovým a tvůrčím, s počátku řízeným po stopách těch liberalisticko-revolučních idei literárně-kulturních francouzsko-německého původu, kterým říká se Mladé Německo. Generace májistická, generace Nerudova, Hálkova, Karoliny Světlé *zaktualisovala si* — dovoleno užíti tohoto barbarismu, který však vystihuje přesně věc — obsah husitství, promítla si jej jako nejživější a nejbolestnější skutečnost a příkaz omlazeného, zmodernisovaného češství ve svou básnickou praksi. *Odvrátili* se — a to jest karakteristické — od látkových skutečností historických, aby tím více dali proniknouti sebe i dílo své jejich mravní, symbolickou hodnotou. Jest známo, jak Neruda odmítá od sebe věčné básnické zpřítomňování minulé národní velikosti, — vždyť s ní také vrací se mu neúprosně osudně spojený národní pád a národní bída pozdější! Jest známo, jak touží po poesii přítomnostné, aktualné, po poesii jako dělnici na kulturních úkolech nové společnosti národní. A přece, ačkoliv nemá historické básně ani o Žižkovi ani o Husovi ani o Prokopu Holém, jeho „Zpěvy páteční" v několika svých číslech cítí nejlepším *docítěným* citem husitským a myslí nejlepší *domyšlenou* myšlenkou husitskou, tak „V Zemi Kalichu", „Ve lví stopě", „Jen dál!" Světlá nemá také románu nebo povídky husitské — „studovala" jen poslední výběžky českobratrského hnutí a studium to bylo ovšem mnohem více dílem obraznosti než dokumentárné věrnosti — ale v nejlepší své velké skladby románové, ve „Vesnický román", v „Kříž u potoka", ve „Frantinu", v „Nemodlence", v nejlepší své povídky, v „Krejčičkovic Anežku", ve „Skaláka" vložila celý vznešený rigorism mravní jako sám princip

pojetí a hodnocení básnického, výsostnou ethiku čisté lásky sebezapíravé, kterou odvodila si jako duchové poselství české reformace modernímu dnešku. Hálek nemá také ve své tvorbě sujetů husitských, a přece svým odbojem a vzdorem proti předsudkům společenským, jak žije z něho jeho tvorba veršová i povídková, cítil se jistě „odpůrcem Říma" a pokračovatelem tradice husitské.

Obojímu pojetí husitství u Palackého jako vrcholného bodu českých dějin, pojetí jeho jako národnostního boje obranného i pojetí jeho jako boje o svobodný vývoj náboženský proti středověké auktoritě formálné, jest vlastní to, že vidí a oceňuje první v husitství absolutní stránku mravní: tedy cosi *nezničitelně, všelidsky nutného a důsažného;* a tímto svým pojetím, hlavně ovšem pojetím druhým, včleňuje lokální český děj v duchový vývoj všelidský a nadává jej symbolickým významem všelidským. Nedocenitelná jest služba, kterou Palacký prokázal tím vší české kultuře básnické, pokud se opírala o českou tradici dějinnou. Sjednocení ideálu národnostního a ideálu všelidského, tento podklad moderní kultury české, básnické i vědecké, jest zde klassicky řešeno a dořešeno.

Za zmínku v této souvislosti stojí, že totéž pojetí Husa a činu jeho jako činu absolutně hodnotného svou mravní iniciativou, jak jeví se nám z historických děl Palackého, vyslovuje se již zcela patrně v básni z mládí historikova, ve filosofické ódě „Moudrost" (1817). „Smělou nevinný kráčeje odvahou K oltáři chvátal Hus; a milostivé Na tváři jasné tkví mu ještě Úsměchy, k říši kvapíc nebeské." „‚Ty prach jsi, outlá schráno! I buď tedy Prachem; a duch můj, k Pánu se vyvznesa, Nesvadnuté dosáhne palmy!' Dí, a ve plápolu jest, co fényx."

* * *

V nové ideologii, jakou pojímati, a v nové básnické frazeologii, jakou vyslovovati děje české reformace Husovy, měla moderní poesie česká dva *česko-německé* předchůdce, kterým byla by více zavázána, kdyby byli bývali větší básníci a tvůrcové, než v pravdě jsou: *Moritze Hartmanna* a *Alfreda Meissnera*. Oba nebyli daleci Mladého Německa, oba ve svých knihách „Kelch und Schwert" (1845) a „Zizka" (1846) pojímají kacířství české jako závažný článek v osvobodivém ději evropského lidstva, oba nepřátelé „popů" znají se k dluhu, jejž dluhuje podle nich moderní osvobozený člověk národu, který vykrvácel se pro dobro obecné — neboť oba shodují se i v tom, že pochybují o možnosti, aby ožil národ tak těžce zkoušený: jim oběma jsou Čechy „zemí mrtvých". Ale oba jsou básníci venkoncem epigonští, kteří obracejí jen na českou látku výraz a styl ideový i slovný, vytvořený při jiných příležitostech většími básníky německými; a tak vliv jejich v mladou básnickou generaci českou nebyl veliký a kde byl, tam byl cele ztráven a překonán větším básnickým ingeniem českého tvůrce. Tak čteš-li v Hartmannově oddílu „Aus Böhmen", že Čechy svým útvarem podobají se kalichu květnému, ale kteréže květiny? — *passiflory, mučenky,* vzrostlé a vykvetlé při nářcích smrtelných: „Die muss unselig für und für Symbole ew'gen Schmerzes tragen", intonací připadne ti to jako první tucha Nerudových ‚Zpěvů pátečních'; jest zde předjato již něco z jejich temné, žalobně pašijové melodie. Nebo v jiné elegii starý dvěstaletý havran obletuje uschlý prastarý strom na Bílé Hoře — jak nevzpomenout tohoto ptáka a jeho symbolického úkolu u Beneše Třebízského? Něco z nového symbolického stylu, jenž překládá děje a úkony náboženské v osvětně národní slovník časový, jest v obou těchto knížkách a jimi působily snad v moderní

generaci českou; a knížka Meissnerova nad to snad i látkami svými. V básni „Die Adamiten“ (III. vydání str. 128 a s.) poprvé, pokud vím, podán jest básnicky život a pád této krajní levice táboritské barvami na svou dobu živými, ano smělými. Zde právě tak jako později u Svatopluka Čecha vrhají bibli do plamene a kletba, kterou ji provází u Meissnera nahá žena, není obsahově vzdálena filosofického odsudku, jímž ji častuje u Svatopluka Čecha Mojžíš. Ve dvou básních, „Zizka nach Prag“ a „Zizka vor Prag“ podává Meissner dějově totéž, co Svatopluk Čech v básni „Žižka“ z „Nové sbírky veršovaných prací“. Tu i tam hněv Žižkův na proradné kompromisní město, tu i tam sen Žižkův (avšak jiného obsahu v obojí básni), tu i tam Rokycana, který odvrátí od Prahy trest a pomstu vůdcovu.

Předchůdcem generace májovské byl *Jos. V. Frič*, první v Čechách, kdo spojil kult Byronův s kultem Heinovým, první radikální revolucionář, žel, spíše v politice než v tvorbě básnické. Ve verších jeho nalezne se několik básní sujetem čerpaných z doby husitské, tak báseň na Mistra Jana, moderně allegorisující „Kalich“ a zvláště významná romance, „Roháč z Dubé“ (Výbor básní Jos. V. Friče. Geneva 1861, strana 15—19). Jest to poprvé v české poesii, že tento poslední Táborita, který postavil se na odpor Zikmundovi, kdy vzdal se králi již i Tábor i Hradec Králové, oslavován jest jako vzor reka a bohatýra; ještě u Tyla (v povídce „Svatba na Sioně“, 1834) postaven jest ve světlo velmi obojaké jako opilý násilník, který chce dáti přivléci k oltáři svatebnímu dívku, již miluje. Radikál Frič uvedl v českou poesii tohoto nesmiřitelného, tvrdě důsledného radikála táborského a odtud nevymizel z ní již: stačí připomenouti, že drama o Roháčovi byl veliký básnický sen, o nějž se roztříštilo tvůrčí úsilí posledního životního období Svatopluka Čecha. Škoda, že báseň Fričova není hodnotnější! Frič pojal svého bohatýra s nepříjemným vnějškovým siláctvím skoro jako svého Bavůrka ze Švamberka. Takto působí místy báseň jako bezděčná parodie. Dají na př. chyceného odbojníka na mučidla, ale on směje se v nejstrašnějším utrpení. „Vzácné pány pojme vztek. S kata prací pot už tek, darmo vtip a namahání, samých pánů pomáhání“. A když vyvádějí reka k šibenici, zívá: tak výborně spal před popravou. „Mistře kate, pozor dej; o mne malou starost měj, ale o tebe mám strachu, že s té výšky slítneš, brachu . . .“

Z vlastních tvůrců májové generace, upozornil jsem již, nemá ani Světlá, ani Neruda, ani Hálek (až na jedinou z „Ballad a romancí“: Král Jiří z Poděbrad a legát Fantin z r. 1867) přímých sujetů z doby husitské, a vyložil jsem i ideový smysl této skutečnosti; ani Heyduk ne, alespoň ne Heyduk mladý — až v „Bohatýrech“ (1894) a „V zášeru minulosti“ (1900) objevuje se drobná epika a mezi ní i epika o motivech husitských, ale básně tyto nepřidávají nových rysů tváři tvorby Heydukovy, jejíž těžisko jest jinde. Jediné samotář *Václav Šolc*, jenž rázem své poesie náleží také této generaci, zpola opozděnec za starým, zpola předchůdce nového, má romanci „Mistr Jan“ (z r. 1864) a fragment prvního zpěvu „Božích bojovníků“, obojí významné, plné vášnivého a temně bouřícího pathosu, jenž předjímá úplně již první počátečnou a nejlepší básnickou retoriku Svatopluka Čecha. V „Božích bojovnících“ pokloníš se bezděky jemnému historickému cítění básníkovu, které ví a dovede povědět, jak svým universalismem jest Řím papežský dědicem imperia římského. „Již po dvakráte Kapitolu skála své čelo věncem světa věncovala, a pyšné patě římských sedmihoří již po druhé se spiaté lidstvo koří! Prv orlové na křídlech legionů plavíce světem od trónu se k trónu záhadnou nesli králům togu carů, jež pouta míru kryla pro paroby neb břitké urputného Říma zloby — teď holubice krkavčích zas spárů na ňadrech

bílých bleskem .... (V rukopise utrženo. — Poz. spis.) se rozlétaly v světa strany čtyry nesouce pod znamením božské víry caesara kněze vzdornou pyšnou vůli, podle níž, nad níž žádná v krajích světa, jen kacířská a tisíckráte kletá."

Jen chronologicky, ne však hodnotou básnickou jest možno přiřaditi k Šolcovi jiného menšího básníka této generace, *Bohumila Jandu*. Jeho „Básně" z r. 1873 přinášejí i pokus o rozměrnější epiku, „Jana Talafúsa z Ostrova" (str. 185—264). V řadě romancí vypravuje se tu zlomkovitě veršem často dosti pochybným hlavně erotický osud Bratříka, který pracuje polem na Slovensku a jejž později postavil do středu své husitské trilogie slovenské Alois Jirásek. Hrozný rek český jest tu líčen jako nešťastný slaboch, zamilovaný beznadějně do své krásné uherské zajatkyně, Hedviky, kterou mu nakonec v noci z hradu košického unese i s jejím strýcem, velmi vzácným zajatcem, smělým ekvilibristickým podnikem její uherský milenec.

Následující, druhá generace moderních básníků českých, kterou možno nazvati generací lumírovskou, Jar. Vrchlický, Julius Zeyer, J. V. Sládek, Svatopluk Čech, pokročila ještě dále v universalismu nad generaci první — až na Svatopluka Čecha; v tvorbě Svatopluka Čecha látky husitské ovšem zaujímají významné místo, což ukazuje zase, že Svatopluk Čech i po této stránce jest poslední veliký básník našeho obrození, jak byl dobře karakterisován. Vlastní lumírovci, Vrchlický a Zeyer, zjev Husův spínají rádi přímo komposičně s všeobecným světovým vývojem myšlenkovým, včlenují jej rádi přímo v duchové drama světové. Pro tento způsob a styl pojetí význačná jest větší básnická skladba mladého *Jaroslava Vrchlického* v prvním cyklu „Mythů", „Kříž Božetěchův". Tento staročeský opat, vlekoucí na bedrech svých do Říma mohutný kříž vlastního díla a klesající již v Alpách pod svým břemenem, přivolává svým nářkem nadlidský fantom Ahasverův, který jest zde básníkovi jakýmsi strážným geniem lidského ducha v jeho věčné činnosti, v jeho boji s tmou, zničením, klidem. Ahasver velebí genie jako výbojce lidského ducha a věstí příští některých, mezi jinými i Husovo a za ním hned Kolumbovo a Newtonovo. „Hle, jeden z nich, syn tvého národa, v žár hranice vrh' svatý život svůj a jako labuť jeho myšlenka se vznesla výše světu žehnajíc! A z jisker jeho žertvy nadšené si zapalují druzí pochodně, a divá bouře světem otřásá — hle, lidský duch teď hřmí jak vodopád, a světem letí jeho slávy zvěst". Jinde, v „Symfoniích", svou dumu o triumfálných výbojích lidského ducha spíná básník symbolicky s hradem Krakovcem, kde Hus byl jistou dobu hostem Jindřicha Lefla z Lažan, a s husitstvím: když sestupuje se zříceniny Krakovce, zdá se mu, jakoby „z divoké výpravy se vracel a nocí hřímal na Žižkově voze". Jinde methodou hugovskou symbolisuje Husa v typ genia a v osudu jeho vidí typický úděl geniův na zemi, tak v barvité básni „Faust v Praze" ze „Zlomků epopeje". Když byl rozjařeným pijákům na Šmerhově potulný čaroděj německý citoval duše různých osobností mytických a historických, na žádost čísi vyvolá i Husa. „A již na Faustově plátně každý vážné rysy zřel, až tu v lesku nadpozemském Betlemský stál kazatel. Spanilá tvář Bohem vzňata! Všecky jala hrůza svatá, mlčky k druhu tisk' se druh, cítil každý, že v té chvíli v směšnou jejich kratochvíli nesmrtelný vkročil duch." Ale plátno i obraz vzplanou náhle ohněm. A Faust podává vysvětlení: „Vždycky kráčí světem velduch v plamenech!" „Jedno, ať mu blbců zloba pod nohou je roznítí, či ať z ňader šlehají mu, jen když tmy kol osvítí! Proto genius se zrodil, aby pochodeň v tmy hodil, které kryjí staletí, aby plál a hřál a svítil a pak žáru, který vznítil, první stal se obětí!"

Mezi představitele lidstva, mezi nejvyšší strážné duchy lidského rodu vkládá a vřazuje *Julius Zeyer* Husa v povídce „Opálová miska" ve „Fantastických povídkách" (původní vyd. z r. 1882, strana 45—85), podávající obměnu a sloučení dvou světoznámých motivů básnických, motivu o Ahasverovi a o svatém graalu. Jakýsi Ind, jenž pošetile vyžádal si dlouhého tisíciletého života, setkává se s pěti veleduchy lidstva v rozhodných chvílích, kdy jsou povoláváni ke svému poslání nebo ve chvílích jejich oběti a smrti: s Buddhou, se Sokratem, s Kristem, s Husem, s Jeannou d'Arc. „Není možná nad lidským pokolením zoufati, dokud patero těch nehynoucích jmen v něm zníti nepřestane". —

Pěvcem husitství jako historického zjevu české minulosti, který jest mu vrcholem národní síly a hrdosti, možno nazvati *Svatopluka Čecha*. Episoda táborská dala mu látku k nejsilnější, podnes svěží básni jeho mládí, k „Adamitům"; později vztýčil před námi rozhněvaného Žižku jako mstitele domácí věrolomnosti a proradnosti, lva ukroceného v poslední chvíli ne zpěvem, ale řečí mladého nadšence, Rokycany; v posledním období svého života bil se o dílo, jímž chtěl vyvrcholiti své epické skladby, o „Roháče na Sioně", jehož torso zříme nyní v XXVII. svazku jeho Sebraných spisů; jedna z nejlepších chanson „Jitřních písní", „Dva zvony" duní neustálým burcujícím refrenem „Hus, Hus, Jeroným!"; v „Nových písních" vyvolává Roháče a jeho hrdý Sion jako výčitku slabému dnešku; v XIX. svazku Sebraných spisů čte se několik básní, tuším, příležitostných, vyvolávajících slavné děje české minulosti a vykládajících jejich kulturně národní význam a dosah, tak „Lipany", „Kostnická duma", „Hus"; a samu koncepci jedné z jeho Broučkiád dal básníkovi protiklad hrdého českého Pražana doby husitské s jeho zvrhlým a komickým potomkem devatenáctého století.

„Adamité" (v „Básních" z r. 1874 strana 39 a n.) jsou nejlepší epická báseň Svatopluka Čecha, báseň rozhodné velikosti v pojetí i komposici přes mnohou naivnost a slabost a přes mnohou dekorativnost, zvláště v částech meditačně filosofických, která musí zde nahraditi tvůrčí činnost básníka-myslitele, jímž Čech nebyl. Za hlavní motiv básně zavázán jest autor Goethovu „Faustu": hloubavý Adam, zhnusený rozkošemi smyslnými, s ostnem neúkoje duchového a v hrudi žíznivý po kladném ideálu jest vyrván skepsi a vrácen víře v světovou účelnost a harmonii láskou k ženě, ke katolické zajatkyni Jitce. Konverse jeho děje se však tak rychle a tak theatrálně, že zde odhaluje se bezděky celá slabost mladšího básníka; sotva Adam omdlelou dívku spatřil, rázem jest po všech bojích hloubavého a vzdorného ducha; mladý muž na konci třetího zpěvu „poklekaje" pronáší „šeptem": „Věřím, nebe, ve tvé anděly!" I jeho poslední závěrečné vyznání víry (str. 128 a n. původního vydání), které mu vynese smrt upálením, upomíná na odpovědi Faustovy ve scéně katechisační. Druhý motiv „Adamitů", očista padlé dívky láskou, oblíbený motiv francouzského romantismu i realismu, motiv Hugovy „Mariony Delorme" i Dumasovy „Dámy kameliové", proveden jest rozhodně s uměním větším. Přes všecky slabosti nebo naivnosti, opakuji, má báseň bezesporně rysy velikosti; nezapírá dobu svého původu, patrno všude, že vznikla v době Makartově a Hamerlingově, ale „Krále Sionského", který sestupuje ještě níže v dekoračnost a theatrálnost, přečnívá zcela patrně svou opravdovostí i svým básnickým posvěcením. Verš Čechův má zde své kouzlo hudební i koloristické, svou mlunnou vůni, která vyvětrává z něho, žel, později.

V drobné epice mládí Čechova šťastným pendantem k tomuto rozměrnému eposu jest báseň „Husita na Baltu". (Básně pův. vydání str. 172.) I on jest báseň dekorační, ale velikorysá, mohutné silouetty, plesná, dunivá i spádná — ve své době krajní mez,

již dosáhlo rozpětí soudobého básnického slova českého. I „Žižka" (Nová sbírka veršovaných prací 1880, str. 201 a n.) má mnohé místo silně cítěné a vyslovené; zvláště sen jeho, v němž vidí se kostlivcem a vůdcem kostlivců, zachovává si svůj krásný pathos do dneška.

Za to ztroskotáním básnické a umělecké síly Čechovy jest objemný fragment Roháč na Sioně, který přinášejí Sebrané spisy básníkovy v díle XXVII. Již objem této práce — necelá tři jednání jsou rozsáhlejší než kterýkoli z dokonaných eposů Čechových, Adamité, Evropa, Václav z Michalovic — nevěstí nic dobrého: Čechova síla ani v mládí nebyla taková, aby se mohla rozlévati do těchto rozměrů. Básník maluje ze široka a znázorňuje na jednotlivých figurách všecky odstíny v politickém táboře vítězů lipanských, pány katolické, kališnické i měšťany pražské; obšírně maluje i okolí Sigmundovo i požitkářského diplomata Sigmunda, který střetá se s Rokycanou a přelstívá vtipně akademické radikály pražské; Roháče i jeho posádku; ale všichni, až na Poláka Vyška, jsou spíše loutky než živí lidé a co mluví, spíše politický feuilleton než báseň. Autor měl venkoncem nešťastnou myšlenku: dal vniknouti lstně na Sion horlivé katoličce, dobrodružné Italce, Julii, a ta zradí pak hrad, avšak ve čtvrtém aktě, podle plánu básníkova, přemožena velkodušností Roháčovou, kaje se, zříká se své víry, vraždí se ... všecko obnošená romaneskní mašinerie, která, je-li kde absurdní, tož *zde*, v době nejžhavější vášně náboženské na *obojí* straně, v době mužských cností tvrdých až do surovosti. Snad chtěl básník touto Julií, přijatou na Sion, říci, že Táborité padli svou neobezřetnou shovívavostí a snášelivostí k římskému katolicismu, ale předně: není to pravda a po druhé: tím hůře pro báseň, která *takto* allegorisuje.

Z menších básníků této generace zasluhuje zmínky *Otakar Mokrý* pro své „Jihočeské melodie" (1880), jakousi básnickou pouť po stopách reformace české na Vodňansku, Prácheňsku, Táborsku.

Z tzv. generace let devadesátých jedinému *J. S. Macharovi* dalo husitství náměty básnické. Nerad bych, aby se tomu rozumělo na příkoř ostatním: být básníkem nebo tvůrcem slovesným není parafrasovati básnicky děje národní minulosti, nýbrž vésti národní duši v básnické a umělecké výboje budoucnosti; může býti básník nebo umělec, v němž ožívá a k novým úkolům tvůrčím nítí se nejlepší heroism národní minulosti, a básník ten nemusil ani vyříknouti ani napsati slova Hus, Žižka, Chelčický; jako naopak může někdo skloňovati ve svých verších všemi sedmi pády tato jména a býti jako básník, jako umělec, jako duch někdo zcela neheroický, slabý, prázdný a matný — i toho jsou v moderní poesii české příklady ...

Machar nemá ovšem k Husovi a době jeho poměr antikvářsky vnějškový, nýbrž prožitý a procítěný jako k aktualitám dneška. *Umělecky* pojímal tyto látky nestejně. V knize „1893—1896" naleznou se první historické básně Macharovy, mezi jinými „Dvě matky: I. Matka Husova, II. Matka Žižkova". Zde šlo mu o to, vcítiti se s laskavou a podrobnou něhou v život dvou žen, matek bohatýrů, jež pohltila tma: nechtěl načrtnouti více méně chlubné nebo správné obrysy historických osobností, nýbrž vmysliti se v duši trpící ženy, a podařilo se mu to, zvláště v prvním případě. Druhá řada sujetů husitských a reformačně českých obsažena jest v soustavném a programovém cyklu knih historické epiky, nazvaném „Svědomím věků" ve svazku pátém, v „Apoštolech" (1911). Zde cíl básníkův jest jiný. Jak naznačuje již titul, autor chce býti zde soudcem minulých dob, a přesnost i spolehlivost historické dokumentace jest mu starostí hlavní, ne-li jedinou; básník čte staré kroniky, listy, zápisy a parafrasuje je mnohdy doslovně. Umělecky a básnicky výše stojí však tam,

kde opouští tyto vnějškové záruky pravdy a snaží se sestoupiti básnickou intuicí ve spory a sváry lidských niter svých postav, a tomu jest tak právě v několika číslech z české reformace. „Hus" vyvolává chvíle lidské slabosti, getsemanskou zahradu mučedníka Kostnického; „Žižka" pochyby bohatýrovy o tom, pochopil-li opravdu vůli Boží a plní-li ji správně, když bojuje mečem a ohněm; „Chelčický po bitvě u Lipan" trpí i ryze lidsky, mimo program své nauky.

Letošní jubilejní rok přinesl i básnickou publikaci v jakémsi směru typickou: „Zpěvník o Janu Husovi" od *Jana Rokyty*. Jest to řada básní, vypisujících jednotlivé významné chvíle ze života Husova od jeho školního dětství v Prachaticích až do jeho skonu v Kostnici a navazující na ně různé lyrické apostrofy; knížka plná dobré vůle a ušlechtilého zanícení, ale umělecky mdlá a slabá. Všecko, co vyslovuje, slyšel jsi a četl jsi již stokrát veršem i prósou; v pojetí, výraze staré cliché, běžné dnes každému vzdělanci; a není trapnějšího divadla, než když umělecká mdloba nebo routina vrhá se na látky, které více než ostatní volají po bohatýrské síle básnické. Kult Husův měl by vystříhati se takové „tvorby" ve vlastním zájmu.

* * *

Jakmile vybavila se česká krásná prósa z počátečné nemohoucnosti a tendenční banálnosti po vzoru hrubě zábavných výrobků německého románu sentimentálně rodinného, sentimentálně frivolného, rytířského, strašidelného à la Clauren, Van der Velde a j., jakmile se poněkud umělecky a básnicky uvědomila a orientovala, dostává se ve vlek Waltera Scotta; hvězda jeho ovládla v druhém a třetím desítiletí devatenáctého věku celou literární Evropu a vedla ji na cestu historicky popisného románu realisticky dokumentovaného. V těchto letech zastínil Walter Scott ve Francii Chateaubrianda a v Německu významné tvůrce, kteří jako Achim Arnim v románě „Strážci koruny" nebo E. T. A. Hoffmann ve své středověké norimberské novelle „Mistr Martin a jeho tovaryši" nebo ještě větší, Heinrich von Kleist ve svém „Michaelu Kohlhaasovi" žulového jádra podali vesměs básnicky významné a hodnotné ukázky umění historicky domovinného. Ve Francii mladý Viktor Hugo jest anglického romanopisce nadšeným chvalořečníkem v řadě literárních článků, otiskovaných v letech 1819—1823 v „Conservateur littéraire" a v „Muse française", Victor Hugo uzrálý pak jeho žákem ve své veliké románové skladbě „Notre Dame de Paris"; duchové tak různí, ale vesměs prvořadí, jako Vigny, Merimée, mladý Balzac, tvoří z jeho podnětů a popudů, jako v Německu vychází z něho nejvýznamnější vlastenecký romanopisec Marky braniborské, Willibald Alexis.

Kouzlo Scottovo, které doslova omámilo všecku tehdejší Evropu literárně nejvyspělejší i široké massy jejího čtenářstva, jest hledati v různých složkách, které ustavují jeho zjev básnický. Byla to nejprvé jeho hrdost národní; ta odpovídala dobře nacionalistickému cítění, jež předaly dědictvím této době války za setřesení jha Napoleonova se střední Evropy, právě jako středověky zabarvenému konservatismu francouzské restaurace a bourbonskému reakcionářství prvního romantismu francouzského. Byl to dále jeho soustavný, uvědomělý a dobře poučený kult *místní barvy*, po níž toužil romantism, nesoucí v sobě od počátku mnoho živlů realistických a hledající detail zároveň přesný i barvitý, který by dal čtenáři illusi pravdivosti. Byl to jeho umělecký takt, s jakým spínal co nejtěsněji dějiny obecné k půdě a životu domoviny a maloval širokým štětcem lid, stálý ve změnách a věrný sobě od staletí — zárodky hromadné

psychologie jsou zde, které, byvše jednou uvedeny v krásnou literaturu, nezmizely již z ní, nýbrž kladly se znova a znova jako úkol umělecký, žádající si nového a nového a jemnějšího a jemnějšího řešení: z něho jest i včerejší naturalism Zolův i dnešní unanimism, právě jako na východě historický realism Tolstého. Ale vedle těchto větších menších kladův uměleckých jsou ve Walteru Scottovi i vážné nedostatky umělecké, a zůstane již ctí Stendhalovou, že upozornil na ně první v době všeobecného entusiasmu kritickou analysou neobyčejně bystrou a hlubokou na jednom místě své knihy „Racine et Shakespeare" (1823) a soukromě ve své Correspondance. První závažná vada Scottova jest podle Stendhala jeho popisná manie. „Jest třeba popisovati oděv osob, krajinu, v níž jsou, tvary jejich tváře?" táže se Stendhal. „Nebo jest lépe malovati vášně a různé city, které zmítají jejich dušemi?" A není mu pochyby, že jediné důležité a také na výsost nesnadné jest druhé. Mnohem snáze, pokračuje, jest popsati oděv roba středověkého než hnutí srdce lidského.

A také jediné přednosti a vady druhého směru jsou závažné; chyby v oděvu historickém nemají důsledků, kdežto vzdělaný čtenář odhodí s nechutí knihu, maluješ-li špatně srdce lidské a dáváš-li slavnému muži, vojenskému druhu syna Jindřicha IV., mrzké city lokajské. A ovšem manýra Waltera Scotta jest i velmi pohodlná literátům: „popis kroje a *pósy* některé osoby, sebe podřízenější, vyplní alespoň dvě stránky; hnutí duše, které nejprvé jest tak nesnadno nalézti a po druhé tak nesnadno přesně, bez přehánění, jako bez bázně, vyjádřiti, daly by sotva několik řádků". A vyslovuje své přesvědčení, že za deset let klesne o polovici sláva romanopisce skotského — kterážto věštba se bezmála vyplnila. A v jednom listě svém (Correspondance de Stendhal, uveř. Paupe a Chéramy, III. díl str. 181) pronáší Stendhal dokonce velmi závažnou a hlubokou námitku proti pravdě toho, co nazval bych stylem psychologisace v autorovi a co má nejvyšší uměleckou důležitost. Podle Stendhala samo psychologické pojetí reků Waltera Scotta jest hrubě pochybené. Lidé XIII. století byli hrdinní, hrubí, hluboce rozumní, vypočítavě sobečtí, neboť tehdy zmýlená v počtech platila se hlavou, ale Walter Scott předkládá ti „umělé bytosti, zcela prosáklé ženerósností století XVIII. a jejichž jedinou velikou záležitostí, zdá se býti, aby přehnali děsivou grimassu, kterou musí ustrojiti, když objevují se ve zbroji".

Všecka konvenční umělost Waltera Scotta jest zde demaskována pérem, které má břitkou útočnost skalpellu. Uvádím-li soud Stendhalův in extenso, činím to proto, že Walter Scott jest skoro naše národní bolest: velká většina moderní krásné prósy české v devatenáctém věku závisí přímo nebo prostředečně na Walteru Scottovi, jeho pojetí historické beletrie přešlo v tělo a krev veliké většiny českých moderních prosatérů: nejen Václ. Klim. Klicpery, Jana z Hvězdy, Josefa Kaj. Tylą, Prokopa Chocholouška, nýbrž i mladších Václava Vlčka, Bohumila Jandy, Fr. Ad. Šubrta, Jos. Svátka, Václava Beneše-Třebízského, Josefa Brauna, ano i Zikmunda Wintra a Aloise Jiráska; a teprve v dílech těchto dvou opravdových umělců dostoupil český vývoj slovesný všech kladů Waltera Scotta, aniž minul ovšem také všech úskalí, které srostly téměř pojmově s románem historickým a historickou povídkou, pojímanou spíše naukově než jako jednotný básnický organism; a teprve Alois Jirásek postoupil v psychologii hromad a davů lidských nad skotského romanopisce, zvláště v dílech svých pozdějších, prošed ne bez užitku a poučení uměleckého historickobásnickým dílem Tolstého.

Duchové tak protichůdní jako Čelakovský, Tyl a Mácha nadchli se skoro současně pro romanopisce skotského a zahořeli touhou, buď vyvolati v život českého básníka jeho rázu jako Čelakovský nebo stvořiti dílo obdobné dílu jeho, tak Tyl a Mácha.

Není jistě náhodné, že první historická povídka česká, v níž proniká, třebas ne rozhodně posud, vliv a ráz Scottův, Václava Klim. Klicpery „Točník" (1827), má středem svým postavu krále Václava IV. a že v pokuse o jeho psychologickou karakteristiku a ospravedlnění jeho různých náhlostí a příkrostí jest těžiště její; a není také náhodné, že námětem této práce nejsou veřejné děje doby Václavovy, nýbrž soukromý, předem erotický život mladého vdovce: nebylo posud vhodné doby s dostatek připravené a poučené, aby mohla vnímati poselství tak těžké smyslem a rozuměti mu. Ale postava Václava IV., jehož památka zle trpěla od katolických kronikářů a dějepisců, nesestupuje již s jeviště české poesie moderní: nabyla na ráz sympatií v mladé literatuře, ve své celkové linii záhy orientované k liberalismu a demokratismu, v níž záhy budili nelibost a pohoršení mluvčí restaurační reakce jako Vinařický nebo společenského konservatismu jako stárnoucí Jan z Hvězdy; a protiklady jeho povahy, náhlé mihotavé přelomy v ní světla ve stín, prudká střída ušlechtilých záměrů a záchvatů nízkých vášní lákaly záhy básníky, aby se pokusili o nesnadný, ale vděčný úkol, jak pojmouti a vystihnouti tuto temnou svárůplnou duši a jak vysloviti ji básnicky. Král Václav zůstává odtud již milovanou problémovou postavou české belletrie historické až do doby nejmladší: Mácha, Sabina, Tyl dotýkají se jí jen mimochodem, Alois Jirásek a Arnošt Dvořák kreslí ji však a vykládají od základů, vysvětlujíce se sympatickým vcítěním se v její vnitřní svéráz její dějinnou tragiku, danou osudností těžké doby, která vložila na jeho bedra své těžké břímě, s něž nebyly síly jeho státnického ducha tvůrčího — jediný Beneš-Třebízský jako pokračovatel starší tradice jest z těchto sympatií básnických výjimkou: kritisuje ostře lidového, protikněžského a protipanského krále, který nota bene byl tehdy na samém počátku svého panování, v rozměrné, dějově složité práci svého mládí, v povídce „Pod Karlštejnem" (1877).

Píše svůj „Křivoklad" (otištěný ve „Květech" 1834), část větší románové skladby „Kat", *Mácha* domníval se, že vytváří cosi velmi blízkého historickému románu Waltera Scotta; byl to však blud, dosti častý u tvůrců, že nedovedou určiti na mapě literárně historické místo, na němž leží ostrov jimi objevený. Přes to, že i moderní literární historie česká skoro všecka sdílí omyl Máchův a pokládá historickou belletrii Máchovu za walterscottovskou, není daleka chvíle, kdy se pochopí, že tvůrčí výsledky Máchova entusiasmu pro romanopisce skotského byly mnohem, mnohem blíže Chateaubriandovi než Scottovi. Za veselé, jaré, bodré a zdravé, životem opojené postavy Scottovy vytváří Mácha roztříštěné, z kořene vyvrácené, životem zhnusené, churavé egotistické polotitany, chořící nemocí století a velmi blízké Chateaubriandovu Renéovi, kteří jako rek Chateaubriandův, naprosto neuspokojení soudobou vědou i vším životem činným, klesají na kolena před knězem, kterým jest v románě Máchově — Jan Hus. Hraje u Máchy na konci „Křivokladu" úlohu rekvisity mnohem dekoračnější ještě než páter Souël v Chateaubriandových „Natchezích": přijímá v VI. kapitole, muž přísné duchové krásy orientálského typu, generální zpověď dítěte svého věku. A také ovšem styl Máchova „Křivokladu", plný složitých symbolicky zduchovělých metafor, poukazuje přímo k Chateaubriandovu arcidílu jako ke vzoru, jenž ležel hluboko v podvědomí samého srdce Máchova, třebas ústa vyznávala Scotta.

Vedle tohoto románu Máchova, z něhož vyniká lví dráp na každé skoro stránce, působí dílo mladého *Karla Sabiny*, cyklus tří novell „Obrazy ze čtrnáctého a patnáctého věku" (1844) mdle a matně jako dílo epigona spíše nehorázného a siláckého než chápavého a rozumějícího. „Obrazy" skládají se ze tří novell: „Kata krále Václava", „Schůzky na Karlově Týně" a „Lásky žalostí a blahostí". Ačkoliv autor tváří

se, jakoby chápal duchovný kvas první doby husitské a její světovou důsažnost, ačkoliv předstírá, že Žižka bude středem jeho vypravování, přece zjevně pod suggescí díla Máchova lví podíl jeho zájmu odnáší si krvavá družina katů kolem krále Václava, a z nich jeden hlavní, někdejší šlechtic z Hrobu, zcela patrně přeherodesovaná hlavní postava z díla Máchova. Sabina v těchto pracích neučinil nic jiného než že své zcela moderně časové záliby a přesvědčení promítl do doby počátků husitství: sentimentální kult přírody, byronovský titanism, chateaubriandovský hnus ze života, národnostní a společenský radikalism a socialism saintsimonovský, blouznivě deklamační a novinářsky propagační pathos Mladého Německa, to všecko, co karakterisuje typického člověka *jeho* doby, nanesl zde tučnou vrstvou na figury z počátků XV. století a stvořil tak dílo po výtce neorganické a nestylové; co jest v románě Sabinově nad to, jsou rekvisity starých krvavých románů rytířsko-loupežnických. Význam Sabinův jest ovšem jinde než v tomto nezdařeném pokuse o historický román scottovského rázu; jest v některých jeho verších sensitivních při vší jednotvárnosti intonace a malé jazykové hudebnosti, i v náběžích k modernímu románu společenskému.

V *Tylově* tvorbě novellistika historická jest význačnou větví, ale básnická hodnota její není valná; nedosahuje zejména nikde umělecké síly historické krásné prósy Máchovy. Tyl nebyl ani dušezpytný básník vášnivých karakterů lidských, ani jedinečný balladik prósou, ani složitý instrumentátor zduchovělých barev, odstínů a videm přírodních jako Mácha; všecko, čím se vyznačuje, jest jen fabulistická lehkost a plynný, průhledný jazyk. Z jeho historické belletrie řada povídek má náměty z doby Václava IV., Husovy, Jeronymovy, Žižkovy, Roháče z Dubé, tak „Dekret Kutnohorský" (1840—41), „Růže z keře nízkého" (1844), „Zlatníkova milenka" (1838), „Břeněk Švihovský" (1839—40), „Svatba na Sioně", ale nejedna z nich ukazuje, jak hluboce vězel ještě Tyl v tradici staré povídky rytířské. Z těchto prací Tylových nejvýše cení se, a právem, „Dekret Kutnohorský", vypisující původ a vznik známého aktu Václava IV., kterým bylo znárodněno vysoké učení Karlovo. Povídka tato jest karakteristická v nejednom směru i pro umění Tylovo, i pro způsob, jakým pojímal plodný a oblíbený povídkář své doby významné děje, předcházející bezprostředně bouřím husitským. O dekret kutnohorský má v povídce Tylově mnohem větší zásluhu bystrý, vtipný, šprýmovný a řízný medicinae studiosus Kuchiňka než Hus i Jeronym; Kuchiňka v rozhodnou chvíli dovede v krčmě u džbánku vyložiti Václavovi situaci, kalenou neustále úmyslně německými mistry. A celý významný tento děj historický není u Tyla mnohem víc než pozadím pro erotické drama bázlivého mistra Bočka, zmítaného mezi oddanou vroucí českou švadlí a chladnou učenou pannou německou. Karakteristické pro politicko-historické stanovisko Tylovo jest jednak, že německému doktoru Anselmovi, který hájí vášnivě práv svého národa na universitě, každý v povídce Tylově vzdává čest — tolerance národní; a po druhé, že v povídce Tylově velmi přísně liší se mezi reformou náboženskou a reformou národnostní a jen této se přeje — tolerance náboženská, které rozuměl autor tak přísně, že nedovolil si odsudku konservativných živlů katolických. A to jest opravdu příznačné pro autora, který ještě roku 1848 svorně dělil své srdce básnické mezi Jana Husa i Jana Nepomuckého.

Tyl jest nejpopulárnější zjev české belletrie staršího období a opravdu typický pro ně v mnohém. Moderní období poesie české spiato jest velmi dlouho příliš důvěrně s liberalismem, aby neměl vlivu v historickou povídku českou; co hlásali vášnivou výmluvností redaktoři „Národních Listů", Karel Sladkovský a Karel Tůma, proniklo seslabenou ozvěnou až do historických románů *Josefa Svátka*, redaktora úředních

novin pražských, až do dějepravných povídek klecanského kaplana, *Václava Beneše Třebízského,* tím spíše ovšem do trilogie z dějin rodu poděbradského, „Pod Vyšehradem" (1869), „Anna Městecká" (1870) a „Boček" (1871), *Bohumila Jandy.* Je-li tedy možno mluviti o zradikálnění české belletrie historické po stránce ideově-politické, vývoj umělecký postupoval proti tomu krokem opravdu hlemýždím: tři autoři právě jmenovaní pracují starými šablonami a schematy — teprve Jirásek vnese nové tvůrčí pojetí i nazírání v belletrii historickou a vrhne ji hned o několik honů do předu. Stačí přečísti si některou ze starších prací Beneše-Třebízského, na př. „Petra Obrovce"(z r. 1876), abys s úžasem zpozoroval, že ještě on vychází ze staré povídky rytířsko-loupežnické.

Látkově objímá historická belletrie Beneše Třebízského celý skoro rozsah českých dějin, od dob pohanských až do dob politického probuzení r. 1848, a doba husitská zastoupena jest v jeho díle dosti četně, ale vesměs pracemi drobnějšími nebo episodickými. Těžiště díla jeho v ní rozhodně není. Beneš-Třebízský nebyl vůbec básník epický: k tomu scházela mu i soustředěnost zraku, i pevný rozhodný soud dějinně filosofický, i klid ruky; Beneš byl manyrovaný elegik, kterého nejlépe inspirovalo utrpení, pašijová doba pobělohorská a protireformační. Jak jest karakteristické a jak jasně hovoří, že z doby husitské vyhnul se všem vrcholným dějům, rozhodným tvůrčím činům vůdčích duchů oné doby. Husa vykreslil jen jako mladého bakaláře, před jeho vystoupením veřejným, návštěvou na Štítném. Z života Žižkova podal jen jeho zbojnické psanecké mládí v povídce „Na stavech" (1881). „Petr Obrovec" (1876), „Jan Abatyše" (1873), „Svatba Litoměřická" (1882) jsou jen episody slavného roku 1420. Z předchůdců Husových týčí „Milíčova kletba" (1883) před čtenářem slavného kazatele jako reformátora pokleslých mravů pražské německé mládeže, jako bojovníka proti prostituci. „Ancikrist" (1878) vypisuje obležení Slaného Sirotky a Tábory r. 1425 a dobytí města zradou. „Z posledních dnů Tábora" (1875) líčí nezdařené obléhání Plzně Tábory a Sirotky r. 1434 — ale vrcholným chvílím Tábora nevěnoval Beneš své pozornosti básnické. „Závěť Štěpána Pálče" (1882) maluje děsivými barvami rozvrácenou duši odpůrce Husova, kterého pojímá jako druhého Jidáše a jehož všecko jednání a konání motivuje záští. Drobná, dosti pochybná povídka „Konopišťský zbrojnoš sedlákem" (1882) jest episodou z křižácké výpravy proti Jiřímu Poděbradskému, s níž spojil se Zdeněk Konopišťský ze Šternberka a jiní pánové z Jednoty zelenohorské. To jest tak všecko z díla Benešova, co inspiruje se dobou husitskou.

Poměr básníkův k této době byl skoro po výtce národnostní, ne náboženský. Beneš nikde neschvaluje náboženských cílů české reformace; s boji husitskými souhlasí jen potud, pokud byly vedeny na obranu národnosti nebo na očistu její od zněmčilství. Táboři jsou mu vrcholné vzkypění síly národní — ačkoliv in concreto v tvorbě nikdy tohoto vrcholu neztělesnil — a ani v budoucnosti prý nebude nikdy smetena stopa jejich s české hroudy; náboženského a sociálního kvasu a vření, který kryl se v lůně Táborů, nikde se nedotýká; Husova památka jest mu svatá, ale přiklonění se Kališníků českých později k Luterovi a Kalvinovi zavrhuje. (Srovnej v „Závěti Štěpána Pálče": „Mistra Jana sice mívali ještě tu a tam v ústech; ale do srdce se jim vplížil sběhlý a rozmařilý mnich wittenberský či zasmušilý reformátor ženevský".)

Veliké epické dílo *Jiráskovo* jest možno pojmouti jako ellipsu o dvojím ohnisku. Jedním jest doba husitská, druhým doba probuzenská; k oběma ustřeďují se jeho nejdůležitější básnické práce. První pokus Jiráskův o husitský román spadá před dobu jeho zralosti: „Slavný den" (1879), jímž míněn jest den bitvy na Vítkově, motivuje ještě veliký dějinný rozpor mezi starým a novým světem v Čechách národnostně a

dělí v hrubých massách ve dva tábory: lstný německy konservativní, poctivý česky pokrokový. V příběhu nešťastné lásky Maruščiny k Němci Hopfnerovi dostalo se tomuto rozporu románové rovnice v díle Jiráskově. S uměním vyzrálým vrátil se Jirásek v druhé polovici let osmdesátých k epopeji husitské, kterou tentokráte pojal a založil v šířce opravdu důstojné této látky. „Mezi proudy" jest epopeje této mohutný prolog, dělící se ve tři díly, časově a většinou ani osobami spolu nesouvisící: „Dvojí dvůr" (1886—87), „Syn Ohnivcův" (1888), „Do tří hlasů" (1888—90). V tomto díle jde mu o to, vystihnouti prameny a počátky husitské, vyvolati hromadný rozpuk národních sil, tryskajících na ráz se země jarně rozevřené. Ve „Dvojím dvoře" zaujal se konfliktem mezi králem Václavem IV. a církevním knížetem Janem z Jenštejna a dal mu hlubší smysl jako prvnímu, ovšem ještě hmotnému pokusu, otřásti světským jarmem kněžským. Tím dostává se v centrum románu Jiráskova přirozeně Václav IV., kterého pojal Jirásek nově, ryze lidsky, jako duši ne mohutné geniality, ale „lidskou, příliš lidskou" v dobrém i ve zlém a ve své nepřebrané šířce blízkou duši národní. A proti němu Jan z Jenštejna, čerň a šarlat, kontrast mnišské askese a knížecí pýchy, posedaný zároveň výčitkami svědomí i sny vladařské hrdosti!

Jakýmsi intermezzem ve vývoji a vzrůstu idejí husitských jest „Syn Ohnivcův", v němž jakoby básník soustředil se na vnější ovzduší kulturní, pod nímž zrála setba nových názorů: tu jsou massakry židovské, tu vjezd Václava IV. do Prahy, tu svatba královny Žofie, tu výkony kejklíře Žita, tu úklady šlechty o králův život jedem strojené a jejich prozrazení Janem Ohnivcem, a mezi tím vším zmítající se král, obr zraněný jedem, který se upíjí z nemoci a zuří z nemoci! A na konci jako první klíčení nové setby kaple betlémská, k zítřejšímu vysvěcení ustrojená!

Román „Do tří hlasů", ačkoliv mu dává jméno dekret kutnohorský, zabírá se hlavně v psanecké a zbojnické mládí Žižkovo, v jeho boje s Jindřichem z Rožmberka, s Němci budějovickými, v romantické lehrjahre jeho příštího vojenského umění.

„Proti všem" (1892—93) jest vlastní epopej husitská, objímající slavná léta 1419 a 1420, také trilogicky stavěná a členěná, a sice opravdová epopeje husitského *ducha*, ne jen těla. Velikost tvůrčího činu Jiráskova není, jak se obyčejně tvrdívá v tom, že poznal z pramenů hlouběji a svědomitěji tuto dobu než jeho předchůdcové — to bylo snad *pro něho* podmínkou tvorby, ale není ještě v tom tvorba sama. Tvůrčí čin Jiráskův právě v tomto románě jest v tom, že náboženskou duši táborskou vtělil *v konkretní karakter lidský*, v jeho bolestně mučivé napětí a utrpení životní, v postavu Zdeny, dcery zemana Ctibora z Hvozdna.

Jak náboženský mysticism dostal se dědictvím této duši ne z tohoto světa, jak okolí a surové nárazy životní jej vybuřují a jak určuje její běhy životní, jak zavede ji na Tábor mezi bratry a sestry, jak zde vrhne ji na nejradikálnější levici, k blouznivcům adamitským, jak při tom vede ji láska k Bydlinskému a jak pro lásku tuto hyne, neboť nemůže ji zradit v adamitském pohlavním komunismu — to jest první opravdový pokus, pojmouti husitské hnutí *z nitra*, stylově nábožensky proti posavadnímu pojetí, které obmezovalo se na karakteristiku národnostní.

Styl „Bratrstva", tří rapsodií, jak je autor výstižně karakterisuje, „Bitvy u Lučence" (1899), „Márie" (1904), „Žebráků" (1909), jest zase jiný, ale zase vnitřní. Nejde zde o vrcholnou dobu rot husitských, bojujících jen při boží, přísnou kázní poutaných, nýbrž o jejich úpadek: Bratříci bojující na Slovensku jako vojenská republika mají již na starosti věci velmi světské a proto právem postavena ve střed románové trilogie žena, krásná Uherka, boj dvou kapitánů o ni, Talafúsa a Pobery z Lomu, její mstná zrada nenáviděných

kacířů a přece při tom láska a věrnost jednomu z nich, Talafúsovi, její soud a pokuta. Romantika, ale romantika opravdu slovenská, nezápadní, určuje její styl; romantika kněží-vědomců a tajných soudů, romantika věrných zrádkyň. —

O dvou dílech jest se mi ještě letmo zmíniti v tomto, žel, příliš stručném přehledě moderní české prósy historické, o dílech, která stojí na mezi tvorby belletristické a studie lidovědné: o *Holečkových* „Našich" a *Herbenově* „Hostišově". Holečkova širá bezebřehá skladba jest jediné moře hlubokých postřehů a poznatků lidové duše jihočeské, která vydala z kořenů svých to, čemu říkáme heroické hnutí husitské; Holeček ukazuje, že nebylo ani heroické ve smyslu výjimečnosti, poněvadž lid jako tenkráte žil v podstatě stejně i pod nátěrem katolicismu za protireformace a žije dnes ještě svůj život všední, a že nebylo zejména fanatické ve smyslu nenávisti plemenné nebo náboženské. Lid jihočeský podle Holečka žije nábožensko-heroicky neustále; neustále tvoří svůj život k podobenství své přísné vážné duše, tiché, rozjímavé, trpělivé, Bohu odevzdané.

Herbenův „Hostišov" není možná srovnávati s Holečkovými „Našimi". Ale i kniha Herbenova v užším rámci feuilletonních črt obírá se lidovou duší táborskou a snaží se vystihnout, jak přísnost a tvrdost kraje obrazila se v radikalismu táborském a později v prvotném rigorismu otického sboru českobratrského.

* * *

V několika stručných jen větách mohu povšimnouti si dramatické tvorby, pokud podává příspěvky k modernímu básnickému pojetí Husa a doby jeho.

První, kdo uvedl Husa na jeviště české, byl *Jos. Kaj. Tyl* a učinil to v duchu časově liberalistickém, opíraje se látkově o vědomosti získané z Palackého Dějin německy psaných. Hra Tylova vznikla r. 1848 a jest mnohem ušlechtilejší než německý kus Samuela Schiera z r. 1820, vězící ještě v staré předklassické a předromantické šabloně střízlivé syrovosti, který byl podnětem některých míst v třetím a pátém aktě Tylově. Ovšem i takto má drama Tylovo daleko k dramatické *básni*; nechtělo býti ostatně nikdy ničím jiným než účinnou vzdělavací hrou. Méně šťastný jest Tylův „Žižka z Trocnova" (1849).

Druhý dramatik, který sáhnul dvakráte do husitských dějin, byl *Josef Jiří Kollár:* „Žižkovou smrtí" (1850) a „Mistrem Jeronýmem" (1886). Kolár hnal se ve své tvorbě divadelní jen za efektem a za bezprostředním efektem hereckým. Jeho hry jsou sešívány přímo z různých slavných účinných scén s ležerností, o níž nemáme dnes pojmu a která hraničí na plagiatorství. A tak jest tomu i s oběma jmenovanými hrami, které musily autorovi poskytnouti jen příležitost k vášnivým protiřímským tirádám radikálně liberálním a v tom směru byly přímo k smrti uštvány.

Teprve nejnovější doba přinesla několik opravdových, umělecky pojatých a vyslovených prací dramatických z doby husitské. Jsou to jmenovitě *Jiráskova* dramata „Jan Žižka" (1903), jehož těžiště jest spíše v kollektivistické malbě života davového než v dramatické architektonice celkové, „Jan Hus" (1911), na němž osvědčuje se stará zkušenost o slabé dramatičnosti reků trpných, a „Roháč z Dubé" (1915), rovnající se asi hodnotou svou Žižkovi.

Dále *Jana z Pohoře (Jana Voborníka)* „Jan Hus" (1905), práce ušlechtilé snahy, založená na širokém podkladě vědomostí kulturně filosofických, kterým schází však poslední dramatická nutnost.

A posléze *Arnošta Dvořáka* „Král Václav IV." (1910), při všech vadách, o nichž zmínil jsem se jinde, nejopravdovější naše historické drama poslední doby širokého shakespearovského toku, v němž střetá se silné podvědomí mass lidových, žíznících po božské pravdě absolutné, s dobře míněnou, ale opatrnou a rozmyslnou láskou krále z cizí krve, který nemůže porozuměti.

* * *

Před několika léty proslovil a pak v kterémsi studentském listě uveřejnil dramatický básník, *Jaroslav Hilbert* protest na thema *Dosti Husa!* V této stati bylo řečeno nejedno slovo, které by nemělo zapadnouti. Dosti Husa, možno opakovati po něm, rozumí-li se jím — a rozumělo se jím a rozumí se jím u nás opravdu příliš často — popularisace historická v belletristické formě, umělecká šablona, mdloba, routina, básnické pohodlí, historické sentimentalisování, zakalený zrak pro básnické výboje moderní duše.

Ale ovšem: nedosti Husa, přijde-li někdo, kdo zmocní se jeho osobnosti a jeho problémů opravdu básnicky tvořivě a napíše báseň silnou o sobě, beze zřetele k jejímu námětu; komu bude symbolem zmocněného vnitřního života a jeho rovnomocným výrazem.

DOSLOV

době příprav k roku Husovu, kdy jsme se nadáli a těšili, že s námi vzpomenou pětistého výročí smrti mučedníka kostnického všichni národové, súčastnivší se na náboženské reformaci evropské a na bojích za svobodu přesvědčení a za osobní pravdu — a bojů těch byl Hus obětí nejvýznačnější, — rmoutili jsme se nad jedním: Od let mluví a jedná se o museu Husovu v Praze, o sbírce, která by shromaždila ať v originálu, ať většinou jen v reprodukci všechny význačné památky české reformace, památky činné a směrné účasti českého národa v dějinách světových, na velkém díle mezinárodní kultury. A nadejde pamětní rok muže, který svým působením a svou smrtí dal rozhodující podnět k boji českého národa proti vševládné autoritě moci cír- kevní, k boji za pravdu boží a v Praze nebude stálé sbírky, která by českému lidu i cizím hostům předváděla památky velké naší minulosti, ukazovala — pokud o tom mohou stopy hmotné svědčiti — čím byl Hus a česká reformace naší národní minulosti a čím jsou dosud národní české kultuře. V Praze, o níž si hrdě říkáváme, že kamení její mluví o zašlé české slávě, ve veřejných sbírkách nečetné památky reformace české jsou roztroušeny a mizejí; nikde není význačné a přiměřeně obsažné skupiny, která by návštěvníku připomněla, že je v městě Husově . . .

Ze stesků těch vyšel podnět univ. prof. dra. B. Němce „Českému Čtenáři", aby v mezích svých úkolů účastně se oslav Husových oživil myšlenku musea české reformace, aby českému lidu — není-li již možno seskupiti reformační naše památky v soustavné sbírce — předvedl v obrazech realie doby Husovy, pokud možno vše, co je nám vzácnou relikvií velké minulosti, i vše, co bylo stopou české reformace v dalším našem životě národním. Je však uchováno dosti památek, nebude museum Husovo třeba stělesněné zatím in nuce jenom v knize, musit předvádět po výtce pouze novodobý kult Husův? Prvé pokusy sebrati materiál vyvrátily obavy. A kniha sama, která je nepatrnou ukázkou dochovaných památek, je svědectvím, že museum české reformace — organisačně snad přivtělené některému z ústavů již stávajících — je možné a bylo by i bohaté. Ovšem nebylo by jeho prvým úkolem shromažďovati originály. Musejní materiál, o který jde, jsa cenný umělecky nebo aspoň historicky většinou došel bezpečného uložení ve veřejných sbírkách. Jsou však i přes to památky reformační v rukách soukromých a ani všechny, které jsou již v majetku veřejném, nejsou vždy bezpečně uloženy. Ztráta nebo poškození některých z nich ještě ve století devatenáctém jsou tu svědectvím příliš smutným.

Proto prvým a hlavním úkolem musea Husova byl by soupis a popis dochovaných památek, ať již se nalézají v museích nebo sbírkách soukromých. A kde by hrozila ztráta, zejména prodejem ze soukromého majetku do ciziny, mělo by úkolem památku pro sebe a pro českou veřejnost zachrániti. Popis relikvií nemohl by ovšem býti jenom slovný: musil by býti vždy doprovozen přesnou reprodukcí obrazovou nebo plastickou — a tím již by byl opatřován pro museum materiál exposiční, který by mohl býti doplněn i modely, pořízenými ovšem způsobem, zaručujícím jim všechnu dosažitelnou věrnost a umožňujícím jejich kontrolovatelnost. Konečně není pochyby, že pro vystavení bylo by možno získati půjčkou ze sbírek jiných materiál, který dle své povahy nebo dle povahy ústavů, jimž patří, je odkázán do depôt (na př. rukopisy a tisky). Museum mohlo by se podejmouti i úkolu, který vznášel na naše organisace vědecké

doc. dr. Vl. Kybal: opatřiti a chovati facsimile všech nebo aspoň důležitých rukopisů děl Husových — a postupně snad i jiných vynikajících mužů české reformace — jejichž originály se nalézají mimo Prahu. Že by museum doplňovala knihovna, sbírající různá vydání spisů, vyšlých z české reformace, nebo o ní jednajících, a to zvláště děl, dosud se nenalézajících v jiných veřejných pražských knihovnách, rozumí se při úkolech moderního musejnictví samo sebou. Tím by plnilo museum Husovo svoje poslání býti názorným poučením laické veřejnosti i pomocným ústavem pracovníkům odborným. Je nepochybno, pokud by mu stačily síly pracovní i finanční, že by se nevyhýbalo ani přímému vědeckému zpracování svého materiálu. Ovšem tím jen naznačen program musejní. Vypracovati jej bylo by věcí povolaných odborníků. Jaký by byl konkrétně obsah reformačního musea? I zde odpovídá illustrační část naší knihy; ikonografie Husa, jeho současníků a všech, kdo dále se účastnili na díle české reformace, hmotné památky Husova uctívání a všeho, co jakkoli souviselo s českým reformačním snažením, vyobrazení míst, jež stala se památnými jako dějiště významných událostí, k nimž dalo podnět vystoupení Husovo,*) a konečně doklady, jakého ozvuku dochází reformační minulost v současné české kultuře národní.

* * *

Tolik o vzniku a poslání knihy a tím i o zorném úhlu, který určoval její výběr. Zbývá ještě poděkovati všem, kdož svou ochotou a součinností vypravení knihy umožnili: Je to především redakční komise „Čes. Čtenáře" — sl. M. Sísová a pp. univ. prof. dr. B. Němec a spis., řed. Fr. Táborský —, jež mne velmi účinně podporovala při práci pořadatelské, dále pp. autoři statí, vykládajících vřelým slovem, co část obrazová může jen nepřímo naznačovati: ozvu, s níž se setkaly v životě českého národa osoba Husova a jeho působení, a akad. mal., prof. Fr. Kysela, jehož prací je umělecká výprava knihy. Zde je vzpomenouti i pp. dra. F. X. Harlasa, řed. měst. musea v Praze a prof. dra. A. Pražáka, kteří ochotně slíbili své spolupracovnictví připravovanému dílu, ale — odvoláni od práce vědecké na válečné pole — nemohli svoji ochotu již osvědčiti skutkem. Stejné díky náležejí těm, kdož prospěli dílu svolivše reprodukovati své památky nebo fotografie památek: rodině M. Alšově, akad. mal. E. Holárkovi, cís. r. Javůrkovi, cís. r. Ant. Neumannovi, cís. r. nakl. J. Ottovi, prof. Pytlíkovi, řed. F. Táborskému a nakl. J. R. Vilímkovi a museím Včely Čáslavské v Čáslavi, Průmyslovému v Chrudimi, Městskému, Umělecko-průmyslovému, Zemskému a Universitní Knihovně v Praze, městskému museu v Táboře a c. k. dvorskému museu ve Vídni i pánům, kteří ochotně mi v ústavech těch vycházeli vstříc, nebo jinak přispěli radou a informací: dru. Axmannovi, úředníku Zemského Musea v Praze, řediteli Kl. Čermákovi v Čáslavi, dru. Fabianovi, kustodovi Zemského Musea v Praze, univ. prof. dru. K. Chytilovi, prof. dru. Junovi v Pelhřimově, správci musea B. Kučerovi v Počátkách, prof. Kostlivému v Táboře, red. J. J. Langnerovi ve Vídni, řed. mus. Posseltovi v Chrudimi, prof. Strakovi v Táboře, vrch. bibliotekáři dru. Šťastnému v Praze, ř. uč. Švehlovi ve St. Táboře, prof. Thirovi v Táboře, dru Zd. Wirthovi v Praze a řed. dru Č. Zíbrtovi v Praze. Při tom nelze pominouti mlčením, že odmítnutí měst. archivu v Litoměřicích, motivované tím, že jde o publikaci českou, znemožnilo podati krásný list litoměřického kancionálu: Glorifikaci Husovu (obr. 10.) barevně. Na konec je uvésti i péči, kterou věnoval grafický ústav Štencův a Pražská akciová tiskárna typografickému vypravení publikace. *Aug. Žalud.*

*) Ze zobrazených památek, pokud neuveden jejich pramen již při poznámkách ke stati dra V. V. Štecha („M. Jan Hus v umění výtvarném"), jsou reprodukovány: č. 60 dle originálu v Museu království Českého, č. 65—69 dle rytin z majetku Ant. Neumanna, č. 70 z díla Lenfantova v Museu království Českého, č. 92 kreslil prof. Fr. Kysela dle originálů v městském a zemském museu v Praze a dle starých vyobrazení, č. 95 a 96 jsou reprodukována dle snímků v díle dra H. Tomanově: Husitské válečnictví (Praha 1898), č. 97—99 dle snímků v Památkách Archeologických XX, 81 sl., č. 101, 145—151 dle fotografií prof. Pytlíka, č. 103, 129, 131—134, 136 a 144 dle dřevorytů, rytin a lithografie v měst. museu v Praze, č. 115—117 z majetku řed. Fr. Táborského, č. 120 dle kresby prof. Fr. Kysely, pohledy na česká města rytin Willenbergových dle vydání Podlahova-Zahradníkova a pohled na kapli v Lipnici dle reprodukce ve Zlaté Praze 1914. Ostatní reprodukce, pokud na jejich otisku není uveden pramen, jsou dle fotografií, které opatřil grafický ústav Štencův.

Rejstřík vyobrazení.

(Číslice římské značí: tabuli, arabské: pořadové číslo vyobrazení, číslice arabské v závorce: stránku v části textové, číslice indexové: pořadové číslo poznámek textové části str. 96—98.)

Advinentova lithografie reformatorů s Husem a Jeronýmem XXVI, 52.
Aeneas Sylvius v. Kronyka Aeneáše Sylvia.
Agricola, dřevoryt Husův z jeho díla XXII, 40 (91).
Albík z Uničova (ryt. Baltzerovy) XXXI, 72.
Aleš Mikoláš LIII, 160 (95).
Aquilinus Tomáš X, 12 (87) [36].
archa oltářní v. oltář skládací.
aulendorfský rukopis kroniky Richentalovy v. rukopis Aulendorfský.
Baltzerův Hus XXV, 47, 49 (94), [35] — Albík z Uničova XXXI, 71 — Ondřej z Brodu XXXI, 73.
Bedřich Braniborský (ryt. Picartovy) XXXI, 65.
Benedikt XIII (z kroniky Richentalovy) XXX, 64.
Beneš Lad. LVII, 165 (95).
Bílek Fr. LVI, 163 (95).
bojovníci husitští XXXIV, 93—96.
bratrský kancionál v. kancionál bratrský
de Brogni Jan (ryt. Picartovy) XXXI, 67.
Brožík V. LI, 158 (95) [47].
cep XXXIII, 92.
Cranachovy školy Hus podávající pod obojí XXI 37, (91) [35].
z Čechtic Bohuslav (86), [17].
Dassier J., medailleur v Ženevě XXXII, 87.
deska Husova stará (XV. st.) v Kostnici XXXV, 101 — z r. 1878 (Maudrovo dílo) L, 157 (95) — pamětní kompaktát XXXVI, 107.
domek rodný Husův XXXIX, 119—121.
dům Husův v Prachaticích XLI, 126 — v Praze XLI, 127
dvůr vlašský v Hoře Kutné XLIV, 138.
de Foix František Petr (ryt. Picartovy) XXXI, 66
Gerson Jan (ryt. Picartovy) XXXI, 68.
glorifikace Husova v nanebevzetí Husovo.
Gottlieben XLVII, 149.
graduál v. kancionál.
hakovnice XXXIII, 92.
Heber F. A. XLIV, 139 — XLV 140, 141.
Holárek E. LIV, 161 [47].
Holbeinova kresba předlohou Husa Stimmerova XXII 38, (91) [34].
Hondiusův Hus XXIII, 42 (91) [35].
Hora Kutná (pohled) XLIV, 137.
Horský kancionál Smíškovský v. kancionál Horský Smíškovský.
Houstonův Hus XXIII, 44 (91) [35].
houfnice XXXIII, 92.
Hus I, 1 (87) — II, 2 (87) — III, 3 (87) — IV, 5 (88) — V, 6, 7 (88) — VI, 8 (89) — VII, 9 (89) — VIII, 10 (89) — IX, 11 (93) — X, 12 (87), 13 (86), 14 (90) — XI, 15 (92) — XII, 16 (92) — XIII, 17, 19 (90) — XIV, 22 (90) — XV, 23 (90) — XVI, 24, 25 (92), 26 (86) — XVII, 27, 28, 29 (86) — XVIII, 31 (86) — XIX, 32 (86) — XX, 34, 35, 36 (91) — XXI, 37 (91) — XXII, 38, 39, 40, 41 (91) — XXIII, 42, 43, 44, 45 (91) — XXIV, 46 — XXV, 47, 48, 49 (94), 50 — XXVI, 51, 52 — XXVII, 53 — XXXII, 74 až 86 (92) — XXXIII, 88, 90, 91 (92) — XXXV, 101, 103 — XLVIII, 154 (95) — L, 156, 157 (95) — LII, 159 (95) — LIII, 160 (95) — LV, 162 (95) — LVI, 163 (95) — LVII, 164, 165 (95).
Husinec (pohled) XXXIX, 118.
Husitů metání do jam kutnohorských IV, 5 (88)
Choustník XLV, 141.
Chrudim v. kancionál chrudimský a oltář skládací z Chrudimě.
Iongmanův Prokop Holý XXXI, 70
Jaeniche Baltazar XX, 35 (91) [35].
Jáchymovské mince Husovy XXXII, 78 (92)
Jan XXIII (z kronyky Richentalovy) XXX, 61 (86)
Javůrek K. XLIX, 155 [47].
Jenewein Fel. LII, 159 (95).
Jenský rukopis v. rukopis jenský.
Jeroným III, 4 (88) — XII, 16 — XIII, 20 (90) — XX, 33, (91) — XXIV, 46 — XXVI, 51, 52 — XXVIII, 54, (86), 55, 56 — XXXII, 87 — XXXV, 103.
Jistebnice v. kancionál jistebnický.
kachlíky s podobou Husovou XXXIII, 90, 91 (92) [38] — s husitskými bojovníky XXXIV, 93—94.
Kancionál bratrský z r. 1576 XIII, 17 — horský Smíškovský IV, 5 — V, 6 — (88), [23] — Chrudimský XXXVI, 109 — český jistebnický XXXVIII, 113 — litoměřický VI, 8 — VII, 9 —VIII, 10 — (88), [27] — malostranský z r. 1572 (v univ. knihovně) IX, 11 (93) — malostranský z r. 1573 (v měst. museu v Praze) XXXVIII, 114.
Kandler V XLIII, 136.
kaple Betlémská v Praze XLII, 131, 132 — Božího Těla v Praze XLII, 133 — v Lipnici XLVIII, 153.
Karolinum v Praze XLIII, 135.
kazatel-Hus II, 2 — VI, 8 — (87, 89).
„Kdož jste boží bojovníci . . ." (Stránka kancionálu jistebnického) XXXVIII, 113.
Kleinhardt-Baltzerův Hus XXV, 47, [35] — Albík z Uničova XXXI, 72.
Kohl Lud. XLIII, 134
kolej Karlova v Praze XLIII, 135
kompaktáta v. deska pamětní —.
kostel sv. Martina ve zdi v Praze XLI, 128 — sv. Jana na Kopečku u Hradce Kr. XLVII, 152 — v Týně v Praze XLIII, 135

Kostnice XLVI, 144 — památky Husovy v ní XXXV, 101, 103 — XLVI, 145 až 147 — XLVII, 148, 150, 151.
koule XXXIII, 92.
Kozí XLIV, 140 — vykopávky odtud XXXVI, 106.
Krakovec XLV, 143.
Kronyka Aeneáše Sylvia, prvotisk z r. 1510. V, 7 (88) [28].
Kronika M. Kuthenova z r. 1539 XII, 16 — XXXI, 71 (92).
Kronyka Oldřicha z Richentálu XVI, 26 — XVII, 27, 28, 29, 30 — XVIII, 31 — XIX, 32 — XXVIII, 54 — XXX, 61, 62, 63, 64 — (85), [10].
Kronyka Schedelova XX, 33, 34 — XXVIII, 57 — XLI, 129 — XLVI, 144 (91).
Kuthen M. v. Kronyka M. Kuthenova.
Kysela Fr. XXXIII, 92 — titulní kresba — obálka — iniciály a vložky (umělecká výprava celého díla).
Laufer, mincmistr v Norimberce XXXII, 81—86.
letáky (zjm.-německé) s Husem mezi reformátory XXV, 50 — XXVI, 51, 52.
lípa Husova u Chlistova XL, 123.
Lipnice, kaple XLVII, 153.
list stížný čes. pánů do upálení Husova XXXVII, 112.
litoměřický kancionál v. kancionál Litoměřický.
Loeder, Protestatio Bohemorum, titulní dvojlist s Husem a Jeronýmem XXIII, 46.
Maixner P. L, 156, [17].
malostranský kancionál v. kancionál Malostranský.
Manes Jos. XLVIII, 154 (95).
Martin V. (z kroniky Richentalovy) XXX, 63.
Matouš illuminator (88).
Mauder J. L, 157 (95).
medaillony Husovy ze zvonů XVI, 24, 25 a z vazeb XXXIII, 88, 89 (92), [37].
mince Husovy XXXII, 74—86 (92), [40] — Jeronýmova XXXII, 87.
Mišinský Václav v. zpěvník V. Mišinského.
monstrance husitské XXXVI, 104.
náměstí Betlémské v Praze XLII, 130 — Staroměstské XLIII, 134.
nanebevzetí Husovo VIII, 10 — X, 14 (89, 90).
Natter Florentinus, medailleur XXXII, 83.
odsvěcení Husovo X, 13 (86) — XVII, 27 (90).
Officia Aquilinova X, 12 (87). [18].
Okrouhlice (zvon s Husovou podobou) XVI, 25 — XXXV, 102 (92), [37].
oltář skládací ze Strahova XIII, 18, [32]. — z kn. obrazárny v Roudnici (pův. z Vlněvsi) XIV, 22 (90), [31] —. z prům. musea v Chrudimi (pův. z kostela sv. Kříže v Ch.) XV, 23, (90), [33].
Ondřej z Brodu (rytiny Baltzerovy) XXXI, 73.
Pálka Jan, jeho lithografie Husa XXVII, 53.
palice XXXIII, 92.
Passionál český z r. 1486 III, 4 (88), [17].
pavézy husitské XXXIV, 97—99.
peníze pamětní v. mince.
petrohradský rukopis Kronyky Richentalovy v. Rukopis Petrohradský.
Picartův Hus XXIII, 45 (91), [35]. — Picartovi t. zv. soudcové Husovi XXXI, 65, 66, 67, 68, 69.
písně oslavné o Husovi XXXVIII, 114, 115—117.
podávání pod obojí (vyobrazení rkp. jenského a kancionálu chrudimského XXXVI, 108, 109, [17].
Postylly Husovy čes. vydání norimberské z r. 1563 XI, 15 (92), [36].
Praha (pohled) XLI, 129
Prachatice XL, 122.
pražský rukopis kroniky Richentalovy v. rukopis pražský.
predella z musea prům. v Chrudimi XV, 23, (90), [32].
Příběnice XLV, 142.
Processus consistorialis z r. 1525 X, 13, 14 (90), [38].
Prokop Holý (z díla Lenfantova) XXXI, 70.
Pucherna, rytec XLV, 143.
reformátoři, letáky s jejich skupinami XXV, 50. — XXVI, 51, 52.
Řehoř XII. (z kroniky Richentalovy) XXX, 62.
Richentál Oldřich v. Kronyka Oldřicha z Richentalu.
Rokycana Kronyky Schedelovy XXVIII, 57 (91)
Roudnice (skládací oltář z kn. obrazárny v R.) XIV, 22 (90), [31]
Royko, Hystorie sněmu kostnického, — Hus z díla toho XXV, 49.
rozmetání popela Husova XVII, 30 (86).
rukopis Husův XXXVII, 110, 111.
rukopis jenský I, 1 — II, 2 — III, 3 — XXXVI, 108. — (86), [14], [17], [19].
Rukopis petrohradský kronyky Richentalovy XVI, 26 (86) — rkp. aulendorfský XVII, 27, 28, 29, 30 — XVIII, 31 — XXVIII, 54 — XXX, 61, 62, 63, 54 — (86), [10]. rkp. pražský XIX, 32 (86).
samostřil XXXIII, 92.
Schedelius Hartmann v. Kronyka Schedelova.
Schwanthaler L. XLVIII, 154 (95).
skála Husova XL, 124.
Smíškovský kancionál (horský) v. kancionál horský Smíškovský.
sošky Husa a Jeronýma v Kostnici XXXV, 103.
Stimmerův dřevoryt Husa XXII, 38 (91), [34].
stížný list v. list stížný čes. pánů.
Strahov v. oltář skládací ze —.
Sucharda St. LV, 162 (95).
Šaloun L. LVII, 164 (95).
škola literní v Prachaticích XL, 125.
Šlik hr. Štěpán, jeho mince Husova XXXII, 78. (92).
Tábor v. znak městský v Táboře.
Theobald Zacharias, dřevoryt Husův z jeho díla XXII, 39 — Jeronymův XXVIII, 55, [34].
Týn, kostel v Praze XLIII, 136.
upálení Husovo I, 1 (87) — V, 6, 7 (88) — VII, 9 (89) — VIII, 10 (89) — IX, 11 (93) — X, 12 (87), 14 (90) — XI, 15 (92) — XIII, 19 (90) — XVIII, 31 (86) — XIX, 32 (86) — XXIV, 46 — XXV, 49 (94) — XXXII, 74—81, 83—85 (92).
upálení Jeronýmovo III, 4 (88) — XIII, 20 (90).
Ústí u Tábora — vykopávky odtud XXXVI, 105.
Václav IV (kroniky Kuthenovy) XXX[1], 71.
vazby s Husovým medaillonem XXXIII, 88, 89 (92), [39].
Veclov (zvon s Husovou podobou) XVI, 24 (92), [37].
Wermuth K. medailleur v Gothě XXXII, 86.
Veselý V. J. XLII, 130.
Willenbergovy pohledy českých měst XL, 122, — XLIV, 137 —.
Vlněves (skládací oltář z kostela ve V.) XIV, 22 (90), [31].
Voigt Adauct, Effigies virorum eruditorum ... Bohemiae et Moraviae XXV, 47 — XXXI, 72, 73.
Wolf F. C. XLV, 143.
vůz husitský a hradba vozová XXXIV, 94, 96.
Zabarella (ryt. Picartovy) XXXI, 69.
zbraně husitské XXXIII, 92.
Zikmund (z kroniky Richentalovy) XXX, 61 (86).
znak městský v Táboře XIII, 19, 20, 21 — XXXV, 100 — (90), [39].
zpěvník Václava Mišinského XXXIII, 88, 89 (92), [39].
zvony s podobou Husovou XVI, 24, 25 — XXXV, 102 (92), [37].
Zwettler J. XLIV, 139.
Žalanského Havla Kázání o svatých mučedlnících českých XXXVIII, 115—116.
Žebrák, hrad XLIV, 139.
Žižka (rkp. Jenský) III, 3, (87). — XXIX, 58 — se znaku městského v Táboře XIII, 21 (90) — hlavička z Musea království Českého XXIX, 59 — reliefu z XVIII st. tamže XXIX, 60.

1415
1915

VYDAL
ČESKÝ ČTENÁŘ ZA
REDAKCE AUG. ŽALUDA

UPRAVIL FR. KYSELA

VYTISKLA
PRAŽSKÁ AKCIOVÁ
TISKÁRNA

1. Hus na hranici. Z rukopisu vídeňského. (Z druhé pol. XV. st.)

2.

2. Kazatel-Hus (?) Z rukopisu jenského. (Z druhé poloviny XV. stol.)

3.

4.

3. Žižka (a Hus?) v nebi. Malba. Z rukopisu jenskeho. (Z druhé poloviny XV. stol. –
4. Upálení Jeronymovo. (Dřevoryt z čes. Passionálu z r. 1495.)

5.

5. V iniciale Hus mezi prvomučedníky, na dolením okraji metání Husitů do jam kutnohorských. Dle kancionálu Smíškovského. (Z r. 1490—1491.)

6.

7.

6. Hus na hranici. Z kancionálu Smíškovského. (1490—1491.) — 7. Upálení Husovo. Z českého prvotisku kroniky Aeneáše Sylvia. (Z r. 1510.)

8.

8. Hus před koncilem v Kostnici. Z kancionálu litoměřického. Z poč. XVI. st. (1510—1514.)

9. List z kancionálu litoměřického; na dolením okraji upáleni Husovo. Z poč. XVI. stol. (1510—1514.)

10.

10. Glorifikace Husova. Z kancionálu litoměřického. Z poč. XVI st. (1510–1514)

11.

11. Dole upálení Husovo, na okraji Viklef, Hus a Luther. Z kancionálu malostranského (Z r. 1572.)

12.

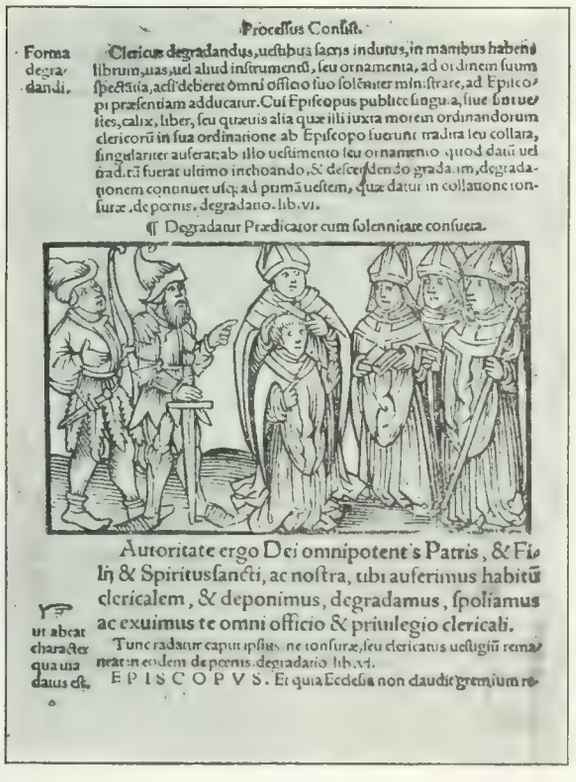

13.

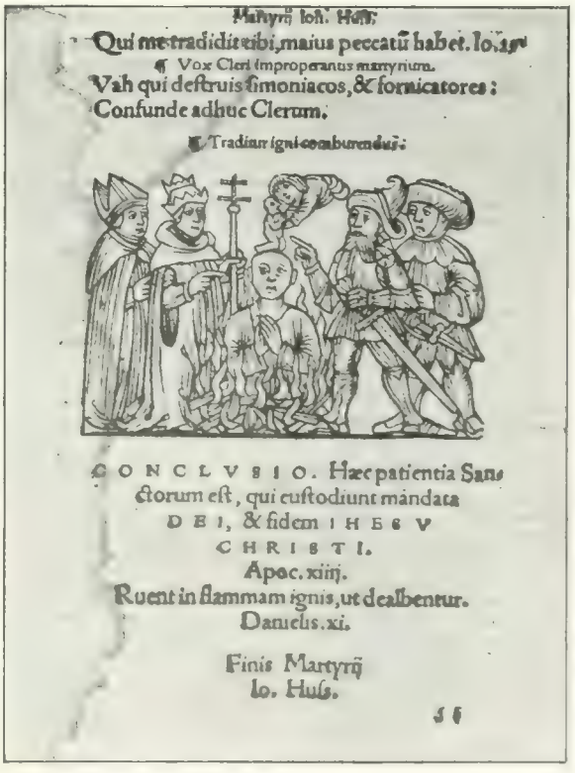

14.

12. Hus na hranici z Officii Aquilinových. (Z r. 1578.) — 13. Odsvěcení a 14. Upálení Husovo z Processus consistorialis. (Z r. 1525.)

15.

15. Hus na hranici Dle norimberského vydání Husovy Postylly z r. 1563.

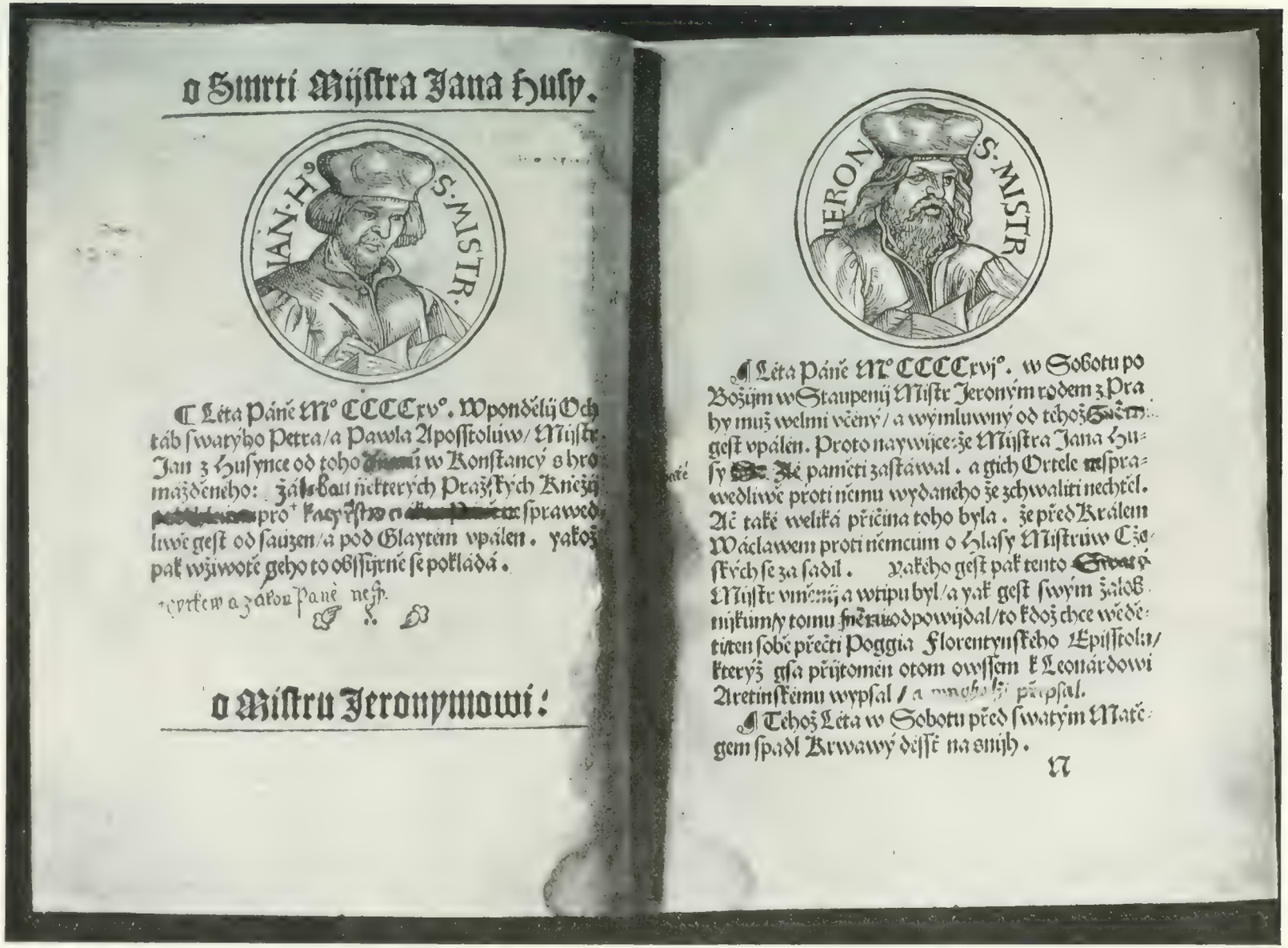

o Smrti Mijstra Jana Husy.

JAN·H⁹ S·MISTR·

¶ Léta Páně M° CCCCxv°. Wpondělij Och
táb swatýho Petra/a Pawla Apoſſtolůw/ Mijstr
Jan z Huſynce od toho [illegible] w Konſtancý s hro
mážděného: žá[illegible] některých Pražſkých Kněžij
[illegible] pro+ [illegible] ſprawed
liwě geſt od ſauzen/a pod Glaytem vpálen. yakož
pak wžiwotě geho to obſſijrně ſe pokládá.

+cyrkew a zákon Páně neſp.

o Mistru Jeronymowi:

JERON S·MISTR

¶ Léta Páně M° CCCCxvj°. w Sobotu po
Božijm w Staupenij Miſtr Jeroným rodem z Pra
hy muž welmi včený/ a wýmluwný od téhož [illegible]
geſt vpálen. Proto naywijce: že Mijſtra Jana Hu=
ſy [illegible] paměti zaſtáwal. a gich Ortele [illegible]ſpra=
wedliwě proti němu wydaného že zchwaliti nechtěl.
Ač také weliká přičina toho byla. že před Králem
Wáclawem proti němcům o Hlaſy Miſtrůw Cžo=
ſkých ſe za ſadil. Yakého geſt pak tento [illegible]
Mijſtr vměnij a wtipu byl/a yak geſt ſwým žalob=
nijkům/y tomu [illegible] odpowijdal/to kdož chce wěděti
ten ſobě přečti Poggia Florentynſkého Epiſſtolu/
kterýž gſa přijtomen otom owſſem k Leonárdowi
Aretinſkému wypſal/ a [illegible] přepſal.

¶ Téhož Léta w Sobotu před ſwatým Matě=
gem ſpadl Krwawý déſſť na snijh.

N

16.

16. Hus a Jeroným. Stránky kroniky Kuthenovy s rasurami a opravami doby protireformační (Z r. 1539.)

17.

18.

19.

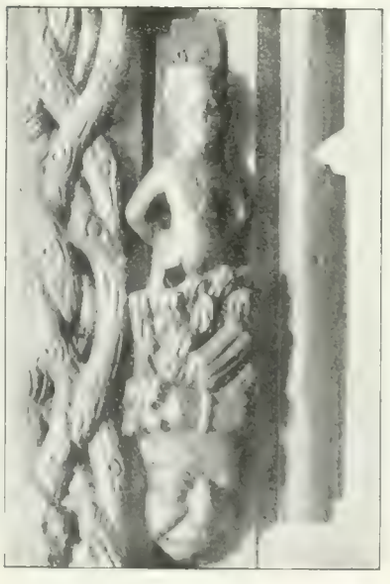

20.

21.

17. Hus kančionálu bratrského z r. 1576. — 18. Křídlo skládacího oltáře obrazárny za Strahově: pravděpodobně Hus (z první pol. XVI. st.). — Sošky se znaků táborského (z r. 1515—1516): 19. Hus. — 20. Jeroným. — 21. Žižka.

22.

22. Deska skládacího oltáře v kn. obrazárně v Roudnici. Dole v pravo Hus, příslušnost sv. Vojtěchu. (Z rozhraní XV. a XVI. st.)

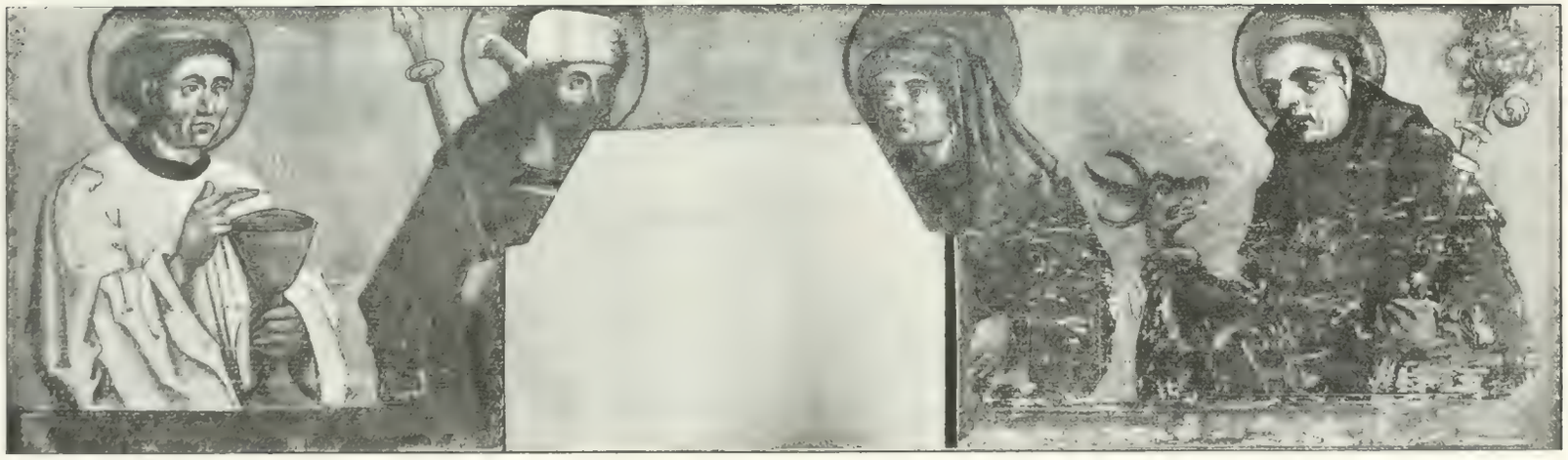

23.

23 Predella skládacího oltáře, nyní v Přům. museu v Chrudimi. Z leva prvý: Hus. (Z první polovice XVI. st.)

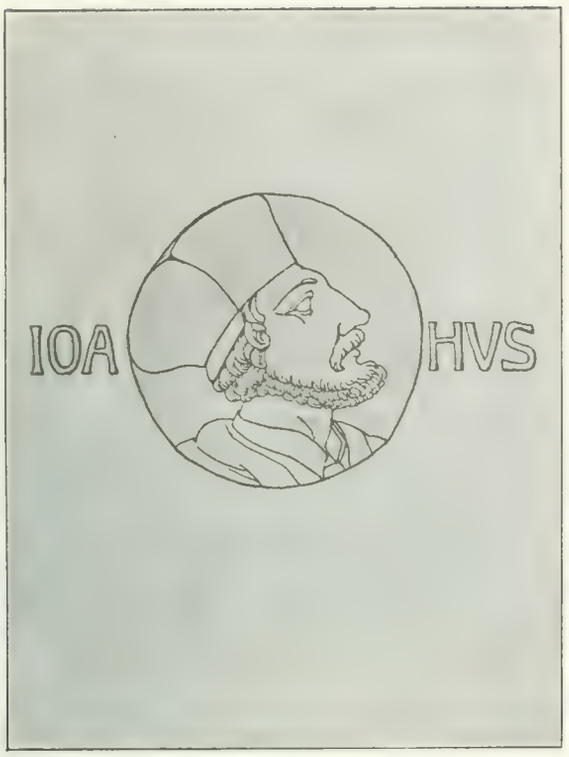

24.

25.

26.

24. a 25. Husovy reliefy se zvonů: 24. ve Veclově — 25. v Okrouhlici. — 26. Hus veden na popraviště. Dle perokresby petrohradského rukopisu kroniky Oldřicha z Richentalu (Z druhé pol. XV. st.)

27.

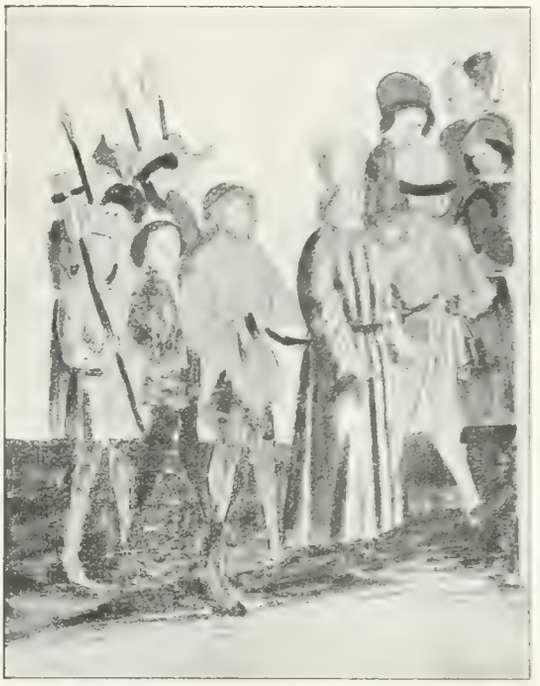

28.

29.

30.

27. Odsvěcení Husovo. — 28. Hus veden na popraviště. — 29. Hus před hranicí. — 30. Rozmetání Husova popela. Dle kroniky Oldřicha z Richentalu z rukopisu Aulendorfského (Z r. 1419.)

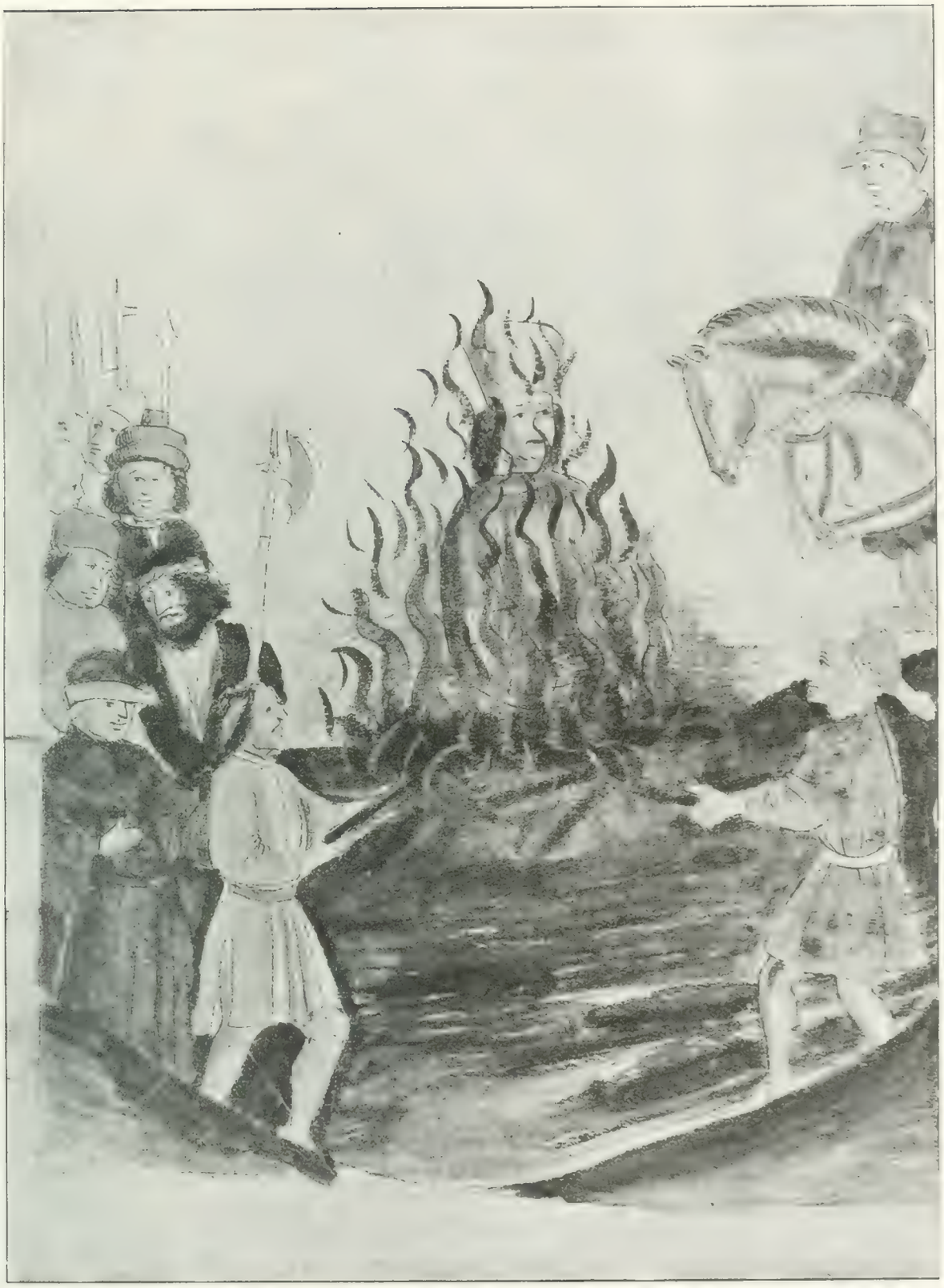

31.

31. Hus na hranici. Dle kroniky Oldřicha z Richentalu z rukopisu Aulendorfského (z r. 1419).

32.

32. Hus na hranici. Dle akvarelu kroniky Oldřicha z Richentálu z rukopisu Pražského (z r. 1464).

33.

34.

35.

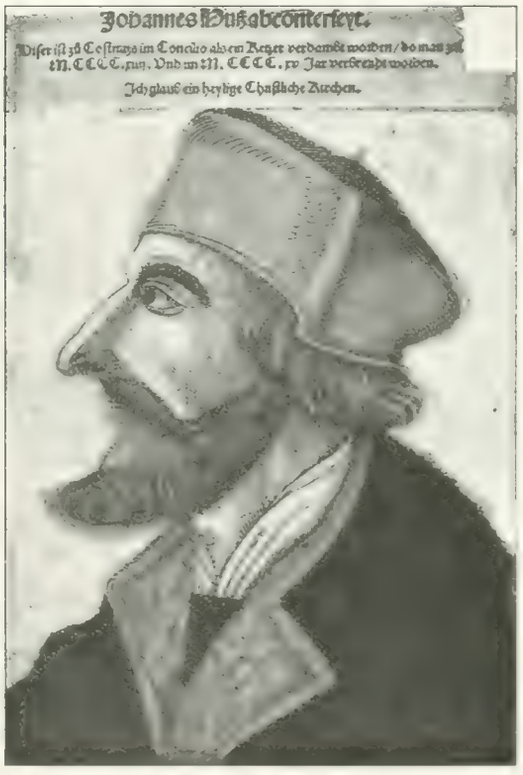

36.

33. Hus a 34. Jeroným kroniky Schedelovy (z r. 1493). — 35. Hus. Rytina Baltazara Jaeniche. — 36. Hus. Kolorovaný dřevoryt z prvé polovice XVI. st.

37

37. Hus a Luther, podávající pod oboji. Dřevoryt školy Cranachovy z prvé polovice XVI. st.

38.

39.

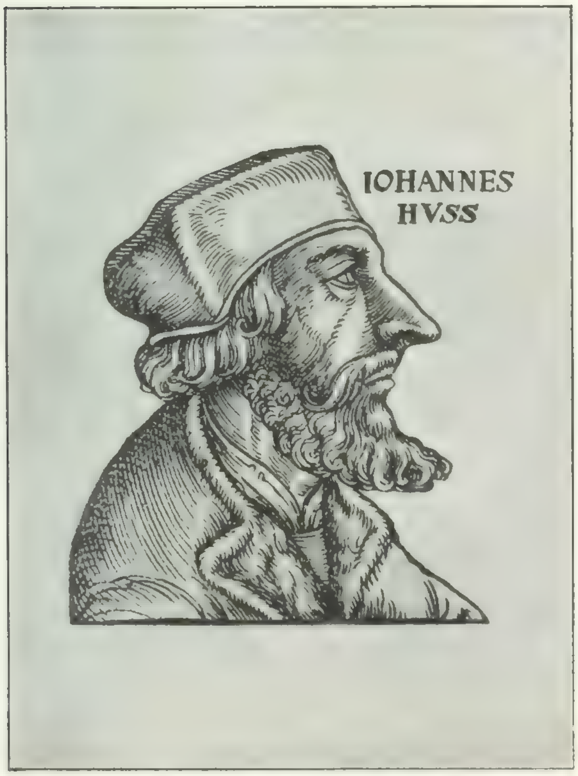

40.

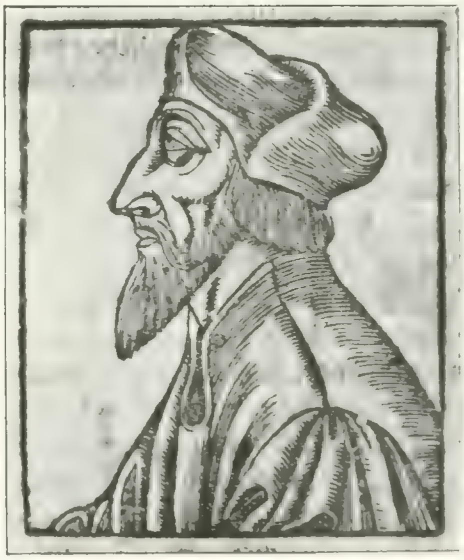

41.

38. Hus dřevorytu Stimmerova (as dle kresby Holbeinovy). — 39. Hus (stejné předlohy), dřevoryt XVI. st. — 40. Hus, dřevoryt z titulního listu Tragedia J. Huss z r. 1537. — 41. Hus dřevorytu z poč. XVII. stol.

42.

43.

44.

45.

42. a 43. Hus holandských rytin XVII. století. — 44. Hus skoblené rytiny Houstonovy (XVIII. stol.). — 45. Hus rytiny Picartovy z poč. XVIII. st.

PROTESTATIO BOHEMORUM,
Oder
Der aus voller Pragischer Reichs-Versammlung,
im Jahr Christi 1415. den 2. Sept. an das Concilium
nacher Costnitz,
abgefertigte

Hußiten-Brieff,

Worinne
Neun und Neuntzig Hohe und Vornehme Personen wider die
Grausamkeit an M. JOH. HUSSEN, der schon würcklich verbrennet ge-
wesen/und M. HIERONYMUM, welcher nur verbrennet gehalten worden/
eifferigst protestiret/
Eigenhändig nach der Copey des Edenburgischen MSc., auf der Bibliotheck
zu Oxfort, abcopiret, aus dem Lateinischen ins Teutsche übersetzet,
und benebst einer Vorrede/
Kurtzer historischer Erzehlung/wie es diesen beyden vortrefflichen
Männern und Märtyrern, wegen standhaffter Bekändtniß der Evange-
lischen Warheit ergangen, auch etlichen Historischen und Philologischen Anmerckungen,
alles aus denen besten und glaubwürdigsten Monumenten des Costnitzischen Concilii,
mit einem Register.
Zum Andern mahl/
Und zwar vermehrter/als Salvo Conduct Käysers Sigismundi, Zeugnüssen wegen
Käyserlicher Macht die Concilia zu beruffen und vielen andern mehr/
Zur Erläuterung der Kirchen und Welt-Historie im XIV. Seculo,
herausgegeben
Von
M. Johann Heinrich Löder, der Philos. Fac.
zu Leipzig Assessore.

LEIPZIG/zu finden bey Johann Ludwig Gleditsch

46.

46. Hus a Jeroným a scéna upálení. Z titulního listu Loederovy „Protestatio Bohemorum"; vyd. r. 1705.

47.

48.

49.

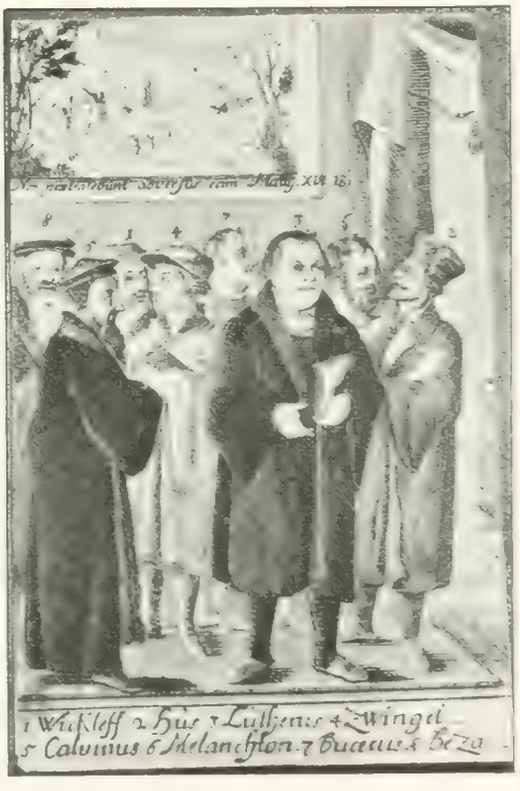

50.

47. Rytina: Hus Kleinhardt-Baltzerův z Ad. Voigt, Effigies virorum z r. 1772. — 48. Litografie: Hus ze „Summa Hystorye o Protivenstvich Cirkve České" (z přetisku prvé pol. XIX. stol.) — 49. Rytina: Hus na hranici z Roykovy Hystorie sněmu Kostnického (1788). 50. Německý leták: Skupina reformátorů s Husem z pol. XIX. st. (rytina).

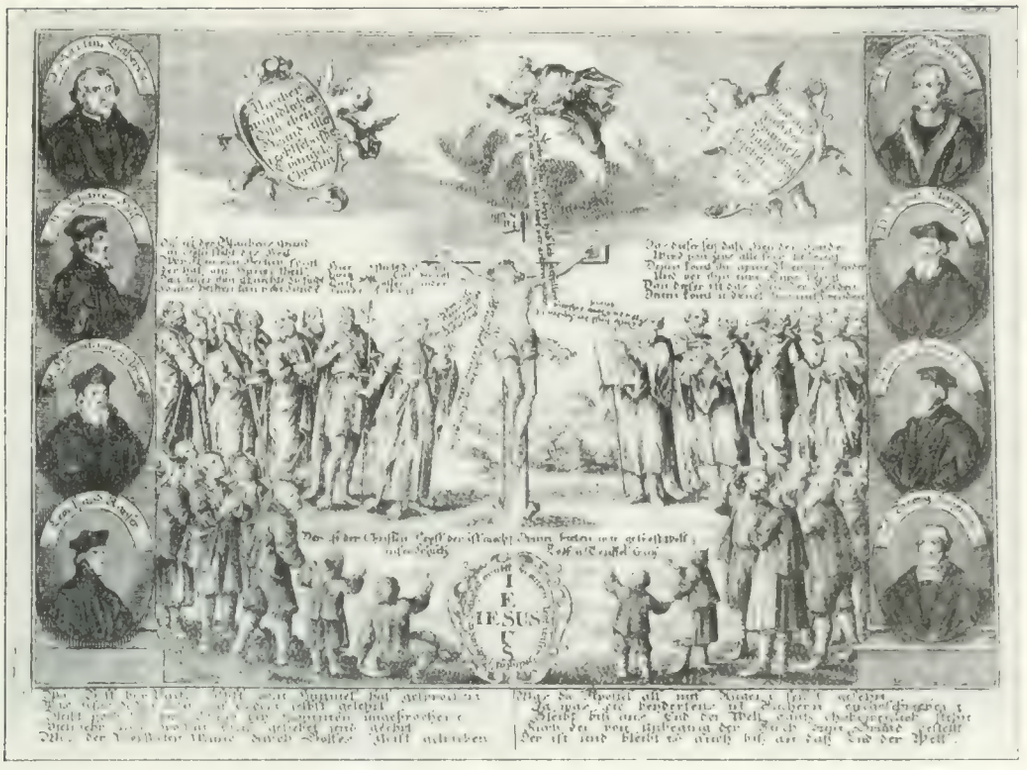

51.

52.

51. Německý leták. (Rytina.) Ukřižování Kristovo; po stranách reformátoři, mezi nimi Hus a Jeroným. (XVIII. st.) 52. Litografie Advinentova: skupina reformátorů s Husem a Jeronýmem. (Z prvé polovice XIX. st.)

53.

53. Hus litografie Pálkovy (as slovenské provenience). Z let sedesátých min. století.

54.

55.

56.

57.

54. Jeroným veden na popraviště. Z Aulendorfského rukopisu Kroniky Richentalovy (Z r. 1419.) - 55. Jeroným dřevorytu z poč. XVII. st. - 56. Jeronýmholandské rytiny XVII. st. 57. Rokycana Kroniky Schedelovy. (Z r. 1493.)

58.

59.

60.

58. Žižka v čele vojska. Dle rukopisu jenského. (Z let 1463—1480.) — 59. Žižkova hlavička ze Zemského Musea v Praze. (Ze st. XVI.) — 60. Žižka. Relief ze Zemského Musea v Praze (ze st. XVIII.).

61.

62.

63.

64.

61. Papež Jan XXIII. a Zikmund. — 62. Papež Řehoř XII. — 63. Martin V., papež koncilem kostnickým nově zvolený r. 1417 po sesazení Jana XXIII. a Benedikta XIII. a po tes[illegible] naci Řehoře XII. — 64. Papež Benedikt XIII. — Vyobrazení vesměs dle aulendorfského rukopisu (1419) Kronyky Oldřicha z Richentalu.

65.

66.

67.

68

69.

T zv. Soudcové Husovi. Celní účastníci koncilu kostnického 65 Bedřich Braniborský, zakladatel panství Hohenzollernského v Prusku — 66 František Petr de Foix — 67. Jan de Brogni, za jehož předsednictví vyhlášeno odsouzení Husovo. — 68. Jan Gerson, celný žalobce proti Husovi. — 69. Zabarella, soudce v Husově při u dvora papežského a činný účastník Husova procesu na sněmu (Dle rytin Picartových z poč. XVIII. st.)

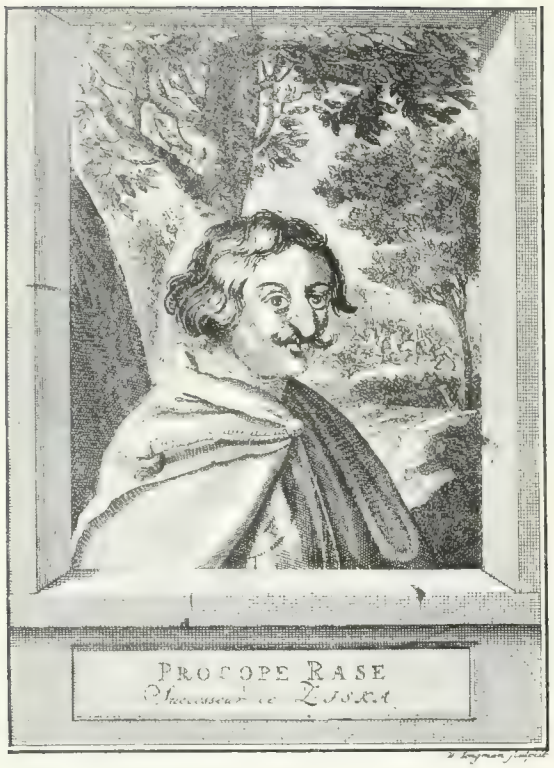

70.

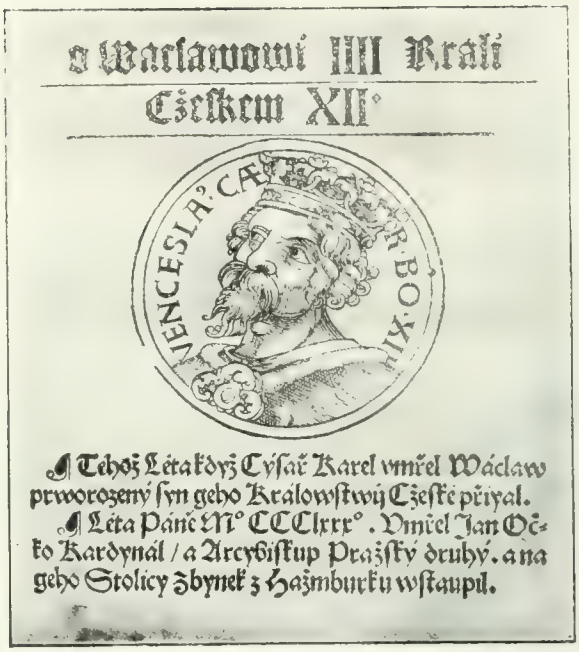

71.

72.

73.

Z Husových současníků: 70. Prokop Holý (vyobrazení z díla Lenfantova). — 71. Václav IV. (z Kronyky Kuthenovy 1539). — 72. Arcibiskup Albik, za něhož Hus papežským interdiktem byl donucen opustiti Prahu (1412). — 73. Ondřej z Brodu, jeden z českých odpůrců Husových. (72. a 73. z Voigta „Effigies...“ z r. 1773).

74.

75.

75

76.

77.

77.

78.

79.

79.

80.

Pamětní mince Husovy ze stol. XVI., většinou as ráže Jáchymovské (78 z r. 1530; av Štěpán hr. Šlik). 76, 77 a 80 v majetku Musea království Českého. Reprodukováno z díla „Beschreibung d. bisher bekannten böhm. Privatmünzen" (Praha 1852)

81.

82.

82.

83.

84.

84.

85

86.

87.

81.—86. Pamětní mince Husovy konce XVII. a z XVIII. stol., většinou norimberské ráže, práce mincmistra Laufera. (83. L. Nattera Florentina, 86. K. Wermutha v Gothě). 87. Pamětní peníz Jeronýmův z poč. XVIII. stol. (práce J. Dassiera v Ženevě).

88.

89.

90.

91.

88. Medaillon Husův s desek Zpěvníku Václava Mířinského. — 89. Desky zpěvníku Mířinského. — 90. Zlomek kachle s podobou kněze (Husa?) — 91 Polychromovaný kachel s reliefem Husovým. (V městskem museu v Praze).

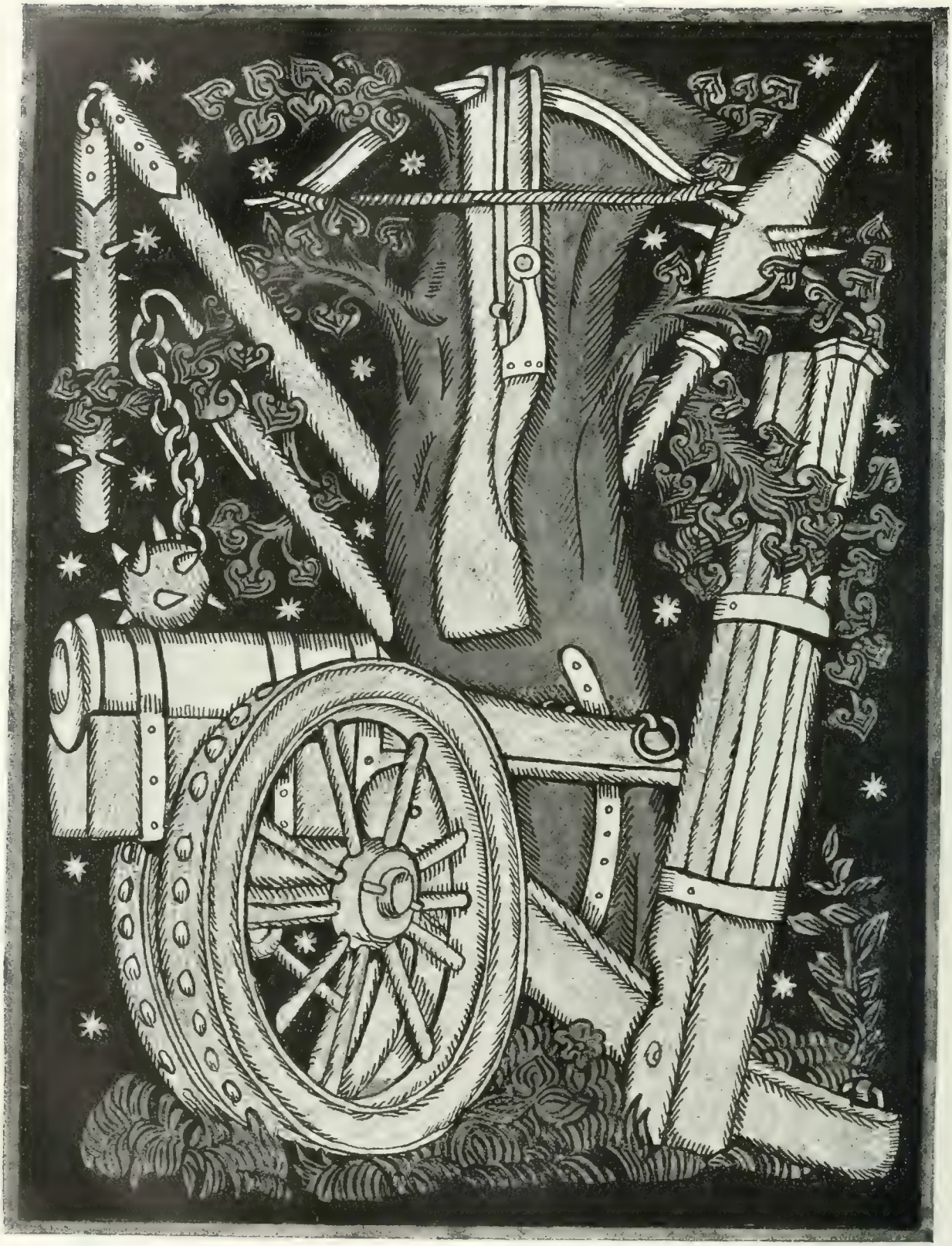

92.

92. Zbraně husitské. Zbraně střelné: houfnice, hákovnice a samostříl; zbraně cepníků: cep, koule a palice. (Kreslil prof. Fr. Kysela.)

93.

94.

95.

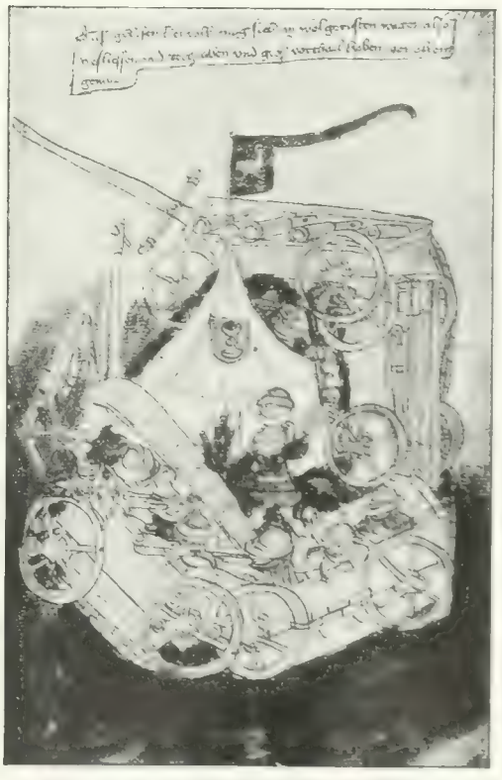

96.

93. a 94. Kachle (XV. st.; z měst. musea v Praze) s cepniky a vozem husitským — 95. a 96. Vyobrazení boje husitů a husitské vozové hradby z rukopisu XV. st. (z vídeňské dvorské knihovny.)

97.

98.

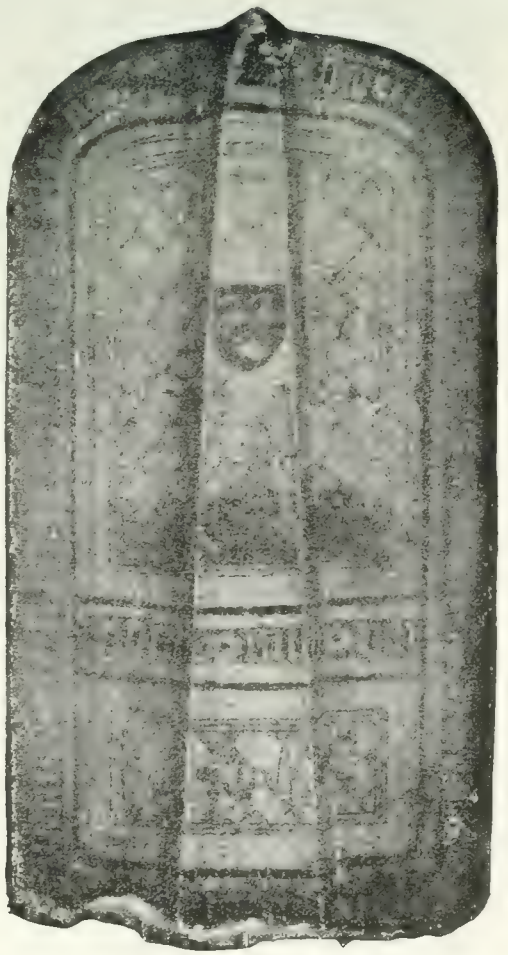

99.

České pavézy: 97. z hradu Coburku; 98. z petrohradské Eremitáže; 99. z kr. zbrojnice v Turině.

100. Znak města Tábora z let 1515—1516 se soškami Husa, Jeronýma, Adamitů(?), Prokopa a Žižky.

101.

102.

103.

101. Starý relief Husův (z XV. st.) na domě vdovy Fidy, kde Hus v Kostnici bydlil. — 102. Zvon v Okrouhlici u Benešova s Husovým reliefem. — 103. Sošky Husa, Jeronýma a domnělého Husova zpovědníka, dominikána Coelestina (z musea kostnického).

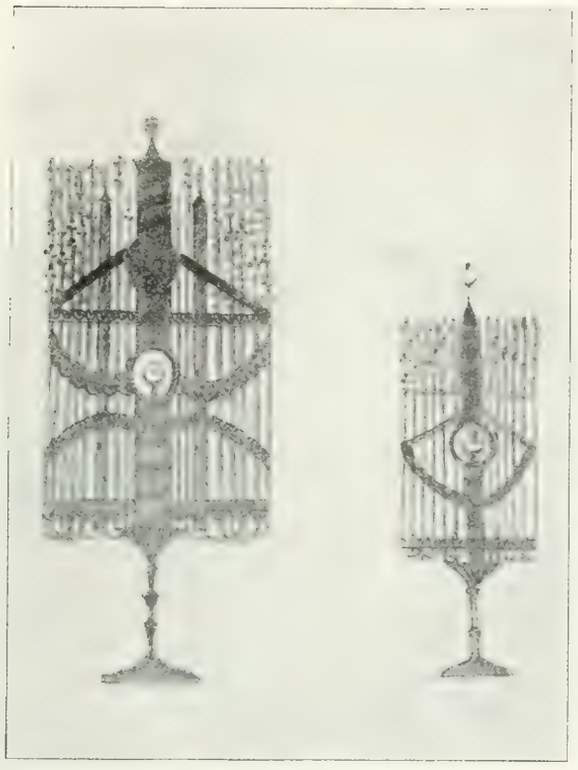

104.

105.

106.

104. Husitské monstrance nalezené v Čáslavi r. 1801; dle vyobrazení v Liemertově něm. topografii Čáslavě. — 105. Nádobka z vykopávky ústecké s nápisem Husovy písně „Kriste slavný, Kriste...“ — 106. Skupina vykopávek z Kozího. (Z měst. musea v Táboře.)

107.

108.

109.

107. Pamětní desky z býv. kostela Božího Těla v Praze o udělení kompaktát (nyní v Zem. Museu). — 108. Podávání pod obojí. Z rukopisu jenského (dle snímku v Zem. Museu). — 109. Podávání pod obojí. Iniciálka z českého kancionálu chrudimského. (Druhá polovice XVI. st.) Dle snímku v Měst. Museu v Táboře.

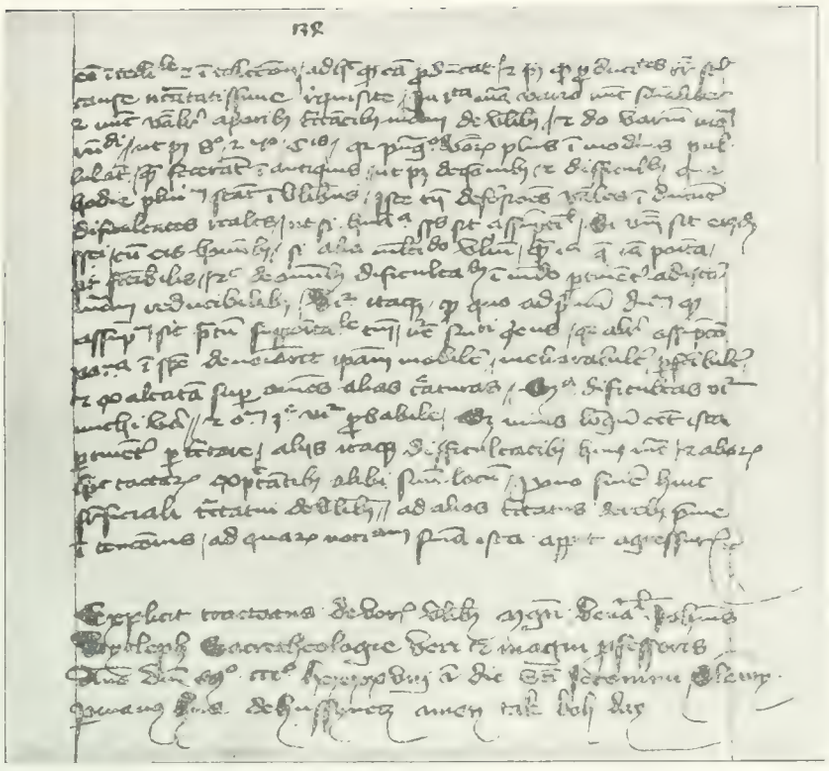

110.

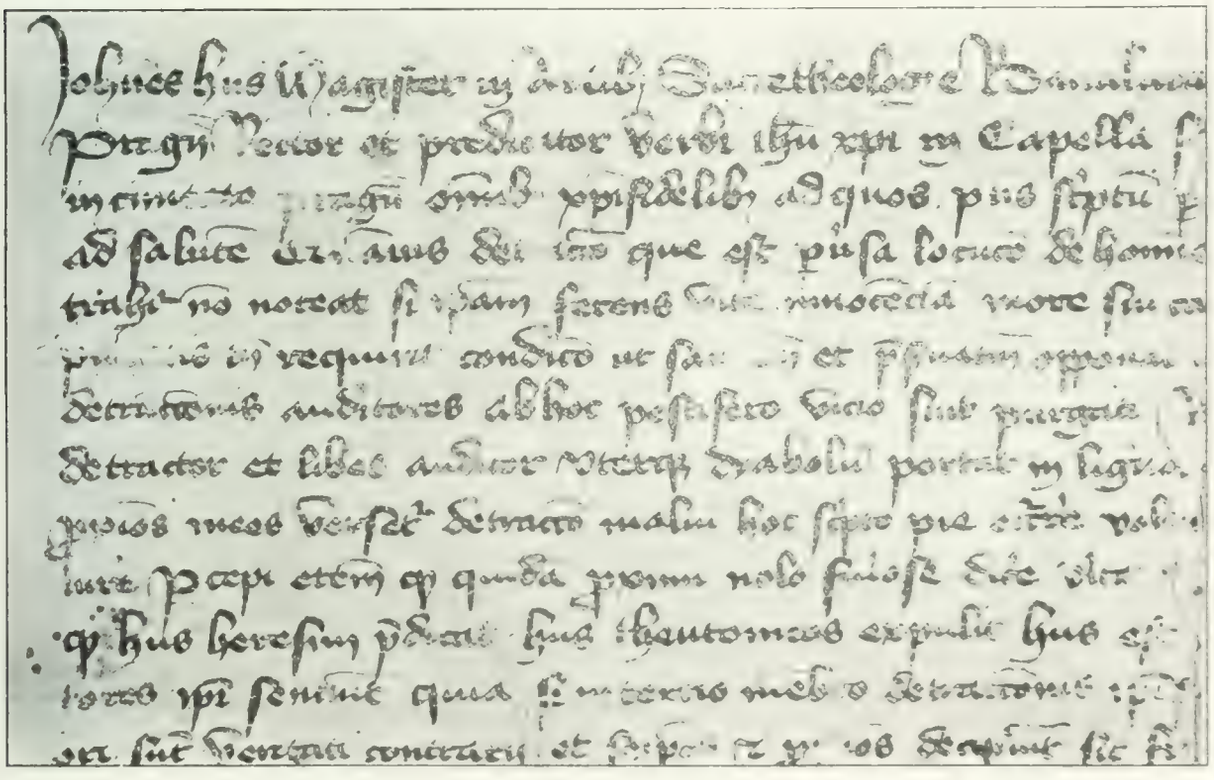

111.

110. Rukopis Husův. Opis traktátů Viklefových v kr. knihovně ve Štokholmu. (Dle snímku v díle dra V. Flajšhanse „Jan Hus“.) 111. Domněly Husův rukopis z Musea království Českého.

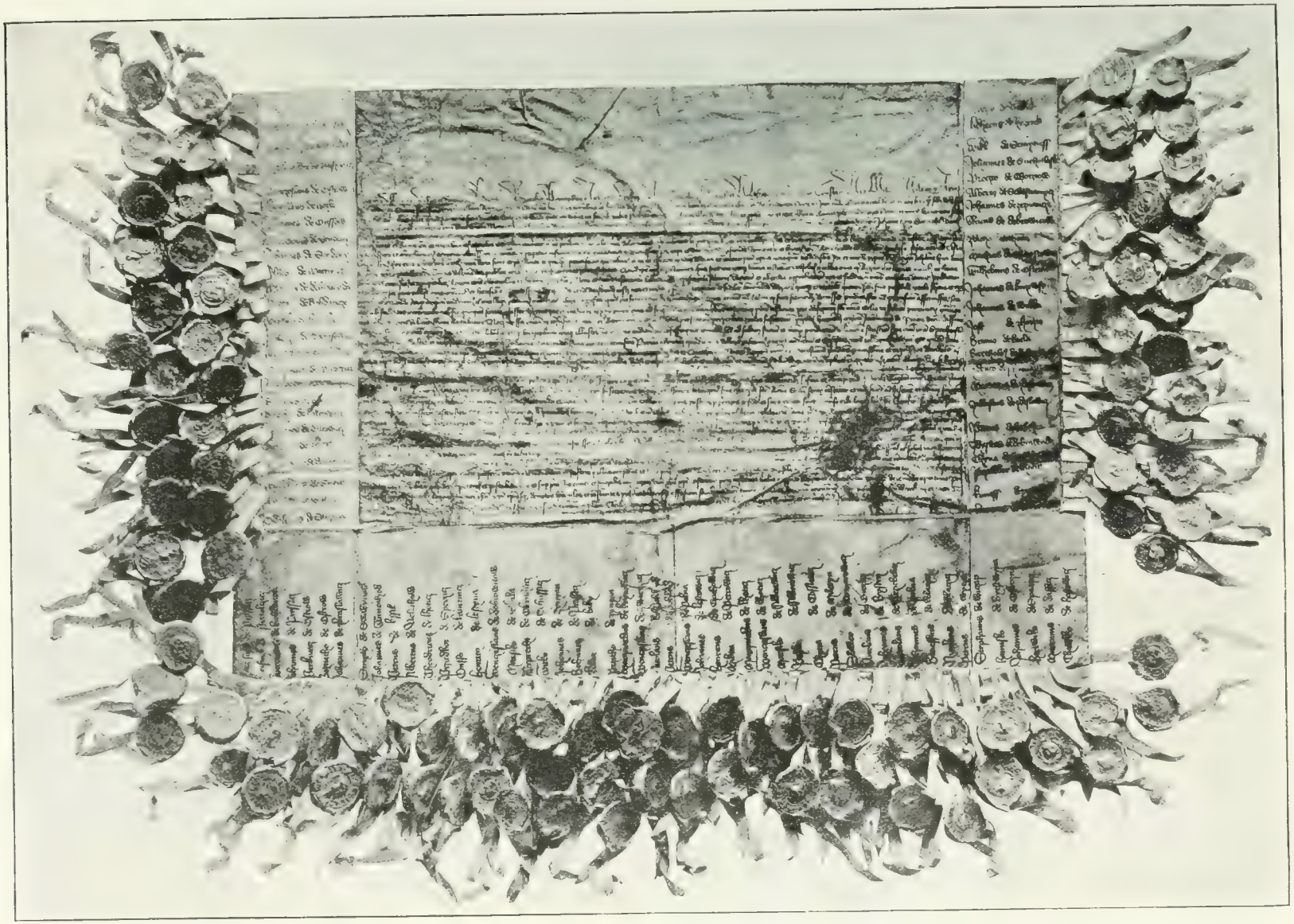

112. Stížný list českých pánů proti upálení M. Jana Husi ze září 1415. (Dle facsimile v Museu království Českého. Dochovaný originál v Edinburce.)

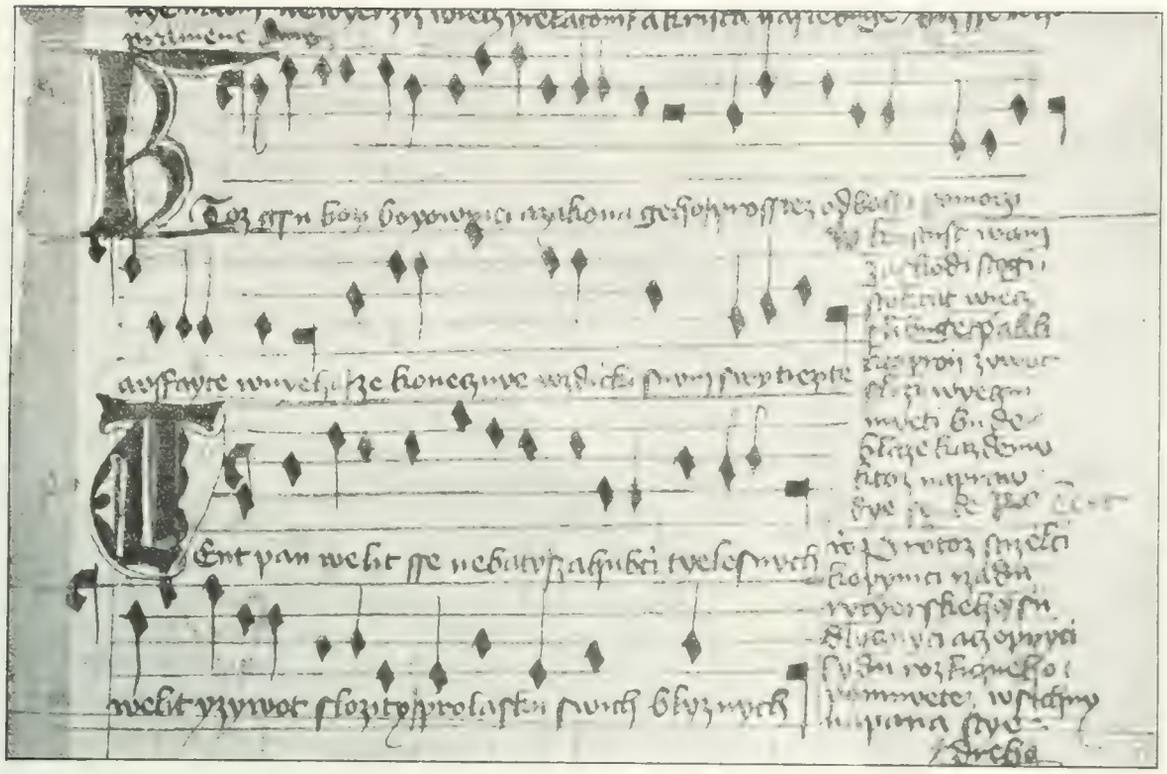

113.

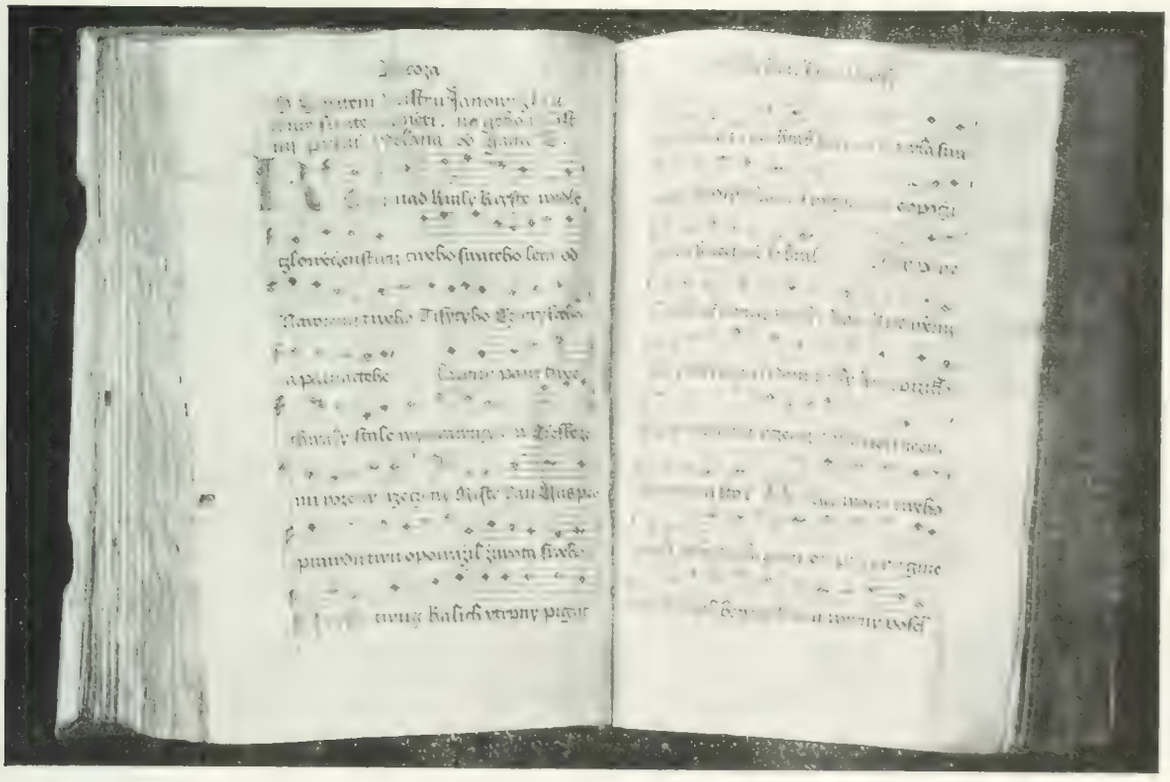

114.

113. Stránka kancionálu jistebnického (z let dvacátých XV. st.) s písní „Kdož jste boží bojovníci...“ (ze Zem. Musea v Praze). — 114. Stránka graduálu malostranského (z r. 1573) v měst. museu v Praze s písní „O svatém mistru Janovi z Husince...“

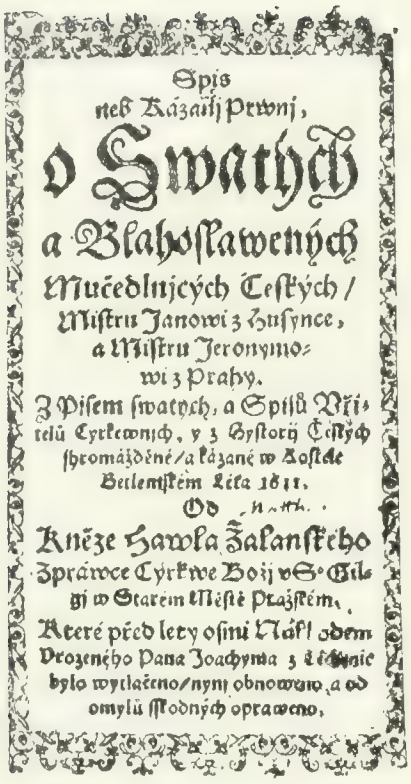

Spis
neb Kázanj Prwnj,
o Swatých
a Blahoslawených
Mučedlnjcých Českých /
Mistru Janowi z Husynce,
a Mistru Jeronymo-
wi z Prahy.
Z Pisem swatých, a Spisů Vři-
telů Cyrkewnjch, y z Hystorij Českých
shromážděné / a kázané w Kostele
Betlemském Léta 1611.
Od
Kněze Hawla Žalanského
Zpráwce Cýrkwe Božj v S. Gil-
gj w Starém Městě Pražském,
Které před lety osmi Náklodem
Vrozeného Pana Joachyma z Těchnic
bylo wytlačeno / nynj obnoweno, a od
omylů sskodných opraweno.

115.

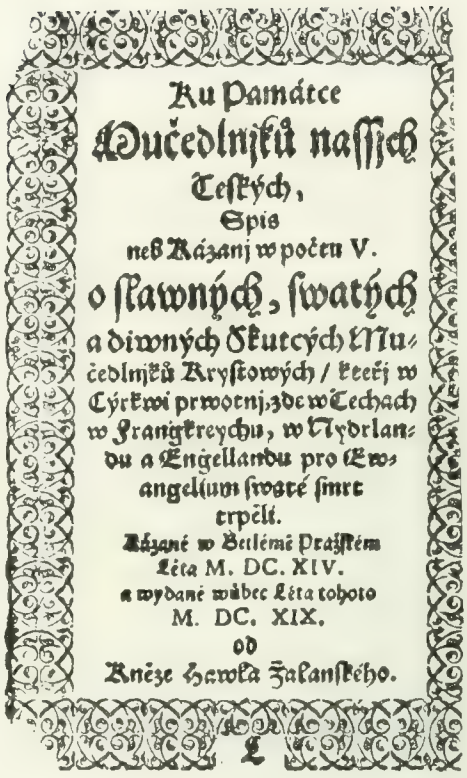

Ku Památce
Mučedlnjků nassjch
Českých,
Spis
neb Kázanj w počtu V.
o slawných, swatých
a diwných Skutcých Mu-
čedlnjků Krystowých / kteřj w
Cýrkwi prwotnj, zde w Čechach
w Frangkreychu, w Nydrlan-
du a Engellandu pro Ew-
angelium swaté smrt
trpěli.
Kázané w Betlémě Pražském
Léta M. DC. XIV.
a wydané wůbec Léta tohoto
M. DC. XIX.
od
Kněze Hawla Žalanského.

116.

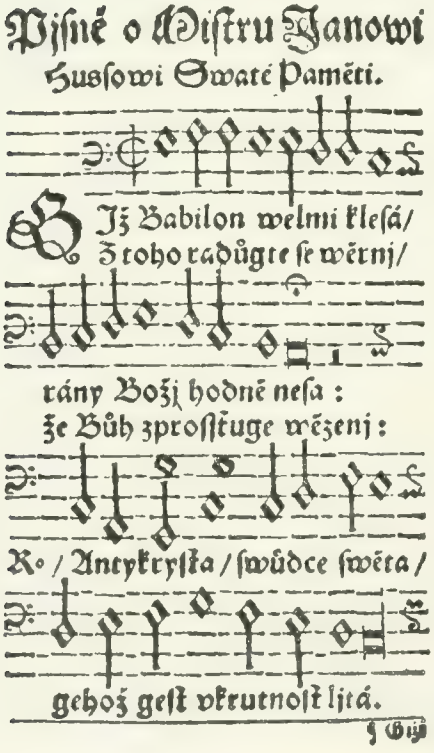

Pjsně o Mistru Janowi
Hussowi Swaté Paměti.

GJž Babilon welmi klesá /
Z toho radůgte se wěrnj /
rány Božj hodně nesa :
že Bůh zprossťuge wězenj :
R. / Antykrysta / swůdce swěta /
gehož gest vkrutnost ljtá.

¶ Gižť gest Sto Let pominulo /
Proroctwj se wyplnilo : Mistr
Jan Hus odpowjdá / w prawém
včenj okřjwá : R. / Budiž chwá-
la / Bohu sláwa / že se zas Pra-
wda rozmáhá. ¶ Gižť
se nynj obnowuge / Cýrkew prw-
nj wykwetuge : Wywolenj k Kry-
stu běžj / audowé se k tělu wjžj : R.
S Bohem se swým / s ponjženjm /
mjřj s mnohým potěssenjm. ¶
Gižť Farao gest přestrassen / w
moři swé peychy pohřjžen :|: Pán
Bůh lid swůg předce wede / swě-
tlá prawda před nimi gde : R. /
Z Babilonské / wazby těžké / vwe-
deť w Králowstwj wěčné.

☞ Gižť se Slowo, Čtenj mno-
žj / slysstež wy ge kdož ste Božj :|:
Nectjť w prawdě Pána Krysta /
K v kdož

117.

115.—117 Titulní listy a píseň z knížky kázání, vydaných Havlem Žalanským ke cti Husově a Jeronymově r. 1619.

118.

119.

118. Celkový pohled na Husinec. 119. Vnitřek světničky v Husově rodném domku.

120.

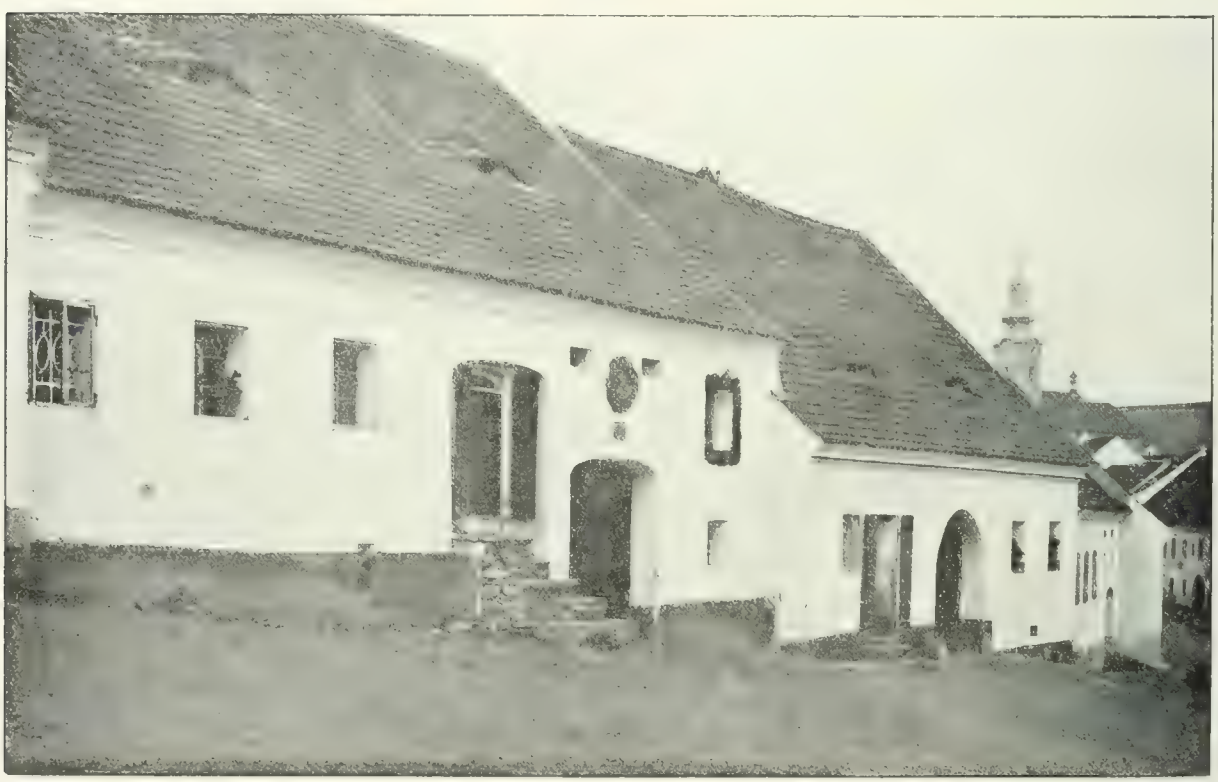

121.

120. a 121. Husův domek před požárem a renovován po posledním vyhoření.

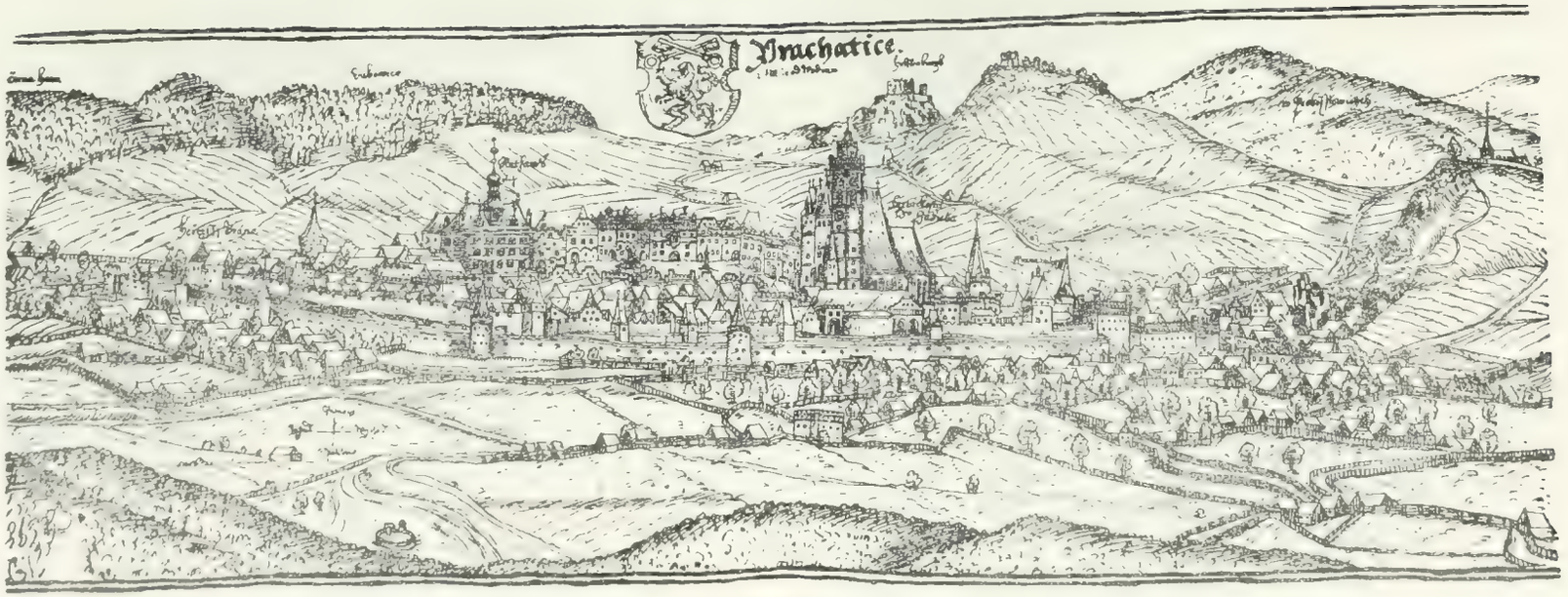

122.

122. Prachatice, město prvých školních let Husových. Dle rytiny Willenbergovy z počátku XVII. st.

123.

124.

125.

123. Husova lípa u Chlistova, pod niž dle lidové tradice Hus kázával. — 124. Husova skála u Prachatic, kde Hus prý cestou ze školy odpočíval. — 125. Literní škola v Prachaticích, místo prvého vzdělání Husova. (Dle snímků v díle dr. Flajšhansově „Jan Hus“.)

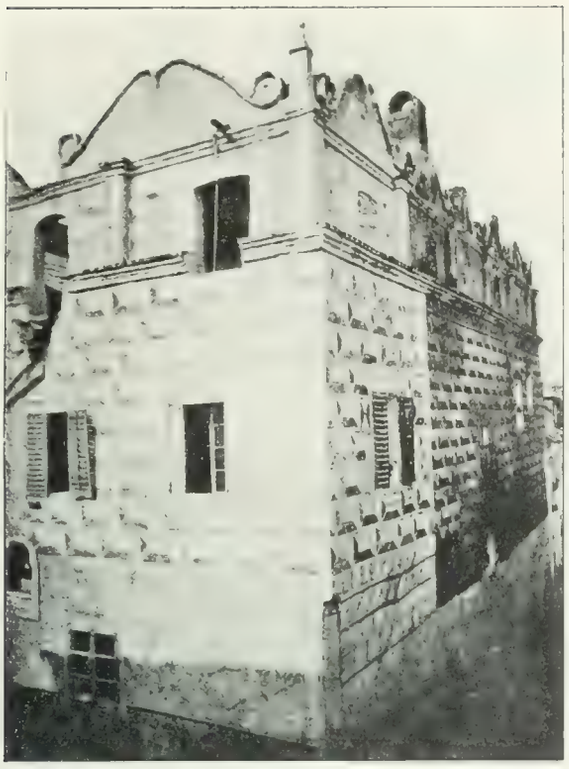

126.

127.

128.

126. Dům, v němž (dle tradice) Hus v Prachaticích bydlil. — 127. Místa, kde stávala kaple betlémská a bydliště Husa — jejího kazatele. — 128. Kostel sv. Martina ve zdi, kde nejdříve v Praze podáváno podobojí.

129.

129. Praha (dle dřevorytu Kronyky Schedelovy z r. 1493, z dochovaných pohledů nejbližšího době Husově).

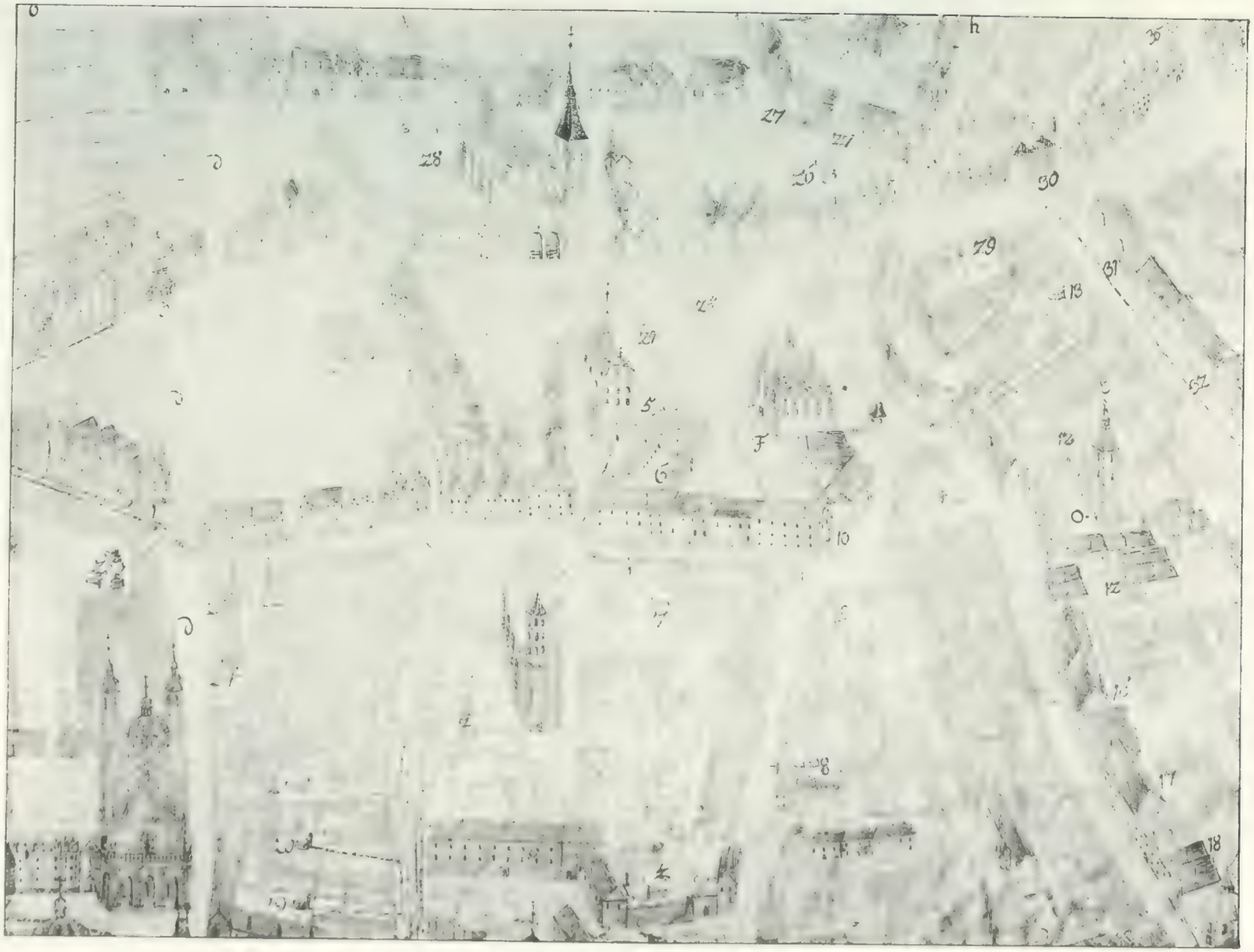

130.

130. Okolí (F.) kaple Betlémské. (Z nejstaršího plánu Starého Města Pražského z r. 1729, díla Václ. Jos. Veselého, mlynáře, chovaného v archivu kr. hl. města Prahy.)

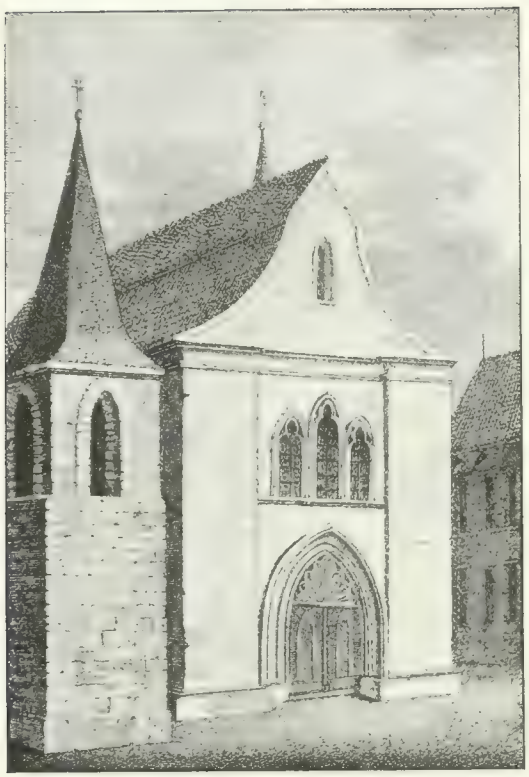

131.

132.

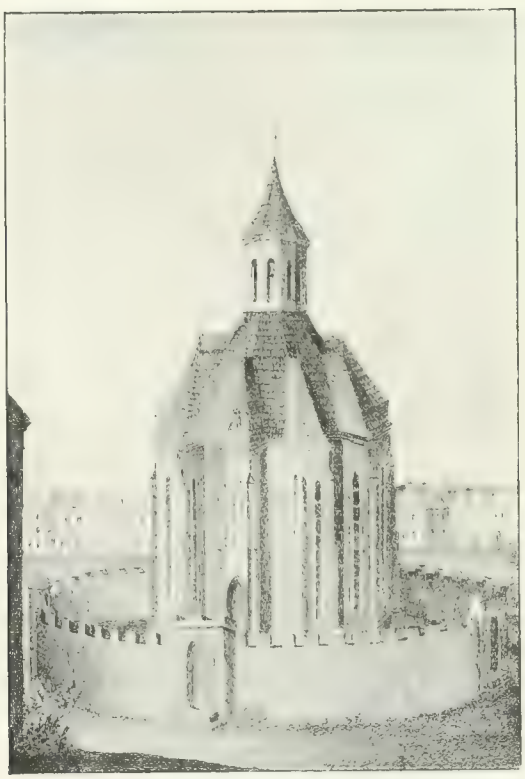

133.

Kaple Betlémská: 131 (z díla dr. Legis Glückselig „Diplomatische Geschichte der aufgehobenen Klöster..." z r. 1837) a 132. (dle reprodukce vydané J. Liebischem v Praze). - 133. Kaple Božího Těla na Karlově náměstí v Praze (z díla Glückseligova), kde byly zasazeny pamětní desky kompaktát

134.

14. Staroměstské náměstí. Dle rytiny Lud. Kohla z r. 1818 s radnicí, kde 16. ěce 1412 zasedala synoda, odsoudivši 51 artykul strany Husovy jako bludný.

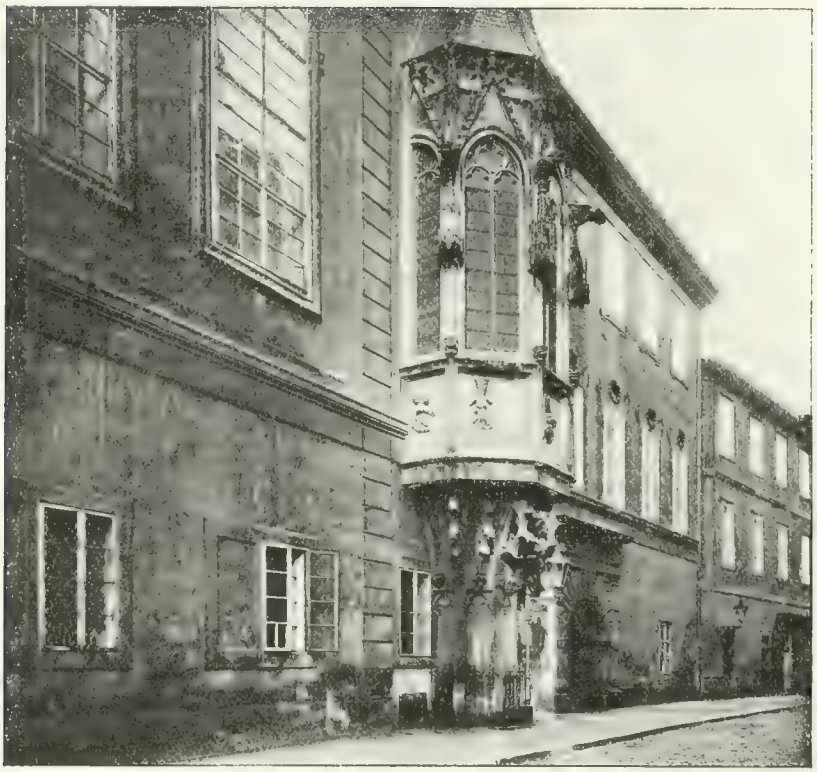

135.

136.

135. Kolej Karlova (v nynějším stavu) — sídlo university, jejíž byl Hus rektorem r. 1402 a 1409. — 136. Chram Týnský (dle rytiny Kandlerovy), kde Martin student protestoval r. 1412 proti prodávání odpustků. R. 1415 přešel Týn — jeden z prvých pražských chrámů — v ruce strany podobojí.

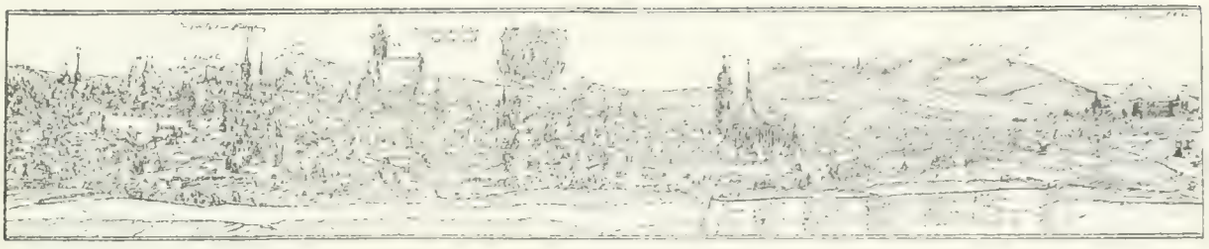

137.

138.

137. Hora Kutná (dle rytiny Willenbergovy z poč. XVII. st) a 138. Vlašský Dvůr, místa podepsání dekretu, kterým českému národu zjednána většina na universitě Pražské.

139.

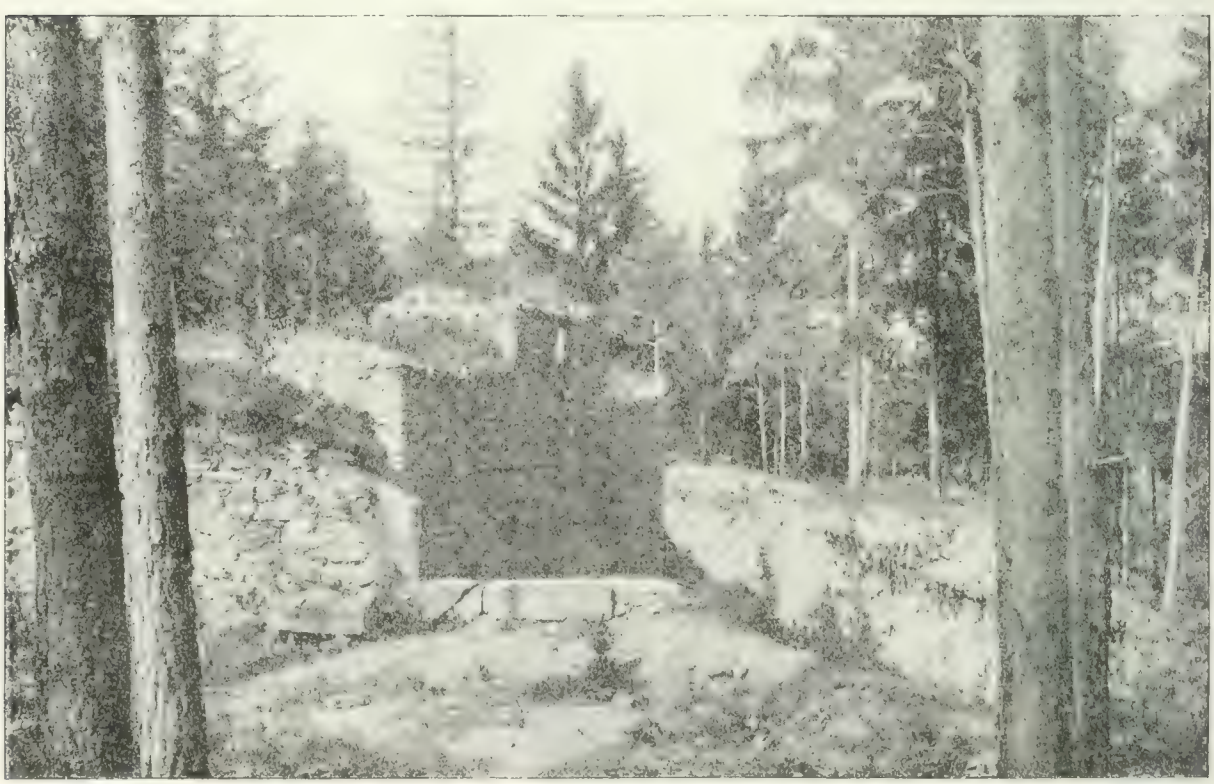

140.

139. Žebrák (dle kresby J. Zwettlerovy z r. 1840, z Heberových „Böhmens Burgen...") místo disputace Husovy a jeho odpůrců před králem Václavem IV. r. 1412. — 140. Zříceniny hradu Kozí, kde Hus, donucen interdiktem, vyhlášeným nad Prahou, žil v letech 1412—1414.

141.

142.

141. Chlustník. — 142. Přibenice — místo, kde Hus meškal a kázával ve svého pobytu na Kozím v l. 1412–1414. (Dle kresby F. A. Heberovy v jeho „Böhmens Burgen“.)

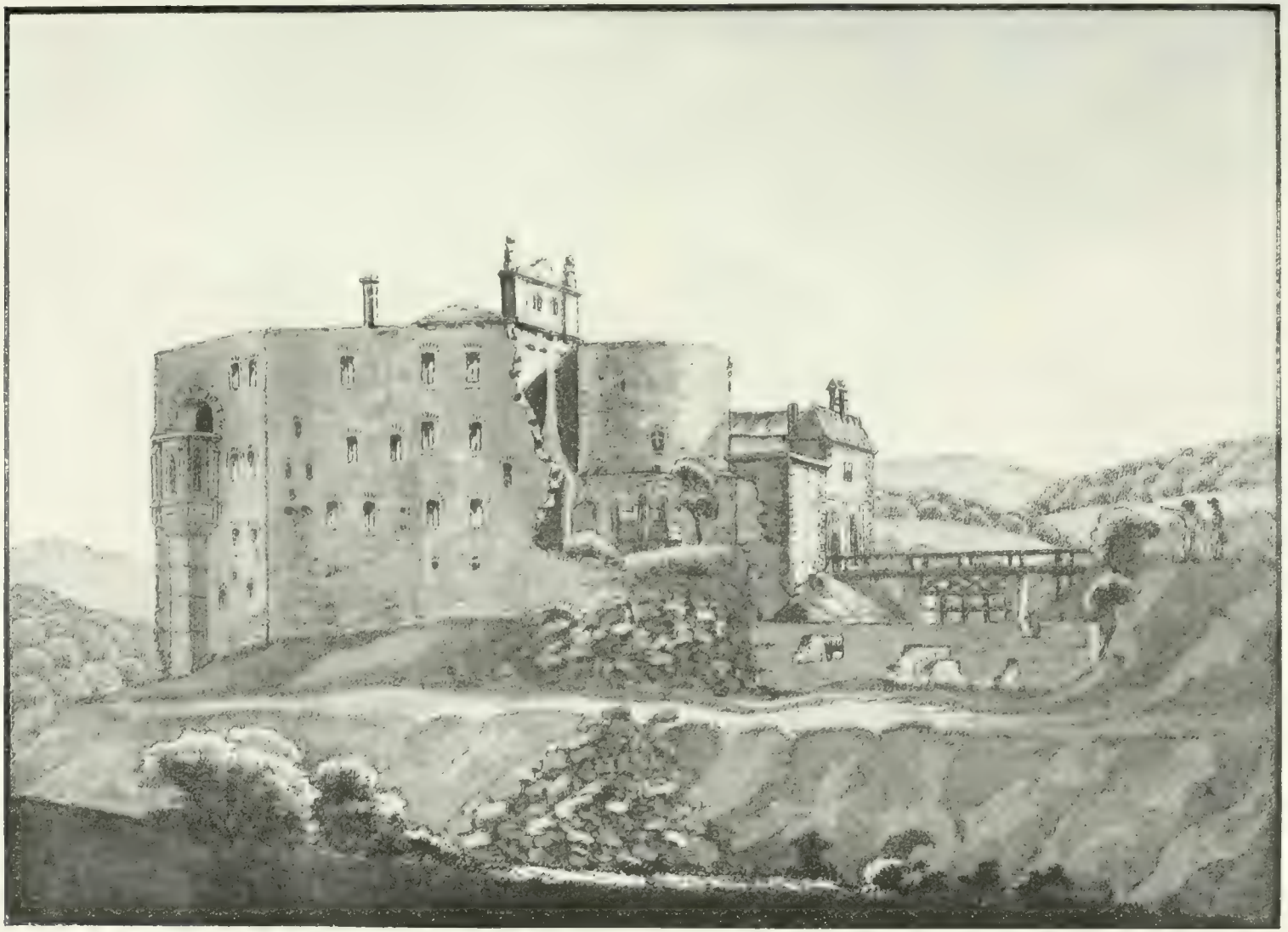

143.

143. Krakovec, místo pobytu Husova r. 1414. (Dle rytiny Wolf-Puchernovy z r. 1788 v „Hist. mal. Darstellungen..", reprodukované v „Časopise čes. starožitností" XXI.)

144.

144. Kostnice, místo koncilu, odsoudivšího Husa. (Dle Kronyky Schedelovy z r. 1493).

145.

146.

147.

145. Dům vdovy Fidy, Husovo bydliště v Kostnici. — 146. Dóm Kostnický, v němž byl Hus 6. července 1415 odsouzen. — 147. Vnitřek dómu kostnického.

148.

149.

148. Inselhotel — bývalý klášter dominikánský, kde bylo prvé vězení Husovo v Kostnici. — 149. Gottlieben, hrad biskupa kostnického, kde Hus vězněn po útěku Jana XXIII z Kostnice.

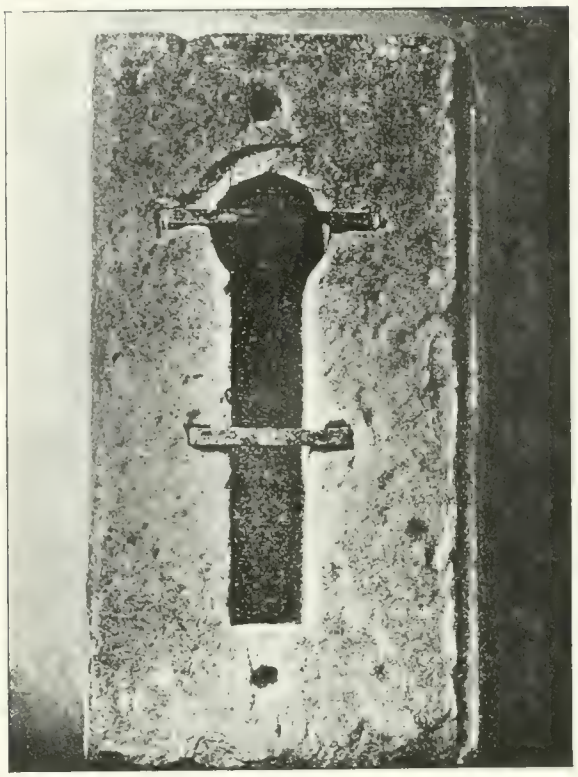

150.

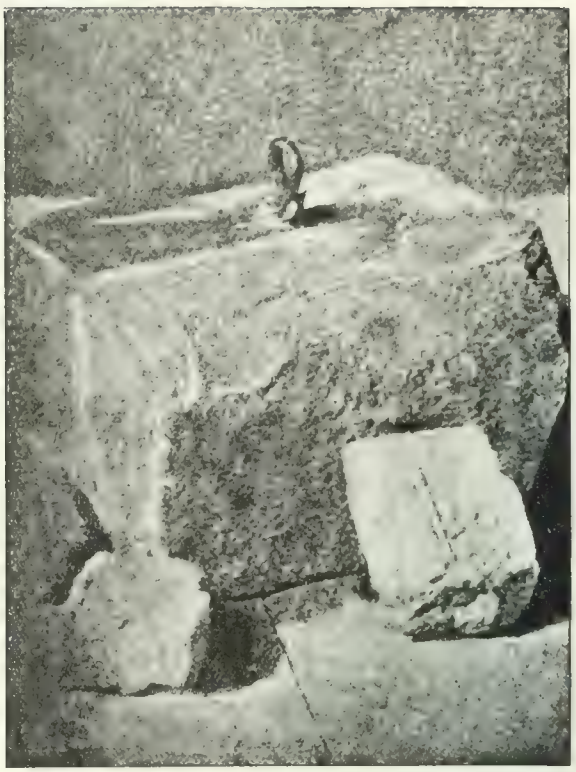

151.

152.

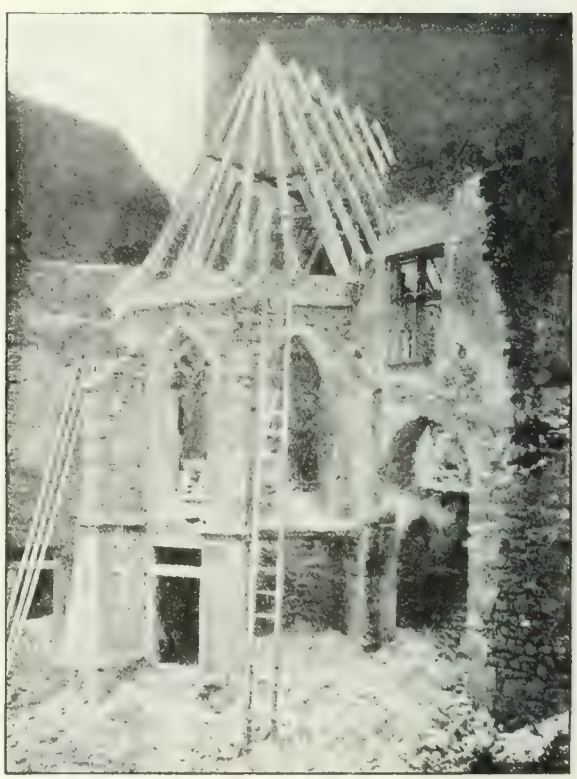

153.

150. a 151. Okénko vězení Husova a kámen, k němuž Hus ve vězení přikován. — 152. Kostelík sv. Jana na Kopečku — druhdy na Konstanci — u Hradce Kr. zasvěcený původně (r. 1530) památce Husově. — 153. Kaple na hradě Lipnici, kde r. 1417 řádně vysvěcení první kněží podoboji.

154.

154 Jos. Manes: Hus Kresba sochy Schwanthalerovy pro Květy 1867

155.

155. Karel Javůrek: Pánové z Dubé a z Chlumu u spáleniště kostnického.

156.

157.

156. Petr Maixner, Hus káže v okolí hradu Krakovce (Kresleno pro Zapovu „Kristinu“.
157. Maudrův medailon Husův z pamětní desky v Kostnici.

158.

158. V. Brožík, Zvěst o smrti Mistra Jana Husi v Praze. (Reprodukce ve Zlaté Praze XIX).

159.

159. Felix Jenewein, Jan Hus (Kresleno pro Svetozor XVII.

160.

160. Mikoláš Aleš, Jan Hus (z městského musea v Táboře)

161.

162.

162. St. Sucharda. Návrh pomníku Husova (pro soutěž r. 1900)

163.

163. Fr. Bílek, Husův pomník v Kolíně.

164.

165.

164. L. Šaloun, Husův pomník v Praze. — 165. Lad. Beneš, Pomník Husův v Bohušovicích.

BX 4917 Z35 Zalud, Augustin
Mistr Jan Jus

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 14 08 09 01 024 1